

Національна академія наук України
Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

БЮЛЕТЕНЬ

Західного наукового центру

Львів
ПАІС
Видавництво Львів
2011

УДК 001(082)
ББК Ч21я43
Б 98

Редакційна колегія:

Назарчук З. Т.	академік НАН України, доктор фізико-математичних наук, професор (відповідальний редактор)
Зинюк О. Д.	кандидат технічних наук, доцент (заступник відповідального редактора)
Залізняк Б. В.	кандидат філологічних наук, доцент
Корній В. В.	кандидат технічних наук, старший науковий співробітник
Котерлин Г. М.	
Романюк Р. Р.	кандидат фізико-математичних наук

*Рекомендовано до друку виконкомом Західного наукового центру
НАН України і МОНМС України (протокол № 4 від 23 вересня 2011 р.)*

Б 98 **Бюлетень Західного наукового центру. 2011** / Національна академія наук України та Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. Західний науковий центр. – Львів: ПАІС, 2011. – 224 с.

ISBN 978-966-1585-55-2

Адреса редакції:

79000, Львів, вул. Матейка, 4,
Західний науковий центр НАН України і МОНМС України;
тел./факс: +38 (032) 297-07-74; E-mail: zncnan@mail.lviv.ua;
сайт: <http://znc.com.ua/>

ISBN 978-966-1585-55-2

© Західний науковий центр
НАН України і МОНМС України, 2011
© ПАІС, 2011

У ЗАХІДНОМУ НАУКОВОМУ ЦЕНТРІ

**Західний науковий центр НАН України і МОНМС України
вітає з присудженням**

Державної премії України у галузі науки і техніки за 2010 рік:

КУЗЬМЕНКА Едуарда Дмитровича – доктора геолого-мінералогічних наук, завідувача кафедри Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

– за роботу «Оцінка інженерно-геологічних умов території України (наукові основи сталого господарського використання територій)» у складі авторського колективу.

ЗУБКОВА Анатолія Миколайовича – доктора технічних наук, провідного наукового співробітника Наукового центру Сухопутних військ Академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

– за роботу «Створення авіаційних та навчально-тренувальних комплексів на базі багатофункціональних радіоелектронних систем» у складі авторського колективу.

КІСІЛЯ Ігоря Степановича – доктора технічних наук, завідувача кафедри Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

– за роботу «Створення енергоефективного комплексу добування та використання шахтного газу метану» у складі авторського колективу.

ШІДЛОВСЬКОГО Віктора Олександровича – доктора медичних наук, завідувача кафедри Тернопільського державного медичного університету імені І. Я. Горбачевського

– за підручник «Хірургія» у 2 томах у складі авторського колективу:

1. Хірургія. Том 1. – Дніпро-VAL, 2006. – 443 с;
2. Хірургія. Том 2. – Дніпро-VAL, 2007. – 627 с.

*Бажаємо лауреатам здоров'я, щастя, добробуту
та подальших творчих здобутків на ниві науки.*

Редакційна колегія

Назарчук З. Т.

Про створення та становлення Західного наукового центру

(Доповідь під час урочистих зборів, присвячених дню науки
та 40-річчю від дня заснування Західного наукового центру
НАН України і МОНМС України, які відбулися 20 травня 2011 року
у Львівському національному медичному університеті ім. Данила Галицького)

Шановні учасники урочистого засідання!

Ми зібрались сьогодні на урочисті збори науковців і освітян, які вже традиційно щорічно проводимо під час Фестивалю науки, але які сьогодні є особливими. Вони присвячені 40-річчю створення Західного наукового центру Національної академії наук України та Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

На кожному історичному етапі становлення української науки є події, що знаменують поступ, важливий для усієї держави. До них, без сумніву, належить створення у 1971 році п'ятох регіональних наукових центрів Академії наук України. Масштабні і складні завдання розвитку виробничого потенціалу держави вимагали істотної активізації та координації дій академічної, освітянської і галузевої науки, зосередження зусиль на важливих міждисциплінарних проблемах. Тому створення таких центрів започаткувало якісно новий етап у розвитку української науки, особливо академічної.

Західний науковий центр Академії наук Української РСР утворений 11 травня 1971 р. Територіально його діяльність спочатку охоплювала 7 західних областей України. У 2007 р. до сфери його юрисдикції долучено і Хмельницьку область. Постановою Президії Академії наук Української РСР від 20 травня 1971 р. «Про створення наукових центрів Академії наук УРСР в окремих економічних районах Української РСР» визначено основні завдання регіональних наукових центрів Академії. До них насамперед віднесено: *розвиток фундаментальних досліджень; розробку наукових проблем, важливих для прискореного розвитку економіки краю; організацію комплексних досліджень силами академічних інститутів, вищих навчальних закладів і галузевих науково-дослідних установ.* У різний час головами Центру були академіки Г. Н. Доленко, Я. С. Підстригач, І. Р. Юхновський, М. І. Долішній, які своєю наполегливою працею сприяли його становленню та розвитку.

Особливо плідно працював Центр під керівництвом академіка Ярослава Підстригача. Це був час, коли органи державної і місцевої влади всебічно підтримували інтелектуальний та науково-технічний розвиток держави і її регіонів. До вирішення проблем регіону залучались науковці та виробничники і, таким чином, визначився новий підхід до взаємостосунків науки і виробництва та сформувався взаємопов'язаний комплекс наукових і науково-технічних завдань на тривалу перспективу. За допомогою нових

форм інтеграції науки і виробництва вдалося уникнути дублювання наукових досліджень, досягнути укрупнення науково-технічної проблематики, зосередити науковий потенціал на перспективних напрямках. Центр ініціював створення регіональної системи управління науково-технічним прогресом – міжвідомчих науково-виробничих комплексів, до складу яких входили організації спорідненого профілю різного відомчого підпорядкування. Такі комплекси сприяли розвитку самих академічних установ, передусім – їх дослідно-виробничої бази. Тому результати фундаментальних досліджень реально ставали базою для інтенсифікації прикладних науково-технічних розробок.

У 90-х роках ХХ століття діяльність Центру спрямовувалась на вирішення комплексу проблем, зумовлених істотним зменшенням фінансування науки, а відтак – і негативними змінами в окремих інститутах, зниженням рівня наукових досліджень, відтоком талановитих учених за кордон та в комерційні структури, спадом привабливості наукової роботи. Центр вишукував нові підходи до організації проведення наукових досліджень, їх фінансового і ресурсного забезпечення. Зокрема, запроваджено стипендії ім. С. З. Гжицького для молодих науковців, створено при Інституті фізики конденсованих систем науково-телекомунікаційний центр «Українська академічна і дослідницька мережа». Останнє забезпечило якісне розширення контактів між українськими науковцями та їх зарубіжними колегами.

Підсумком діяльності Центру у 90-х роках стало не тільки збереження у західному регіоні України відомих наукових шкіл, але й ініціювання та підтримання організації нових академічних науково-дослідних установ та нових вищих навчальних закладів. Зокрема, були створені: Інститут екології Карпат, Інститут електронної фізики, Інститут народознавства, Львівське відділення інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, Інститут регіональних досліджень, Державний НДІ інформаційної інфраструктури, Інститут біології клітини. Відбулась реорганізація деяких навчальних інститутів в університети (Прикарпатський університет ім. В. Стефаника, Волинський державний університет ім. Лесі Українки, Тернопільський технічний університет ім. І. Пулюя).

Значну увагу приділялося роботі з талановитою молоддю. Починаючи з 2001 року, з ініціатики Центру засновано 150 щорічних обласних премій голови Львівської обласної ради та голови Львівської облдержадміністрації для талановитих молодих учених та 30 премій для відомих фахівців. Цьогоріч такий конкурс теж відбувся, документи знаходяться на погодженні в органах Львівської обласної влади. Маємо надію, що встановлена добра традиція і нині матиме своє продовження.

У 2004 р. при ЗНЦ створено Інститут соціогуманітарних проблем людини. Головні завдання діяльності цього Інституту спрямовані на наукове забезпечення вирішення актуальних соціогуманітарних проблем людини,

здійснення просвітницької діяльності, сприяння підвищенню інтелектуального та духовного потенціалу нашого краю, надання місцевим органам влади рекомендацій щодо оптимального вирішення соціогуманітарних проблем.

Зважаючи на те, що шість із вісьмох областей західного регіону України є прикордонними, особливої актуальності набувають проблеми наукового та інформаційного забезпечення розвитку транскордонного співробітництва. Для їх вирішення з ініціативи ЗНЦ, Інституту регіональних досліджень НАН України, Асоціації місцевих рад Львівщини створено громадську організацію – Інститут транскордонного співробітництва та європейської інтеграції.

Нині у західному регіоні України функціонують 26 академічних установ та близько 40 вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації. У різних сферах економіки краю зайнято майже 14 тис. кандидатів наук та 2 тис. докторів наук. Більшість академічних установ регіону (21) розташовано у Львові, три – на Закарпатті та дві – у Чернівцях. Академічний сектор науки в західному регіоні налічує майже 1,5 тис. наукових працівників, серед яких – близько 200 докторів і понад 640 кандидатів наук, 8 академіків та 24 члени-кореспонденти НАН України. Західний регіон займає третє місце в Україні за кількістю кандидатів та докторів наук.

Нині Центр активно розвиває нові форми співробітництва академічних установ із вищими навчальними закладами. Зокрема, укладено угоду про створення навчально-наукового комплексу «Економосвіта», до якого увійшли Інститут регіональних досліджень НАН України, Інститут економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка», Львівський банківський інститут Національного банку України, Тернопільський національний економічний університет. Комплекс набув статусу міжнародного: до його складу увійшла Ярославська державна вища школа фахової освіти (Польща). Започатковано також якісно новий рівень організації співпраці академічних установ та вищих навчальних закладів регіону з природничих і технічних наук. У 2007 р. ЗНЦ разом з Національним університетом «Львівська політехніка» створили науково-навчальний комплекс з правами Відділення цільової підготовки, метою діяльності якого є сприяння інтеграції вітчизняної науки і освіти до європейського науково-освітнього простору та підготовка фахівців із творчим потенціалом для установ НАН України та Національного університету «Львівська політехніка». У роботі цього комплексу беруть участь вісім академічних установ та п'ять інститутів Національного університету «Львівська політехніка».

Результати фундаментальних досліджень наших учених служать базою для інтенсифікації прикладних науково-технічних розробок, які стають основою створення прогресивних технологій і матеріалів. За участю науковців Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України (ФМІ), університетів Львова та Івано-Франківська активізовано співпрацю між науковими установами – з одного боку, а також – енергетичними, нафто-

газовидобувними та нафтогазотранспортними підприємствами – з другого. Проблема визначення ресурсу нафто- та газопромислового обладнання була предметом обговорення на виїзному засіданні Ради Центру в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу за участю Президента НАН України академіка НАН України Б. Є. Патона.

ЗНЦ ініціює наукове опрацювання перспективних проблем, актуальних для економіки краю. До них, зокрема, відносяться технології протикорозійного захисту, відновлення пошкоджених елементів бетонних і залізобетонних конструкцій і споруд (ФМІ). Розпочато роботу щодо формування Регіональної програми розвитку наукових досліджень у галузях нанофізики і нанотехнологій, яка має на меті об'єднати зусилля вчених на розроблення інноваційних технологій для впровадження у виробництво. У Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника створено науково-освітній центр *«Наноматеріали в пристроях генерації та накопичення енергії»*. Підтримуємо роботу Інституту біології клітини з налагодження технології виробництва паливного етанолу з гідролізатів рослинної біомаси.

Центр активно популяризує нові підходи до розбудови та інтеграції електронних ресурсів наукових установ. Для цього створено регіональну раду з питань інформатизації, яка координує виконання відповідної академічної Програми. Ключовою установою тут виступає Державне підприємство УАРНЕТ, яке визначено головною організацією у реалізації програми інформатизації НАН України. Для потреб регіону нові можливості реалізуємо з допомогою інформаційного порталу, який пов'язує усі ланки інноваційного ланцюжка, допомагає відшукати потенційним інвесторам наукомісткі розробки і дозволяє установам, що мають перспективні наукові напрацювання, здійснювати пошук інвесторів.

ЗНЦ приділяє значну увагу екологічним проблемам регіону. У 2006 р. створено Шацьку міжвідомчу науково-дослідну екологічну лабораторію, засновниками якої стали: академічні ФМІ та Інститут ботаніки, Національний лісотехнічний університет України, а також Шацький національний природний парк. У рамках Програми добросусідства «Польща-Білорусь-Україна», яка фінансується з фонду регіонального розвитку Євросоюзу, Шацька міжвідомча науково-дослідна екологічна лабораторія спільно з партнерами з Любелського воєводства (Польща) і Білорусі набула досвіду формування проектів екологічного спрямування, стала базовою структурою для координаційної роботи щодо створення транскордонного біорезервату «Західне Полісся».

Теоретичні напрацювання наших учених в галузі збереження довкілля використано і в екстремальних ситуаціях. Так, при ліквідації наслідків техногенної аварії на залізниці, що сталася біля с. Ожидів Львівської області, використано комплекс заходів із знезараження забрудненої жовтим

фосфором території, запропонований ученими Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне).

З метою реалізації заходів, спрямованих на посилення взаємозв'язку між науковими колективами та владними структурами, сприяння ефективному вирішенню соціально-економічних проблем регіону на основі кваліфікованого наукового забезпечення реформ у виробничій та соціальній сфері впродовж 2001–2006 рр. підписано угоди: *«Про співробітництво Національної академії наук України і Львівської обласної державної адміністрації»* та *«Про організаційні і соціально-економічні засади розвитку співпраці Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської та Чернівецької областей із Західним науковим центром НАН України»*.

Для ефективного наукового забезпечення вирішення проблем міст регіону укладено договори про співробітництво з міськими радами Львова, Ужгорода та Луцька. На виконання цих угод створено програми, які передбачають реалізацію важливих для регіону проектів. Зокрема, на підставі дослідження науково-інноваційного потенціалу Львівської області видано *«Каталог наукових розробок науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів Львівщини»*. На виїзному засіданні Ради ЗНЦ за участю голови Волинської обласної державної адміністрації та голови Волинської обласної ради прийнято Ухвалу про розробку Програми раціонального використання та охорони природного потенціалу Волині. На засіданні Ради ЗНЦ у Тернопільському національному технічному університеті ім. Івана Пулюя відбулося підписання угоди про співпрацю між ЗНЦ та Тернопільською обласною державною адміністрацією і Тернопільською обласною радою щодо запровадження нових методів управління, застосування сучасних прогресивних технологій, зокрема, дистанційного зондування Землі, нових підходів до екологічного моніторингу, міжнародного маркетингу та менеджменту. Приділяємо значну увагу також вивченню особливостей розвитку гірських територій. Зокрема, за участі Інституту регіональних досліджень напрацьовано пропозиції з обґрунтуванням необхідності розробки Державної програми сталого розвитку Українських Карпат.

Важливим аспектом діяльності регіональних наукових центрів є між-регіональні наукові зв'язки. У 2008 р. продовжено дію укладеного раніше Договору про співробітництво між Донецьким та Західним науковими центрами, до якого напрацьовано відповідні програми співпраці. Укладено Договір про співробітництво та організацію взаємовідносин із «Західним регіональним центром інноваційного розвитку» (м. Львів), підписано Меморандум про співпрацю з «Північно-західним регіональним центром інноваційного розвитку» (м. Луцьк), якими узгоджено взаємодію сторін за пріоритетними напрямками науково-технічної діяльності.

Проводимо значну роботу для розширення участі вчених в міжнародній науковій кооперації. Для цього ЗНЦ організував спеціальні семінари за участю координатора проектів Сьомої рамкової програми ЄС.

Значну увагу ЗНЦ приділяє поповненню наукових установ талановитою молоддю, наданню соціальних гарантій молодим науковцям для їх творчого зростання. Налагоджено тісну співпрацю із Львівським відділенням Малої академії наук. Нині у різних секціях Львівської обласної МАН навчається понад 1,5 тисячі школярів, а разом із її філіями охоплено близько 3 тисяч учнів. Керівниками секцій і гуртків МАН є вчені установ ЗНЦ.

Питання підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації та роботи спеціалізованих учених рад західного регіону України обговорювала Рада Центру за участю керівництва ВАК України. На цій основі напрацьовано пропозиції для вдосконалення механізмів формування спецрад та підвищення якості підготовки науковців.

З метою популяризації досягнень учених західного регіону України серед краян при ЗНЦ утворено Прес-центр наукової журналістики, започатковано тематичні рубрики у засобах масової інформації, здійснюється активна видавнича діяльність.

Про визнання і високу оцінку доробку науковців західного регіону України свідчать, зокрема, державні відзнаки, яких вони удостоєні. За роки незалежності України 78 науковців її західного регіону стали лауреатами Державної премії у галузі науки і техніки. За цей час 200 науковим та науково-педагогічним працівникам академічних установ та вищих навчальних закладів регіону присвоєно різні почесні звання, сімох учених удостоєно почесного звання Герой України, понад 60 науковців західного регіону відзначено орденами князя Ярослава Мудрого, княгині Ольги, «За заслуги» різних ступенів.

Безумовно, в науковій та інноваційній сферах України існує ще багато проблем, які потребують вирішення. Зокрема, хотілося б бачити більшу активність науковців у напрямку впровадження результатів своїх досліджень. Ми перебуваємо на шляху інтеграції у світовий та європейський науково-технологічний простір. Доки Україна не досягла визнаного статусу рівноправного суб'єкта науково-технічної співпраці, а наука не зайняла чільне місце в колі її державних пріоритетів, вона може виступати лише постачальником інтелектуального потенціалу для інших – більш розвинутих – у науково-технологічному плані країн.

Шановні друзі! З нагоди 40-річного ювілею ЗНЦ видано стислий огляд досягнень наших учених у різних галузях науки. У цій книзі, а також у місцевій пресі вміщено і розлогіший історичний нарис про Західний науковий центр. Тому на завершення дозвольте висловити щиру подяку присутнім тут академікам НАН України М. А. Голубцю, В. В. Панасюку,

І. Р. Юхновському, а також вклонитися світлій пам'яті академіків НАН України Г. Н. Доленка, М. І. Долішнього, Я. Д. Ісаєвича, Г. В. Карпенка, Р. В. Кучера, Я. С. Підстригача. Ці видатні вчені є ядром ЗНЦ, визначаючи його науковий і морально-етичний образ.

Від наукової спільноти Заходу України сердечно дякую Президії Національної академії наук України за постійну підтримку нашої роботи. Вважаю своїм обов'язком засвідчити особливу вдячність Президентові НАН України Борису Євгеновичу Патону та колишньому головному ученому секретареві, а пізніше – віце-президентові НАН України Ігорю Костянтиновичу Походні, які свого часу заклали наріжні камені в науково-організаційне та кадрове забезпечення нашого Центру, а зараз активно сприяють його діяльності.

Сердечно вітаю учасників зборів й усіх науковців із 40-річним ювілеєм Західного наукового центру і нашим професійним святом – Днем науки. Дякую Вам за те, що у нелегких сьогоднішніх реаліях зберігаєте і розвиваєте в Україні найцінніше, що має нація, – наші наукові школи. Бажаю всім здоров'я, натхнення і нових творчих успіхів в ім'я нашої Батьківщини.

Хроніка засідань Ради та виконкому Ради Західного наукового центру НАН України і МОНМС України у 2010-2011 рр.

15 жовтня 2010 р. – засідання виконкому Ради Західного наукового центру НАН України і МОНМС України з розгляду питань:

1. Наукова доповідь «Проблеми дослідження археології західного регіону України».
2. Про хід підготовки ювілейного видання «Розвиток науки у західному регіоні України за роки незалежності» (до 40-річчя від часу створення ЗНЦ НАН України і МОНМС України).

1. З науковою доповіддю «*Проблеми дослідження археології західного регіону України*» виступили в. о. директора Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України д. і. н., професор **Литвин М. Р.** та завідувач відділу археології цього Інституту д. і. н., професор **Ситник О. С.** (доповідь див. на с. 98).

Участь в обговоренні доповіді взяли:

– д. г.-м. н. **Богуцький А. Б.** – професор Львівського національного університету імені Івана Франка – підкреслив важливість наукових результатів відділу археології Інституту українознавства НАН України, а також високий рівень наукових публікацій його співробітників. Акцентував увагу на давніх традиціях Львівської археології. Вважає, що навіть Інститут археології НАН України не може похвалитися такою кількістю відкритих пам'яток, як Інститут українознавства, а тому переконаний, що відділ археології в Інституті українознавства має залишитись. Адже це один з осередків археології у Львові, який активно працює і забезпечує майже весь об'єм археологічних робіт на заході України;

– д. і. н., **Войтович Л. В.** – професор Львівського національного університету імені Івана Франка – наголосив, що недавно були ліквідовані Кримський та Одеський археологічні центри. Львів залишився останнім науковим центром, який працює юридично окремо від Інституту археології НАН України. Вважає, що недоцільне існування монополії на археологію лише в одному науковому центрі. Неможливо, щоб в Україні була лише одна спеціалізована вчена рада із захисту дисертацій за спеціальністю «археологія». Безсумнівно, що відділ археології має залишитись у Львові, в Інституті українознавства;

– ак. НАН України **Павлюк С. П.** – директор Інституту народознавства НАН України – вважає, що лист академіка НАН України **П. П. Толочка** до Президії НАН України є суб'єктивним. Відділ археології проводить серйозні наукові роботи. Його співпраця з науковцями Польщі, Франції, Росії йде лише на користь справі, адже зараз немає належного фінансування на проведення розкопок, на оснащення експедицій тощо. То-

му відділ археології поза сумнівом має залишитись у Львові і саме в Інституті українознавства;

– д. е. н, проф. **Янків М. Д.** – перший заступник голови Львівської обласної державної адміністрації (ЛОДА) – підкреслив, що ЛОДА повністю підтримує проект ухвали засідання виконкому Західного наукового центру. Єдине, над чим варто подумати, – яким чином закласти певні джерела фінансування археологічної науки в обласний бюджет для того, щоб допомогти видати деякі праці учених Інституту українознавства, деякі їх книги перекласти на польську та англійську мови. В Інституті українознавства працює музей, який не має юридичного статусу. ЛОДА готова допомогти і посприяти вирішенню цих питань. І, звичайно, не можна монополізувати археологію, тримаючи все в одних руках. На думку проф. **Янків М. Д.**, відділ археології має і надалі залишитись в Інституті українознавства у Львові;

– ак. НАН України **Юхновський І. Р.** – почесний директор Інституту фізики конденсованих систем НАН України, радник Президії НАН України – вважає, що рятувально-археологічна служба (РАС) має бути при відділі археології в Інституті українознавства. Не можна зосередити монополію на рятувні дослідження в одних руках. В Ухвалі необхідно звернути увагу на те, що відділення РАС варто створити при Інституті українознавства. Археологічні дослідження ведуться на території всіх західних областей, тому варто залучити до цієї справи держадміністрації інших областей західного регіону України;

– д. і. н. **Кучинко М. М.** – професор Волинського національного університету імені Лесі Українки – відмітив, що відділ є центром усіх досліджень з археології у західному регіоні України. Зараз ми змушені захищати кандидатські і докторські дисертації з археології у Києві, оскільки в Україні існує єдина спеціалізована вчена рада з археології. Проф. Кучинко М. М. підтримав пропозицію про створення спеціалізованої вченої ради за спеціальністю «археологія» у Львові і вважає, що для цього є усі підстави. А відділ археології має залишитись у Львові в Інституті українознавства;

– д. і. н. **Зашкільняк Л. О.** – професор Львівського національного університету імені Івана Франка – вважає, що аргументація, висловлена в листі академіка НАН України П. П. Толочка, не є переконливою, оскільки Львівська археологічна школа – це школа європейського рівня. Науковці цієї школи мусять контактувати із своїми західноєвропейськими колегами, і про жодну «польську» археологічну науку у Львові це не свідчить. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України разом із своїм відділом археології є установою, яка займається міждисциплінарним вивченням історії заходу України – від найдавніших часів до сучасності. Це регіон центрально-східної Європи, він дуже цікавий для досліджень. Крім того, у Львівському національному університеті імені Івана Франка також є фа-

хівці з археології, при університеті існує свій Інститут археології. Неодноразово університет виходив з пропозицією відкрити спеціалізовану вчену раду для захистів зі спеціальності «археологія». Але ця пропозиція завжди відкидалась. Тому не можна монополізувати археологічну науку і віддати її в одні руки. Гаряче підтримую проект ухвали ЗНЦ і вважаю, що відділ археології має залишитись у Львові, в Інституті українознавства;

– чл.-кор. НАН України **Пташник Б. Й.** – зав. відділу Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України – вважає, що сам дух листа є антинауковим і антидержавницьким. Адже, слідуючи ідеї автора цього листа, для здійснення розкопок на заході України (за наявності тут висококваліфікованих спеціалістів) треба надавати кошти на відрядження науковцям з Києва. Автору листа до Президії НАН України варто згадати відомі слова академіка Павлова: *«Наука не має Батьківщини, але вчений мусить її мати»*. Безсумнівно, що відділ археології має залишитись в юрисдикції Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України;

– ак. НАН України **Панасюк В. В.** – директор Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України – вважає, що окремі підрозділи не можна відривати від одних академічних інститутів і приєднувати до інших, і це треба відзначити в Ухвалі. Відділення не має права цього робити, оскільки наукова установа не зможе нормально розвиватися, всебічно враховуючи інтереси – як наукові, так і регіональні. Західний науковий центр має дбати про наукові установи, про їх структурну розбудову і цілісність. Тим більше, що все це йде у підпорядкування в єдиний (у даному випадку – київський) центр. Повинна бути достатня автономія у розвитку наукових галузей. Для західного регіону, який багатий своїм науковим потенціалом, традиціями і своїми науковими проблемами, відділ археології має існувати саме у Львові, в Інституті українознавства. В іншому випадку може початися ланцюгова реакція стосовно інших наукових установ. Вважаю, що більш детально варто назвати міжнародні рейтингові журнали і дати назви публікацій співробітників відділу для спростування тези з листа акад. НАН України П. П. Толочка про некомпетентність працівників відділу археології. Щодо спеціалізованої вченої ради, то, можливо, варто розширити вже існуючу при Інституті спеціалізовану вчену раду ще однією спеціальністю;

– ак. НАН України **Голубець М. А.** – почесний директор Інституту екології Карпат НАН України – запропонував у першому пункті ухвали звернути увагу на давню традицію Львівської археологічної школи. Написати ґрунтовний лист до Президента НАН України академіка НАН України Б. Є. Патона про руйнування археологічної бази у Львові. А також звернутися з листом до Львівської обласної ради та Львівської облдержадміністрації з проханням щодо фінансування відділу археології і археологічного

музею. І, безумовно, що відділ археології має залишитись у Львові, в Інституті українознавства;

– д. і. н. **Мацкевий Л. Г.** – професор Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України – вказав на те, що Львів є «останнім бастионом» у структурі археологічних наукових центрів. Всі решта уже юридично належать до Інституту археології НАН України. Львівська РАС раніше також належала Інституту українознавства. Це тепер вона підпорядкована Інституту археології. Треба говорити про повернення Львівської РАС до Інституту українознавства. Відділ археології нашого інституту на високому науковому рівні здійснює міжгалузеві дослідження, вважаю, що він є (і має залишатись) органічною складовою Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

– ак. НАН України **Назарчук З. Т.** проінформував учасників засідання, що голова Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові д. і. н. **О. А. Купчинський** та почесний директор Львівської національної наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника, д. і. н., проф. **Л. І. Крушельницька**, які з поважних причин відсутні на засіданні, підтримують думку щодо недоцільності перепідпорядкування відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Інституту археології НАН України. Ці фахівці з розглядуваного питання висловили свої позиції письмово.

Заслухавши і обговоривши доповідь **«Проблеми археології західного регіону України»**, ЗНЦ відзначає:

1. Західний науковий центр, який разом із відділеннями НАН України відповідає за організаційну цілісність та наукову перспективу академічних установ, вважає недоцільним (у випадку якісної наукової роботи) відривання окремих підрозділів від одних інститутів і їх прикріплення до інших. Такі дії є недопустимими, якщо вони ведуть до монополізації тієї чи іншої галузі науки.

2. Відділ археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України впродовж шести десятиліть розвиває традиції археологічної науки у західному регіоні України. Від часу створення Інституту (1951 р.) відділ став важливим науковим підрозділом цієї багатопрофільної академічної установи, структура якої сприяє реалізації міждисциплінарних досліджень, передбачає залучення представників різних наук для вирішення актуальних проблем українознавства як у загальнодержавному масштабі, так і в контексті розвитку давніх європейських культур та цивілізацій.

3. Відділ археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України має достатній науковий потенціал (10 наукових співробітників, з них – 2 доктори і 6 кандидатів наук, а також 4 аспіранти денної форми навчання) для комплексного вивчення матеріальної і духовної культури – від первісної доби до пізнього середньовіччя. Відділ став головним координаційним центром археологічних досліджень у регіоні, об'єднавши зусилля фахівців із вищих навчальних закладів, музейних установ і рятівних служб

Інституту археології НАН України. Лише за останні п'ять років співробітники відділу опублікували 6 збірників статей, 8 монографій, понад 400 статей в українських та понад 60 статей у закордонних виданнях. Щорічник відділу «Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині» є виданням, включеним у перелік спеціалізованих видань ВАК України. У ньому друкують теоретичні статті львівські археологи, дослідники з інших міст України, вчені з Польщі, Словаччини, Білорусі, Франції, Бельгії, Росії.

4. Відділ археології зініціював створення при Інституті українознавства НАН України археологічного музею, в експозиції якого представлено тисячі унікальних знахідок з пам'яток археології заходу України. Досягненнями відділу є відкриття і дослідження пам'яток європейського і світового значення, зокрема, палеолітичні стоянки над Дністром з найдавнішими у світі житловими спорудами неандертальців (40 тисяч років тому), унікальне у всьому слов'янському світі Зимнівське городище VI-VII ст. н.е. на Волині, літописний Звенигород, де виявлено єдині в Україні берестяні грамоти, княжий Галич з його оригінальними архітектурними пам'ятками.

5. На базі відділу археології Інститут українознавства щороку проводить міжнародні конференції «Археологія заходу України», у яких беруть участь провідні науковці України, Польщі, Росії, Білорусі, Чехії, Словаччини, Німеччини, Канади та інших країн.

6. Відділ археології налагодив плідну співпрацю з ученими у галузі природничих наук – палеогеографами, геоморфологами, палеонтологами, палінологами, малакологами. Підписано міжнародні угоди з Інститутом історії матеріальної культури РАН, Інститутами археології Ягеллонського, Жешівського та Торунського університетів, Інститутом геології ПАН. Відділ залучений також до виконання міждержавного проекту НАН України і Польської академії науки і мистецтв.

Разом із тим виконком *звертає увагу* керівництва Інституту українознавства на певні проблеми, що існують в археологічній науці у західному регіоні. Зокрема:

1. Залученню позабюджетних коштів для проведення польових археологічних досліджень перешкоджає недосконале законодавство, яке закріпило за Інститутом археології НАН України монополію на видачу ліцензії (відкритого листа) на право розкопок в межах усієї України. Такі відкриті листи отримують лише «Рятівні археологічні служби», що діють у низці обласних міст України (включно зі Львовом) і підпорядковані Інституту археології НАН України.

2. Єдина в Україні спеціалізована рада із захисту дисертацій за спеціальністю 07.00.04 «археологія» існує в Інституті археології НАН України (Київ), що не сприяє ефективній підготовці молодих науковців у цій галузі науки.

3. Відділу археології необхідно інтенсифікувати міждисциплінарні дослідження з установами природничих і технічних наук України, наявними

центрами колективного користування НАН України, зокрема, для проведення хімічних, металографічних, спектральних та петрографічних аналізів, радіовуглецевого та дендрохронологічного датування тощо. Тепер більшість таких аналізів проводиться за кордоном за кошти міжнародних грантів.

2. Про хід підготовки ювілейного видання «Розвиток науки у західному регіоні України за роки незалежності» (до 40-річчя від часу створення ЗНЦ НАН України і МОНМС України) доповів присутнім директор ЗНЦ, к. т. н., доцент Зинюк О. Д.

Виконком Ради Західного наукового центру НАН України і МОНМС України ухвалив:

1. Наукову та науково-організаційну роботу відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича визнати ефективною та оцінити позитивно.

2. Вважати, що переведення відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича до Інституту археології НАН України є недоцільним. Таке перепідпорядкування порушить добре налагоджену в Інституті українознавства НАН України систему археологічних досліджень, поглибить наявну монополізацію археологічної науки в Україні і не сприятиме її розвитку.

3. Вважати за доцільне повернення існуючого у Львові науково-дослідного центру «Рятівна археологічна служба» Інституту археології НАН України до Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, де ця структура була заснована і діяла у 1991-1994 рр. Цей захід сприятиме залученню позабюджетних коштів для здійснення археологічних досліджень та значно розширить можливості науковців Інституту українознавства у повноцінному вивченні пам'яток, що руйнуються чи підлягають знесенню внаслідок господарських потреб.

4. Визнати необхідним створення при Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських дисертацій за спеціальністю 07.00.04 «археологія». Зобов'язати дирекцію інституту до 31.12.2010 р. в установленому порядку порушити клопотання щодо створення такої ради.

5. Рекомендувати дирекції Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України вирішити питання зі штатним розписом та фінансовим забезпеченням для утворення окремого інститутського структурного підрозділу – «Археологічний музей», який створений працівниками відділу археології і фактично існує з 2001 року.

6. Звернутись до обласних державних адміністрацій західного регіону України з клопотанням про підтримку ініціативи Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України щодо повернення відділень рятувальної

археологічної служби, які діють у західних областях України, до його юрисдикції.

7. Рекомендувати дирекції Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України звернутись до Львівської обласної державної адміністрації та Львівської обласної ради з клопотанням про фінансову підтримку перекладу важливіших монографічних праць співробітників інституту на англійську та польську мови.

8. Направити цю ухвалу до Відділення історії, філософії і права НАН України.

9. Інформацію відповідального секретаря редакційної комісії Зинюка О. Д. прийняти до відома. Відмітити задовільний стан підготовки матеріалів до ювілейного видання «Розвиток науки у західному регіоні України за роки незалежності».

10. Зобов'язати керівників секцій наук про Землю (чл.-кор. НАН України Павлюк М. І.), енергетики і енергозбереження (проф. Мисак С. Й.), молекулярної біології та біотехнології (чл.-кор. НАН України Сибірний А. А.), історії і культурології (проф. Литвин М. Р.), мистецтвознавства і етнографії (ак. НАН України Павлюк С. П.), політології, філософії і права (проф. Мельник В. П.), архітектури та містобудування (проф. Черкес С. Б.) забезпечити подання матеріалів до ювілейного видання до 29 жовтня 2010 р.

11. Провести у другій декаді листопада 2010 року засідання редакційної колегії для остаточного погодження питань, пов'язаних з підготовкою матеріалів до видання.

12. Погодити текст листа з проханням про надання спонсорської підтримки для підготовки та друку видання.

26 листопада 2010 р. – засідання виконкому Ради Західного наукового центру НАН України і МОНМС України з розгляду питань:

1. Про роботу Міждисциплінарної експертної комісії з підготовки аналітичної довідки про стан збереження культурної спадщини та пропозиції щодо його покращення.

2. Про нараду 11.11.10 р. у Кабінеті Міністрів України з питань науково-технічної та інноваційної політики.

3. Про засідання Міжвідомчої ради з координації фундаментальних досліджень.

4. Про 2-гу Міжнародну науково-технічну конференцію «Теорія та практика раціонального проектування, виготовлення і експлуатації машинобудівних конструкцій».

1. Про роботу експертної комісії Західного наукового центру НАН України і МОНМС України з питань збереження пам'яток архітектури доповіді присутнім директор Інституту народознавства НАН України ак. НАН України С. П. Павлюк.

Об'єктами культурної спадщини Львівщини, яким найбільше загрожує небезпека, є пам'ятки археології. Основним власником цих пам'яток є держава, яка зобов'язана виділяти кошти на їх реєстрацію, реставрацію та утримання, а також вести нагляд за дотриманням законодавства України стосовно цих пам'яток. Однак ця робота Управлінням охорони культурної спадщини Львівської облдержадміністрації здійснюється вкрай незадовільно. Археологи з різних установ за останній десяток років відкрили на території Львівщини понад 1200 пам'яток (городища, поселення, могильники).

В області широко ведуться господарсько-будівельні роботи, які загрожують пам'яткам археології. Погодження щодо відведення земельних ділянок здійснюють тільки Рятівна археологічна служба (РАС) Інституту археології НАН України в Києві та Управління охорони культурної спадщини, які не мають достатньої кількості кваліфікованих працівників у Львові для попередніх обстежень земельних ділянок та проведення рятівних розкопок у разі виявлення на них археологічних пам'яток.

У результаті цього дослідження проводяться тільки на окремих об'єктах і не відомо як погоджується відведення земельних ділянок для переважної більшості будівельних проєктів. Для таких робіт майже не залучаються кваліфіковані спеціалісти з львівських установ. Такий підхід не сприяє розгортанню археологічних досліджень в області, розвитку археологічної науки у регіоні, пам'яткоохоронній роботі. І це відбувається за наявності значного наукового потенціалу в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Львівському національному університеті імені Івана Франка.

Одне з найболючіших питань – збереження пам'яток дерев'яної сакаральної архітектури, які належать до найуразливіших категорій об'єктів культурної спадщини. В останні роки безповоротно втрачено низку пам'яток, внесених до державного реєстру, серед яких унікальні за своєю значимістю – церква Успіння Пресвятої Богородиці в м. Яворові, церква св. Михайла в с. Підгірці Бродівського району.

Формуючи завдання збереження та реставрації архітектурної спадщини Львова, слід відразу з методологічних позицій розділити їх на дві групи. Перша група завдань пов'язана з організацією діяльності та управлінням територією центру міста, що має статус пам'ятки світової спадщини ЮНЕСКО (120 га – середмістя, старе місто, Високий Замок і Підзамче, р-н вул. Лисенка). Друга група завдань торкається питань збереження і реставрації пам'яток та цінного історичного середовища поза межами пам'ятки ЮНЕСКО.

Окремо слід вказати про необхідність розроблення програми наукових досліджень архітектурно-містобудівних пам'яток Львова. Парадоксально, але до сьогодні не виконано обмірів та наукового обстеження таких унікальних пам'яток світового рангу як Успенська церква на вул. Руській,

церква св. Онуфрія на вул. Б. Хмельницького, комплексу монастиря Бернардинів та ін.

2. Про нараду 11.11.2010 р. у Кабінеті Міністрів України з питань науково-технічної та інноваційної політики доповів присутнім заступник директора з питань науки Інституту біології клітини НАН України, к. б. н., ст. н. с. О. В. Стасик.

Тези виступу «Шляхи реформування науки в Україні та проблеми молодих науковців» на нараді з питань науково-технічної та інноваційної політики під головуванням Прем'єр-міністра України М. Я. Азарова (Київ, Кабінет Міністрів України, 11.11.2010, за участю Державного Комітету України з питань науки, інноваційного розвитку та інформатизації, членів Кабінету Міністрів України, керівництва Національної академії наук України).

1. **Позитив:** Національна академія наук України залишається центром вітчизняного наукового потенціалу та підготовки кваліфікованих наукових кадрів. Талановита молодь є і буде. Позитивною тенденцією є те, що кількість молодих учених в НАН України збільшилась за останні 10 років у понад 2 рази і на початок 2010 р. майже кожний п'ятий співробітник установ НАН України є молодим ученим віком до 35 років (в Інституті біології клітини НАН України – кожен третій).

2. Однак, за умов залишкового фінансування, низьких зарплат, неможливості придбання житла та, часто, відсутності необхідних умов для професійної реалізації, престиж наукової праці падає. Як наслідок, Україна залишається донором молодих наукових кадрів для розвинутих країн. Об'єктивно, це є критерієм якості державної політики в сфері підтримки та розвитку науки.

3. Реформи сфери науки вкрай необхідні, але повинні бути системними та розрахованими на довгостроковий ефект. Просте збільшення фінансування досліджень без реформи системи і правил розподілу бюджетних коштів на справедливих конкурсних засадах не дасть очікуваного ефекту. Необхідно активно використовувати досвід східноєвропейських країн для розробки стратегії реформування української науки.

4. Суттєве збільшення фінансування конкурсних грантів, особливо для молодих науковців. Створення для цього експертних рад, обов'язково із залученням закордонних анонімних експертів-рецензентів. Залучення таких рад для оцінки не лише проектів, але й звітів по виконаних грантах.

5. В перспективі – створення системи конкурсних грантів НАН України, Державного Комітету України з питань науки, інноваційного розвитку та інформатизації (можливо і разом напр. з ЄС, міжнародними фондами) для репатріації успішних українських науковців із закордону і створення нових вітчизняних лабораторій. Спрощення порядку нострифікації наукових дисертацій, захищених за кордоном (ВАК).

6. Необхідне підвищення заробітних плат для молодих науковців. Молодий спеціаліст – випускник університету отримує 800 грн. Чи можна на таку зарплатню прожити чи заплатити за оренду житла – питання риторичне.

7. Значне збільшення фінансування (кредитування) будівництва житла для молодих науковців, в т. ч. у регіонах. Відбір кандидатів на основі рекомендацій наукових установ та конкурсної системи оцінки наукового доробку кандидатів (кількість публікацій в журналах з високим імпакт-фактором (IF) для експериментальних дисциплін, патентів тощо) з відкритим висвітленням процесу відбору та результатів (напр. інтернет-сайті НАН України). Умовою має бути контракт молодого науковця з установою НАН України про роботу в Академії впродовж певного періоду.

8. Бізнес-альтернатива для молодих науковців – замість еміграції. Необхідна дієва державна підтримка малих наукоємких інноваційних компаній, створення системи регіональних наукових чи технопарків (автономних, діючих за європейським зразком). Робота зі створення «Відкритої інноваційної системи» розпочата у Львові за підтримки установ НАН України, вищих навчальних закладів, мерії міста.

Питання Кабінету Міністрів України:

9. Продовження практики цільового фінансування закупівлі дорогих унікальних приладів установами НАН України. Наявність сучасної експериментальної бази є необхідною умовою для забезпечення належного рівня та ефективності наукових досліджень.

10. Пропозиція законодавчого закріплення безмитного оформлення вантажів з унікальними приладами та реагентами, призначеними для наукових установ. Також звільнення від ПДВ. Підставою для спрощеного оформлення таких імпортованих вантажів може бути офіційне звернення установи на митницю (без втручання Кабміну).

11. Відміна системи вироблення облікових та реєстраційних карток державних тематик та грантів НАН України в УкрЦЕНТІ безпосередньо самими науковцями. Це повинні робити апарати Президії НАН України, МОНМС України та УкрЦЕНТІ автоматично (в електронній формі) після затвердження відповідних коштів. Це особливо важливо для регіональних установ НАН України.

Питання НАН України:

12. Необхідне впровадження системи оцінки ефективності роботи окремих науковців, підрозділів та установ на основі міжнародних стандартів (як зразок, система Польської академії наук, чи впроваджена в ІБК НАН України). Критеріями повинні бути, насамперед, продуктивність роботи (публікації, патенти тощо). Розподіл зростаючої частки існуючих (та додаткових) коштів на проведення експериментальних досліджень між колективами на основі такої системи оцінки: пропорційно збільшити частку бюджетного

фінансування колективів НАН України, що ведуть дослідження на міжнародному рівні, та сконцентрувати їх на пріоритетних напрямках.

13. Розширити контрактну форму працевлаштування в наукових установах. Ввести систему періодичної атестації певних категорій співробітників установ НАН України на основі вищезгаданих критеріїв продуктивності праці з можливістю звільнення з роботи за результатами неуспішної атестації, – необхідні зміни у трудовому законодавстві.

14. Розширити права директорів наукових установ розпоряджатись наявними фінансами, зняти диктат держказначейства.

15. При виборах членів-кореспондентів та дійсних членів НАН України ввести визначені критерії оцінки наукового доробку кандидатів, напр. обов'язкову вимогу наявності певної кількості міжнародних публікацій чи кількості цитувань праць кандидата (диференційовано по галузях).

Питання ВАК України:

16. Якість кадрів: не можна уніфікувати вимоги до наукових дисертацій між цілком різними дисциплінами (гуманітарні та експериментальні галузі науки). Зараз: кандидатська дисертація – 3 публікації, а докторська – 20 у виданнях зі списку, затвердженого ВАК, або міжнародних). Однак в галузі експериментальної біології неможливо уявити доктора наук без міжнародних публікацій (в ІБК НАН України умовою є дві такі публікації навіть для кандидатського ступеня).

17. Запропонувати ВАК змінити систему вимог до здобуття наукових ступенів для співробітників та аспірантів установ НАН України: ввести мінімальну кількість публікацій з IF (напр. більше 1.0) для кандидатів та докторів наук (розробити пропозиції від НАН України диференційовано по окремих галузях наук, напр. для експериментальної біології – 1 публікація для кандидатської дисертації та 5 – для докторської). Чи ввести вимогу мінімального сумарного IF публікацій для докторських дисертацій (напр. для експериментальної біології може бути 10) чи мінімальну кількість цитувань праць автора у рецензованих виданнях. При цьому зняти діючу вимогу простої кількості публікацій (20). Можливий варіант: за умови досягнення IF 30 дозволити захист докторських дисертацій у галузі експериментальної біології при наявності, скажімо, 8-10 публікацій.

18. Зняти наявну загальну, недиференційовану по галузях, вимогу ВАК наявності 2 одноосібних публікацій для присвоєння наукового звання старшого наукового співробітника працівникам установ НАН України. В експериментальних дисциплінах одноосібні публікації є архаїзмом, однієї оглядової авторської публікації достатньо.

В обговоренні питання взяли участь: д. е. н. Кравців В. С. – директор Інституту регіональних досліджень; ак. НАН України Панасюк В. В. – директор Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка; чл.-кор. НАН

України Мриглод І. М. – директор Інституту фізики конденсованих систем НАН України.

3. Про засідання Міжвідомчої ради з координації фундаментальних досліджень інформував присутніх голова ЗНЦ, академік НАН України З. Т. Назарчук.

4. Про 2-гу Міжнародну науково-технічну конференцію «Теорія та практика раціонального проектування, виготовлення і експлуатації машинобудівних конструкцій», яка відбулася 11-13 листопада 2010 р., доповів присутнім директор ЗНЦ, к. т. н. О. Д. Зинюк. Зокрема він відзначив, що у роботі конференції взяли участь понад 110 учасників із 5 установ Національної академії наук України: ФМІ ім. Г. В. Карпенка, Інституту проблем міцності ім. Г. С. Писаренка, Інституту проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного, ІППММ ім. Я. С. Підстригача, Інституту механіки ім. С. П. Тимошенка; 24-ох вищих навчальних закладів Міністерства освіти і науки України та інших міністерств, зокрема: Національного технічного університету України «КПІ», НУ «Львівська політехніка», ЛНУ ім. Івана Франка, Тернопільського НТУ ім. І. Пулюя, Хмельницького національного університету, Національного технічного університету «ХПІ», Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова (м. Миколаїв), Одеського національного політехнічного університету, Одеського національного морського університету, Національної академії природоохоронного та курортного будівництва (м. Сімферополь), Національної металургійної академії України (м. Донецьк), Дніпропетровського національного університету, Луцького національного технічного університету, Кіровоградського НТУ, Івано-Франківського НТУНГ, Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля (м. Луганськ), Української академії друкарства (м. Львів), Донбаської національної машинобудівної академії, Національного університету водного господарства і природокористування (м. Рівне), Національного лісотехнічного університету України (м. Львів), Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара, а також низки галузевих науково-дослідних інститутів та науково-виробничих підприємств.

Співавторами доповідей науковців з України були учасники із п'ятих зарубіжних країн: Німеччини, Мексики, Польщі, США, Франції.

На пленарних засіданнях заслухано і обговорено 14 доповідей. На секції «Механіка руйнування матеріалів і міцність конструкцій» заслухано майже 40, а на секції «Проектування, виготовлення і експлуатація машинобудівних конструкцій» – понад 50 доповідей.

На засіданнях круглих столів обговорені проблеми впливу корозійних і воденьвмісних середовищ на міцність і руйнування матеріалів та кон-

струкцій, перспективи впровадження комп'ютерно-інтегрованого виробництва у машинобудуванні.

Учасники конференції отримали праці конференції у друкованому виді під час реєстрації. Зараз електронний варіант праць розміщений на вебсторінці ЗНЦ.

Виконком Ради Західного наукового центру НАН України і МОНМС України ухвалив:

1. Розробити положення про постійно діючу експертну комісію Західного наукового центру НАН України і МОНМС України з питань збереження пам'яток архітектури (відпов. виконавці: ак. НАН України С. П. Павлюк, проф. М. Р. Литвин, термін виконання – до 15.12.2010 р.).

2. Положення про експертну комісію та її склад затвердити на наступному засіданні виконкому (відпов. виконавець – к. т. н. В. В. Корній).

3. Експертній комісії налагодити співпрацю у сферах збереження пам'яток архітектури, їх реставрації, розвитку проектних реставраційних пропозицій з державними, місцевими пам'ятко-охоронними структурами та обласною радою для професійного і оперативного прийняття рішень (відповідальні виконавці: ак. НАН України С. П. Павлюк, проф. М. Р. Литвин, проф. Б. С. Черкес, термін виконання – постійно).

4. Експертній комісії упродовж I кварталу 2011 року напрацювати програму, яка стосуватиметься здійснення рятувальних дій і реставрації окремих пам'яток архітектури (відповідальні виконавці: ак. НАН України С. П. Павлюк, проф. О. С. Ситник).

5. Пропозиції, висловлені к. б. н. Стасиком О. В. на нараді з питань науково-технічної та інноваційної політики щодо реформування науки в Україні та проблем молодих науковців, взяти до відома.

6. За участю наукових установ регіону та секцій ЗНЦ упродовж місяця сформулювати об'єднані пропозиції ЗНЦ щодо вдосконалення науково-технічної та інноваційної політики в державі (відповідальні виконавці: ак. НАН України З. Т. Назарчук, к. т. н. В. В. Корній).

7. Розглянути пропозиції ЗНЦ на виконкомі Ради ЗНЦ та після їх затвердження направити у Президію НАН України з метою їх подальшого впровадження (відповідальні виконавці: ак. НАН України З. Т. Назарчук, к. т. н. В. В. Корній, директори наукових установ).

8. Інформацію голови ЗНЦ ак. НАН України З. Т. Назарчука про засідання Міжвідомчої ради з координації фундаментальних досліджень взяти до відома; директорам наукових установ активізувати участь науковців у конкурсах Державного фонду фундаментальних досліджень.

9. Інформацію к. т. н. О. Д. Зинюка щодо проведеної конференції взяти до відома та висловити подяку ректорату НУ «Львівська політехніка» за дієву участь в організації конференції.

10. Взявши до уваги, що 2011 рік – рік 40-річчя створення ЗНЦ, просити директорів установ при організації наукових заходів у 2011 році

планувати оглядові повідомлення про розвиток відповідних галузей науки у західному регіоні України упродовж новітнього періоду її незалежності.

4 лютого 2011 р. – засідання виконкому Ради Західного наукового центру НАН України і МОНМС України з розгляду питань:

1. Затвердження плану роботи Західного наукового центру на 2011 рік.
2. Про стан підготовки ювілейного видання, присвяченого 40-річчю від дня заснування ЗНЦ.

1. Надаючи інформацію з першого питання, учений секретар Західного наукового центру НАН України і МОНМС України, к. т. н. Корній В. В. повідомила присутніх, що у грудні 2010 року керівникам секцій та керівникам наукових установ було розіслано листи з проханням надіслати актуальні для західного регіону пропозиції для включення їх у план роботи центру, а також звіти про роботу секцій. Після опрацювання отриманих пропозицій сформовано проект плану роботи Центру на 2011 рік, який і винесено на затвердження учасникам засідання. Особливу увагу у плані роботи приділено святкуванню 40-річчя від дня заснування ЗНЦ. План роботи ЗНЦ див. на сайті **www.znc.com.ua**.

2. Про стан підготовки ювілейного видання «Розвиток науки у західному регіоні України за роки незалежності» (до 40-річчя від часу створення ЗНЦ НАН України і МОНМС України) доповів присутнім директор Західного наукового центру, к. т. н., доцент Зинюк О. Д.

Виконком Ради Західного наукового центру НАН України і МОНМС України ухвалив:

1. Затвердити план роботи Західного наукового центру НАН України і МОНМС України на 2011 рік, врахувавши зміни і доповнення, висловлені в ході обговорення.

2. Відповідальним виконавцям передбачених у плані заходів забезпечити їх реалізацію у заплановані терміни; контроль за виконанням плану покласти на ученого секретаря ЗНЦ, к. т. н. Корній В. В.

3. Затвердити редакційну раду видання у складі: Анатичук Л. І., Голубець М. А., Ісаєвич Я. Д., Назарчук З. Т., Панасюк В. В., Павлюк С. П., Туниця Ю. Ю., Шпенік О. Б., Юхновський І. Р.

4. Затвердити редакційну колегію видання у складі: Назарчук З. Т. (відповідальний редактор), Воробель Р. А., Дмитрах І. М., Зіменковський Б. С., Зинюк О. Д. (відповідальний секретар), Ільницький М. М., Кравців В. С., Мельник В. П., Мисак Й. С., Мриглод І. М. (заступник відповідального редактора), Павлюк М. І., Пташник Б. Й., Сибірний А. А., Снітинський В. В., Стасюк І. В., Черкес Б. С., Яворський В. Т.

5. Членам редакційної колегії до 1 квітня 2011 р. погодити з авторами статей верстки видання до друку.

04.03.2011 р.

– засідання виконкому Ради Західного наукового центру НАН України і МОНМС України з розгляду питання:

1. Наукова доповідь «Сучасний стан франкознавчих досліджень і проблема створення Інституту Івана Франка».

Запрошені: представники керівництва Львівської області; академіки НАН України: *Панасюк В. В.*, *Юхновський І. Р.*; фахівці із розглядуваного питання.

Наукову доповідь «*Сучасний стан франкознавчих досліджень і проблема створення Інституту Івана Франка*» виголосив керівник Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, доктор філологічних наук Нахлік Є. К. (доповідь див. на с. 106).

Обговорення доповіді розпочав ак. НАН України *Панасюк В. В.*, який зазначив: «В Україні і, зокрема, у Львівському відділенні Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України не провадиться належна робота щодо висвітлення та утвердження у світовій спільноті величезної ролі Івана Франка як особистості, яка здійснила великий вплив на розвиток літератури в Європі у другій половині XIX століття своїми видатними поетичними та прозовими творами. Багато його публіцистичних творів були написані та надруковані у зарубіжних виданнях, а деякі його твори перекладені зарубіжними мовами і стали в цілому літературно-духовним здобутком світової, зокрема, європейської спільноти (цивілізації). Завданням наших дослідників-франкознавців є активна популяризація творчої спадщини Івана Франка в Європі і світі задля забезпечення українській культурі належного їй достойного місця у світовому культурному процесі».

Професор, д. філол. н. *Мельник Я. І.* продовжила: «У такому почесному зібранні вбачається новий і вельми успішний етап у розвою франкознавчих студій в Україні, відтак і розвою української гуманітарної науки назагал. Власне, саме здобутки вчених-франкознавців різних генерацій, людей, які для науки про літературу зробили надто багато, дають нам сьогодні змогу говорити про Інститут Франка.

Змогу говорити про Інститут Франка дає нам також зусилля натхненників і провідників ідеї створення нового академічного інституту. Останнє вселяє надію – може, це початок нової країни – України. Отож, стисло, і про візію, і про місію Інституту Франка. Гадаю, для всіх нас очевидно, що Інститут Франка в магістральних напрямках своїх студій мав би по змозі вповні віддзеркалювати універсалізм Франкового генія. Це – з одного боку. З другого – студії над Франком мали би в ідеалі бути конгеніальними до Франкових текстів.

Таким чином, Інститут, який зусібіч студіює велегранну й монументальну постать Франка-митця з власною філософською та естетичною сис-

темою, Франка, котрий мовив своє слово у стількох царинах науки, і стількома нитками був пов'язаний зі своєю суспільністю.

Далекого 1912 р. Іван Ющишин у статті «Ювілей Івана Франка», своєрідному планові-проспекті студій над Іваном Франком як найважливіше завдання для дослідників підносив написання «солідно обробленої біографії» Івана Франка. «Се конче мусить бути зроблено в ювілейнім році» – закликав він дослідників творити біографію письменника по «найсвіжіших слідах». Заклик цей актуальний і досі, хоча без останнього «по найсвіжіших слідах».

1. Створення наукової біографії Івана Франка.
2. Академічного видання творів Івана Франка.
3. Хрестоматії критичних матеріалів про Івана Франка.
4. Бібліографічні покажчики найрізноманітніших типів Івана Франка.
5. Листи до Франка. Про роботу Інституту історичних досліджень.
6. Енциклопедії Франка.
7. Літопис життя і творчості Івана Франка.

І насамкінець. І. Франко сам був Інститутом, ба, більше, цілою академією. І нинішнє засідання вселяє надію, що буде створено Інститут Франка – особну академічну інституцію, під дахом якої об'єднуються всі франкознавці».

Голова Міжнародної асоціації франкознавців професор **Гнатюк М. І.:** «Сьогодні ми присутні на історичній події – створенні унікальної наукової установи – Інституту Івана Франка. Ясна річ, що організація такої установи потребуватиме значних зусиль і вчених Академії наук, і вузівської науки, причому не лише західного регіону держави, але й Києва, Одеси та інших міст України, де розвиваються франкознавчі дослідження. Наша велика вдячність голові ЗНЦ – академіку Назарчукові З. Т., який у непростих умовах прагне переконати і керівництво Національної академії наук України, і Відділення літератури, мови та мистецтвознавства про необхідність утворення такої інституції.

Грунтовна доповідь доктора філологічних наук Є. К. Нахліка свідчить про потребу цілого комплексу організаційних, господарських та суто наукових заходів при створенні академічної установи. Необхідно створити ряд наукових підрозділів. Чи такими вони мають бути, як запропоновано в проекті нашої ухвали? Думаю, що не цілком. Взагалі, запропонований проект ухвали варто доопрацювати, доручивши його остаточну редакцію невеликій групі спеціалістів (4–5 осіб), яка має виробити чіткі рекомендації щодо створення такої інституції.

Тепер щодо співпраці академічної установи і вузівської науки у галузі франкознавства. Ще у 2004 році ми ставили питання про створення спеціалізованої кафедри франкознавства у Львівському національному університеті імені Івана Франка, яка б могла готувати кадри для цієї галузі гуманітарної науки. Виховати такого спеціаліста дуже непросто. Потрібна

система спецкурсів і спецсемінарів, які б допомогли сформувати фахівця, готового до такої діяльності. На жаль, в університеті ця робота проводиться спорадично. А часто молоді дисертанти, які навіть захистили роботи з франкознавства, не завжди готові для праці на «чорному дворі науки».

Ще гірша справа в інших вищих навчальних закладах. Спецкурс з франкознавства, який нам доводилося читати в Острозі, Києві, Одесі засвідчив, що серйозною підготовкою фахівців нікому зайнятися.

І ще один аспект проблеми, про який говорив академік Панасюк В. В. – популяризація і творчості Івана Франка, і загалом української культури у світі. Таких фахівців у нас дуже мало. І справа тут не тільки у знанні мов, врешті, творчості Івана Франка. Тут потрібна свідома настанова на цю дуже важку роботу, яку блискуче виконував сам Іван Франко. Словом, думаю, що Президія НАН України підтримає ідею створення Інституту Івана Франка. А нам, фахівцям, треба усіма силами працювати, щоб ця ідея була реалізована».

К. філол. н., доцент **Тихолоз Б. С.**: «Перше і головне питання, яке нас усіх збило, – чи треба створювати Інститут Івана Франка? Частина присутніх відповідає: «безперечно, так», інша частина каже натомість: «так, але...» – і далі три крапки. Я належу до тих, які твердо кажуть «так». Але питання: «як саме?» – це не менш важливе запитання. Відповідь на те, як саме цей Інститут створювати, залежить від того, як ми відповімо на наступне питання: навіщо його створювати?

У мене є дві відповіді – навіщо створювати Інститут Івана Франка.

По-перше, його варто створювати для того, щоб розвивати франкознавство як академічну дисципліну.

По-друге, для популяризації творчості Івана Франка, ширше – української літератури, ще ширше – української мови і культури в світі.

Таким чином, вимальовуються дві можливих моделі існування такого інституту.

Модель перша: Інститут Івана Франка як інститут франкознавчих досліджень (з усіма наслідками, які звідси випливають; наразі не буду, з Вашого дозволу, вдаватися у подробиці – це тема окремої розмови у вужчому фаховому колі).

Модель друга: Інститут Івана Франка як представницька лінгвокультурнопромоційна установа з міжнародними повноваженнями, про яку свого часу говорив Дмитро Павличко і вже не раз ішлося на цьому засіданні.

Тут, зокрема, неодноразово згадували німецький Інститут Гете як зразок такої установи, а варто ще згадати десятки таких інституцій у цілому світі – від іспанського Інституту Сервантеса, португальського Інституту Камоенса, польського Інституту Адама Міцкевича чи італійського Товариства Данте Аліг'єрі до китайського Інституту Конфуція, а також низки таких відомих організацій, як Британська рада, Французький альянс та багато інших. Досвід усіх цих інституцій, безперечно, має бути врахований.

Наступне питання, яке стоїть, мабуть, не лише переді мною, а й перед усіма нами: яка з цих моделей реальна до запровадження за сучасних обставин?

Я поцікавився, яким є річний бюджет, наприклад, Інституту Гете. Скажімо, на 2008 рік він становив 320 мільйонів євро, з них дві третини було надано урядом Німеччини, одну третину інститут – прошу уваги! – заробив (за рахунок, насамперед, мовних курсів). Інший приклад: бюджет Британської ради на 2011 рік – 682 мільйони фунтів стерлінгів. Знову ж таки, велику частину від цієї суми ця організація сподівається заробити самотужки, іншу – здобути від спонсорів і меценатів-благодійників, левову частку – отримати з державного бюджету Великої Британії.

Зважаючи на ці, здавалося б, суто зовнішні, навіть формальні, але насправді дуже важливі, фактично визначальні чинники, від яких багато що залежить, на питання: «Чи можливий сьогодні Інститут Івана Франка як український аналог Інституту Гете та інших подібних представницьких організацій?» – я, на жаль, змушений поки що відповісти негативно. На мою думку, за сучасних обставин навряд чи реально створити такий Інститут Івана Франка, принаймні це не в наших силах і не в наших повноваженнях. Адже для того, щоб створити такий Інститут Івана Франка, треба для початку створити справді українську державу.

Тому я *volens-nolens* повертаюся до академічної моделі реалізації цього проекту, а відтак і до ключового питання: навіщо потрібен академічний Інститут Івана Франка?

Я, можливо, скажу трохи жорстко. Перепрошую, але мені здається, це має бути промовлено на цьому поважному зібранні прямо – без метафор і без зайвих підтекстів. Якщо Інститут Івана Франка – це академічна установа, яка постане із Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка шляхом перейменування (простої зміни вивіски), то я не бачу в цьому сенсу. Мімікрія – зручний спосіб вимушеного самозахисту заради виживання, але далеко не найефективніший механізм еволюції. Безперечний сенс має Львівське відділення саме як літературознавча установа, філія київського Інституту літератури – єдиної академічної літературознавчої установи в Україні. І Нахлік Є. К. це переконливо довів своєю ґрунтовною доповіддю.

Але, на мою думку, Інститут Івана Франка як академічна установа має виконувати зовсім інші завдання. По-перше, він має бути саме Інститутом Івана Франка – з усіма наслідками, які з цього випливають. Це має бути «франкоцентрична» установа (зрозуміло, не в сенсі «французькості», а в сенсі «франковості», ідейного наповнення Франковим духом і словом). У центрі уваги тут, поза всяким сумнівом, має бути Іван Франко як унікальний і водночас універсальний творчий феномен, який, за великим рахунком, не має прецедентів та аналогів у світовій культурі і давно вже є гордістю і символом України, а завдяки діяльності Інституту свого імені

має стати своєрідною візитівкою нашої держави за кордоном, її повноважним послом і духовним представником. Переконалий: нашу націю повинні репрезентувати у світі не корумповані чиновники, навіть не спортсмени й поп-зірки, а Франко й Шевченко, і саме з їхніми іменами має асоціюватися в майбутньому Україна (а не з Чорнобильською катастрофою, Веркою Сердючкою чи невгамовними скандалами довкола «Євробачення», крадіжок газу та торгівлі зброєю).

Для цього ми повинні говорити вголос про епоху Франка, про роль Франка у світовій культурі та його вплив на сучасників і нащадків, зрештою, розвивати науково-методологічні та політико-ідеологічні концепції Франка, шукаючи способів і можливостей їхнього впровадження в суспільну практику сьогодення.

Якщо у майбутньому Інституті Івана Франка будуть провадитися не-франкознавчі дослідження, вони все одно повинні бути дотичними до Франка і підпорядкованими магістральній меті – розвитку франкознавства. Інакше навіщо взагалі називати новостворювану установу Інститутом Івана Франка?

По-друге, наступна відмінність того, можливо, ідеального Інституту Івана Франка, яким я його бачу, від того, що ми поки що маємо, полягає в тому, що це, безперечно, має бути не просто **мульти**дисциплінарна, а саме **інтер**дисциплінарна установа. Ми не повинні сплутувати ці поняття. У цьому Інституті має бути не просто багато наук, багато представників різних дисциплін. Треба на перехрестях цих наук шукати щось нове – те, що свого часу робив, зрештою, сам Франко як багатогранний учений-енциклопедист. І саме це може становити ту нову якість, яку має дати ця установа для української науки, і не лише гуманітарної, тим паче – далеко не тільки літературознавчої.

По-третє, незалежно від того, чи Інститут Івана Франка буде установою суто академічною, чи й культурно-просвітницькою, це має бути установа дуже сучасна, а отже, медіатизована, активно присутня в засобах масової інформації (зокрема, інтернеті) та суспільному житті.

Скажімо, тут уже йшлося про розміщення майбутнього повного зібрання творів І. Франка в інтернеті. Маємо прецеденти. Тексти дуже багатьох чужомовних письменників-класиків вже є в легкому й швидкому доступі он-лайн. Вони не займають місця на наших полицях, але якщо будь-хто захоче знайти певний уривок з поезії Гете, Пушкіна чи Міцкевича, він може зробити це впродовж 30 секунд в інтернеті. І це – *nota bene!* – буде авторитетне академічне видання. На жаль, із Франком ми поки що цього не маємо, як, зрештою, з іншими українськими класиками.

Тобто, сьогодні зовсім не обов'язково клопотатися про тонни, десятки і сотні тонн паперу. Натомість треба думати про те, що ми живемо в сучасному глобалізованому світі, і використовувати у своїх інтересах, з власною метою всі ті можливості (і насамперед технічні), які дає нам цей світ.

Отже, Інститут Івана Франка як академічна інституція повинен займатися не лише суто франкознавчими дослідженнями та координувати їх, але й популяризувати творчу спадщину Франка в Україні та світі (а в подальшій перспективі – й твори інших наших письменників та національну культуру загалом).

Коли йдеться про координацію франкознавчих досліджень, Євген Казимирович має цілковиту рацію, висловлюючи свої сумніви з цього приводу, і я розумію його тривогу. Коли ми говоримо про потребу когось скоординувати, це виглядає приблизно так, як скоординувати жінку й тещу на одній кухні. А це достатньо складно. Зрозуміло, що кожен окремий дослідник чи інституція мають свої інтереси, і досить складно їх усі урахувати й погодити.

Але координувати можна в один спосіб: треба ставити спільні цілі, спроможні об'єднати зусилля багатьох дослідників і наукових колективів. Цілі повинні бути, з одного боку, масштабними, стратегічними, тому що сам Франко як об'єкт дослідження не допускає дрібного, локального чи навіть регіонального мислення, а з іншого, обґрунтованими й реальними до виконання.

Скажімо, якщо йдеться про найважливішу стратегічну мету франкознавства – Повне академічне зібрання творів Івана Франка (декларативне формулювання «100-томник» мені не подобається, бо ніхто ще точно не виміряв обсяг спадщини письменника-мислителя), – закономірно виникає питання: чи реально це зараз? Чесна відповідь: ні, нереально. Наступне питання: коли це буде реально? Ніколи, якщо не починати ніколи. Чи реально свого часу було створити НТШ і видати таку кількість томів «Записок...»? Чи реально було видавати «Літературно-науковий вісник» кільком діячам, які вирішили це робити? Ні, нереально. Але ж це ніколи й не стало б реальністю, якби вони не починали цього робити – причому здебільшого без державної та інституційної підтримки, на громадських засадах, за покликом серця.

За себе можу сказати, що готовий підготувати 1-й том Франкового зібрання – збірку «Баляди і розкази» – і щось для цього попередньо зробив. І думаю, що тут присутні франкознавці також готові до такої роботи: наприклад, Ярослава Мельник може видати «Апокрифи...», Святослав Пилипчук – «Галицько-руські приповідки» тощо. Ми всі, франкознавці, це так чи так робимо. Але якщо ці зусилля об'єднати, а працю справді (а не формально) скоординувати, то за десять років, дай Боже, матимемо нехай не сто, але принаймні десять томів майбутнього зібрання.

Подивімося, як виконуються зараз в Україні аналогічні проекти: повні зібрання творів П. Куліша, М. Грушевського, Д. Яворницького, В. Липинського... Далеко ще до їхнього завершення, але вони принаймні розпочаті. Тобто, є якісь кроки до виконання і щось практично робиться, упорядники працюють, томи множаться... Так само, якщо ми будемо лише чекати: поки

ми зберемо всю бібліографію, поки зробимо все, що стосується рукописів тощо – то так ніколи й не дочекаємося на Повне зібрання творів Івана Франка. Ні ми не дочекаємося, ні Україна, ні світ. Ні, зрештою, сам Франко.

Насамкінець підсумую. Я вважаю, що наука, зокрема й франкознавство, – це тяжка праця, і ми всі це прекрасно усвідомлюємо. Це також, безперечно, радість пізнання, тому ми нею й займаємось. Але на мою думку, наука – це насамперед мрія. І для того, щоб у науці чогось досягти, треба мати сміливість мріяти.

Я усвідомлюю, що Інститут Івана Франка в такому вигляді, який я щойно змалював, – це поки що мрія. Але для того, щоб ця мрія стала здійсненою (бо мрії бувають здійсненні і нездійсненні), треба її перепрацювати в план. І для цього треба кликати фахівців, сідати, обговорювати, опрацьовувати й готувати відповідний проект ухвали й положення про Інститут Івана Франка.

Роботи багато, але її треба починати. Це справа національної честі й високий моральний обов'язок перед пам'яттю Франка та нашими нащадками».

Ак. НАН України **І. Р. Юхновський** підкреслив, що: «Доповідь керівника Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка Є. К. Нахліка кваліфікована і змістовна. Треба обов'язково підтримати ідею створення Інституту Франка у Львові, бо Франко є символ Галичини, символ літературної України, він був невтомним робітником на полі рідної літератури. Літературний талант Івана Франка незвичайно різнобічний. Він писав вірші, поеми, оповідання, драми, коляди, перекладав чужомовних класиків, писав критичні та публіцистичні статті, наукові дослідження з історії української літератури й мови, слов'янської філології і багато іншого».

Професор **Корнійчук В. С.** відмітив, що: «Одна з найважливіших проблем майбутнього Інституту Івана Франка – брак кваліфікованих наукових кадрів. У Львівському відділенні Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка творчість Івана Франка професійно досліджують Микола Легкий, Алла Швець, Наталка Тихолоз, Мар'яна Челецька, Катерина Дронь. Всі інші львівські франкознавці працюють переважно у Львівському національному університеті імені Івана Франка. Але Інституту Івана Франка потрібні не лише літературознавці, а й спеціалісти з інших галузей – мовознавці, фольклористи, текстологи, історики, соціологи, економісти і т. д. Тому, звичайно, вже сьогодні потрібно подбати про підготовку майбутніх фахівців. Перші кроки на цьому шляху не вимагатимуть жодних фінансових затрат, а лише доброї волі керівництва університетів Львова, Дрогобича, Івано-Франківська, Тернополя, Чернівців, де існують наукові можливості виховання нового покоління франкознавців. З цією метою необхідно:

1. Запровадити на філологічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка спеціалізацію «франкознавство», починаючи з II курсу. Залучити до цього напрямку підготовки студентів слов'янського відділення та відділення сходознавства (!). Це дасть змогу впродовж трьох років цілеспрямовано готувати студентів до майбутньої наукової діяльності. Кращі з них на V курсі писатимуть магістерські роботи з проблем франкознавства, що можуть стати основою кандидатських дисертацій.

2. В Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка обов'язково посилати для навчання в цільовій аспірантурі за напрямком «текстологія» 1-2 кращих випускників філологічного факультету Львівського університету.

3. З аналогічними пропозиціями звернутися до ректорів університетів Дрогобича, Івано-Франківська, Тернополя, Чернівців.

Одним із найпріоритетніших напрямків роботи майбутнього Інституту Івана Франка є активне пропагування його художніх і наукових здобутків у світовому просторі. Львівський національний університет ім. Івана Франка має підписані договори про співпрацю з чільними університетами багатьох європейських країн. Необхідно акцентувати на обміні науковців в галузі франкознавства. Для цього треба розробити спеціальну програму, заохочуючи передусім молодих зарубіжних учених, перекладачів до дослідження і перекладів творчості Івана Франка. Досконало перекласти твори І. Франка чужими мовами зможуть лише носії цих мов.

Через посольства України в європейських країнах слід заохочувати до вивчення творчості Івана Франка студентів, які спеціалізуються з українознавства. Зокрема, таких багато навчається у Польщі, де послом є професор Львівського національного університету імені Івана Франка Маркіян Мальський, а співробітниками посольства працюють колишні студенти університету.

Набір співробітників в майбутній Інститут франкознавства необхідно проводити лише на конкурсній основі. Щоб запобігти «кумівству» й суб'єктивізму, в конкурсну комісію повинні входити виключно члени Ради Західного наукового центру.

Втілення в життя хоча б частки цих заходів неодмінно сприятиме появі нової генерації франкознавців й утвердженню майбутнього Інституту Івана Франка в Україні й у світі».

В обговоренні також взяли участь чл.-кор. НАН України *Ільницький М. М.* та *Сибірний А. А.*, професор Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка *Шалата М. Й.*, професор Львівського національного університету імені Івана Франка *Якимович Б. З.*

Над підготовкою проекту ухвали працювали лауреат цьогорічної Національної премії ім. Т. Г. Шевченка, директор літературно-меморіального музею Івана Франка у Львові, письменник *Р. Д. Горак*, професор Львівського національного університету імені Івана Франка *Р. П. Зорівчак*, ак. НАН України *М. А. Голубець*. Усі учасники засідання підтримали ідею створення академічного Інституту Франка у Львові.

Заслухавши та обговоривши доповідь керівника Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України доктора філологічних наук Нахліка Є. К. «Про стан франкознавчих досліджень», виконком Ради Західного центру НАН України та МОНМС України відзначає:

1. На сучасному етапі виникає об'єктивно зумовлена потреба в розширенні й поглибленні наукової координації франкознавчих досліджень в Україні і видаванні спадщини Івана Франка, зокрема, в активнішій участі науковців Заходу України в підготовці й виданні академічного Повного зібрання творів Івана Франка, створенні багатотомної «Франківської енциклопедії», повної бібліографії франкознавства, реалізації інших завдань загальнонаціональної ваги, визначених Указом Президента України від 27.08.06 р. № 727 «Про заходи щодо вивчення та популяризації духовної спадщини Івана Франка».

2. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України проводить значну роботу щодо інтенсифікації франкознавчих досліджень у м. Львові, зокрема, здійснено наукове редагування, упорядкування та коментування 51–54 додаткових томів та «Покажчика купюр» до Зібрання творів Івана Франка у 50 томах, видано бібліографічний покажчик «Заборонене франкознавство: 1885–1988», колективні монографії «Міфопоетичні образи в художньому світі Івана Франка (Ейдологічні нариси)», «Стереометрія тексту: студії над поетичними творами Івана Франка», 10 індивідуальних монографій про життя і творчість письменника, перевидано низку збірок його творів і «Франкознавчі студії» Я. Яреми, підготовлено й готуються до друку міждисциплінарний збірник «Іван Франко: студії та матеріали», бібліографічний покажчик «Сучасне франкознавство (1988–2005)» і проект загальнонаціональної ваги і значення – «Франківська енциклопедія» у 5 томах.

3. Водночас вимагає покращення робота над створенням «Франківської енциклопедії», підготовкою додаткових томів до Зібрання творів письменника, укладанням бібліографічних покажчиків. Через різні обставини Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка поки що не стало справжнім координаційним осередком франкознавчих досліджень в Україні.

Враховуючи викладене, а також беручи до уваги розпорядження Президії НАН України від 07.05.2009 р. № 295 «Про розміщення організацій НАН України», згідно з яким Львівському відділенню Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України надано в користування приміщення загальною площею 226,5 кв. м. у будинку Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України по вул. Драгоманова, 18 у м. Львові виконком Ради Західного наукового центру НАН України і МОНМС України ухвалив:

1. Звернутись до Президії НАН України з підтримкою ідеї створення у м. Львові у складі Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України Інституту Івана Франка як окремої наукової установи міждисциплінарного характеру.

2. Профільними завданнями Інституту Івана Франка вважати: організацію і координацію міждисциплінарних франкознавчих досліджень; вивчення життя, літературної та наукової спадщини Івана Франка – художніх творів і праць у багатьох галузях гуманітарних наук (літературознавства, фольклористики, мовознавства, етнографії, історії, філософії, соціології, економіки, правознавства); підготування науково коментованих праць; видання повного корпусу бібліографії франкознавства та постійне укладання поточної франкознавчої бібліографії; створення наукової біографії письменника; осмислення Франкової спадщини в різних аспектах гуманітарного знання; використання творчості Івана Франка для утвердження і пропагування української літератури як національно своєрідної форми світової культури.

3. Рекомендувати Відділенню літератури, мови та мистецтвознавства НАН України та Президії НАН України затвердити такі основні напрями наукових досліджень Інституту Івана Франка НАН України:

3.1. Творча спадщина Івана Франка в контексті української та світової культури.

3.2. Формування та кодифікація джерельної бази академічного франкознавства.

3.3. Підготування Повного зібрання творів Івана Франка.

3.4. Підготування багатотомної «Франківської енциклопедії».

3.5. Міждисциплінарні та міжкультурні зв'язки української гуманітаристики зі світовим науковим та загальнокультурним процесом.

4. Вважати доцільним організувати структуру Інституту Івана Франка НАН України у складі наукових підрозділів (відділів, секторів, лабораторій, груп тощо), які за своїм профілем мають відповідати основним напрямам наукових досліджень Інституту з урахуванням його інтердисциплінарного характеру. Розробку структури доручити ініціативній групі під керівництвом директора-організатора Інституту.

5. Вважати доцільним організувати систему підвищення кваліфікації наукових працівників Інституту Івана Франка НАН України шляхом внутрішньоінститутських курсів (з основ текстології, бібліографії, джерелознавства, чужих мов – латинської, німецької, польської та ін.), стажування в інших наукових установах України та інших держав тощо.

6. Рекомендувати Відділенню літератури, мови та мистецтвознавства НАН України та Президії НАН України врахувати загальнонаукову важливість та суспільну значимість створення академічного Інституту Івана Франка, доручивши його організацію ученому зі значним досвідом організаційної роботи, авторитетному як у науковому, так і в громадському житті, а також здатному персонально нести відповідальність за доручену справу.

7. Просити Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, враховуючи 155-річчя з дня народження Івана Франка, доручити директорів-організаторів Інституту у стислий термін підготувати статут цієї установи, подати його в установленому порядку на затвердження і реєстрацію до Президії НАН України, а також забезпечити залучення, крім фі-

нансування НАН України, позабюджетних коштів для ремонту й обладнання приміщень Інституту.

8. Вважати за необхідне проводити вибори директора Інституту Івана Франка на відкритій конкурсній основі згідно зі Статутом НАН України після завершення етапу його становлення.

9. Контроль за виконанням цієї постанови покласти на голову Західного наукового центру НАН України та МОНМС України, академіка НАН України Назарчука З. Т.

6.05.2011 р. – засідання виконкому Ради Західного наукового центру НАН України і МОНМС України з розгляду питань:

1. Про відзначення 40-річчя Західного наукового центру НАН України і МОНМС України.

2. Затвердження плану заходів у рамках проведення Фестивалю науки 2011 р.

3. Про результати конкурсу на здобуття премій голови Львівської обласної державної адміністрації та голови Львівської обласної ради на 2011 рік для відомих учених і знаних фахівців та талановитих молодих учених і спеціалістів.

4. Різне.

1. З інформацією по першому питанню виступив директор НАН України і МОНМС України, к. т. н., доцент Зинюк О. Д. Він ознайомив присутніх із ходом підготовки до відзначення 40-річчя Західного наукового центру та станом готовності ювілейного видання «Наука західного регіону України» (1990-2010).

2. Заслухали інформацію ученого секретаря Західного наукового центру, к. т. н., ст. н. с. Корній В. В. щодо запланованих заходів у рамках проведення Фестивалю науки 2011 р.

3. Заслухали інформацію наукового співробітника Західного наукового центру Котерлин Г. М. про результати проведеного конкурсу на здобуття премій голови Львівської обласної державної адміністрації та голови Львівської обласної ради для відомих учених і знаних фахівців та талановитих молодих учених і спеціалістів на 2011 рік.

Відповідно до Положення про премії облдержадміністрації та обласної ради для працівників наукових установ НАН України та вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації Львівської області на обговорення подані поіменні списки кандидатур 30 відомих учених і знаних фахівців та 150 талановитих молодих учених і спеціалістів для присудження премій у 2011 році. Ці кандидатури затверджені Вченими радами установ НАН України та вищих навчальних закладів згідно встановлених виконкомом Ради

ЗНЦ квот. Список талановитих молодих учених і спеціалістів доповнений за дорученням голови Західного наукового центру, академіка НАН України Назарчука З.Т. працівниками Наукового товариства ім. Шевченка та Львівської обласної Малої академії наук.

4. Голова Західного наукового центру, ак. НАН України Назарчук З. Т. надав членам виконкому Ради ЗНЦ НАН України і МОНМС України інформацію щодо підтримки робіт, висунених на здобуття Державної премії України в галузі науки і техніки за 2011 р.

Виконком Ради Західного наукового центру НАН України і МОНМС України ухвалив:

1. Взяти до уваги інформацію про стан готовності ювілейного видання до 40-річчя Західного наукового центру НАН України і МОНМС України; зобов'язати керівників наукових установ та вищих навчальних закладів забезпечити присутність на урочистих зборах науковців та осіб, які подані на відзначення грамотами; колективу Західного наукового центру забезпечити підготовку та проведення урочистостей (відповідальний: директор ЗНЦ, к. т. н., доц. Зинюк О. Д.).

2. Затвердити план заходів, які відбуватимуться в установах Західного наукового центру у рамках проведення Фестивалю науки.

3. Керівникам наукових установ та вищих навчальних закладів західного регіону України вжити заходів щодо належного їх проведення (відповідальні: керівники установ).

4. План заходів з проведення Фестивалю науки розмістити на веб-сайті ЗНЦ НАН України і МОНМС України (відповідальний: учений секретар ЗНЦ, к. т. н., ст. н. с. Корній В. В.).

5. Затвердити список кандидатур на отримання премій голови Львівської обласної державної адміністрації та голови Львівської обласної ради для молодих вчених та відомих вчених і знаних фахівців на 2011 рік.

6. Західному науковому центру звернутися до Львівської облдержадміністрації та Львівської обласної ради з клопотанням щодо надання молодим ученим та відомим ученим і знаним фахівцям (списки додаються) премій голови Львівської обласної державної адміністрації та голови Львівської обласної ради у 2011 році (відповідальний: н. сп. ЗНЦ Котерлін Г. М.).

7. Підтримати висунення Вченою радою Київського національного університету імені Тараса Шевченка роботи «Термодинаміка, структура та фазові рівноваги в багатокомпонентних системах для створення нових матеріалів» на здобуття Державної премії України в галузі науки і техніки за 2011 р.

8. Підтримати висунення Вченою радою Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України роботи «Теорія і методи розрахунку напруженого стану та міцності твердих деформованих тіл з концентраторами напружень» на здобуття Державної премії України в галузі науки і техніки за 2011 рік.

20.05.2011 р.

– урочисте засідання Західного наукового центру НАН України і МОНМС України, присвячене **40-річчю від дня заснування ЗНЦ** (Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького):

1. Про створення та становлення Західного наукового центру.
2. Виступи представників влади та нагородження науковців.
3. Іван Франко – Doctor universalis (секрети успіху).
4. Про співпрацю науковців ЗНЦ із Фондом Фулбрайта.

20 травня 2011 р. з нагоди відзначення Дня науки в Україні та **40-річчя** Західного наукового центру у рамках **Фестивалю науки** в Актівій залі теоретичного корпусу Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького відбулося урочисте засідання.

***Члени президії (зліва на право):** ректор Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, ак. АН ВО України, професор Зіменковський Б. С.; ректор Львівського національного університету імені Івана Франка, Герой України, професор Вакарчук І. О.; представник Президента НАН України, академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, ак. НАН України Жулинський М. Г.; перший заступник голови Львівської облдержадміністрації, ак. АН ВО України Янків М. Д., голова Західного наукового центру НАН України і МОНМС України, ак. НАН України Назарчук З. Т.; Герой України, ак. НАН України Юхновський І. Р.; голова Ради ректорів Львівщини, ректор Національного університету «Львівська політехніка», професор Бобало Ю. Я.; голова НТШ, д. і. н. Купчинський О. А.*

Урочисте засідання відкрив голова Західного наукового центру НАН України і МОНМС України, академік НАН України Назарчук З. Т., який після привітальних слів запросив членів президії на сцену. У засіданні взяли участь представники Національної академії наук України, виконавчої влади, наукової громадськості, директори науково-дослідних інститутів, керівники та провідні науковці вищих навчальних закладів західного регіону України.

Вітальне слово виголосив ректор Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, професор **Зіменковський Б. С.**, який розповів про діяльність очолюваного ним вищого навчального закладу, зупинившись на досягненнях у сфері науково-дослідної роботи, а також привітав громадськість з Днем науки, колектив Західного наукового центру з 40-річчям та побажав успіхів, плідної праці та поповнення лав науковців талановитою молоддю.

1. Голова Західного наукового центру НАН України і МОНМС України академік НАН України Назарчук З. Т. виступив із доповіддю **«Про створення та становлення Західного наукового центру»** (доповідь див. на с. 4).

Представник Президента НАН України, академік НАН України **Жулинський М. Г.** зачитав привітання від Президії НАН України та від Президента Національної академії наук України, академіка НАН України **Патона Б. Є.** всім, хто присвятив себе розвитку науки у західному регіоні, а також відзначив кращих науковців регіону, а ректорові Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, академіку АН ВО України, професорові **Зіменковському Б. С.** відповідно до Постанови НАН України від 11 травня 2011 року вручив **Відзнаку НАН України «За підготовку наукової зміни»**.

*Вітання з 40-річчям від Президента НАН України,
ак. НАН України Патона Б. Є. зачитує ак. НАН України Жулинський М. Г.*

Нагородження ректора Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького Зіменковського Б. С. відзнакою НАН України «За підготовку наукової зміни».

З нагоди свята привітав учасників зборів та нагородив Почесними грамотами ЛОДА кращих науковців Львівщини перший заступник голови Львівської обласної державної адміністрації, професор М. Д. Янків.

Від Львівської обласної ради науковців із професійним святом та 40-річчям створення ЗНЦ привітали депутат обласної ради п. **Халаявка А. В.**, а від Львівської міської ради - начальник департаменту гуманітарної політики **Ладіш Р. С.**

Відбулося нагородження провідних науковців вищих навчальних закладів та науково-дослідних інститутів Львівщини Почесними грамотами Головного управління освіти і науки ОДА, Західного наукового центру, а також грамотами обласних державних адміністрацій інших західних областей України. Зокрема, відзначено 4 науковців Тернопільською ОДА, 2 учених – Хмельницькою ОДА та 2 учених – Чернівецькою ОДА (див. додатки на с. 44–48)

До ювілейних привітань долучились представники вищих навчальних закладів західного регіону України, зокрема, зі Львова, Тернополя, Івано-Франківська, Хмельницького, Луцька:

1. Ректор Львівського національного аграрного університету, академік Національної академії аграрних наук **В. В. Снітинський**;
2. Проректор Тернопільського національного технічного університету ім. Івана Пулюя, професор **Р. М. Рогатинський**;
3. Перший проректор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, професор **Ф. В. Козак**;
4. Проректор Тернопільського національного економічного університету, професор **Є. В. Савельєв**;
5. Ректор Луцького національного технічного університету, професор **В. В. Божидарнік**;
6. Перший проректор Хмельницького національного університету, професор **М. П. Войнаренко**.

Оголошує вітання ректор Львівського національного аграрного університету, ак. НААН України В. В. Снітинський.

Голова ЗНЦ, ак. **Назарчук З.Т.** оголосив вітання, що надійшли на адресу ЗНЦ. Зокрема, ЗНЦ привітали:

1. Голова Кримського наукового центру ак. НАН України **М. В. Багров** та директор цього центру **О. І. Башта**;
2. Голова Донецького наукового центру ак. НАН України **В. П. Шевченко** та директор цього центру **О. Ф. Коновалов**;
3. Голова Північно-Східного наукового центру ак. НАН України **В. П. Семиноженко**;
4. Ректор Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка професор **О. М. Завальнюк**;
5. Голова відділення Польської академії наук в Любліні чл.-кор. ПАН **Томаш Трояновський**;
6. Почесний консул Австрії у Західній Україні п. **Ярослав Наконечний**.

Надалі голова ЗНЦ, ак. Назарчук З. Т. відмітив, що проблема житлового забезпечення молодих науковців сьогодні є особливо гострою. Він доповів зборам, що ЗНЦ сповна використав надану йому можливість покращити ситуацію у цьому напрямку, освоївши бюджетні кошти, виділені Президією НАН України для побудови службового житла. Тому з особливою приємністю запросив члена комісії Західного наукового центру з розподілу службового житла, голову Львівської регіональної профспілкової організації працівників НАН України **Долішнього Б. В.** для вручення ключів від новозбудованих квартир молодим науковцям. Ця акція є чи не єдиною в НАН України за весь новітній період незалежності України. Добре було б, аби подібні вручення ключів від житла надалі були частішими й більш масовими.

2011 рік є ювілейним не лише для ЗНЦ, зазначив ак. НАН України Назарчук З. Т. Це – і 200-і роковини від дня народження визначного українця – **Маркіяна Шашкевича**, відзначення яких планується здійснити на державному рівні. Це також 155-річчя від народження і 95 роковини смерті універсального вченого, світового рівня поета і письменника, великого галичанина і патріота України – **Івана Франка**. Назарчук З. Т. проінформував збори, що завдяки ініціативі Відділення мови, літератури і мистецтвознавства НАН України та Західного наукового центру, роботі виконкому ЗНЦ та волі усіх франкознавців нашого краю Президія НАН України своєю Постановою від 14 квітня 2011 року ухвалила створити на базі Львівського відділення Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України окрему академічну установу – **Інститут Івана Франка**, та щиро привітав всіх із цією, без сумніву, історичною подією.

*Із доповіддю «Іван Франко – Doctor universalis (секрети успіху)» виступив к. філол. н., доцент Львівського національного університету імені Івана Франка **Богдан Тихолоз**, аби ще раз згадати про величну постать Каменяра (доповідь див. на с. 120).*

Про співпрацю ЗНЦ та Фонду Фулбрайта розповідає директор Програми імені Фулбрайта в Україні д-р Мирон Стахів

Наука (на відміну від її носіїв) є інтернаціональною за своєю суттю. Всі ми зацікавлені у розширенні наукових контактів із нашими зарубіжни-

ми колегами. Про можливості Фонду Фулбрайта у розширенні міжнародних контактів наших науковців, співпрацю науковців ЗНЦ із Фондом Фулбрайта та програми міжнародного обміну для українських та американських науковців розповів директор Програми імені Фулбрайта в Україні д-р **Мирон Стахів**. Доповідач висвітлює шляхи подальшої співпраці та координації дій між Західним науковим центром та Офісом Програми ім. Фулбрайта, зокрема для інформування студентів, викладачів та науковців інститутів західного регіону про можливості академічних візитів до США.

Програма імені Фулбрайта посідає чільне місце у системі міжнародної освіти, діє з 1946 року, нині – у 155 країнах світу. За час існування Програми в Україні понад 700 українських науковців навчалися, стажувалися, проводили дослідження у США, а більше 400 американських учених – викладали в українських вищих навчальних закладах та займалися науковою працею.

До 40-річчя Центру видано книжку «Наука Західного регіону України (1990-2010)», рекомендовану до друку Радою Західного наукового центру, яка ознайомлює з найважливішими результатами фундаментальних та прикладних досліджень у різних галузях науки, які отримані академічними і галузевими науково-дослідними інститутами та вищими навчальними закладами західного регіону України впродовж 1990–2010 рр., а також показує їх практичне застосування. Окремо подано довідковий матеріал про наукові роботи, відзначені Державною премією України в галузі науки і техніки, інформацію про членів Національних академій наук України та підготовку наукових кадрів у регіоні. Відбулась презентація цього наукового видання.

Вже п'ятий рік поспіль в Україні проводиться Фестиваль науки, мета якого – сприяти розширенню і зміцненню зв'язків науки і суспільства, популяризувати науку, пояснити суспільству, наскільки важливі наукові результати і що вони можуть дати для покращення якості нашого життя. Тобто однією з основних задач Фестивалю науки є лобювання інтересів науки і освіти.

19-21 травня 2011 р. у Львові з нагоди відзначення **Дня науки – професійного свята вчених** – з ініціативи Національної академії наук України, Міністерства освіти, науки, молоді і спорту України, Західного наукового центру, Ради ректорів вищих навчальних закладів Львівщини, Наукового товариства імені Шевченка проводився **Фестиваль науки**.

У рамках Фестивалю було проведено багато різноманітних за формою і змістом заходів, розрахованих на різні категорії учасників (програма Фестивалю науки – на сайті ЗНЦ).

19 травня 2011 року в актовій залі Західного наукового центру відбулась науково-практична конференція учнів – членів Львівської обласної МАН та презентація збірника тез науково-дослідницьких робіт учнів обласної МАН «Пошуки та знахідки» (фізико-технічні та математичні науки; хімічні, біологічні медичні та аграрні науки). Детальніше з темами доповідей можна ознайомитись за адресою: www.znc.com.ua.

У приміщенні Західного наукового центру вже традиційно пройшла мистецька виставка графіки завідувача кафедри Львівської національної академії мистецтв, професора Миколи Опанащука «Штрих-код буття» та бібліографічних показників відомих учених західного регіону України (16-31 травня 2011 р.).

ВІДЗНАКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Президія Національної академії наук України постановою
від 11 травня 2011 року нагородила
доктора фармацевтичних наук
Зіменковського Бориса Семеновича
відзнакою НАН України «За підготовку наукової зміни».

Президія Національної академії наук України постановою
від 11 травня 2011 року нагородила
кандидата технічних наук
Кравця Ігоря Богдановича
відзнакою НАН України для молодих учених
«Талант, натхнення, праця».

Додаток 2

СПИСОК

**нагороджених Почесною грамотою Львівської обласної державної
адміністрації за вагомий внесок у розвиток науки і освіти та з нагоди 40-
річчя від дня заснування Західного наукового центру**

1. Липчук Василь Васильович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри статистики і аналізу Львівського національного аграрного університету.
2. Семерак Михайло Михайлович – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри термодинаміки та фізики Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.
3. Маринович Мирослав Франкович – проректор з місії та призначення Українського католицького університету.
4. Убізський Сергій Борисович – доктор фізико-математичних наук, професор, професор кафедри напівпровідникової електроніки Інституту телекомунікацій, радіоелектроніки та електронної техніки НУ «Львівська політехніка».
5. Кагало Олександр Олександрович – кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу охорони природних екосистем Інституту екології Карпат.
6. Скринник Зоя Едуардівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри суспільних дисциплін Львівського інституту банківської справи.
7. Ковалевич Володимир Михайлович – доктор геолого-мінералогічних наук, професор, старший науковий співробітник Інституту геології і геохімії горючих копалин.
8. Хома Мирослав Степанович – доктор технічних наук, зав. відділу Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка.

9. Шидловський Ігор Віталійович – кандидат біологічних наук, завідувач зоологічного музею Львівського національного університету імені Івана Франка.
10. Капраль Мирон Миколайович – доктор історичних наук, старший науковий співробітник, керівник Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського.

Додаток 3

СПИСОК

**відомих вчених та науковців для нагородження Грамотою Головного управління освіти і науки
Львівської обласної державної адміністрації**

1. Магійович Руслана Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії Львівського національного аграрного університету.
2. Гута Роман Тарасович – доктор біологічних наук, професор кафедри лісівництва Національного лісотехнічного університету України.
3. Максимів Володимир Михайлович – доктор технічних наук, професор, декан технологічного факультету Національного лісотехнічного університету України.
4. Рак Юрій Павлович – доктор технічних наук, професор кафедри управління інформаційною безпекою Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.
5. Скочилиєс Ігор Ярославович – доктор історичних наук, декан гуманітарного факультету Українського католицького університету.
6. Токарев Віктор Сергійович – доктор хімічних наук, старший науковий співробітник кафедри органічної хімії Інституту хімії та хімічних технологій НУ «Львівська політехніка».
7. Стефаник Василь Юрійович – доктор ветеринарних наук, завідувач кафедри акушерства і штучного осіменіння Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького.
8. Цісарик Оріся Йосипівна – доктор сільськогосподарських наук, зав. кафедри технології переробки молока Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького.
9. Кияк Володимир Григорович – доктор біологічних наук, старший науковий співробітник відділу популяційної екології Інституту екології Карпат.
10. Чепіль Марія МIRONІВНА – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
11. Чернець Мирон Васильович – доктор технічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, проректор з наукової роботи Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
12. Голод Ігор Васильович – кандидат мистецтвознавства, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Львівської національної академії мистецтв.
13. Боднар Олег Ярославович – доктор мистецтвознавства, професор, член-кореспондент Національної академії мистецтв України, завідувач кафедри менеджменту мистецтва Львівської національної академії мистецтв.

- 14.Палига Євген Миколайович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки і маркетингу Української академії друкарства.
- 15.Регей Іван Іванович – доктор технічних наук, завідувач кафедри «Машини і технологія пакування» Української академії друкарства.
- 16.Карпенко Олена Володимирівна – кандидат хімічних наук, в.о. зав. відділу Відділення фізико-хімії горючих копалин Інституту фізико-органічної хімії і вуглехімії ім. Л. М. Литвиненка.
- 17.Семів Любов Казимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та управління персоналом Львівського інституту банківської справи.
- 18.Ткачук Володимир Михайлович – доктор фізико-математичних наук, професор кафедри теоретичної фізики фізичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.
- 19.Оришин Степан Васильович – кандидат хімічних наук, доцент, начальник науково-дослідної частини Львівського національного університету імені Івана Франка.
- 20.Кияновська Любов Олександрівна – Заслужений діяч мистецтв України, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри історії музики Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка.
- 21.Ясіновський Юрій Павлович – доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри музичної україністики та медієвістики Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка.
- 22.Калужний Богдан Семенович – кандидат технічних наук, доцент кафедри електроприводу промислових установок Національного університету «Львівська політехніка».
- 23.Маяр Андрій Васильович – кандидат технічних наук, доцент кафедри електроприводу промислових установок Національного університету «Львівська політехніка».
- 24.Овсійчук Володимир Антонович – доктор мистецтвознавства, член-кореспондент Національної академії мистецтв України, професор кафедри сакрального мистецтва Львівської національної академії мистецтв.
- 25.Братичак Михайло Миколайович – доктор хімічних наук, професор кафедри хімічної технології нафти і газу Інституту хімії та хімічних технологій Національного університету «Львівська політехніка».
- 26.Подольчак Назар Юрійович – доктор економічних наук, доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Інституту економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка».
- 27.Ромака Володимир Афанасійович – доктор технічних наук, доцент кафедри захисту інформації Інституту комп'ютерних технологій Національного університету «Львівська політехніка».
- 28.Слівінська Любов Григорівна – кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри внутрішніх хвороб тварин Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького.

29. Дармограй Любомир Мирославович – доктор сільськогосподарських наук, доцент кафедри годівлі тварин та технології кормів Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького.
30. Чапля Євген Ярославович – доктор фізико-математичних наук, професор, директор Центру математичного моделювання Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України.

Додаток 4

СПИСОК

**нагороджених грамотою Західного наукового центру
за вагомий внесок у розвиток науки і освіти та з нагоди 40-річчя від дня
заснування Західного наукового центру**

1. Різун Богдан Петрович – кандидат геолого-мінералогічних наук, старший науковий співробітник Інституту геології і геохімії горючих копалин.
2. Нахлік Євген Казимирович – доктор філологічних наук, керівник Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка.
3. Швець Алла Іванівна – кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник, заступник керівника з наукової роботи Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка.
4. Ромака Любов Петрівна – кандидат хімічних наук, провідний науковий співробітник Львівського національного університету імені Івана Франка.
5. Малицький Дмитро Васильович – доктор фізико-математичних наук, зав. відділу Карпатського відділення Інституту геофізики імені С. І. Субботіна.
6. Кудеравець Роман Степанович – кандидат географічних наук, науковий співробітник Карпатського відділення Інституту геофізики імені С. І. Субботіна.
7. Садова Уляна Ярославівна – доктор економічних наук, професор Інституту регіональних досліджень.
8. Сковиряк Ігор Ярославович – доктор історичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського.
9. Халак Надія Володимирівна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського.
10. Чернуха Ольга Юріївна – доктор технічних наук, старший науковий співробітник, зав. відділу Центру математичного моделювання Інституту прикладних проблем механіки і математики імені Я. С. Підстригача.
11. Пацаган Оксана Вадимівна – доктор фізико-математичних наук, провідний науковий співробітник Інституту фізики конденсованих систем.
12. Герасимчук Зоряна Вікторівна – доктор економічних наук, професор, перший проректор Луцького національного технічного університету.
13. Шваб'юк Василь Іванович – доктор технічних наук, професор, директор навчально-наукового центру післядипломної освіти Луцького національного технічного університету.

**Науковці, нагороджені грамотами
обласних державних адміністрацій до 40-річчя Західного наукового центру**

Грамотою Тернопільської обласної державної адміністрації нагороджено:

1. Савельєва Євгена Васильовича – доктора економічних наук, професора, завідувача кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету.
2. Дем'янишина Василя Григоровича – доктора економічних наук, професора кафедри фінансів Тернопільського національного економічного університету.
3. Столяр Оксану Борисівну – доктора біологічних наук, професора кафедри хімії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.
4. Кікінеджі Оксану Михайлівну – кандидата психологічних наук, доцента кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Грамотою Хмельницької обласної державної адміністрації нагороджено:

1. Параску Георгія Борисовича – доктора технічних наук, професора, проректора з наукової роботи Хмельницького національного університету.
2. Шинкарука Олега Миколайовича – доктора технічних наук, професора, завідувача кафедри радіотехніки та зв'язку Хмельницького національного університету.

Грамотою Чернівецької обласної державної адміністрації нагороджено:

1. Маханця Олександра Михайловича – доктора фізико-математичних наук, доцента кафедри теоретичної фізики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
2. Грицюк Аллу Олександрівну – провідного фахівця науково-організаційного відділу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

ДО 40-РІЧЧЯ ЗАХІДНОГО НАУКОВОГО ЦЕНТРУ – КОНФЕРЕНЦІЇ, СЕМІНАРИ, КРУГЛІ СТОЛИ

Ювілей Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та наукові читання імені академіка Я. Д. Ісаєвича

7 березня 2011 року мало б виповнитися 75 років Ярославові Дмитровичу Ісаєвичу – видатному українському історику, довголітньому директору Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, президентові Міжнародної асоціації українців і голові Українського національного комітету істориків, академіку НАН України та закордонному члену Польської академії наук, співголові Польсько-української історичної комісії. До своїх ювілеїв учений ставився з добродушним гумором та самоіронією, намагаючись уникнути помпезності й використати їх як нагоду для цікавого та невимушеного спілкування з друзями, колегами, учнями. Мабуть, таким неформальним святом науковців стала б і ця річниця, однак, на жаль, історик не дожив до свого ювілею. 24 червня 2010 р. Ярослав Ісаєвич відійшов у вічність. Рішенням Вченої ради Інституту українознавства для вшанування його пам'яті заплановано щороку в березні проводити у Львові Наукові читання імені академіка Я. Д. Ісаєвича, присвячені широкому колу історичних та культурологічних питань, над якими працював учений.

Перші читання були побудовані навколо міждисциплінарних проблем, на які академік Я. Д. Ісаєвич постійно скеровував дослідження Інституту: «Галичина та Волинь у добу середньовіччя», «Історико-культурна спадщина як чинник національного відродження», «Українсько-польські відносини та політичний розвиток Центрально-Східної Європи». Відповідні тематичні засідання стали місцем плідної дискусії працівників Інституту та інших львівських академічних установ, що належали до наукового середовища історика, а також друзів, колег та учнів Ярослава Ісаєвича з Відня, Києва, Дніпропетровська, Луцька, Івано-Франківська, Дрогобича, Кракова, які прибули на читання.

Науковим читанням передувала урочиста сесія «Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та його попередники», присвячена **60-літтю Інституту**, що був створений як Інститут суспільних наук АН УРСР у 1951 році. На ній із вступною доповіддю виступив в. о. директора Інституту *Микола Литвин* (Львів). Він зазначив, що у літописі Інституту знаковими є декілька дат: заснування Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1873), створення на базі розпущеного у 1940 р. товариства відділів гуманітарного профілю київських академічних інститутів і, нарешті, їх фактичне об'єднання 1951 р. в Інститут суспільних наук АН УРСР. Упродовж певного часу (1963–1969) Інститут перебував у складі Львівського університету, зазнавши переслідувань його парткому. Директорами

Інституту працювали: Олексій Нестеренко (1951–1953), Іван Крип'якевич (1953–1962), Мирослав Олексюк (1964–1973), Володимир Чугайов (1973–1981), Михайло Брик (1981–1988) та Ярослав Ісаєвич (1989–2010), який не призначений, а вперше обраний колективом на цю посаду. 1993 року установу перейменовано в Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Фундаторами і будівничими Інституту в перші два десятиліття були історики Іван Крип'якевич, Омелян Терлецький, Степан Білецький, Микола Кравець, Михайло Івасюта, Олександр Карпенко, Володимир Грабовецький, Юрій Сливка, Феодосій Стеблій, археологи Маркіян Смішко, Лариса Крушельницька, Олександр Черниш, Ігор Свешніков, Вітольд Ауліх, Володимир Баран, економісти Михайло Герасименко, Богдан Яремчишин, Михайло Лемеха, Володимир Огоновський, Любомир Олесевич, Григорій Ковальчак, літературознавці Михайло Возняк, Степан Щурат, Марія Вальо, Григорій Нудьга, Роман Кирчів, Микола Родько, Любомир Сенік, мовознавці Лукія Гумецька, Уляна Єдлінська, Дмитро Бандрівський, Іван Керницький, Михайло Худаш, Ярослава Закревська, Лев Полюга, Дмитро Гринчишин, мистецтвознавець Мечислав Гембарович, філософи Мирослав Олексюк, Марат Верніков, Степан Ступницький та інші. Тривалий час основу Інституту становили відділи – археології, історії України, української літератури, мовознавства, філософії. В окремі роки також існували відділи мистецтвознавства, економіки, конкретно-соціологічних досліджень проблем формування науково-атеїстичного світогляду, історії соціалістичних країн. Нині колектив Інституту зорієнтований на оптимальне поєднання регіональної та загальноукраїнської тематики, висвітлення історії та культури українського народу в загальноєвропейському та світовому контекстах. Ці інтердисциплінарні завдання вирішують відділи: археології, історії середніх віків, нової історії, новітньої історії, Центру дослідження українсько-польських відносин, а також відділи української мови та української літератури. Нині в колективі працює 97 осіб, серед них 64 науковці, з яких 8 докторів і 39 кандидатів наук.

Присутні на сесії керівники Західного наукового центру НАН України і МОНМС України, Львівської обласної державної адміністрації та обласної ради, Львівської міської ради привітали колектив з ювілеєм і вручили науковцям грамоти та подяки.

На урочистій сесії виголошено низку наукових доповідей, які висвітлили передісторію заснування Інституту суспільних наук АН УРСР (з 1993 р. – Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України), його значення в українському науковому житті. *Оксана Юркова* (Київ) охарактеризувала джерельні документи до історії Львівського відділення Інституту історії України (1940–1941). *Петро Шкраб'юк* (Львів) розповів про невідомий ширшому загалу внесок отців василіян у створення Інституту суспільних наук АН УРСР. *Олександр Луцький* (Львів) зосередився на суспільно-політичних обставинах заснування Інституту суспільних наук

АН УРСР у 1951 р. та перших роках його діяльності. *Феодосій Стеблій* (Львів) показав роль Інституту як продовжувача традицій українознавчих студій у Львові, закладених Науковим товариством імені Шевченка.

Програма пленарного засідання читань включала чотири доповіді, які репрезентували їх загальну тематику. *Леонтій Войтович* (Львів) проаналізував минулі та сучасні історіографічні дискусії навколо питання початків державності на Русі. *Міхаель Мозер* (Відень) поділився результатами дослідження над мовою мешканців Львова в ранньому XVII ст., проаналізувавши маловідому пам'ятку «Лямент albo мова до короля его милости» (1609). *Микола Ільницький* (Львів) розповів про український топос Овідієвих «Метаморфоз». *Ярослав Грицак* (Львів) охарактеризував динаміку польсько-українських стосунків у пострадянську добу, припустивши, що досягнуте примирення стало «кінцем найдовшої війни у світовій історії».

Відтак протягом двох днів відбувалися секційні засідання, присвячені основним темам цьогорічних читань. У рамках першого засідання секції «Галичина та Волинь у добу середньовіччя» були представлені та обговорені результати археологічних та мистецтвознавчих досліджень працівників Інституту українознавства. Доповідь *Леоніда Мацкевого* (Львів) стосувалася використання печерно-скельних утворів у добу середньовіччя на заході України. *Юрій Лукомський* (Львів) зробив огляд досліджень науковців Інституту в давньому Галичі (Крилосі). *Володимир Александрович* (Львів) розглянув малярство Галицько-Волинського князівства XII–XIV ст. *Володимир Петегирич* (Львів) проаналізував фрагмент «Записок» Мартина Грунєвега про Белз у контексті археологічних даних. *Віра Гупало* (Львів) розповіла про археологічні дослідження у Бернардинському костелі в Дубні. Наступне засідання цієї ж секції було присвячене політичним, міжнародним та правовим аспектам історії Галичини та Волині XII–XV ст. *Олександр Головка* (Київ) окреслив місце Галича та Галицької землі у політиці князів Придніпровської та Північної Русі (кінець XII – 30-і роки XIII ст.). *Віталій Нагірний* (Краків) показав роль держави Романовичів у міжнародних відносинах в останні роки правління короля Данила (кінець 1250-х рр. – 1264). *Мирослав Волощук* (Івано-Франківськ) на основі аналізу латиномовних імен осіб додав нові штрихи до історії східнослов'янських переселенців в Угорщині XIII–XIV ст. *Юрій Зазуляк* (Львів) здійснив критичний аналіз джерел та історіографії про Руське право в Галичині XV ст.

Учасники двох секційних засідань «Історико-культурна спадщина як чинник національного відродження» виголосили доповіді, що, на перший погляд, стосувалися дуже різних ділянок. Однак широкий тематичний спектр розглянутих проблем не став перешкодою для цікавої дискусії, у якій взяли участь історики, мовознавці, археологи, візантиністи, а, навпаки, сприяв їй, оскільки практично усі доповідачі намагалися представити свої теми з перспективи міждисциплінарних дослідницьких зацікавлень Я. Д. Ісаєвича. Саме його постійний наголос на необхідності вивчення взаємодії різних скла-

дових історико-культурної спадщини у ширшому європейському контексті та її значення для національного відродження сформував сучасні підходи історико-культурологічних студій в Інституті українознавства та за його межами. Роботу секції розпочав *Юрій Ясіновський* (Львів) оглядом ґрунтовних досліджень українського книговидання, проведених академіком Я. Д. Ісаєвичем. Про покрайні записки на давніх книгах йшлося у доповіді *Віри Фрис* (Львів). *Володимир Пришляк* (Луцьк) подав нові дані до біографії гетьмана Данила Апостола на підставі спогадів німецького посланника Фрідріха Вебера (1740). *Сергій Савченко* (Дніпропетровськ) зробив критичний огляд сучасних церковно-історичних студій над православною церквою та сектантськими рухами XIX – поч. XX ст. *Ігор Скочиляс* (Львів) розглянув місце концепту «релігійна культура» в історіографічній спадщині Ярослава Ісаєвича. Мовленню галичан у мовознавчих студіях та мові в історичній перспективі були присвячені доповіді *Наталі Хобзей* та *Ганни Дидик-Меуш* (Львів). *Остан Середа* (Львів) розповів про зародження шевченківського культу в Галичині, *Наталія Булик* (Львів) – про археологічні колекції у музеях Львова XIX – початку XX ст., *Андрій Ясіновський* (Львів) – про внесок Я. Д. Ісаєвича у вивчення античної спадщини.

Натомість у центрі уваги учасників секційних засідань, присвячених українсько-польським відносинам та політичному розвитку Центрально-Східної Європи, були польсько-українські конфлікти та спроби досягнення порозуміння як чинники змін на політичній мапі регіону протягом XIX–XX ст. *Андрій Портнов* (Львів–Київ) зупинився на польсько-російській конкуренції за ідентифікацію українських земель після поділів Речі Посполитої. *Іван Монолатій* (Івано-Франківськ) проаналізував варіативність пошуку компромісу «своїх» і «чужих», розглянувши взаємодію українських та польських політичних акторів у Галичині. *Оксана Руда* (Львів) представила інтерпретації українсько-польських відносин в добу середньовіччя у працях польських істориків Львова кінця XIX – початку XX ст. *Василь Футала* (Дрогобич) зробив критичний огляд історіографії суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі. У доповіді *Ігоря Соляра* (Львів) висвітлено пропольські орієнтації в українському політикумі міжвоєнної Польщі XX ст. Складні питання українсько-польських відносин на Волині і в Галичині в роки Другої світової війни розглянув *Леонід Зашикільняк* (Львів). *Микола Генік* (Івано-Франківськ) розкрив значення «Декларації в українській справі» 1977 р. для досягнення українсько-польського примирення.

Наукові читання завершив круглий стіл «Ярослав Ісаєвич і його наукова спадщина: дослідження, публікації, спогади». На ньому презентовано видання, присвячені історичу, що вийшли друком після його смерті: «Я на сповіді сказав би... Інтерв'ю Юрія Зайцева з Ярославом Ісаєвичем. Документи» (Львів, 2011); «Україна модерна», том 6 (17) (Київ–Львів, 2010); «Магістеріум. Історичні студії», вип. 41 (Київ, 2010). Розмову про

наукову спадщину й громадську діяльність академіка Ярослава Ісаєвича продовжив *Микола Литвин* (Львів), наголосивши на її значенні для українсько-польських відносин. Про довголітню тісну співпрацю видатного львівського ученого з київськими та дніпропетровськими істориками розповіли *Тетяна Балабушевич* (Київ) та *Олег Журба* (Дніпропетровськ). Останній, зокрема, зосередився на взаєминах Я. Д. Ісаєвича та професора М. П. Ковальського, виявивши певні спільні риси у їхніх біографіях. *Володимир Пришляк* (Луцьк) продемонстрував відеозапис наукової доповіді Ярослава Ісаєвича «Давня історія Волині: гіпотези, дискусії, перспективи дослідження», виголошеної у березні 2007 р. під час урочистості надання ученому звання почесного професора Волинського національного університету імені Лесі Українки. Теплими споминами про Ярослава Дмитровича поділилися *Богдан Якимович* (Львів), *Роман Голик* (Львів) та *Остан Середа* (Львів), а про впорядкування дослідницького архіву ученого повідомила *Наталія Дубинка* (Львів).

Наукові читання імені академіка Я. Д. Ісаєвича мають на меті стати постійним місцем зустрічі й надихаючої дискусії послідовників видатного ученого та усіх, хто продовжує працювати над різноманітними темами, висвітленими або заторкнутими в його працях. Оргкомітет читань продовжує роботу і чекає на нові ідеї, теми й оголошення до участі від усіх зацікавлених науковців.

*В. о. директора Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України
д. і. н., професор*

М. Р. Литвин

*Старший науковий співробітник відділу нової історії України
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
к. і. н.*

О. В. Середа

Наукова конференція «Регіональна політика: національні пріоритети та глобальні виклики» до 75-річчя академіка М. І. Долішнього

1 травня 2011р. виповнилося 75 років від дня народження відомого вченого та організатора науки, академіка НАН України, Заслуженого діяча науки і техніки України Долішнього Мар'яна Івановича.

Творча наукова діяльність М. І. Долішнього тісно пов'язана з економічними і політичними процесами в Україні впродовж останніх чотирьох десятиліть. Він працював над вирішенням фундаментальних та прикладних проблем розвитку регіонів України, формуванням теоретичних основ регіональної політики в державі. Учений розробив наукові основи формування та реалізації механізмів, форм та методів територіального управління в багатьох галузях і сферах народного господарства в умовах його ринкової трансформації, реалізації науково-технічної, гуманітарної, фінансово-кредитної та податкової політики, а також зовнішньоекономічної діяльності та транскордонного співробітництва регіонів України.

Організований і очолюваний М. І. Долішнім Інститут регіональних досліджень (ІРД) НАН України став провідною академічною установою в Україні з проблем регіональної політики і транскордонного співробітництва. Він виховав цілу плеяду талановитих науковців, які сьогодні успішно працюють у різних сферах.

Під науковим керівництвом М. І. Долішнього розроблено Державні програми соціально-економічного розвитку Карпатського регіону, Поділля, він був одним із авторів Концепції державної регіональної політики України, Концепції програми сталого розвитку Карпат, науковим керівником розробки Стратегії соціально-економічного розвитку Львівщини на період до 2015 року. Про його вагомий внесок у вирішення проблем соціально-економічного розвитку регіонів свідчить присудження йому Державної премії України в галузі науки і техніки за 2003 р. за цикл робіт з проблем регіональної соціально-економічної політики.

Як голова Західного наукового центру НАН України і МОН України, член Президії НАН України, учений проводив значну науково-організаційну роботу щодо інтеграції зусиль наукових установ, вищих навчальних закладів та органів управління регіону для розв'язання невідкладних завдань його соціально-економічного розвитку.

З нагоди ювілею академіка М. І. Долішнього 12 травня 2011 р. в Інституті регіональних досліджень НАН України відбулася наукова конференція «Регіональна політика: національні пріоритети та глобальні виклики».

Тематичні напрямки конференції: Долішній М. І. та Львівська школа регіоналістики: здобутки та перспективи; стратегічні пріоритети модернізації регіональної політики в Україні.

Відкриваючи конференцію, директор ІРД НАН України, д. е. н., проф. Кравців В. С. зазначив, що наукова діяльність М. І. Долішнього мала

виразно патріотичний характер і вплинула на економічний розвиток України та її регіонів. Доповідач наголосив на тому, що працюючи над вирішенням наукових проблем розвитку регіонів нашої держави, формуванням теоретичних основ регіональної політики академік М. І. Долішній заснував сучасну наукову школу української регіоналістики, а Інститут регіональних досліджень НАН України є нині однією з провідних академічних установ України економічного профілю. Кравців В. С. констатував, що академік М. І. Долішній був науковим учителем для багатьох вчених, які присутні у цьому залі.

Виступили також учні Мар'яна Івановича. Так, д. е. н., проф. Садова У. Я. у своєму виступі «Україна ХХІ століття: у пошуку нових концепцій праці та зайнятості» акцентувала увагу на ролі академіка М. І. Долішнього у формуванні Львівської працересурсної школи та сучасних пріоритетах її розвитку, які нині розвивають науковці відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону. Д. е. н., проф. Мікула Н. А. у доповіді «Нові форми транскордонного співробітництва – інноваційний інструмент регіональної політики України» представила напрацювання Інституту з проблематики транскордонного співробітництва. Відзначаючи актуальність та практичну значимість наукових напрацювань з даної проблематики, доповідач сфокусувала увагу на проблемах розвитку транскордонних кластерів і транскордонних ринків. Науковий погляд на процеси просторового розвитку прозвучав у виступі д. е. н., проф. Шевчук Л. Т. «Дослідження просторового розвитку регіональних суспільних систем як перспективний напрямок наукових пошуків». Акцентуючи увагу на тому, що саме за ініціативою М. І. Долішнього в Інституті започатковані дослідження просторової тематики, доповідач окреслила перспективні напрями наукових досліджень у цій науковій сфері. У доповіді «Витоки та перспективи розвитку Львівської школи економічного районування» к. е. н., ст. наук. співр. Шульц С. Л. відзначила вагомість напрацювань М. І. Долішнього з проблем макрорайонування України. У виступі відзначалось, що ці дослідження знайшли продовження у розробках відділу регіональної економічної політики з удосконалення методологічного підґрунтя парадигми просторового економічного районування та обґрунтування нової моделі районування економічного простору країни. Своїми спогадами про Долішнього М. І. як людину і вченого поділився д. е. н., проф. Швайка М. А.

У доповіді директора Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, академіка НАН України Е. М. Лібанової «Модернізація українського суспільства: сутність та завдання для політики» зроблено акцент на цілях та шляхах модернізації держави, економіки та суспільних відносин загалом. З доповіддю «Сучасні підходи до стратегічного планування регіонального розвитку (на прикладі АР Крим)» виступила д. е. н., проф. Бережна І. В. Виступ вченої містив аналіз основних проблем стратегічного планування та пропозиції щодо створення регіональних кластерів на території АР Крим. З доповідями виступили також: д. е. н., професор Санкт-Петербурзького державного архітектурно-будівельного університету А. С. Асаул «Досвід формування та реалізації стратегії розвитку

макрорегіонального комплексу «наука – освіта – інновації»; д. е. н., професор ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України» В. І. Куценко – «Соціальні аспекти сталого розвитку»; д. е. н., проф. Р. Федан – «Розвиток транспортної та кордонної інфраструктури на українсько-польському прикордонні» та інші.

У конференції взяли участь відомі українські та зарубіжні вчені, представники центральних, регіональних та місцевих органів влади, учні та соратники М. І. Долішнього.

Для відзначення заслуг і вшанування пам'яті М. І. Долішнього 12 травня 2011 р. Інститут регіональних досліджень НАН України провів низку заходів. Перед усім – це урочисте відкриття меморіальної дошки на будинку Інституту регіональних досліджень на вул. Козельницькій, 4. Дошку виготовив відомий львівський скульптор В. Я. Ярич. На урочистій церемонії відкриття меморіальної дошки виступили:

- Кравців В. С., директор Інституту регіональних досліджень НАН України, д. е. н., професор;
- Косів В. М., заступник міського голови міста Львова;
- Янків М. Д., перший заступник голови Львівської обласної державної адміністрації, д. е. н., професор;
- П'ятак В. А., заступник голови Львівської обласної ради, к. е. н.;
- Лібанова Е. М., академік-секретар Відділення економіки НАН України, академік НАН України;
- Мриглод І. М., заступник голови Західного наукового центру НАН України і МОНМС України, член-кореспондент НАН України;
- Смовженко Т. С., ректор Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ), д. е. н., професор;
- Туниця Ю. Ю., ректор Національного лісотехнічного університету України, академік НАН України;
- Фурдичко О. І., директор Інституту агроєкології та економіки природокористування НААН України, академік НААН України;
- Долішня Н. І., сестра академіка М. І. Долішнього.

Після виступів дошку урочисто відкрили і освятили.

До ювілею вченого Інститут підготував книгу «Мар'ян Іванович Долішний – Вчений, Керівник, Особистість». У цьому ювілейному виданні представлені вибрані найважливіші наукові статті М. І. Долішнього і його інтерв'ю з проблем державотворення та становлення української економічної думки, формування і реалізації регіональної соціально-економічної політики, розвитку регіонів України в умовах глобалізаційних викликів та поглиблення інтеграційних процесів. У книзі розміщено також спогади про М. І. Долішнього його учнів, друзів, соратників.

*Директор Інституту регіональних досліджень
НАН України, д. е. н., професор*

В. С. Кравців

Математичний форум

(Спільне виїзне засідання Бюро Відділення математики НАН України і секції математики та математичного моделювання ЗНЦ НАН України і МОНМС України у Івано-Франківську)

26-27 травня 2011 р. на базі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника відбулося спільне виїзне засідання Бюро Відділення математики НАН України і секції математики та математичного моделювання Західного наукового центру НАН України і МОНМС України, присвячене 40-річчю Західного наукового центру.

*Під час спільного виїзного засідання
у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника.*

На засідання до Івано-Франківська приїхали: академік-секретар Відділення математики НАН України, ак. НАН України А. М. Самойленко (директор Інституту математики НАН України), заступники академіка-секретаря Відділення математики – ак. НАН України І. О. Луковський (завідувач відділу динаміки та стійкості багатовимірних систем Інституту математики НАН України) та чл.-кор. НАН України В. В. Шарко (заступник директора з наукової роботи Інституту математики НАН України); члени Бюро Відділення – ак. НАН України М. О. Перестюк (завідувач кафедри диференціальних та інтегральних рівнянь Київського національного університету імені Тараса Шевченка), чл.-кор. НАН України Р. М. Кушнір (директор ІППМ ім. Я. С. Підстригача НАН України), д. ф.-м. н. В. О. Пелих (заступник директора з наукової роботи ІППМ ім. Я. С. Підстригача НАН Ук-

раїни) та вчений секретар Відділення математики к. ф.-м. н. А. І. Жаліло; керівник секції математики та математичного моделювання Західного наукового центру НАН України та МОНМС України, чл.-кор. НАН України Б. Й. Пташник (завідувач відділу математичної фізики ІППММ ім. Я. С. Підстригача НАН України); заступник керівника секції, д. ф.-м. н., проф. П. І. Каленюк (директор Інституту прикладної математики та фундаментальних наук НУ «Львівська політехніка»); учений секретар секції д. ф.-м. н. В. М. Петричович (завідувач відділу алгебри ІППММ ім. Я. С. Підстригача НАН України); члени секції: д. ф.-м. н., проф. М. М. Зарічний (декан механіко-математичного факультету ЛНУ імені Івана Франка); д. ф.-м. н., проф. В. С. Ільків (професор кафедри обчислювальної математики та програмування НУ «Львівська політехніка»); д. ф.-м. н. В. М. Кирилич (проректор з науково-педагогічної роботи ЛНУ імені Івана Франка); д. ф.-м. н., проф. О. В. Лопушанський (завідувач відділу функціонального аналізу ІППММ ім. Я. С. Підстригача НАН України) та д. ф.-м. н., проф. І. М. Черевко (декан факультету прикладної математики ЧНУ імені Юрія Федьковича), а також чл.-кор. НАН України М. І. Портенко (провідний науковий співробітник Інституту математики НАН України).

У роботі засідання взяли участь викладачі та студенти факультету математики та інформатики Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, а також викладачі кафедри вищої математики Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Учасників засідання привітав ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, чл.-кор. НАН України Б. К. Остафійчук, який відзначив важливу роль форуму для розвитку та координації наукових досліджень з математики у західному регіоні України, зокрема у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника.

Із науковими доповідями на засіданні виступили гості Івано-Франківська, а також викладачі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника: д. ф.-м. н. О. Д. Артемович (професор кафедри алгебри та геометрії), д. ф.-м. н. А. В. Загороднюк (завідувач кафедри математичного і функціонального аналізу), доценти Р. А. Заторський (доцент кафедри алгебри та геометрії), В. В. Мазуренко (доцент кафедри диференціальних рівнянь і прикладної математики), О. Р. Никифорчин (завідувач кафедри алгебри та геометрії), М. М. Осипчук (завідувач кафедри вищої математики і статистики), С. В. Шарин (докторант кафедри математичного і функціонального аналізу). Окрім того, в рамках виїзного засідання були прочитані лекції для студентів факультету математики та інформатики Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника: Б. Й. Пташником – «Життєвий і творчий шлях видатного українського математика Георгія Вороного» та І. М. Черевком – «Жорсткі системи диференціальних рівнянь».

Гості Івано-Франківська, учасники засідання. Зліва направо: В. В. Шарко, М. О. Перестюк, А. М. Самойленко, І. О. Луковський, Р. М. Кушнір, А. І. Жаліло, Б. Й. Пташник, В. М. Петричківч, П. І. Каленюк, В. С. Ільків.

При підведенні підсумків роботи засідання академік А. М. Самойленко відзначив вагомість і перспективність наукових досліджень, які проводять математики Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та західного регіону.

*Керівник секції математики та
математичного моделювання ЗНЦ,
чл.-кор. НАН України*

Б. Й. Пташник

II Міжнародна науково-технічна конференція «Теорія та практика раціонального проектування, виготовлення і експлуатації машинобудівних конструкцій»

Конференція відбулася 11–13 листопада 2010 р. у Львові. У роботі конференції взяли участь понад 110 учасників з 5 установ Національної академії наук України: ФМІ ім. Г. В. Карпенка, ПМ ім. Г. С. Писаренка, ППМаш ім. А. М. Підгорного, ПППММ ім. Я. С. Підстригача та 24 вищих навчальних закладів Міністерства освіти і науки України, зокрема: НТУУ «КПІ», НУ «Львівська політехніка», ЛНУ ім. Івана Франка, ТНТУ ім. Івана Пулюя, ХНУ, НТУ «ХПІ», НУК ім. адмірала Макарова, ОНПУ, Національної металургійної академії, Дніпропетровського національного університету, ЛНТУ, КірНТУ, ІФНТУНГ, СуНУ, УАД, ДМБА, НУВГП, ЛДУБД.

Крім науковців з України, доповіді представили учасники з Німеччини, Мексики, Польщі, США, Франції.

На пленарному засіданні було заслухано і обговорено 14 доповідей:

1. *Зіновій Назарчук, Валентин Скальський (Фізико-механічний інститут ім. Г. В. Карпенка НАН України, м. Львів, Україна): «Становлення методу акустичної емісії в установах Західного наукового центру».*

2. *Микола Шульженко (Інститут проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного НАН України, м. Харків, Україна): «Діагностування термонапруженого і вібраційного стану й оцінювання ресурсу вузлів турбомашин».*

3. *Ігор Дмитрах (Фізико-механічний інститут ім. Г. В. Карпенка НАН України, м. Львів, Україна): «Проблема міцності та ризику руйнування матеріалів і конструкційних елементів систем транспортування водень-вмісних середовищ».*

4. *Сергій Агеев, Ярослав Андрієшин, Ігор Ориняк (Інститут проблем міцності ім. Г. С. Писаренка НАН України, м. Київ, Україна): «Експериментальне обґрунтування концепції «течія перед руйнуванням» на АЕС України».*

5. *Орест Осташ (Фізико-механічний інститут ім. Г. В. Карпенка НАН України, м. Львів, Україна): «Довговічність тривало експлуатованих авіа-конструкцій».*

6. *Олександр Андрейків, Ірина Долінська, Надія Яворська (Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна): «Визначення ресурсу тонкостінних елементів конструкцій з концентраторами за циклічних навантажень і високих температур».*

7. *Петро Ясній, Павло Марущак, Денис Баран (Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, м. Тернопіль, Україна): «Вплив частоти навантажування на циклічну тріщиностійкість сталі 25Х1М1Ф».*

8. *Григорій Никифорчин, Олександр Цирульник (Фізико-механічний інститут ім. Г. В. Карпенка НАН України, м. Львів, Україна): «Діагносту-*

вання стану сталей тривалої експлуатації у корозійно-наводнювальних середовищах».

9. Василь Похмурський, Василь Винар, Володимир Довгунік (Фізико-механічний інститут ім. Г. В. Карпенка НАН України, м. Львів, Україна): «Методичні підходи до вивчення трибокорозії металів».

10. Віталій Каплун, Наталія Машовець, Володимир Яковлев (Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна): «Підвищення трибологічних властивостей титану і його сплавів низькотемпературним азотуванням у тліючому розряді».

11. Роман Кушнір, Анатолій Ясінський (Інститут прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України, м. Львів, Україна): «Моделювання й оптимізація процесів термооброблення в енергетиці».

12. В'ячеслав Клінін, Євген Барчан, Микола Ткачук (ВАТ «Головний спеціалізований конструкторсько-технологічний інститут», м. Маріуполь; Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна): «Динаміка систем з нелінійними зв'язками».

13. Василь Струтинський, Валентин Дрозденко, Оксана Юрчишин (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ; ВАТ «Веркон», м. Київ, Україна): «Ідентифікація параметрів поля стохастичних силових факторів у динамічних системах металорізальних верстатів».

14. Олексій Попов, Юрій Кіпрєєв (Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна): «Особливості проектування сучасних зубчастих передач».

У роботі двох секцій – «Механіка руйнування матеріалів і міцність конструкцій» та «Проектування, виготовлення і експлуатація машинобудівних конструкцій» – заслухано відповідно понад 30 та понад 50 доповідей.

На засіданнях двох мінісимпозіумів – «Вплив корозійних і воденьвмісних середовищ на міцність і руйнування матеріалів та конструкцій» і «Стан та перспективи впровадження комп'ютерно-інтегрованого виробництва у машинобудуванні» – були обговорені проблеми впливу корозійних і воденьвмісних середовищ на міцність і руйнування матеріалів та конструкцій, перспективи впровадження комп'ютерно-інтегрованого виробництва у машинобудуванні.

3-ю Міжнародну науково-технічну конференцію «Теорія та практика раціонального проектування, виготовлення і експлуатації машинобудівних конструкцій» ухвалили провести у жовтні 2012 р.

III Міжнародна науково-практична конференція «Теоретичні і експериментальні дослідження в технологіях сучасного матеріалознавства та машинобудування»

Конференція відбулася 6-11 травня 2011 р. у мальовничому куточку Волині – на території Національного парку «Шацькі озера» на березі озера Світязь. Учасники конференції зазначили, що організаційним комітетом та робочою групою проведена значна робота по організації та проведенню конференції. Конференція зареєстрована Українським інститутом науково-технічної та економічної інформації (УкрІНТЕЛ) 19 січня 2011 року (посвідчення № 54). Інформаційні матеріали про проведення конференції було розміщено на веб-сайтах Луцького національного технічного університету, Українського матеріалознавчого товариства та ін., розіслано більше 500 індивідуальних інформаційних листів. Отримано 216 заявок від бажаючих прийняти участь у роботі конференції. До початку роботи конференції випущено збірник наукових праць «Наукові нотатки» (випуск 31, випуск 32), у якому розміщено 192 наукові статті за тематикою конференції.

У роботі конференції взяли участь науковці, працівники науково-виробничих та інвестиційних структур з України, Білорусі та Польщі, що представляли значну кількість міст цих країн: Київ, Львів, Полтава, Миколаїв, Донецьк, Харків, Мінськ, Тернопіль, Вінниця, Хмельницький, Люблін, Луцьк, Рівне, Дрогобич, Дніпропетровськ, Запоріжжя та інші. На конференції виступили з доповідями співробітники вищих навчальних закладів та установ Національної академії наук України, зокрема, Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича, Інституту проблем міцності ім. Г. С. Писаренка, Інституту надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля, Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка, Інституту імпульсних процесів технологій, Інституту технічної механіки, Інституту проблем машинобудування, Інституту гідромеханіки, Фізико-технічного інституту.

Всього у роботі конференції взяло участь 109 чоловік, у т. ч.: два академіки НАН України; два члени-кореспонденти НАН України; 22 д. т. н., професори; 26 к. т. н., доцентів, м. н. сп, ст. н. сп. (серед них 18 академіків та членів-кореспондентів галузевих Академій наук).

З програмними доповідями, які визначили загальний характер роботи та дискусій конференції, виступили:

Скорород В. В., ак. НАН України: «Электростатическая аналогия упругих полей и методы численной оценки модулей упругости композиционных и микронеоднородных материалов».

Солонін Ю. М., чл.-кор. НАН України: «Структурные особенности деформации углеродных нанотрубок в полимерной матрице».

Корній В. В., учений секретар Західного наукового центру НАН України і МОНМС України: «Єдність науки та освіти – необхідна умова підготовки висококваліфікованих фахівців».

Мандрига М. С., проф.: «Реалізація програми отримання сучасних знань шляхом організації закордонних практик».

Робота конференції проходила у чотирьох секціях:

Секція 1. Пружність, пластичність та міцність матеріалів.

Секція 2. Матеріалознавство, металургія та нанотехнології.

Секція 3. Машинобудування та оптимізація конструкцій.

Секція 4. Комп'ютерне моделювання, інформаційні технології та оптимізація технологій.

Під час роботи конференції проведено круглий стіл **«Можливості підготовки грантових проектів»** за 7-ю Рамковою програмою в межах тематичного пріоритету **«Нанонауки, нанотехнології, матеріали і нові виробничі технології»** (Модератори: Олена Коваль, Ольга Кот).

Заслухавши і обговоривши доповіді із проблем теоретичних і експериментальних досліджень в технологіях сучасного матеріалознавства та машинобудування, конференція відмічає:

1. Вважати позитивним моментом поєднання у межах однієї конференції розгляду і обговорення питань, що пов'язані з прикладним та комп'ютерним матеріалознавством, механікою деформування та руйнування матеріалів, сучасними проблемами машинобудування. Таке поєднання прискорює обмін науковими досягненнями у різних галузях науки і сприяє інтенсивному впровадженню наукових результатів у виробничу практику.

2. Проведення конференції зазначеного рівня на базі вищого навчального закладу (Луцький національний технічний університет) стимулює удосконалення традиційних і створення нових освітніх технологій.

3. Проведення конференції зазначеного рівня сприяє інтеграції науки, освіти і виробництва.

У результаті обговорення доповідей та дискусій конференція поставила:

1. Звернутися до керівництва Луцького національного технічного університету та співорганізаторів конференції провести наступну конференцію із зазначеною тематикою у травні-червні 2013 року.

2. Продовжити роботи по створенню на базі Луцького національного технічного університету спільно з Інститутом проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України міжвідомчої науково-дослідної лабораторії механіки деформування структурнонеоднорідних матеріалів.

3. З метою підготовки висококваліфікованих спеціалістів у галузі матеріалознавства, механіки деформування та руйнування матеріалів, сучасного машинобудування в межах роботи конференції організувати школу-семінар для молодих вчених, аспірантів та магістрів із залученням провідних вчених з установ НАН України: Інституту проблем міцності ім. Г. С. Писаренка, Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича, Інституту надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля, Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка та ін. Для реалізації цього завдання включати в програму

роботи конференції доповіді на замовлення з актуальних питань сучасного матеріалознавства та машинобудування.

4. Конференція вважає за доцільне проводити свою роботу у вигляді спільного засідання без розбивки по секціях.

5. Враховуючи позитивний досвід співпраці ЛНТУ з академічними установами України, що був представлений у вигляді спільних доповідей, продовжити роботу по взаємовигідному проведенню наукових досліджень співробітниками Луцького національного технічного університету, Інституту проблем міцності ім. Г. С. Писаренка НАН України, Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАНУ, Інституту надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля НАНУ, Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАНУ.

6. Враховуючи зацікавленість та позитивний досвід проведення засідання круглого столу, рекомендувати включати в регламент роботи конференції питання трансферу технологій, інновацій та методики оформлення грантів.

*Заст. голови оргкомітету, д. т. н., професор
Луцького національного технічного університету*

В. Д. Рудь

ПРЕС-ЦЕНТР НАУКОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ ІНФОРМУЄ

У рубриці «Прес-центр наукової журналістики інформує» (керівник – кандидат філологічних наук Богдан Залізняк) ми, як правило, публікуємо інтерв'ю з відомими науковцями регіону. У даному випуску це – розмова (діалог) з професором Володимиром Мельником, автором книги *«Філософія. Наука. Техніка»*, що побачила світ 2010 року. Напередодні свого сімдесятиріччя академік НАН України Ю. Туниця виступив головним доповідачем з ідеї створення ЕКЗ на IV Невському міжнародному екологічному конгресі, що відбувся у Санкт-Петербурзі 16-17 травня. Вашій увазі пропонуємо розмову з автором цієї фантастичної ідеї, який бореться за втілення її в життя вже майже впродовж двадцяти років. Науковців також зацікавить доповідь доктора економічних наук Степана Вовканича на тему: «Українська Національна Ідея (УНІ) як духовно-інтелектуальний код соборності народу: етнічний, інтеграційний та цивілізаційний вектори», яку він виголосив на «Круглому столі» в Інституті регіональних досліджень НАН України.

Про підсумки Міжнародного симпозіуму «Література. Діти. Час», який вдруге проводить Центр дослідження літератури для дітей та юнацтва (ЦД ЛДЮ), розповідає Президент ЦД ЛДЮ Уляна Гнідець, кандидат філологічних наук, доцент Інституту гуманітарних і соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка».

Академіку Івану Дзюбі виповнилось 80 – це вагома нагода для розмови про його творчість і погляди на минуле і майбутнє України.

Володимир Мельник: «Людина, втрачаючи свободу, втрачає себе»

«Людина... починає бути заручником нової техногенної цивілізації»; «техногенний розвиток впливає на сутність й існування життєдіяльності людини, її свободу...»; «під тиском науково-технічного раціоналізму трансформуються духовна сутність і духовні виміри власне людського світу»; «людина з творця й самоцілі перетворюється на засобовий чинник цивілізаційного процесу...» – читаємо в книжці декана філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, професора Володимира Мельника – «Філософія. Наука. Техніка» (Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Ів. Фр., 2010).

Справді, проблема людини, її місце в сучасному світі постає нині як ніколи гостро. То ж вирішив взяти інтерв'ю в автора цього фундаментального дослідження. Але, окрім цього, є ще один аргумент, щоб поговорити з доктором філософських наук Володимиром Мельником. Адже він уже впродовж кількох років очолює Інститут соціогуманітарних проблем людини Західного наукового центру НАН України і МОНМС України. Створено цей Інститут з метою підвищення ролі науки у розробці і реалізації в

західному регіоні України ефективної соціогуманітарної політики, яка зорієнтована на формування умов сталого розвитку регіону у поєднанні з гармонійним розвитком людини. Завдання Інституту: розробка теоретико-методологічних проблем людини з використанням філософських, психологічних, політичних і культурологічних соціогуманітарних питань.

Розмовляємо. І про проблеми людини в цьому світі, і про роботу Інституту, і про широке коло питань з життя сучасної України, зокрема – про Дім буття людини, якій загрожує техногенна цивілізація.

«Комп'ютеризація – це об'єктивний процес»

– Читаємо у Соломона: «Не будь мудрий у власних очах, – бійся Господа та ухилийся від злого». Чи Ви, філософ Мельник, – мудрий у власних очах?

– Я собі такого запитання не ставив, але скоріше за все – ні! Філософи – надзвичайно самокритичні люди. Якщо людина займається проблемами філософії, то вона – вже самокритична і самоприменшувана. І розуміє, що не має права претендувати на особливий статус.

– «Сучасний світ живе в тривожному очікуванні, пов'язаному з вивом численних кризових явищ», – читаємо у Вашій книзі. Чого тривожно-го очікує Володимир Петрович?

– (Думає. – Б. З.). Дуже глобально сформульовано запитання. Треба «розкручувати» від одиничного до загального або навпаки. Нині живемо на етапі постісторії (якщо говорити глобально), яка характерна не тільки зміною пріоритетів у майбутньому, а й переоцінкою історичних подій, фактів. І загалом – цінностей європейської цивілізації як соціокультурного феномену. Наш час – це глобалізований час. Глобалізована історія. Що це значить? Що є проблеми глобального характеру, від вирішення яких залежить буття людства і кожної людини. Це – війна і мир, проблема голоду, екологія. Сьогодні є така проблема, як надінформатизованість суспільства. Потoki інформації такі величезні, ритми життя настільки прискорені, що ці інформаційні потоки і ритми стають неспівмірними з соціобіологічним ритмом людини. Трапляються – і досить часто – випадки соціальної шизофренії. До речі, інформаційні потоки подвоюються кожні три-п'ять років.

Ми живемо в світі не просто європейської цивілізації, ми сформували технократичну, техногенну цивілізацію, де науково-технічний раціоналізм є визначальною цінністю і способом організації життя людини. Наукові інновації, технологічні здобутки визначають спрямованість цивілізації.

Людина дуже оптимістично оцінює себе як творця (Богopodobну істоту) – це сформувалося в епоху Відродження, прагне тотально перетворити все навколо себе, включно (можливо, навіть і непомітно) і саму себе. Ідеологія перетворення, заснована на можливостях науки і техніки, стала визначальною парадигматичною цінністю нашого часу. Людина живе в сфері Своєї культури. Стрижнем її культури є етнонаціональні, традиційні цінності, які витворюють духовний світ людини, задають смисли, цінності людського існування. Вони і входять в дисонанс з цінностями, які запрова-

джує техногенна цивілізація. Побутує стандарт уніфікованої масової людини, яка виконує тільки функції окраси. І, думаючи, що за допомогою науки людина виявляє свою креативність, – створює насправді наукокреатизм. Ми думаємо, що ми геніальні. А насправді стаємо засобовим чинником технічних перетворень.

Усі ресурси на землі – на межі вичерпання. Який ще ресурс не вичерпано? Людська духовність. Здатність дивуватися зі світу. Духовний потенціал є єдиним джерелом нашого оптимізму – з точки зору перспективи. Не потрібно повертатись назад, абсолютизувати традиційні цінності, а належить визначати свою автентичність до нації, народу, цінностей. Ми повинні ставити надцілі, які дають можливість мобілізувати цей духовний потенціал і не загубитися у тотальному процесі стандартизації, європеїзації, космополітизації...

– *Ф. Шеллінг у 1800 році писав: «Відкриття у сфері науки і техніки... створюють величезну кількість невідомих раніше бід». Які біди він мав на увазі? І ті, про які Ви щойно говорили?*

– Напевно, біди духовного характеру – те, що людина відчужується, стає інструментом для вироблення чогось... Перетворюється на засіб, навіть при вирішенні національних питань дуже часто стає інструментом, що ми мали змогу спостерігати в Україні не раз і не два. Пригадую, якось М. Мамардашвілі напередодні виборів запитали, чи він підтримує майбутнього президента? Знаєте, яка була відповідь? «Якщо мій народ проголосує за такого-то президента, – я виступлю проти такого народу».

Отже, я хочу сказати, що людина перетворилася у виконавця певних функцій. Людина стає маніпульованою. Особливо – зараз. Великий потік інформації, відсутність в Україні визнаних авторитетів. Вони (авторитети) є, але їх різними чинниками, передусім, політичними, відчужили від народу.

– *Чи можна, бодай трохи, відвернути людину від ідеології масового необмеженого споживання?*

– Очевидно. І потрібно. На жаль, суспільство нині не зацікавлено, щоб були різні думки, різні позиції. Тому тільки через питання духовності, релігійності, естетичності, які є атрибутивним і становим хребтом української нації, можливо вирватися з полону культури масового споживання. Тому не треба уніфікувати Україну. Чим більше виразників української культури, – тим більше українського духовного світу, даруйте за тавтологію, у світі.

– *Як впливає техногенний розвиток на Вашу свободу?*

– Впливає. І на те нема ради. Але треба завжди визначати межі цього впливу. Знаю гуманітаріїв, які не користуються комп'ютерами, мобільними телефонами, бо це, на їхню думку, обмежує їх свободу.

– *Як під тиском науково-технічного раціоналізму трансформується Ваша духовна сутність?*

– Ловлю себе на думці, звідки виник науково-технічний раціоналізм. В епоху Просвітництва мудрість асоціювалася з образом «світла розуму».

Звідти – і Просвітництво, і «Просвіта» – як раціоналізація буття і душі людини. Тобто, все можна довести, спланувати – з точки зору певних цілей і цінностей. Що це за цілі та цінності? І Гегель, і фізики першої половини ХХ століття черпали ідеї не тільки зі сфери абстрактного розуму, а й з мистецтва. Філософія досягає вершини, коли стає мистецтвом. Наука, якщо її відділити від сфери стихії та ірраціоналізму, вичерпує свій потенціал розвитку. Ірраціоналізм – стихія душі. Пам'ятаєте? «Найбільші ідеї спочатку виглядали як божевільні».

– *Чи можна припинити варваризацію культури? Що каже філософія?*

– Джерела варваризації культури є не тільки зовнішнього характеру (з інших культур, зі стихії натовпу чи «мудрих» політиків), певні тенденції помічено і всередині самої культури. Коли культура технократизується, зводиться до безкультур'я споживання, коли з людини вихолощується її духовна сутність.

– *Чи можливо вичерпно осягнути внутрішній світ людини?*

– Ні. Це – безмежний космос. І, можливо, наука і техніка як людський феномен є не для того, щоб пізнавати і перетворювати світ, а винятково для того, щоб показати можливості самої людини. У техніці предметна техніка розвивається шляхом моделювання і опредмечення трудових та інтелектуальних можливостей людини. Йдеться про те, що людина може пізнати. Тобто **принцип антропності**.

– *До чого доведе людство подальший розвиток комп'ютерних систем та Інтернету?*

– Комп'ютеризація – це об'єктивний процес, який дає можливість інтенсифікувати науково-технічну діяльність, підвищувати ефективність суспільного виробництва. Це – об'єктивний процес! Наголошую на цьому. Інша річ, що формується в декого «комп'ютерна залежність» – людина замінює світ людських цінностей цінностями віртуальних реальностей. Навіть більше: з'являється можливість впадати в світ «чорних дірок».

– *Чи відчуваєте себе загубленим в цивілізаційному потоці як елемент технократичного дискурсу?*

– Не хочу бути загубленим.

– *Хто з українських письменників поважно зосереджувався у своїх творах на висвітленні екзистенції людини?*

– Григорій Савич Сковорода. І Ліна Костенко. Це – переживальницький тип освоєння світу. Для української літератури, як і культури – взагалі, екзистенційне переживальне начало є визначальним.

– *Чи багатьом людям в Україні вдається «сотворювати» світ разом з Богом, як вважав Микола Бердяєв?*

– Людина на певному етапі свого життя, якщо вона – людина і ставить філософські запитання, – доходить до розуміння скінченності буття. Тому об'єктивно ставить сама собі запитання, переосмислюючи свій життєвий досвід. Багато людей науки і культури, які жили поза відчуттям

Абсолюту (Бога), приходять до внутрішньої потреби визнання його існування. Релігійність, вірування є, на мій погляд, атрибутом людського буття. Люди відчують тоді трансцендентність буття. Упродовж всієї історії української нації релігійність є її стовпом, стрижнем. Це – надія на щось, вірування у щось абсолютне, ідеальне, віра у справедливість, яка мусить існувати в нашому світі, яка закладена вищою моральністю. Як у Канта.

– *У чому проявляється креативно-перетворювальний характер діяльності вченого В. Мельника?*

– У критичному переосмисленні вже написаного.

– *Чи можете назвати відомих в Україні людей, які в царині власної діяльності опираються на моральні імперативи?*

– Надзвичайно багато. Передусім – Сковорода, що жив за постулатом «сродної праці». Він перший у Європі створив цю систему і жив за її принципами. Унікальний філософ Сергій Кримський, Тарасенко – колишній декан філософського факультету КНУ імені Т. Шевченка, які діяли інколи у супереч своїй волі, але не могли переступити закони моралі. До речі, С. Кримський – єдиний філософ, що був лауреатом Національної премії України імені Т. Шевченка. А ще – Іван Дзюба, Ліна Костенко, Роман Іваничук...

«Духу і волі бракує»

– *Чи вдасться гуманізувати науково-технічний простір, чи – це вже марна справа?*

– Якщо вибрати між буттям і не-буттям (тобто між життям і смертю), то ми приречені його оплодотворювати гуманістичними цілями і цінностями. Хто йде до влади? Люди, зайняті бізнесом, вони й задають пріоритети. А це – сфера конструювання найбільш масових засобів знищення людства.

– *Це добре (чи – не зовсім), що «мисляча тростинка» (себто людина) не завжди може усвідомити гру природних сил, їх масштаб?*

– (Думає. – **Б.3.**). Ніколи ми не зможемо охопити безмежність. Але прогрес науки зводиться до того, щоб відсувати цей горизонт.

– *Читаємо у Євгена Сверстюка: «Нива служіння в нас поросла чорнобилем і дерезою. Там пасуться вівці й кози». Володимире Петровичу, чи не пора тих овець і кіз звідти повиганяти? Як це зробити?*

– Очевидно, є багато пристосуванців і в науці, і в культурі. Мусять бути люди, які заперечують це як закон. Пашук Андрій Іванович (доктор філософських наук. – **Б.3.**). Висока моральність. Енциклопедизм. Один запис у трудовій книжці. Чи – Київська філософська світоглядна школа. Сім годин тривав захист дисертації за Сергієм Подолинським... Так, було непросто, але люди не піддавалися вульгарній філософії.

– *Чи часто дискутуєте зі самим собою – як людина, яка стоїть перед загрозою втратити статус духовної одиниці?*

– Дискутувати треба би постійно.

– *А робите це?*

– Такі запитання до себе виникають мимоволі. Ми не відділені від проблем, які є навколо. От, на виборах обирає більшість. А якщо мудрість – у меншості?

– *Чи виявили Ви своє місце в житті, чи Ваше єство задоволене від самовідчуття власної ідеї буття?*

– Це має бути підсумком життя. Саме життя вибрало мене, даруйте за тавтологію, в цьому житті. І такий вибір, до певної міри, мене влаштовує.

– *Як саме технікознавство детермінує Ваш внутрішній світ? Чи відчуваєте, що Ваші моральні цінності такі трансформують та «проклята» техніка?*

– Я не стільки займаюся технікою, як розмірковую, що таке техніка. А в побуті вона дуже детермінує. І тут є певний дисонанс. Технікознавство і зараз наукове співтовариство інтерпретує як прикладне знання до природничої науки. А насправді – це фундаментальна галузь науково-пізнавальної діяльності, яка ставить за мету відкрити закони переведення (трансформації) пізнаних законів природи до вирішення соціальних проблем. Отже, і в технічній науці є і фундаментальні, і прикладні науки.

– *Чи допомогло Вам заняття філософією віднайти зручний для Вас «Дім буття»? Чи він чимось відрізняється від «Дому буття» для людства?*

– В ідеалі вони би мали співпадати. Філософія дає певну свободу. Дає можливість, ґрунтуючись на філософських практиках та ідеях минулого, весь час ставити під сумнів так звану правильність здобутків сьогодення – політичних, культурних, історичних... Якщо погодитись з висловом, що людина є настільки людиною, наскільки вона є філософом, то, зрозуміло, кожна людина є філософом. І тому прагне дати собі відповідь, а не використовувати те, що їй нав'язують.

– *Який відсоток людей в Україні, на Вашу думку, відзначається «найважчим тягарем і гріхом людського існування» – нерозумінням світу, себе й інших?*

– Значний. Візьміть хоча б вибори. Народ не знає, що діється в країні, в світі. Людина розвивається (якщо розвивається) сама по собі. А картину розвитку і країни, і світу належало б пропагувати.

– *Якщо між буттям і не-буттям, скажімо, віддаль 1 метр, то за скільки сантиметрів людство перебуває нині від не-буття?*

– Я на це запитання не відповідав би. Бо не-буття немає, якщо ми є. Часом запитують: чи є безсмертні люди? Є. Це – ті, які живуть без ідеї смерті.

– *Запланована добудова двох блоків на Хмельницькій атомній станції – це політико-технологічне рішення чи й моральне?*

– Я би вважав, що політико-технологічне. Чи воно прийнято з моральним підтекстом – сумніваюся.

– *Як відчувається у процесі свого «незавершувального сходження до самого себе в процесі свого віднаходження в бутті»? Упізнаєте твердження?*

– Так... Почуваюся як будь-яка творча людина.

– *Митрополит Андрей Шептицький не втомлювався повторювати: «Християнин може і повинен бути патріотом. Але його патріотизм не сміє бути ненавистю». Як Ви думаєте, чи багато в Україні патріотів, серця яких не сповнені ненавистю?*

– Думаю, чимало. Навіть якщо буде така одна людина, то все одно ідея добра – незгасима і непереможна. Свого часу Іван Бунін про українців писав: от такий великий народ – а постійно чуємо тужливі билини, пісні, розмови про кургани (могили). А десь через 15 років – вибух внутрішньої енергії українців, української нації. До речі, цей вибух був не так «проти» чогось, як «за» збереження свого. Українці – не агресивні. Складові його, українця, життя: Дім – Храм – поле. Головне, аби було прагнення до вдосконалення, звичка перевіряти себе самокритикою. Бо що таке толерантність? Толерантне ставлення до думки і справи іншого.

– *Чи можете сказати про себе, що у Вас панує софійний гуманізм Сократа, у філософії якого поєднуються «раціональні та ірраціональні начала людської екзистенції»?* І яких начал у Вашому єстві більше?

– Я не бачу можливості відокремлювати себе від філософського процесу і взагалі говорити про такі речі.

– *Можете повторити за М. Драгомановим: «Я – європеєць з українським корінням»?*

– Я українець.

– *Чому Україна й досі не розбудувала належним чином своєї ідентичності, яка в Україні закладалась ще в XVI-XVII століттях?*

– Я не думаю, що її можна було розбудувати. Головне – мова, культура. Кожна людина живе в мові, як у Своєму домі. Мислить образами, законами, традиціями, які притаманні конкретній нації. Фройд колись признався, що він «загубив свою дитину» через те, що не читав їй казки рідною мовою.

– *Чи не «філософія серця» винна в тому, що українська нація ніяк не побудує на належному національному рівні Свій Дім буття?*

– Україна завдяки «філософії серця» себе самозберігає і націлена на подальший розвиток. Часто можна почути тезу про збагачення культур. Це – хибна теза. Ми повинні з повагою ставитися до іншої культури. І все. Адже від того, що ми високо оцінюємо творчість В. Шекспіра, – англійцями не станемо.

– *Для Аристотеля людина – «політична (полісна) істота», для Декарта – «мисляча річ», для Бердяєва – особа, «постійно незадоволена собою й здатна себе переростати», для Гете – істота, «здатна на неможливе». А для філософа Мельника?*

– Я себе не ставлю поруч з такими постатями. А взагалі людина – це, передусім, духовна істота як носій національних цінностей.

– *Погоджуетесь з Матір'ю Терезою, яка постійно повторювала, що вірить у малі справи, що саме в них – наша сила?*

– Ще Гегель казав: людина – це ряд її вчинків. Роби тут і тепер усе, що можеш.

– *Пантелеймон Куліш не раз говорив про потребу об'єднання національною ідеєю «збірної особи українського народу», а Іван Франко закликав до потреби «витворення суцільного культурного організму, здатного до самостійного культурного й політичного життя». Хто нині цим перемається в Україні? Влада, громадськість, окремі постаті?*

– Це має робити весь народ. У процесі національної практики. Це вивчення своєї ідентичності, знаходження свого місця в цивілізаційному просторі, яке дає можливість українцеві бути українцем, а представникам інших націй – повноважними громадянами України.

– *Петро Чаадаєв свого часу писав: «Настав час, коли незнання Московщини загрожує європейській безпеці». Як Ви думаєте, невже керівники деяких країн так званої старої Європи не розуміють, що їхня спроба (як і керівництва США) «перезавантаження» стосунків з Росією тільки погіршує її апетити, зокрема, прагнення «залучати» до своєї сфери впливу (м'яко кажучи) колишні республіки Союзу, і не тільки?*

– Кожна європейська країна виходить зі своїх національних інтересів. І, можливо, вони, європейські країни, є прикладом і для нас. Треба вчитися в них.

– *Іван Франко видав чітку формулу, за якою українська нація могла б зберегтися: «дух, наука, думка, воля» має превалювати в її діяльності. Як Ви вважаєте, котрого з компонентів цієї формули найбільше бракує нашій нації, аби вона, не втрачаючи своєї ідентифікації, впевнено модернізувалась?*

– Духу і волі – особливо. І усвідомлення, що ми відповідаємо за все.

– *Чи вдається Вам бути весь час напготові – «мисленням своїм осягати усесвіт» (Паскаль)? Чи бувають перерви?*

– Бувають. Часом студенти чи колеги не дають змоги зосередитися на філософському матеріалі.

– *Оскільки «саме людина визначає доцільність використання плодів своєї творчості», – як Ви бачите: хто з українського політикуму хоче, може чи вміє простежити за якістю плодів своєї творчості?*

– Звичайно, що дехто з політиків прагне об'єктивно оцінити своє минуле. Мені, наприклад, імпонує позиція Леоніда Кравчука. Свою роль президента пробує, до речі, не без успіху, осмислити і Леонід Кучма... Словом, ми повинні ставитися з повагою до діяльності тих чи інших політичних постатей.

– *А як Ви ставитеся до реклами пива, яке було «офіційним пивом чемпіонату світу з футболу 2010 року»? Це що – звичайне нерозуміння посадових осіб чи елементарна погоня за зиском?*

– Це свідчить про нашу культуру загалом. І про політичну культуру місцевих керівників.

– Чи екологічна ситуація в Україні є безсумнівним підтвердженням тези: «У країнах з багатими природними ресурсами кризові екологічні явища стали постійними»?

– Так, але з уточненням: екологічні проблеми існували в усі часи. Зараз перетворювальна діяльність людини співмірна з катастрофами геологічного масштабу. Відомо, що людство повертає 95% відходів назад у природу. Таким чином порушуються процеси самовідновлення і саморегуляції природних екосистем. Я не знаю, чи хтось в Україні у загальних масштабах займається оцінкою перебігу екологічних процесів. А от на нашому рівні, у Львові, я не знаю, чому ми допустили, що в деяких місцях загазованість у десятки разів перевищує норму.

– Читаємо у Вашій книжці: «Вигорають, з погляду продуктивності, українські ґрунти. Їх щорічні втрати становлять близько 600 млн. т. Причому з кожного гектара щорічно втрачається до 700 кг поживних речовин, що у 2-3 рази більше, ніж ми вносимо з міңдобривами». Чому не кричимо? Чи не мала б ця проблема стати темою бодай громадського обговорення у Верховній Раді?

– Це – наша загальна політична культура. Духу і волі бракує, щоб відповідним чином реагувати.

– Як науковцям України добитися того, щоб науково обґрунтована дійова економічна політика була, по-перше, виробленою, а, по-друге, «стала ціннісно-світоглядним імперативом життєдіяльності українського суспільства»?

– У Верховній Раді скільки науковців? Нуль. Дехто, як академік Гєєць, пробує впливати. У 2008 році було вироблено «Концепцію гуманітарного розвитку України». Ми, на своєму рівні, подавали до неї тему «Психологічне здоров'я». Вона увійшла в «Концепцію...». Гуманітарний комітет, створений Президентом В. Януковичем, одне із засідань присвятив здоров'ю нації.

«Людина обдарована совістю»

– Нині Україна за рівнем конкурентоспроможності – у восьмому десятку. Як вивести Україну з такого стану? Як зацікавити іноземних інвесторів?

– Не знаю. Треба працювати з опорою на власні сили. Передовсім.

– Чого чекаєте від «нового відкриття – відкриття у людини морального імперативу як форми виразу моральної відповідальності перед теперішнім і майбутнім людства»? Яким він має бути – цей моральний імператив?

– Людина обдарована совістю. Філософськими словами – це духовна рефлексія. Самооцінка.

– Микола Рябчук пише: «Українцям, як показують соціологічні опитування, найчастіше хочеться одночасно капіталізму й соціалізму, демократії й авторитарної «сильної руки», свободи й безвідповідальності, інтеграції до Європи та до Росії з ЄЄПом. І, зауважте, дуже часто це хочеться не різним людям, а людям тим самим». Чи не точно відтворено ситуацію в Україні?

– Це виявляється у багатьох групах людей. Можна говорити навіть про вияв втрати своєї ідентичності у цих людей. Та й самоповаги бракує.

– *Чи маєте (чи відчуваєте) в собі достатньо інтуїції та емоцій, оскільки без них «інтелект – уже не живий розум»?*

– Емоції – так, інтуїції – можливо, ні.

– *Конфуцій констатує: «Шляхетний муж думає про обов'язок, а низька людина, – протилежна шляхетній, – про зиск». Чи є надія, що колись в Україні політична еліта складатиметься зі шляхетних людей?*

– Вірю, що таке можливе. Думаю, що і зараз витворюється середовище шляхетних людей.

– *Ваше ставлення до проекту закону «Про мови в Україні», підготовлений владною більшістю у парламенті?*

– Українська мова – державна. І крапка. Натомість регіональний статус російської мови – це шлях до узаконеного розколу України.

– *Чи розуміє нова влада, що в Україні відсутній загальнодержавний політичний, економічний, мовний, культурний та інформаційний простір?*

– Треба оцінювати по їхніх діях. Зараз економічний простір є для них визначальний. А поява згаданого проекту закону «Про мови в Україні» дає підстави сумніватися, що вони розуміють те, про що ви питали.

– *Наталя Королевська, голова комітету ВР з питань промисловості та регуляторної політики й підприємництва, стверджує, що українське суспільство досі не знає, яку економічну модель створює влада: ліберально-ринкову, соціально орієнтовану чи індустріально-пострадянську. А Ви – знаєте?*

– Ні, не знаю. Хоча хотілося б почути від Королевської і К^о – що вони пропонують?

– *Як нині формується світогляд конкретної людини в Україні? Колись – зрозуміло: під впливом циклу марксистсько-ленінських дисциплін. А нині?*

– Гуманістичної політики в Україні, яка б ставила за мету формувати людину на базі патріотизму, – предметно не помітно. Хіба фрагментарно.

– *А у Львівському національному університеті імені Івана Франка, філософський факультет якого Ви й очолюєте?*

– У ЛНУ є. Оскільки я ще й очолюю Інститут соціогуманітарних проблем людини Західного наукового центру, то скажу, що, наприклад, у рамках реалізації досліджень за темою «Формування політичної культури громадян України: проблеми теорії та практики» співробітники нашого Інституту здійснюють безперервний моніторинг інформаційних потоків, на регіональному рівні відстежуючи особливості розвитку політичного процесу у Західній Україні. Проведено, зокрема, ряд досліджень за участю представників аналітичних, експертних та наукових структур регіону спільно з Інститутом філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України.

– *Можете конкретизувати?*

– Звичайно. Проаналізовано особливості трансформації політичної системи України, вплив соціального середовища та політичних інститутів на

процес консолідації демократії. Розкрито основні принципи та роль локальної демократії у формуванні демократичних засад суспільства, стан генезису місцевого самоврядування в Україні. Досліджено демократію як процес виборів та форму правління на різних рівнях. Проаналізовано особливості політичного процесу на Львівщині. З'ясовано також партійно-владні відносини у регіоні, взаємодію політикуму і влади, громади і влади, медіавимір суспільно-політичного життя області, перспективи реалізації адміністративної та конституційної реформи в Україні.

Здійснено, окрім сказаного вище, порівняння виборчої та партійних систем України й зарубіжних країн, зокрема особливості виборчої системи України, еволюцію партійної системи України, її переформатування під впливом виборчої системи та перспективи трансформації української політичної системи в контексті новітніх політичних тенденцій.

А ще – розроблено об'єктивні індикатори аналізу стану інституційних чинників сучасного політичного процесу України, охарактеризовано проблеми центрів політичного впливу на внутрідержавному рівні, з'ясовано механізми реалізації політичних рішень у трансформаційних умовах та вплив кризи на структурні елементи політичної системи, політичну свідомість і політичну культуру, механізми запобігання негативним тенденціям у розвитку політичної системи. Результати цих досліджень публікуємо у наукових збірниках. Словом, працюємо.

– А з владою співпрацюєте?

– Безперечно. Ось деякі з напрямків співпраці Інституту соціогуманітарних проблем людини ЗНЦ України і МОНМС України з Львівською облдержадміністрацією та Львівською обласною радою на 2010-2012 роки: психологічні аспекти соціальної інтеграції дітей та людей з особливими потребами в суспільство; дослідження психологічних чинників соціальної активності молоді; вивчення проблем дисфункційної сім'ї та організація її соціально-психологічного супроводу; дослідження в галузі соціології релігії з виданням «Релігійної карти м. Львова та Львівської області»; дослідження політичного життя м. Львова та Львівської області з виданням довідника «Громадські та політичні організації м. Львова та Львівської області»; формування політичної культури громадян України: проблеми теорії та практики; проблеми ідентичності та міжкультурної комунікації...

– А що в перспективі?

– Передбачаємо наукові дослідження проблем соціогуманітарного спрямування, з якими стикаються працівники різних освітніх, наукових та державних установ, з метою розроблення практичних рекомендацій, надання тренінгових послуг.

Особливу увагу приділяємо таким темам, як «Здоров'я нації: соціально-психологічні та демографічні чинники»; «Вивчення чинників і механізмів демографічної ситуації на Львівщині»; «Міжконфесійні взаємини на Львівщині: особливості та динаміка розвитку»; «Духовний світ сучасної

молоді та її ціннісні орієнтації»; «Проблеми дитячої та юнацької психотерапії: теоретичні та прикладні аспекти».

Створено інтеграційні групи для дітей із загальними розладами розвитку на базі Львівського центру підтримки осіб із загальними розладами розвитку «Відкрите серце», а також – консультаційний центр для психологічної діагностики та подальшої реабілітації дітей із загальними розладами розвитку на базі того ж Центру. У 2009 році, наприклад, відбулася Міждисциплінарна науково-практична конференція (з міжнародною участю) на тему «Допомога дитині з аутизмом: проблеми та шляхи вирішення».

Приготували тритомник «Людина в сучасному світі (філософсько-культурний, психологічний і політологічний виміри)», менш-більш регулярно видаємо журнал «Соціогуманітарні проблеми людини».

– *Можете похвалитися зреалізованими проектами?*

– Так. Заслуга Інституту соціогуманітарних проблем людини ЗНЦ – і в тому, що у Львові повноважно функціонують онкодиспансер і кардіодиспансер, що Академія сухопутних військ таки оселилася свого часу у Львові, на базі НУ «Львівська політехніка»...

– *Як зазначив колишній міністр сім'ї, молоді та спорту Равіль Сафіуллін, в Україні 68% юнаків та 64% дівчат вживають алкоголь; 45% юнаків та 35% дівчат – курять; фізичними вправами займається лише кожен третій школяр і кожен шостий студент. Ви як керівник Інституту соціогуманітарних проблем людини ЗНЦ, бачите яким чином рятувати суспільство від деградації?*

– Це має бути державна політика, об'єднана одним гаслом – «Здоров'я нації». Вважаю за потрібне нагадати, що наші співробітники чимало уваги приділяють пропаганді здорового способу життя. Але що вдієш, коли, наприклад, ЛНУ імені Івана Франка оточений пивом, себто пивними «точками». То ж багато і від влади залежить. Хоча ми займаємося і цими проблемами. Значна роль у вирішенні цієї проблеми, про яку говорив міністр, належить молоді, яка повинна бути соціально активною.

– *Ще понад двісті років тому Едмунд Берк писав: «Природа людини загадкова; чого прагне суспільство, визначити надзвичайно складно, тому дуже важко спрямовувати дії влади так, щоб вона задовольняла природу людини і її ділові потреби». Ваші рекомендації для влади?*

– Природа людини – невичерпна і до кінця не пізнана. Бо в природі людини замішано все – і раціональне, й ірраціональне (ненависть, пристрасть, любов). Але природа людини є вимірною в тому сенсі, що вона прагне добра, гармонії зі світом і з самим собою. Зрештою, людина прагне відчувати свою незагубленість у світі. То ж завдання влади – створювати умови, щоб людина могла знайти той свій простір, де вона буде себе віднаходити, де зовнішній примус (у формі закону) не є єдино самовизначальним для долі людини. Людина приречена бути вільною людиною, бо, втрачаючи свободу, вона втрачає себе.

Нема пророка в своїй Вітчизні

(Чи потрібна Україні Екологічна Конституція Землі?)

Юрій Туниця, ректор Національного лісотехнічного університету України, академік НАН України, професор, доктор економічних наук – автор ідеї і концепції Екологічної Конституції Землі (ЕКЗ) – міжнародного правового акта екологічної безпеки планети, яка проголошувалася президентами України у 2007, 2008 та 2009 рр. на сесіях Генеральної Асамблеї ООН.

Напередодні сімдесятиріччя Ю. Туниці його запросили як головного доповідача з ідеї створення ЕКЗ на IV Невський міжнародний екологічний конгрес, що відбувався у Санкт-Петербурзі 16-17 травня. А голова Ради Федерації Росії Сергій Миронов закликав серйозно поставитись до, на перший погляд, цієї фантастичної ідеї українського вченого, який вже майже впродовж двадцяти років бореться за втілення її в життя. Та більше: організатори Конгресу прикрасили залу, в якій відбувалися дебати чи не на найважливішу у світі тему, портретом Тараса Шевченка, обрамленого у вишитий рушник – з нагоди відзначення 150-річчя від часу перепоховання генія української нації.

Принагідно зазначимо, що на конференції з нагоди 25-річчя Чорнобильської трагедії (конференція відбувалась у квітні ц.р.) академіку Ю. Туниці слова з приводу створення ЕКЗ на пленарному засіданні не дали, обмеживши виступом на засіданні секції. Воістину, нема пророка... Розмовляємо.

«Може, скажуть своє слово парламенти країн-членів ООН»

– Юрію Юрійовичу! Скільки часу збігло відтоді, як зародилася ідея створення Екологічної Конституції Землі (ЕКЗ)?

*– Перша наукова дискусія з цього приводу відбулася у 1992 році на Міжнародній конференції в університеті Гофстра (США). Але спочатку варто нагадати читачам, чим викликана необхідність вироблення і прийняття Екологічної Конституції Землі. Усім відомо, що планета Земля завжди була органічно єдиною, взаємопов'язаною **природною** (екологічною) **системою**. У зв'язку з глобалізацією Земля стала, відповідно, й взаємопов'язаною і взаємозалежною **економічною системою**, причому – агресивною до довкілля. А звідси – і деградація біосфери, врешті – і світової економіки. Ще В. Вернадський у своєму вченні про біосферу і ноосферу відзначав, що людство стало «потужною геологічною силою». Ми є свідками антиекологічного способу господарювання. Розумне й ефективне вирішення як глобальних, так і національних екологічних проблем можливе лише за умови переведення світового господарства в екологічну (чи – «зелену») економіку. Тільки таким чином людство може змінити хибну траєкторію соціально-економічного розвитку цивілізації.*

– У квітні цього року відбулася Міжнародна науково-практична конференція з нагоди 25-річчя Чорнобильської трагедії, а в лютому світ здригнувся від другої найбільшої катастрофи – на АЕС «Фукусіма-1» в Японії. Невже і науковцям, а головне – урядам багатьох країн, не зрозуміло: ЕКЗ треба приймати негайно?

– Йдеться і про інші аварії, скажімо, на нафтовидобувній платформі у Мексиканській затоці неподалік південного узбережжя США. Людство мусять запам'ятати: ці та інші екологічні катастрофи сталися не внаслідок випадкового збігу обставин. Вони – рукотворні. Створені людською діяльністю. Одразу ж після недавньої трагедії в Японії в світі заговорили, чи потрібно будувати нові атомні електростанції? Бо ж є безпечніші, хоча й менш прибуткові, альтернативні джерела енергії. Так, потрібно рішуче вдаватися до використання альтернативних джерел енергетики. Але зрозуміло, що відразу всі АЕС не закриєш. Зрозуміло, що і чорнобильський, і японський синдром – це результат економічної діяльності людини. І тому в усіх країнах, в Україні – передусім, потрібно екологізувати освіту, переконувати учнів, студентів, що ми, люди, залежні від природи. І не повинні ставати її руйнівниками. Врешті, про необхідність жити в гармонії з природою говорили філософи, учені ще до нової ери. Людина, стверджували вони, повинна жити у злагоді з природою.

– *Юрію Юрійовичу, прошу детальніше розповісти про ідею ЕКЗ.*

– Концептуально ця ідея складається з двох частин: дефінітивної і регуляторної, тобто інституційної. Що маєтись на увазі? У дефінітивній частині повинні бути виписані узгоджені міжнародні правила та норми такої економічної діяльності, яка була б екологічно безпечною. Друга, регуляторна, частина – це потреба у створенні Світової Екологічної Організації в системі ООН, а також інших органів, які б регулювали і контролювали дотримання норм, виписаних у дефінітивній частині, завдання та правила функціонування цих органів.

Отже, як ми вже відзначали, вперше про Світову Екологічну Конституцію (так звучала тоді назва цієї ідеї) йшлося у моїй доповіді на Міжнародній науковій конференції в університеті Гофстра (Нью-Йорк) у квітні 1992 року, тобто за два місяці до Конференції ООН з довкілля й розвитку – «Ріо-92».

– *До лобювання ідеї долучались і політики, чи тільки науковці?*

– Звичайно. Вперше ініціативу створення ЕКЗ озвучив на 19-й спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1997 році Президент України Леонід Кучма. Вдруге він нагадував світовій громадськості про існування такої важливої ідеї у Зверненні з нагоди закриття Чорнобильської атомної електростанції 15 грудня 2000 року. У 2006 році це зробив прем'єр-міністр України В. Янукович у листі від імені уряду до учасників Міжнародної наукової конференції «Екологічна Конституція Землі як економіко-правов а основа глобальної стратегії сталого розвитку та екологічної безпеки планети».

Про потребу створення ЕКЗ говорили в ООН Президент України В. Ющенко (2008, 2009), а також міністр закордонних справ України А. Яценюк у 2007 році.

– *А політики інших країн?*

– Першу частину ідеї ЕКЗ було проголошено на 19-й спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН від імені Бразилії, Німеччини, Сінгапуру і Південної Африки канцлером Німеччини Гельмудом Колем. Крім того, відбулися три міжнародні наукові конференції з ЕКЗ в Україні і дві за кордоном – в Індії та Молдові.

2006 року ідею ЕКЗ підтримала наукова конференція Міжнародного товариства екологічної економіки в Делі; 2007-го президент Франції запропонував створити Світову Екологічну Організацію (СЕО); 2008-го Україна висунула ініціативу щодо розробки ЕКЗ на 63-й сесії ГА ООН; 2009-го президент Франції запропонував створити СЕО до 2012 року; у тому ж 2009 році ідея ЕКЗ була озвучена у відеозверненні Президента України В. Ющенка до учасників саміту ООН зі зміни клімату (Нью-Йорк); цього ж року канцлер Німеччини А. Меркель та президент Франції Н. Саркозі надіслали пропозицію на ім'я Генерального секретаря ООН про створення СЕО, а також про те, що це рішення належало б прийняти у 2012 році на Конференції ООН з довкілля й розвитку в Ріо-де-Жанейро «Ріо+20».

«Українську делегацію гарно прийняли»

– *Словом, людству належить здолати шлях щодо вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем у їх органічному взаємозв'язку від «Ріо-92» до саміту «Ріо+20», що має відбутися 2012 року в Ріо-де-Жанейро.*

– Так. Будемо сподіватися, що скажуть своє слово парламенти країн-членів ООН. Адже свого часу Представництво України при Євросоюзі провело значну роботу з популяризації ідеї ЕКЗ. І, як нам видається, Європарламент мав би підтримати цю ідею. До речі, документи Конференції ООН із довкілля й розвитку (званої як «Ріо-92») спираються на найвищі досягнення людського розуму ХХ століття, вони були схвалені консенсусом 179 країн світу. На жаль, тільки один з п'яти документів саміту «Ріо-92», тобто Конвенція про зміни клімату, набув юридичної сили у вигляді Кіотського протоколу, підписаного і ратифікованого більшістю держав світу.

– *Але все ж таки чому навіть після 16 конференцій, проведених ООН щодо продовження дії Кіотського протоколу після 2012 року, цей документ не здобув одностайної підтримки більшості країн світу? Чому, скажімо, кліматична конференція ООН у Копенгагені у 2009 році не змогла прийняти заключний документ, а лише декларацію, навіть більше – розпливчасту угоду щодо глобального потепління просто «прийняли до відома»?*

– Можливо, тому, що більшість країн, що розвиваються, вважають цю угоду «змовою багатих». Німецький часопис «Шпигель» пояснив це так:

«Амбітні ідеї Копенгагена розбилися об інтереси США, Китаю та кількох інших країн, які вони ретельно охороняють».

– *Отже, Ви погоджуєтесь, що головними бар'єрами на шляху створення ЕКЗ є, з одного боку, багаті країни, а з іншого – наша влада. Це якщо вести мову і про Україну.*

– Звичайно. Хіба ще не достатньо фактів, щоб зрозуміти, збагнути і нам, і всім: маємо створити узагальнений консолідований основний закон, який би об'єднав усі міжнародні угоди в екологічній сфері і стимулював екологічну економіку, яка не спричиняє катастрофи? Треба добитися того, щоб забруднювач середовища платив. Цей принцип має бути основний. Я добивався, щоб виступити на пленарному засіданні Чорнобильської конференції (до 25-річчя катастрофи на ЧАЕС), щоб поговорити про це, про ЕКЗ, але нічого не вийшло. Мені тільки дали слово на засіданні секції.

– *А на IV Невський міжнародний екологічний конгрес, що відбувався нещодавно у Санкт-Петербурзі, Вас запросили. І Ви були головним доповідачем. Чому така неповага вдома і розуміння – за кордоном?*

– Знаєте, нема пророка в своїй Вітчизні. А якщо серйозно, – у них не було кому доповідати з приводу ЕКЗ.

– *Добре, ще повернуся до Чорнобильської конференції. А чому на ній не виступив Президент України?*

– Бачите, чомусь говорив тільки Азаров. Але навіть натяку на ідею створення ЕКЗ не прозвучало. Таке враження, ніби берегли Президента від зниження іміджу... Мовляв, говорили вже і Кучма, і Ющенко, і Яценюк – а ООН мовчить. А от Миронов, голова Ради Федерації Росії офіційно заявив: «Я впевнений, що людство до цього прийде, якщо до цієї проблеми дуже серйозно поставитися». І я так думаю: ЕКЗ мусить бути схвалена, інакше людство загине. Ви ж подивіться: у 1992 році я один виступав з цією ідеєю, у 2000-му – троє-четверо говорили, а нині вже 43 особи зі США, Бельгії, Росії та інших країн є співавторами щойно опублікованої книги-антології.

Отже, я ще про Невський міжнародний екологічний конгрес. Він відбувався у Думській залі в присутності 1500 осіб із 48 країн. Нашу, українську, делегацію з 13 осіб, яку очолював голова ВР Володимир Литвин, гарно прийняли. У цій великій залі мені легко говорилося. Про те, що має бути реалізована ідея як створення Всесвітньої екологічної організації, так і, згодом, – Екологічної Конституції Землі – основного закону, що може стати потужним імпульсом досягнення консенсусу у вирішенні проблем зміни клімату та інших екологічних загроз. Про те, що парламенти і уряди всіх країн світу повинні до нас прислухатися і провести парламентські слухання та широкий діалог з громадськістю щодо принципових питань створення ЕКЗ. Наприкінці я висловив думку, що організатори Конференції ООН зі сталого розвитку (2012 р.) повинні включити це питання у порядок денний Саміту Землі «Ріо+20». Приємно, що учасники Невського міжнародного екологічного конгресу підтримали ідею створення Світової Екологічної Організації і підготовки Екологічної Конституції Землі. Це вселяє надію.

«Література. Діти. Час». П'ять днів майбутнього

Ось і пролетіли п'ять днів Міжнародного симпозіуму «Література. Діти. Час», який вдруге проводить Центр дослідження літератури для дітей та юнацтва (ЦД ЛДЮ). Про підсумки Симпозіуму ми попросили розповісти президента ЦД ЛДЮ Уляну Гнідець, кандидата філологічних наук, доцента Інституту гуманітарних і соціальних наук НУ «Львівська політехніка». «Перед тим, як підвести підсумки, – вступає у розмову У. Гнідець, – я б хотіла коротко повідомити читачів про те, що зробив Центр останнім часом, окрім проведення Міжнародного симпозіуму «Література. Діти. Час». Ми, члени ЦД ЛДЮ (після Симпозіуму ми поповнилися новими кандидатурами, нині нас – 40 осіб), опротестували концепцію літературної освіти України, адже наказ Табачника – це антиукраїнська концепція на «всі сто», у лютому в багатьох містах України (Львові, Києві, Ужгороді, Луганську) провели День рідної мови, організували шестигодинний письменницький марафон, в рамках якого звернулися до громадськості країни (близько 200 письменників), щоб не піддаватися антиукраїнським провокаціям у сфері літератури, музики. Першого березня провели ще одне обговорення мовної і літературної концепції того злочасного Указу, сформулювавши звернення до Верховної Ради про його скасування і за відставку Табачника (понад чотириста підписів науковців, письменників, громадських діячів з різних міст – зокрема Житомира, Києва, Миколаєва, Харкова, Луганська, Дніпропетровська, з Криму), цікаво і різнопланово відзначили Шевченківські дні (координатори заходів – М. Савка, М. Кіяновська, Н. Трохим, Г. Павлишин, Я. Черняк). Всього й не перелічити.

Що стосується Міжнародного симпозіуму «Література. Діти. Час», що проходив 1-5 червня у трьох містах – Львові, Тернополі та Івано-Франківську, то, по-перше, хотіла б щиро подякувати нашим письменникам Володимирові Рутківському, Лесі Ворониній, Галині Малик, Зірці Мензатюк, Олександрові Гаврошу, Андрію Куркову, Андрію Кокотюсі, Іванові Андрусякові, Марії Людкевич, Галині Вдовиченко, Марії Чумарній, Людмилі Ромен, Надії Репеті, Володимирові Читаю, Андрію Бачинському, Тетяні Щербаченко, Марії Морозенко, Галині Крук, Сергію Гридіню, Ірині Мацко за їх активну участь у пленарних засіданнях, «круглих столах», вечірніх ток-шоу, авторських читаннях, майстер-класах тощо. Особлива моя вдячність – членам ЦД ЛДЮ, поетесам і перекладачам Наталі Трохим і Мар'яні Савці, які найбільше доклалися до організації цих акцій.

До участі у Симпозіумі ми запросили також Альфреда Пріца, доктора психологічних наук, ректора приватного університету імені Зигмунда Фрейда з Австрії; Джудіт Баумель, доктора філологічних наук, професора кафедри англійської філології Адельфійського університету в Нью-Йорку, поетесу; Катю Вібе з Мюнхена (на жаль, дорогою до Львова вона захворіла, і лишень останнього дня ми мали змогу з нею зустрітися); Алі-

цію Унґегоєр-Голомб, доктора філологічних наук, професора Жешівського університету.

А ще цінуємо виступ доктора філологічних наук, професора кафедри літератури та іноземних мов НУ «Києво-Могилянська академія» Бориса Шалагінова, який не тільки розмірковував над тим, чи справді для дітей треба писати «так само, як для дорослих, тільки краще», а й передав нам запевнення президента НУ «КМА» професора Сергія Квіта, що Могилянка підтримує діяльність нашого ЦД ЛДЮ».

«Дуже важливо, щоб діти виховувались літературою»

Дозволю собі продовжити розповідь Уляни Гнідець про те, що відбувалося на Симпозіумі. Звичайно, це тільки окремі деталі, вихоплені з багатоманітного п'ятиденного (і бурхливого) потоку подій.

Тон розмові задала кандидат філософських наук, завідувач кафедри психології ЛНУ імені Івана Франка **Софія Грабовська**: «Людина стає людиною, коли засвоїть культуру, в якій вона народилася. Тільки тоді можна говорити про поняття «культурного капіталу»: освіта людини; освіта батьків; кількість книг, які має людина вдома. Адже освіта формальна (наявність диплому) і наявність книжок у хаті – це не одне і те ж... Які ми книжки читаємо, які книжки читають діти?»

Людмила Грицик, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії літератури та компаративістики Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка, яка також всіляко підтримує ініціативи ЦД ЛДЮ, виступила з доповіддю «Література для дітей у вузівському навчальному проєкті «літературна творчість», зосередивши, зокрема, свою увагу на книгах Роксани Харчук «Сучасна українська проза. Постмодерний період» та Володимира Даниленка «Лісоруб у пустелі. Письменник і літературний процес».

Чимало запитань прозвучало до доктора психологічних наук, професора, ректора приватного університету імені Зигмунда Фрейда (Австрія) **Альфреда Пріца**, котрий упродовж тривалого часу розповідав присутнім про дитячу та юнацьку психотерапію в Європі в контексті освіти. Дорослі повинні «виявляти в собі власні ресурси свого дитячого часу», оскільки нині, коли «світ вивернутий напаким», дорослі не розумніші від дітей... Особливо аудиторію зацікавили «драматичні зміни в молодіжній культурі».

Про культуру наративу досить оригінально і цікаво розповідав кандидат медичних наук, лікар-психіатр, психотерапевт **Роман Кечур**, котрий чесно заявив, що «не уявляв собі аудиторії», перед якою мав виступати. Головна думка науковця: нині, в час панування постмодернізму, «є багато правд», «існує не одна історія, а є багато історій». Тому маємо бути гнучкими і «розуміти правду інших». А ще, переконаний психотерапевт, «права є те, що не руйнує Всесвіт». Що ж, будемо сподіватися, що втримаємося якось у незруйнованому таки Всесвіті.

Про видавничу справу для дітей та юнацтва детально говорили **Мар'яна Савка** (головний редактор «Видавництва Старого Лева», член Ради ЦД

ЛДЮ, поетеса) та **Богдан Будний** (головний редактор видавництва «Навчальна книга - Богдан», що в Тернополі, професор). За 10 років ефективного існування «Видавництво Старого Лева» отримало 10 різноманітних нагород, в рамках 18 книжкових серій видано понад 60 книжок. І тепер, впевнена Мар'яна Савка, пора виходити «на європейські терени». «Якщо українці нас не шукають, – будемо шукати українців»; «Немає сенсу робити щось для своїх. Ми всі свої» – ці фрази-думки особливо припали до душі учасникам заходу.

«Дорослішання» в дитячій літературі як видавнича проблема», – ця тема-проблема, запропонована кандидатом філологічних наук, членом Ради ЦД ЛДЮ, доцентом кафедри видавничої справи та редагування Інституту журналістики КНУ імені Т. Шевченка **Ярославою Приходою**, так би мовити, підбадьорила присутніх. Та й справді, що робити редакторів, коли той зустрічає у творах для дітей та юнацтва багато лайки, описів вживання алкоголю чи досить детальний опис сексуальних ігор? Думали всі, допитувались у доповідача майже всі. А доповідач запитувала у присутніх.

Поет, перекладач, член Ради ЦД ЛДЮ **Наталя Трохим** зупинилась на темі перекладної поезії для дітей. «Завжди хочеться мати те, чого не маєш, – розпочала свою бесіду доповідач. – Було б дивно хотіти того, що вже є. За цим принципом я добираю тексти, працюю над ними. Якщо текст здатний мене здивувати, я готова його перекладати... Чим відрізняється переклад дитячих речей від дорослих? У віршах для дорослих я дивлюсь на форму (витвір мистецтва), а в дитячій поезії головне – передати настрій і дитину зацікавити, заманити». У виступі Н. Трохим багато йшлося і про те, що кожна мова, з якої перекладаємо, це інший світ, про те, що кожна дитина, яка починає перекладацьку роботу, хоче відрізнятись чимось від інших – так само і при написанні своїх віршів, що творчу дитину дуже важко засадити за стіл і примусити вчити «звідси і досі», що хлопчики і дівчатка по-іншому перекладають. Бо ж дітям важливо зробити не краще, а інакше. А найголовніше – про те, що дуже важливо, щоб діти виховувались літературою.

«А дітям потрібні не тільки казки»

Літературний критик, дитяча письменниця, аспірантка Інституту літератури імені Т. Шевченка НАНУ **Тетяна Шербаченко** разом з усіма присутніми шукала відповіді на просте запитання: «Сором'язливо мовчати чи говорити відверто?». Тобто: як говорити з дітьми про проблеми старіння, статеве дозрівання, статеву дискримінацію чи статеве рабство, наркотичну залежність? Якщо батьки не можуть – з тих чи інших причин – говорити, то можуть (і повинні) покластися на якісну книжку. Більшість учасників підтримали п. Тетяну, яка вважає, що говорити про це – як письменникам, так і батькам – належить делікатно, бути соціально відповідальними, шукати відповідні метафори.

З іноземних гостей, окрім Альфреда Пріца з Австрії, перед учасниками симпозіуму виступила **Аліція Унгегер-Голомб**, доктор філологіч-

них наук, професор Жешівського університету. «Читання тілом. На прикладі вибраних творів дитячої літератури» – так звучала тема польського професора. «У цій роботі, – зізнавалась пані Аліція, – використовуючи суб'єктивний прийом, я намагаюсь показати типові емоційні стани, які викликає дитяча література, взявши на себе роль і дослідника, і читача... Норман Голланд ввів поняття процесу «трансактивного», під час якого «читач подорожує вздовж і впоперек тексту – аби відчутти пережиття у самому собі». Інший вчений – Стенлі Фіш – ввів поняття «афективної стилістики» – типу «сльози і тремтіння», та інші психічні симптоми, тобто психічні операції, пов'язані з читачами.

Згадані концепції дозволяють, отже, міркувати про існування емоційної області прийому дитячої літератури... Саме в дитячому сприйнятті література перестає бути «предметом», а стає «кінетичним, рухомим мистецтвом».

Джудіт Баумель, доктор філологічних наук, професор кафедри англійської філології Адельфійського університету в Нью-Йорку, з якою Мар'яна Савка познайомилась понад рік тому у Львові, де вона приїхала шукати своє коріння, оскільки «частиною свого єства походить з України, з Золочева», менше говорила як науковець, а натомість – читала свої вірші, оскільки є американською поеткою. «Я тут почуваюся як вдома, – сказала Джудіт. – Я почуваюся галичанкою... В Америці мені подобається, що вона складається з різношерстих груп, що американська нація є нацією емігрантів. Це новий міф. А старий міф – це тигель культури, де сплавляються різні нації... Але ми не будемо йти в політику. Культура – це те, що нас тут збило. Майбутнє – за культурою, а не за політикою». І продовжувала читати вірші, які радісно, сказати б, натхненно транслювала українською Мар'яна Савка.

Перед учасниками симпозіуму як ключовий доповідач мала виступати також **Катя Вібе** з Мюнхена (Німеччина), представник Міжнародної бібліотеки для дітей та юнацтва, координатор Міжнародного проекту з розвитку дитячої літератури східноєвропейських країн. Але... захворіла. Тому зміст її двох тем – «Про діяльність Міжнародної молодіжної бібліотеки у Мюнхені та про Міжнародний проект з розвитку літератури для дітей та юнацтва від Фонду імені Роберта Боша»; «Про відмінності у розвитку книжкового ринку дитячої літератури в Німеччині та Східній Європі (Польща, Чехія, Україна, Угорщина, Росія)» транслював українською Юрій Прохасько, прекрасний знавець і, відповідно, перекладач з німецької. Не маємо змоги, на жаль, розширювати детальніше цей виступ, заакцентуємо увагу лише на такому: 2011 року Бібліотека у Мюнхені мала 600 тисяч книжок 130-ма мовами світу. Вона визнана дослідницьким центром, в якому – понад 30 тисяч назв про дитячу літературу, тут передплачують більш ніж 100 часописів, присвячених дитячій та юнацькій літературі. Сюди на кілька місяців щороку приїжджає до 15 дослідників цієї літератури. Цікаво, що в

бібліотеці проводяться читацькі проекти на кшталт «Контрольні читання»: діти читають для дорослих. І дорослим нічого не залишається, як краще розуміти дітей, їхню психіку, тобто, стверджує Катя Вібе через Юрія Прохаська, це збільшує чуйність дорослих до дитячого читання. (На п'ятий день Симпозіуму, нагадуємо, Катя Вібе таки змогла завітати до своїх українських колег, які зустріли її аплодисментами).

А тепер слово про Симпозіум, своє ставлення до проблем, які на ньому обговорювалися, виголосить ще один письменник і вчителі, які не так часто потрапляють на шпальти періодичних видань. А от їхній внесок у підвищення в дітей авторитету художнього слова важко переоцінити.

Андрій Курков, письменник, представляти якого, мабуть, нема потреби. Він – людина, znana в Європейському Союзі. І не тільки.

«Взагалі пишу зараз роман. А Мар'яна Савка мене загітувала взяти участь у симпозіумі. Перспективи української дитячої літератури залежать, як на мене, від письменників. Письменник формує ринок. Головне: як знайти баланс між традиційною літературою, до якої звикли батьки, і фантазією сучасних малюків? Старшим письменникам набагато складніше це робити, аніж молодим. Сказав би так: нині мало молодих письменників, що пишуть для дітей. Натомість панує телеринок мультфільмів, а не українських сучасних книжок. А дітям потрібні не тільки казки. Батьки, які не контролюють своїх дітей, у які комп'ютерні ігри вони грають, – втрачають своїх дітей, можливість їх розуміти. Матрицю комп'ютера можна виправити через книжки. Неконтрольоване дитинство приводить до того, що зникає потреба в дитячій літературі. Тому дитячим книжкам важче конкурувати з віртуальними іграми, якщо батьки не захищають дитячої уяви... Маю в своєму доробку чотири дитячі книжки».

«У нас місія така»

Ольга Лобода – вчитель світової літератури зі с. Хмелів Роменського району (Сумщина). Я одразу звернув на неї увагу. Бо, по-перше, вона привезла зі собою чотирьох учнів (трьох десятикласниць і семикласницю), які ходили за нею, як діти за мамою. По-друге, пані Ольга – постійно світилася, її обличчя буквально сяяло на лекціях, на «круглих столах». Як згодом з'ясувалося, пані Ольга – вчитель від Бога. Вона не просто вчить, вона, як сама зізнається, «живе в школі».

«Крім того, я є керівником районної громадської організації «Ромен-Сенсація», основна діяльність якої – журналістська. Член НСЖ України. На Всеукраїнському конкурсі шкільних газет наша газета «Золоте перо» посіла нещодавно перше місце. Діти об'єднані в гуртку «Юний журналіст». Я отримую задоволення від того, що на симпозіумі відбувається, від спілкування з письменниками, науковцями, взагалі – від ставлення до культури, до людини. Тут панує зовсім інший дух, абсолютна відсутність політизації. У себе, вдома, я працюю над проектом «Кам'яна симфонія» – досліджуємо разом з дітьми архітектурні пам'ятки Роменщини. То ж від Львова ми в

захопленні. На кожному кроці – куди б не пішов містом. Були на Личаківському цвинтарі, обійшли по максимуму все. Учора на обговоренні у «Дзизі» йшлося про те, що вчителі наші байдужі до своєї справи, до дітей. Не можу з цим погодитися, це не так. Для нас учні – це родина. Ми не ходимо на роботу в школу, ми живемо в ній. У селі – як? Або вчила їхніх батьків, або це – твої друзі. А дітей маємо орієнтувати на успіх. Ми всі такі – вчителі в цій школі. Я тут чула: нарікають на брак грошей, тобто на низькі зарплати. У нас цього нема. У нас місія така. У громадській організації працюємо з обдарованими дітьми. Вивчаємо творчість письменників минулого, нинішніх також. Видали навіть свою книжку. Не результати, вважаю, вагомі, а шлях, яким ми йшли і йдемо. Опублікований їхній матеріал дітей окрилює. Всі письменники – наші друзі. А ще працювали над проектом «Вернісаж – 2008». Приїжджали художники, були пленери. Як міжрайонні, так і міжнародні. Мали навіть грант від ООН – «Проблеми громади долаємо разом».

Наталія Приліпко, вчитель української мови та літератури Козелецької гімназії № 1 Чернігівської області:

«Я на іншому рівні стикалася з проблемами. У письменників – як книжку розповсюдити? А в нас: як знайти цю книжку? В нашому селищі – 9 тисяч населення. А в бібліотеці – дві дитячі книжки, Ірен Роздобудько і Лесі Ворониної. Дітей цікавлять пригодницькі речі, далеко не всі захоплюються фантастикою. Мій десятирічний син читав «Тореадори з Васюківки» Нестайка, а донька, що вже старша, – починала з Наталії Забіли. Веду літературну студію «Паростки», до речі, їй вже 10 років. Намагаємось, щоб усе було заради дитини. Зробила висновок, що діти добре сприймають посібник, якщо в ньому є фото автора, це, як на мене, наближає автора до дитини. У нашій студії «Паростки» – діти від 5 до 11 класу. Я їх дуже люблю, все про них знаю. Як тільки до них «приходить муза», вони до мене телефонують, і я відкидаю всі справи й біжу до них. Вчать навиків декламації. Створюють власні вірші чи прозові тексти».

У гімназії виходить «Гімназійний вісник». З десятиріччям літстудії «Паростки» її учасників привітав головний редактор журналу «Дніпро» Микола Луків: «Ваші твори удостоїлися честі бути надрукованими в періодичних виданнях України, району, області... Сердечно дякую вашим наставникам, учителям, які щодня працювали з вами, учили високому, доброму, вічному».

Гімназіє рідна моя,
Ти в серці у мене одна.
Я щиро тебе поважаю
І завжди тебе прославляю, –

пише у своєму вірші, зізнаючись у любові до рідної гімназії, учениця 6 класу Анна Шинкаренко. Доброго шляху Тобі, Аню, і всім студійцям Козелецької гімназії № 1, що на Чернігівщині.

А членам Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва (ЦДЛДЮ) і його президенту Улянні Гнідець, членові Міжнародного наукового товариства дослідників дитячої літератури (IRSCL), кандидатів філологічних наук, доцентів Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка», яка щороку відважується проводити Міжнародний симпозіум «Література. Діти. Час» – успіхів у її починанні. Адже наше завдання – письменників, науковців, педагогів, видавців, художників-ілюстраторів сприяти популяризації української та світової літератури для дітей та юнацтва з тим, щоб в Україні виростили покоління, які були б обізнані з найзначнішими здобутками духовної культури людства, а отже, – і гідними будівничими незалежної України. Адже чим вищий інтелектуальний потенціал нації – тим швидше можна перейти до побудови суспільства знань, якого конче потребує нині Українська держава. Тому «вдумливі творчі люди, які усвідомлюють і власною працею, власною поставою відстоюють свою національно-культурну ідентичність, гідність і волю, дуже потрібні нашій країні: тільки вони можуть подарувати їй майбутнє» (Наталя Трохим).

Отже, маємо всіляко підтримувати зусилля Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва – з тим, щоб інтерес до проблематики дитинства в українському суспільстві поглиблювався, щоб нам «спільними зусиллями... сформувати нове ставлення до літератури для дітей та юнацтва як до самобутнього ... художнього феномена, по новому репрезентуючи її у процесі вивчення і дослідження в університетах України..., поширюючи прогресивні концепції і безпосередньо досліджуючи наративні стратегії власне творів та особливості їхнього сприйняття... Тільки тоді сучасна українська література для дітей та юнацтва стане дійсно національним надбанням...» (Уляна Гнідець).

Про це, власне, і йшлося упродовж п'ятьох днів на міжнародному симпозіумі «Література. Діти. Час». Про це йтиметься і в подальшому – задля майбутнього України.

Маємо навчитися працювати... щоб бути собою

14 червня 2011 року в Інституті регіональних досліджень НАН України з ініціативи доктора економічних наук Степана Вовканича відбувся «круглий стіл» на тему: «Українська Національна Ідея (УНІ) як духовно-інтелектуальний код соборності народу: етнічний, інтеграційний та цивілізаційний вектори». Степан Йосипович, попередньо готуючи цей «круглий стіл», надіслав науковцям, які побажали взяти участь в обговоренні цієї нагальної для України теми, титульну доповідь. А тут, на засіданні, С. Вовканич, який уже впродовж багатьох років ратує за реалізацію УНІ, впровадження її в наше суспільство, виступив з децю оновленою доповіддю:

«З вашого дозволу наголошу лише на кількох блоках питань, які актуалізувалися в останній час і належним чином не могли бути висвітлені в титульній доповіді.

Хоча вони не є новими в системі перешкод нашого державотворення. Так, у 2001 році в журналах «Універсум», «Сучасність» (останній у поточному році перестав існувати), в газеті «За вільну Україну», відповідно, були надруковані статті вашого слуги «Семіотика і державотворення» (число 5-6), «Антиукраїнська семіотика» (ч. 9), «Інтелектуальний антиукраїнізм» (1-2 червня).

У них йшлося про ті знаки (**семіотику**) імперських володінь, що нас зустрічають звідусіль як пам'ятники, поставлені комуністичним вождям; як міста та вулиці, названі в честь цих вождів, врешті, як повоєнні віхи завоювань у вигляді сорокап'яток, танків і гаубиць. Проте, це все була переважно матеріальна субстанція панівного ідеологічного дизайну, що денно і нічно мав нагадувати туземцям, у якому і чийому територіальному просторі вони живуть. Хто, власне, у домі господар.

Як не парадоксально, в часи Незалежності (плюс до цього) семіотика доповнюється антиукраїнською **семантикою** і **аксіологією**. Інформаційне зомбування чиниться хитріше, підступніше, а, головне, вже на духовному рівні. Йде цинічне завоювання інтелекту людей, їх душ, цінностей та свідомості через окупацію інформаційного, масмедійного просторів, переписування щойно відкритої правди історії, розмивання національної пам'яті. Нині і цього вже замало для «шустеризації» України, очорнення Шевченка одіозними дописувачами газети «Сьогодні», різних політичних ток-шоу.

На урядовому рівні запущено ідеолого-психологічну гру з прапором Другої світової війни як суспільної цінності; йде показ і висвітлення на фоні пам'ятника Леніну відправи Московським Патріархом Кирилом поминальної служби за загиблими. Вочевидь, справа не в загиблих, а в завоюванні цінностей живих. Ось дві фотографії, що були в Інтернеті. Одна – справжня – з невеликою купкою прихожан, а інша, пропагандистська – з буцімто великим натовпом посеред площі Свободи у Харкові. Поряд з тим, для надання грі масовості і великого територіального покриття, задіяна

«георгієвська стрічка», яку витягнули більшовики з куферка царської імперії лише для того, аби її використати для ідеологічних потреб Другої світової війни.

І знову знак, тобто семіотика в симбіозі двох (царської і радянської) імперій, стає постімперською ідеологією розбрату в Україні. Після 62-х років ця стрічка вперше використовується для «мічення» людей, поділ яких ведеться так само пропагандистськи, як на початку війни це зробив для об'єднання народу на криваву боротьбу зі своїм злочинним двійником атеїст Сталін, коли він лицемірно-услесливо прорік з Кремля – «дорогие братья и сестры». Адже так звертаються святі отці в храмах та церквах до своєї пастви, яку тиран-генералісимус до війни тотально, по-варварськи руйнував і знищував.

Нині ця підступність вождя забута. Але хитрий ідеологічний прийом інтелектуально, на соціально-психологічному рівні використовується вже тотально для поділу України, аби показати, що є не лише дві України: українська і російська, а утворився новий пласт духовної культури – російська література, книговидавництво в Україні. Зомбування застосовують, аби довести російськомовних українців до 25-ти відсотків і створити демографічну, мовну, освітню проблеми. Для цього, як за вказівкою, депутати, ЗМІ послуговуються тільки «великим и могучим», пригнічуючи українську, яка почала ставати на ноги. Все йде до так званої «декомпозиції» України – недобросусідської політики, розробленої московськими технологами. Вододіл нині не по Збручу, поділ глобальний: або Україна, або «русский мир». Захід черговий раз закриває на це очі. А Кабмін готується до святкування 70-річчя партизанського руху, в якому імена Медведєва, і Кузнецова будуть задіяні в антиукраїнській пропаганді, хоча через них німці розстріляли не одного українця.

Але, шановні друзі, не найкраще діється і під національним Прапором України. В ефірі вперто мусуються провокативні теми на кшталт: «Україна для українців», «Галицький федералізм», «Особливості галицької ментальності», «Русинська мова». І робиться це не в Луганську чи Донецьку, а знову ж таки – у Львові, в Ужгороді.

Що більше. Наші просунуті історики, самозвані політологи і куплені соціологи вишукують поверхово в регіонах те, що їх роз'єднує, не вникаючи у глибину того, що об'єднує чи може об'єднати всіх українців. Новопечені письменники, заточені на неокласиків, запросто віддають Крим, Донбас з «благородною» метою, аби «не розчинилися» п'ємонтні галичани. Цей український епатаж межує з провокаціями російських українофобів Дутова, Рагозина, Царькова та їм подібних. А на ідеологічному фундаменті нашого державотворення «нуль» – zero. Ми країна-zero – в плані національної ідеї як ідеологічного фундаменту державотворення і становлення нації.

Отже, ситуація після 9-го травня не тільки загострилася, вона відкрила принаймні два сценарії, які пишуться давно, і їх ми мусимо побачити,

аби не діяти навздогін. По-перше, приїзд до Львова провокаторів – це лише одна з розвідок боєм і апробація широкої стратегії «руського мира», яка постійно удосконалюється інтелектуальними світськими і церковними центрами поза межами України. По-друге, допоки ми не матимемо адекватної доктрини захисту нашої державності, національної ідентичності, зрештою, української державницької ідеї, вітчизняної еліти, які б стали сильною імунною системою захисту нашого державотворення, такі вилазки проти нас повторюватимуться.

Здобувши лінгво-етно-інтелектоцидну, за Мейсом, Україну, ми забули про духовно-інтелектуальні, культурологічні, освітні, знаннево-інформаційні чинники творення українців. А це – доленосні фактори для втілення нації. Народження і навчання молодого покоління, в т.ч. патріотизму до УНІ – це святе діло. Нема своєї ідеї – її заповнюють чужою.

УНІ має виходити з **соціогуманістичних** засад стратегії розвитку, з нової **парадигми буття нації**, що оптимально поєднає морально-націо-державоцентричність як усередині країни, так і співпрацю з європейським (світовим) співтовариством на підставі паритетного захисту **і людини, і нації**. Розробляючи таку концепцію передовсім на **культурологічній** основі, в постколоніальному просторі маємо твердо пам'ятати мудрі соціогуманістичні настанови Ганді своїй нації: я повинен залишати всі вікна і двері відчиненими, я за те, аби звідусіль усі культури світу припливали до мого порогу, але нічого не може бути таким, що збиватиме мене з ніг і як повинь zalиватиме мій дім.

Я не буду повторювати структуру УНІ. Вона – у розданій доповіді. Єдине, що скажу: у мене «соборність» – це не лише географія, а також соборний креатив нації. Водночас, Україна українська – зовсім не означає, що вона лише для українців. Нам, як навчав Франко, «треба навчитися бути українцями», перестати бути «малими і неприготованими», аби відвести небезпеку – перетворення України в країну без українців. Україна має бути гідною державою для Людини і Нації. Це сіль завдань її Великої стратегічної ідеї на день сьогоднішній та прийдешній.

Що стосується Малої ідеї, то цей феномен не менш складний. Це окрема тема. Тут лише зазначу, що за умов побудови інформаційного суспільства, створення наукомісткої економіки, економіки знань, інтелектуалізації суспільства і зростання ваги людського капіталу, – соціетальна концепція (соціанта) підвищення духовно-інформаційної мобільності (ДІМ) людини і нації – надзвичайно важлива. Аббревіатура ДІМ = випадкова метафора, здавалося б, не має стосунку до побутового дому. Радше, вона духовна, бо означає перманентний, природний і вільний суспільний процес передавання сучасниками наступному поколінню традиційної інформації (знань, досвіду) «по вертикалі», яку вони (сучасники) успадкували від своїх попередників, зберегли та примножили (приростили на якусь величину Δ) «по горизонталі» не лише для збереження своєї етнонаціональної ідентичності,

а й для того, аби не опинитись на узбіччі науково-технічного, технологічного і соціального прогресу як цивілізаційного планетарного явища.

Але ця аббревіатура зовсім не випадкова, коли наполегливо, як на мене, пригадує нам Шевченкове розуміння «своєї хати» як захисту (середовища) «своєї правди, сили і волі» та настанови Андрія Шептицького щодо «рідної хати» як права кожного народу мати свій дім – свою власну національну державу.

Все це наші проблеми як європейської нації, але далеко не в останню чергу – Президента України, його уряду. Дедалі стає очевидніше, що президент, який розбудує Україну, – це, справді, Апостол Правди і Науки. І це не тільки державотворчі епітети нашого геніального Пророка, а актуальний якісний імператив Національної Ідеї – традиційної і модерної. У цьому контексті потрібні не стільки проповіді про український націоналізм, скільки активна розбудова національної української України, захист її інтересів та ідентифікаторів.

Завершу на оптимістичній ноті. Я вірю, що новообраний наш Президент скаже: «Я Президент України: соборної, української і гідної людини та нації, особливо тієї її частини, що голосувала проти мене». Це було б дорожньою картою у згуртуванні нації й лоцією нашого державного корабля.

І створений за ініціативою учасників «круглого столу» Всеукраїнський громадсько-громадянський Центр втілення УНІ сприяв би такому розвитку подій, які все-таки залежать від нас – сучасників, від нашого з вами вибору, від нашої соціальної активності й свідомої позиції».

Обговорення доповіді було бурхливим. Від потреби відповідати на запитання «Ідея – національна чи українська?» (доктор економічних наук, директор ІРД Василь Кравців) до пропозиції з 11 пунктів, «які можуть і не можуть поглибити УНІ: 1) ідея україноцентризму; 2) цивілізаційності; 3) національної ідентифікації; 4) місійності; 5) пасіонарності; 6) екуменізму; 7) державності; 8) соборності; 9) регіонального лідерства; 10) євразійського моста; 11) глобалізаційна» (Олег Шаблій, доктор географічних наук). Від припущення, що «практичної сторони в доповіді С. Й. Вовканича немає» (академік НАН України Михайло Голубець), до доконечної потреби формування середнього класу, повернення в Україну кооперації, ідеї створити в Україні «українське чудо», зібравши в Україні українців з усього світу (доктор історичних наук Степан Гелей), до потреби пропагування ідеї, яка нас може об'єднати – «Ми маємо бути кращими у всьому» (депутат Львівської обласної ради Володимир Гірняк). Від потреби «взяти досвід національних ідеологів 40-х років і скоригувати його сучасними реаліями» (кандидат історичних наук Володимир Парубій) до потреби «максималізації історичних істин і мінімізації історичної брехні» (кандидат економічних наук Володимир Бідак). Від потреби «негайного повернення до виховання в нації цінностей людського життя» (доктор економічних наук Надія Мікула) до необхідності повноважного використання двох найважли-

віших чинників консолідації нації – мови і геополітики (доктор економічних наук Світлана Писаренко).

Як бачимо, усі хто виступив (серед них були ще Ярослав Музичко, депутат Львівської міської ради, член «Фронту змін»: «Потрібно формувати громадянське суспільство знизу»; кандидат історичних наук Іван Патер: «Нам треба виховувати свою політичну еліту»), були єдині в одному: українську націю потрібно рятувати – інакше втратимо державність. І, мабуть, найголовніше, на чому наполягав у своєму вступному слові директор Інституту регіональних досліджень НАН України Василь Кравців, потрібно «підключити до впровадження в суспільство УНІ органи влади, щоб ініціатива реалізації УНІ йшла від влади Львівщини». Тоді, можливо, потребу вирішення УНІ побачить і Президент України, у що вірить і доповідач – Степан Вовканич. Побажаємо ж успіху нашій нації, аби українці стали конкурентоспроможними в світі, базуючись на своїх національних духовних цінностях. Як не втомлюється про це наголошувати совість української нації – академік НАН України Іван Дзюба: «Майбутнє України – як **України** зі своїм минулим і своїм майбутнім – а не як уламка «руського мира». Маємо це зрозуміти і навчитися працювати так, щоб бути і завжди залишатися собою.

Іван Дзюба: точне прочитання.¹

(Від «Інтернаціоналізму чи русифікації?» – таки до русифікації?)

А через неї – і до «руського мира» Туди вели, ведуть і таки запозналися довести нас, українців, сусідні «благодійники». А ще – свідомо чи «байдужо-несвідомо» – свої «малороси». Про це – нова книжка академіка Івана Дзюби, який «має природний хист дослідника-науковця» (Євген Сверстюк), який «належить до тих, хто створює контекст часу» (Марко Павлишин) і «має сміливість у всій гостроті поставити проблему українсько-російських відносин» (Мирослав Попович), оскільки є «становим хребтом українського інтелектуального життя» (В'ячеслав Брюховецький), починаючи з другої половини двадцятого століття, взявши «на себе труд, фактично непідйомний для однієї людини» (Ліна Костенко).

І це знає кожен, хто має людську і національну гідність, хто разом з Іваном Дзюбою переймається долею України – як у минулому, так і в нинішньому часі. А головне – запитує себе, за Іваном Дзюбою, – «Що буде з Україною далі?»

Книжка «Нагнітання мороку» – це хірургічний аналіз ситуації в Україні від часів, коли її русифікували російські царі, до нинішнього дня, коли Україна з усіх сил намагається не опинитися в сітях «руського мира», які на неї виплітають імперсько-державні, інформаційні та московськопатріархальні чинники, прагнучи поставити собі на службу «недоукраїнську владу» (Іван Дзюба).

Констатуємо одразу: стає темно в очах від того «мороку», який насувався і продовжує насуватися на Україну, особливо в путінсько-кіріловські часи. Хоча автор належить до тих людей, які читали (і перечитують час від часу) і статті Івана Михайловича, що увійшли в його тритомник «З криниці літ» (КМА, 2006), і книжку статей, виступів, інтерв'ю, памфлетів, об'єднаних промовистою назвою «Україна у пошуках нової ідентичності» (дещо з неї увійшло до «Нагнітання мороку»). Особливою у доробку Івана Дзюби є його праця «Тарас Шевченко» («Втрата Шевченкового змісту слова, – констатує автор, – веде до втрати Шевченка – за будь-якого формального пошанування його імені. А отже – і до втрати України»), яку (працю) довелось пройти не раз з ручкою в руках, щоб передати силу слова Тараса Шевченка (а також – і Івана Дзюби) студентам-журналістам.

Вже не кажучи про знамениту працю Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», написану в 1965 році – році арештів української інтелігенції. У ній молодий тоді ще науковець проаналізував радянську національну політику в Україні, русифікація в якій набирала все більших

¹ Дзюба Іван. Нагнітання мороку. Від чорносотенців початку ХХ століття до українофобів початку століття ХХІ. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011.

масштабів. Ми, тоді – студенти Франкового вузу, зачитувались нею, оскільки в ній, нехай з марксистсько-ленінських позицій, йшлося про справжній стан національного життя українців в УРСР, зокрема невпинний наступ русифікації, що подавалось офіційно під гаслом інтернаціоналізму. Зачитувались фотокопіями, оскільки, річ ясна, це був так званий «самвидав». Хоча автор передусім надіслав її партійному і радянському керівництву УРСР як додатковий матеріал до листа на ім'я П. Ю. Шелеста, першого секретаря ЦК КПУ, та В. В. Щербицького, голови Ради Міністрів УРСР, в якому автор схвильовано запитував керівників республіки про факти політичних арештів, які були проведені в низці міст України – в Києві, Львові, Тернополі, Івано-Франківську, Луцьку, обшуки та допити. Серед арештованих були літератори Іван Світличний, Михайло Косів, Богдан Горинь, художник Панас Заливаха, психолог Михайло Горинь... Книжка «Інтернаціоналізм чи русифікація» передавалась з рук у руки на одну-дві ночі з тим, щоб якомога більше студентської молоді (і не тільки) могли ознайомитися зі справжнім станом справ в галузі національної політики в тодішній республіці, подаючи водночас, так би мовити, історію питання денаціоналізації України і українців упродовж століть. Вона для багатьох стала поштовхом до пошуку (віднайдення) своєї національної ідентичності.

Коли вже в незалежній Україні Іванові Михайловичу, здається, не раз, пропонували перевидати «Інтернаціоналізм чи русифікацію?», він якось дивувався: мовляв, «вона (праця) звучатиме сьогодні архаїчно». Оскільки цей документ епохи дещо перевантажений цитатами класиків марксизму-ленізму, та й час минув – Україна здобула вже волю, у суспільстві панувала ейфорія від виходу республіки з Союзу. Але з'ясувалося, що «і сьогодні державно незалежна Україна не позбулась багатьох аспектів колишньої колоніальної залежності» (Іван Дзюба). То ж не тільки погодився на перше видання в Україні своєї тодішньої праці, а й, як бачимо, дійшов висновку, що процеси дезінтеграції України тривають, що «історія немов випробовує нас на здатність бути собою». Тому й з'явилася цього року книжка «Нагнітання мороку» з підзаголовком – «Від чорносотенців початку XX століття до українофобів початку століття XXI».

В інтерв'ю, яке мені випала нагода брати в Івана Михайловича 2007 року, на запитання «Чи є межа малоросійству українських політиків та інтелектуалів?» він відповів: «Знов-таки: про яких українців говоримо? Навіть коли мати на увазі тільки політиків і тільки останнє десятиліття, то ні Морозов, ні Ющенко, ні Геннадій Удовенко, ні Борис Тарасюк, ні Юрій Луценко, ні багато інших не є в полоні малоросійства. Не кажу вже про багатьох інтелектуалів. Але в полоні малоросійства залишається значна частина, коли не більшість, обивателів. Цій біді кілька століть. Лише повноцінна державність України, на чолі з яскравими провідниками та за наявності державно зорієнтованих партій змогли б вилікувати цю хворобу історично набутого національного імунodefіциту. І то не зразу, а за умови

успішного економічного і культурного розвитку суспільства, піднесення міжнародного авторитету України».

Власне, критикою «малоросійства» й пронизана передусім нова праця І. Дзюби, що складається з сімох розділів, серед яких – «Україна в пошуках нової ідентичності», «Епізоди з історії російського націоналізму», «Галичанофобія – отруйне вістря українофобії», «Русифікація вчора, сьогодні... і завтра?» Особливо багато місця автор відводить саме русифікації – як у Російській імперії, так і в добу СРСР. Іван Дзюба детально аналізує ситуацію в незалежній Україні: «Грабіжницько-мафіозний «ринок», мотивований лише бажанням якомога швидшого і якомога більшого зиску (та ще за умов державно-податкового і державно-хабарницького здирства) напропа-ле експлуатує історично спотворену культурно-мовну ситуацію і далі відштовхує, «відторгає» українську мову й культуру... Це діється не лише в політичному житті, а й на побутовому рівні, зокрема в свідомості «продвинутого» обивателя, нині озброєного комп'ютером та інтернетом, які зовсім не гарантують від дурості. Політичну свободу слова обиватель розуміє і використовує по-своєму, відчуваючи підтримку, а то й спрямовування від політичних сил неукраїнської орієнтації» (с. 464). Іван Дзюба говорить про те, що особливий внесок в деукраїнізацію робить телебачення, що українське книгодрукування нині – в занепаді, що український кінематограф практично знищений, що «товсті» літературні журнали ледве животіють. А найнебезпечніше – відсутність єдиного інформаційного і культурного простору. Не видно й «політичної еліти», яка виявилася «нездатною акумулювати наявний науковий потенціал чи бодай прагматично використати наукові розробки в гуманітарній сфері» (с. 468).

З політичною елітою справді біда. Політичні ток-шоу заповнили представники «п'ятої колони», котрі, буквально мігруючи з одного дійства на інше, проповідують аж ніяк не національно зорієнтовані ідеї. Окремі постаті, активно підживлювані ззовні, врешті, і зсередини – від специфічних українських багатіїв, точніше – скоробагатків, працюють аж ніяк не в інтересах України. Національно-патріотичні сили роз'єднані. А однією з найбільших небезпек нашого суспільства, справедливо стверджує Іван Дзюба, є «глибокий розрив між рівнем професійного, наукового осмислення нашої історії, культури, духовності і масовою свідомістю, нерідко до всього цього глухою» (с. 180).

Окремий розділ (і не тільки) автор присвячує Дмитрові Табачнику (2010 року цей розділ був опублікований у газеті «День» – 3, 6, 10 липня), котрий «не хоче знати нічого з реальної історії України» (с. 313), вигадав формулу про «имперскость украинского народного сознания», а головне – «прагне розчинити українську національність у «полиэтничности и поликонфессиональности» (с. 314), закликає, зокрема, російську владу покласти край публікації в Росії неугодних українських письменників. Ба більше: проводить «пряму лінію: Петлюра – Гітлер – Ющенко». Цікаво, що в цій

тріаді «унікальний «антифашист» Табачник надає перевагу Гітлеру, оскільки «даже Гитлер... вначале не позволял такого демонстративного презрения к закону, какое любитель галичанских эсэсовцев (це він так про В. Ющенка, тодішнього Президента України. – Б.З.) сделал нормой государственно-го управления» (с. 336-337).

Звісно, автор не забуває згадати і про особливу прихильність кремлівських неоімперіалістів до нової української влади. Зокрема, цитує автора проекту створення «гуманитарной научной структуры на территории Восточной Украины – Русского Института» – Інокентія Андрєєва, який відверто пише: «В последнее время российские элиты используют энергетические рычаги для усиления своего влияния на международной арене. Однако эти рычаги очевидно недостаточны, ибо остается без внимания фактор языка и культуры». Адже «появился украиноязычный образованный класс, который является носителем враждебной России идентичности».

«Подумаймо, – звертається Іван Дзюба до зацікавленого читача, – чи можна тут розраховувати на якусь активну протидію української влади?.. Вона не хоче і навряд чи захоче залагіднювати мовно-культурні колізії, вгамовувати антиукраїнські пристрасті й упередження частини свого «електорату», яка на неї тисне і від якої вона залежна (і з якою почасти й солідаризується, а деякі клани в цій владі самі ведуть перед в антиукраїнстві)» (с. 480, 481).

У тім-то й річ. Якщо не станемо собою, якщо влада в Україні буде недоукраїнською, – важко говорити про майбутнє України – як України, а не як уламків «русского мира».

Цікавим є підрозділ «А тепер – галичанин про галичанство», в якому автор аналізує погляди Миколи Шлемкевича, філософа, публіциста, громадсько-політичного діяча, що другу половину свого життя змушений був проживати за межами України, на Галичину як **психологічну** категорію. Він вважав, що Україна добивалась успіхів тоді, коли було розумне поєднання революційного і творчого реалізму «Тут знову бачимо, – коментує Іван Дзюба висновок галицького громадсько-політичного діяча, – здатність Шлемкевича сприймати постаті та явища всебічно і давати пояснення навіть тому, що не надається до виправдання» (с. 393).

А що стосується необхідності поєднання революційного і творчого реалізму, то, маємо визнати, що, на жаль, цього не сталося в Галичині, коли Україна стала незалежною. Чому, скажімо, тут було втрачено промисловість? А це – і продукція, продаж якої є завжди корисним для суспільства, і, передусім, робочі місця, що поліпшує якість життя. «Ринкові та ефірні ніші, – справедливо зауважує Володимир Вітковський (Універсум. – 2011. – Ч. 5-6), – віддано чужоземним й чужомовним агентам, які безперешкодно труять та розкладають галицьке українство, а політизований загаль... влаштовує віча та смолостипові ходи, які нібито здатні замінити щоденну працю націєтворення!». Хіба керівникам західного регіону було незрозуміло, що

Схід України швидше прихилиться до національної ідеї, якщо бачитиме, наскільки ефективним є економічне життя на Львівщині чи Івано-Франківщині, де влада дбає про людей, де соціально-економічний ґрунт з кожним роком нарощується?

Ми ще й нині в Україні, як не парадоксально, не зукраїнізували міста, про що не втомлювався повторювати згаданий вище Микола Шлемкевич, зокрема в своїй книзі публіцистичних есеїв «Листи до приятелів». Львів, Івано-Франківськ, Тернопіль мали б живильний вплив на Донецьк, Дніпропетровськ, Харків, якби, повторюю, галичани дбали про належний економічний розвиток регіону, показували в цьому приклад своїм колегам зі Сходу. А не тільки на засіданнях міської чи обласної ради (наприклад, у Львові чи Тернополі) приймали гострі заяви з приводу тих чи інших антиукраїнських дій регіональних влад (чи й – проросійських громадських організацій) на Сході.

«Щоб бути Україною, – підсумовує Іван Дзюба, – мало мати президентів, уряд, сяку-таку Верховну Раду – і гімн, прапор, герб. Треба мати суверенне національне життя на всьому державному терені. Мати міцний фундамент національної культури, на якому утверджується національна ідентичність. І бути собою» (с. 394).

Академік Іван Дзюба завжди був і є собою. То ж має право закликати до цього всіх нас. Він надзвичайно скромна, толерантна людина. На презентації тритомника своїх праць (про який вже йшлося) у рамках Львівського форуму видавців (вересень 2006-го), підготовленого видавництвом Києво-Могилянської академії з нагоди 75-річчя академіка, Іван Дзюба відбивався від пафосних, голосних промов як міг: «Є три речі, яких я не люблю: ювілей, презентація та інтерв'ю». Справді, Іванові Михайловичу, надзвичайно ввічливій, тактовній, толерантній, скромній людині (не боюся це повторювати) не просто витримувати шквал похвал. Він завжди відстоював правду, ніколи і ні перед ким не гнувся. Книжка Івана Дзюби «Нагнітання мороку», як і інші його праці, це якнайкраще засвідчують. Адже, за Ліною Костенко, «лінію оборони тримають живі».

P.S. Іван Михайлович Дзюба у своєму листуванні, принаймні – зі мною, дотримується доброї традиції. Текст його листа чи поштівки завжди закінчується закликом-побажанням: «Працюймо!» Справді, якщо кожен з нас буде працювати, – Україна матиме майбутнє. З роси Вам і води, дорогий Іване Михайловичу, на Ваші вісімдесят.

АНАЛІТИЧНІ ОГЛЯДИ, НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ ТА ДОПОВІДІ

Ситник О. С., Литвин М. Р.[©]

Проблеми археології західного регіону України

*(доповідь на засіданні виконкому Ради Західного наукового центру
НАН України і МОНМС України 15 жовтня 2010 р.)*

З історії відділу археології

Відділ археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України має давні наукові традиції. Він пройшов кілька фаз реорганізацій, підпорядковуючись кільком академічним структурам, але в основі своїй завжди залишався провідним науковим осередком археологічних досліджень заходу України.

Відділ створено 8 лютого 1940 р. як Львівський відділ Інституту археології АН УРСР на базі науковців ліквідованого Наукового товариства імені Шевченка та археологів реорганізованого Львівського університету. Ядро відділу становили відомі професійні археологи – Ярослав Пастернак, Іван Старчук, Казимир Масевський, Стефан Круковський, Йосип Пеленський. Очолив відділ Маркіян Юліанович Смішко.

1944 р. у визволеному Львові відділ Інституту археології АН УРСР відновлює свою роботу, поступово поповнюючись новими кадрами. У 1947 р. тут почали працювати Олексій Ратич і Лариса Крушельницька, трохи пізніше – Петро Завада, Валентина Кравець, Сергій Судаков. Наприкінці 1949 – на початку 1950 рр. пройшла чергова сталінська чистка, внаслідок чого звільнили окремих наукових і майже всіх науково-допоміжних працівників (декого з них заслано в Сибір).

У 1950 р. до Львова прибули досвідчені наукові працівники з Києва, які зайняли провідні позиції в археології Західної України. Це – Юрій Захарук, Олександр та Катерина Черниші.

Наступний важливий етап розвитку археології у Львові і загалом у західноукраїнському краї пов'язується з утворенням Інституту суспільних наук АН УРСР, заснованого 21 лютого 1951 р. постановою Ради Міністрів СРСР.

Звичайно, усі штатні працівники Львівського відділу Інституту археології АН УРСР автоматично перейшли до відділу археології Інституту суспільних наук. Це – Маркіян Смішко, Олександр Черниш, Катерина Черниш, Юрій Захарук, Олексій Ратич, Йосип Пеленський, Валентина Кравець, Лариса Крушельницька і Олександр Фенін.

[©] Ситник Олександр Степанович – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Литвин Микола Романович – доктор історичних наук, професор, в.о. директора Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Таким чином, у новосформованому відділі археології Інституту суспільних наук АН УРСР на початок 1950-х років визначились спеціалісти за головними археологічними періодами регіону. Палеолітом і мезолітом заходу України займався Олександр Черниш; добою неоліту і енеоліту зайнялася Катерина Черниш. Трипільську культуру та інші енеолітичні культури Волині досліджував Юрій Захарук. Трипільську культуру Поділля вивчала Валентина Кравець; ранньозалізний вік та культури римського періоду тривалий час досліджував Маркіян Смішко, давньоруським періодом займався Олексій Ратич.

У 1950-х роках у відділі почали працювати: Вітольд Ауліх – спеціаліст з давньоруської археології, зокрема Галицько-Волинської держави, Володимир Баран – нині член-кореспондент НАН України, відомий учений періоду римського часу та ранніх слов'ян, Ігор Свешніков – знаний фахівець енеоліту та бронзового віку. У 1960-х роках відділ поповнили: Володимир Савич – спеціаліст з пізньопалеолітичної доби (розкопки знаменитої Куличівки в Кременці), Володимир Цигилик – учень М. Ю. Смішка, дослідник римської доби, і багато науково-допоміжних працівників. Тривалий час тут працював Микола Пелешишин, який згодом став викладачем Львівського університету.

У 1963 – 1968 рр. Інститут суспільних наук АН УРСР підпорядковувався Львівському університетові (Міністерство вищої школи та середніх спеціальних учбових закладів), що негативно вплинуло на результати його наукових досліджень.

Вважаємо за потрібне згадати наукових працівників відділу, які не так давно назавжди покинули нас. Тривалий час працював у відділі і досліджував середньовічну фортецю Тустань Михайло Рожко, трагічно загинув молодий здібний науковець – знавець давньоруської доби Олександр Овчинников, пішов з життя відомий археолог Закарпаття, також працівник відділу Іван Попович, ще раніше помер Степан Пеняк – також дослідник старожитностей Закарпатської області. Крім них, у 1990-х роках померли Роман Багрій, Володимир Шоломенцев-Терський, Олександр Черниш, Вітольд Ауліх, Володимир Савич, Ігор Свешніков, Роман Грибович. Працювали у відділі, але з різних причин змінили місце праці археологи Лариса Крушельницька, Орест Корчинський, Олена Джеджора, Василь Івановський, Михайло Філіпчук та ін.

У 1993 р. Інститут суспільних наук було реорганізовано в Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Майже в повному складі відділ археології перейшов до нового наукового закладу.

Нині у відділі працюють два доктори історичних наук (завідувач відділу Олександр Ситник та провідний науковий співробітник Леонід Мацкевий), кандидати історичних наук Віра Гупало, Павло Пеняк, Микола Бандрівський, Віктор Войнаровський, Наталя Булик, кандидат архітектури Юрій Лукомський, молодші наукові співробітники Віталій Конопля, Василь Оприск, Дмитро Павлів, Руслан Коропецький, Андрій Гавінський, аспірант, секретар відділу Олена Томенюк, інженер Дарія Романова, лаборант Яна

Яковишина, художник Ігор Принада. Упродовж багатьох років проводить археологічні дослідження вчений секретар Інституту Володимир Петегирич.

Головні відкриття та знахідки

Неможливо назвати усі пам'ятки, що досліджували працівники відділу, як і усі монографії, збірники, наукові статті та інші публікації. Їх тепер сотні, навіть – тисячі.

Відзначимо лише найважливіші здобутки працівників відділу за більш ніж 65-річний період наукової діяльності. Це – роботи на Дністрі, перш за все, дослідження палеолітичних пам'яток експедицією під керівництвом Олександра Черниша – Молодове I, 5, Кормань 4, Оселівка – пам'яток, що дістали світову славу у зв'язку із відкриттям у 1959 р. решток першого у світі житла неандертальців. Так само широко відомі дослідження Володимира Савича на верхньопалеолітичній стоянці Куличівка в Кременці, стоянках Липа I і Липа 6. В останні десятиліття відкриті досить ранні середньопалеолітичні пам'ятки на Поділлі і Прикарпатті, що датуються часом 250-100 тис. років тому (дослідження Олександра Ситника на стоянках Великий Глибочок I, Буглів 5, Єзупіль I, Пронятин). Мезолітичні дослідження здійснювали Роман Грибович (стоянки нобельської індустрії на Волині) та Леонід Мацкевий (багатошаровий грот Прийма I, Кам'яниця I, II, біля с. Незвисько).

Серед неолітичних пам'яток найбільше значення мають поселення культури лінійно-стрічкової кераміки біля сс. Незвиська, Звинячина та Гончарів (розкопки в 1950-х роках Катерини Черниш, Юрія Захарука, Миколи Пелешишина). У Закарпатті неолітичні пам'ятки поблизу Дрисина, Дякова, Заставного, що належать до лендельської та тисо-полгарської культури, розкопував Ф. Потушняк.

Проблеми трипільської культури вивчалися на базі досліджень таких поселень, як Ленківці і Бодаки (Катерина Черниш), Костянець, Лози, Звинячин, Колодрібка, Сухостав, Кошилівці, Городниця, Вікторів, Комарів, Лисичники та інші (Юрій Захарук, Микола Пелешишин, Валентина Кравець, Сергій Судаков, Віталій Конопля).

Культуру лійчастого посуду вивчали на поселеннях Зимне, Лежниця, Тадані, Винники (Юрій Захарук та Микола Пелешишин). Значну кількість поховань у кам'яних гробницях культури кулястих амфор вивчив Ігор Свешніков, зокрема в Хартонівцях, Довгому та ін.

Так само культуру шнурової кераміки досліджували Юрій Захарук, Ігор Свешніков, Дмитро Павлів (Кульчиці, Кавське, Болахівці, Попівці, Городок, Зозів та ін.). Із пам'яток пізньолужицької культури потрібно назвати цікаві могильники, досліджені поблизу сіл Вільхове і Скварява, ульвівської групи – біля сіл Тяглів і Рованці (Дмитро Павлів).

Культуру Ноа пізньобронзового часу вивчали Лариса Крушельницька, Маркіян Смішко, Володимир Баран, Олександр Ситник (Бовшів, Стецівка, Непоротове, Заліски, Назаренкове, Воля).

Важливі центри решток солеваріння гальштатського часу досліджені Ларисою Крушельницькою біля сіл Лоева та Текуча, могильники цього часу – в Заваллі, Сопоті, поселення – в Городниці, Грушеві. Загалом пам'ятки ранньозалізної доби у західному регіоні України досліджено доволі ґрунтовно. Це відомі поселення і могильники різних культур та їх локальних варіантів (Ленківці, Висоцьке, Золочів, Лагодів, Непоротове, Ріпнів, Звинячин, Перебиківці). Особливо цінні та багаті матеріали здобуті Миколою Бандрівським на могильнику висоцької культури в Петрикові. Він також відновив дослідження курганів скіфського періоду у Тернопільській області в селах Швайківці і Коцюбинчики, де виявлені унікальні речі озброєння і побуту.

Пам'ятки пшеворської, зарубинецької, черняхівської та липицької культур відомі поблизу Звенигорода, Незвиська, Вікнин Великих, Острівця, Неслухова, Ремезівців, Оселівки, Черепина, Бовшева, Болотні, Залісків, Чорнівки та ін. пунктів в результаті досліджень, проведених Маркіяном Смішком, Володимиром Бараном, Володимиром Цигиликом, Ігорем Сवेशніковим, Ларисою Крушельницькою, Віктором Войнаровським. Важливі археологічні джерела здобуті під час розкопок таких пам'яток, як Паладь на Закарпатті, Свірж у Верхній Наддністрянщині (гончарний комплекс). Першу у Східній Європі майстерню з виготовлення скла II–IV ст. н. е. відкрив і дослідив Маркіян Смішко у Комарові на Середньому Дністрі.

Однією з тем, що має принципове значення для регіону, є культура карпатських курганів, вивченню якої приділив багато уваги Маркіян Смішко (пам'ятки біля Ізи, Глибокого в Закарпатті, Болехівців у Прикарпатті та ін.). Ранньослов'янські поселення та могильники вивчалися у Зимному, Бовшеві, Зеленому Гаї, Пліснеську, Колодрібці, Городку, Стільському та ін. (дослідження Вітольда Ауліха, Володимира Барана, Віктора Войнаровського, Степана Пеняка, Павла Пеняка, Михайла Филипчука).

Проблемами давньоруського періоду на західноукраїнських землях займалося багато провідних працівників відділу. Вони найкраще вивчили літописні міста – Галич (експедиція В. Ауліха, Ю. Лукомського), Звенигород (експедиція І. К. Сवेशнікова, В. Гупало), Белз (експедиція В. Петегирича), Львів (експедиції О. Ратича, Р. Багрія, В. Петегирича, Ю. Лукомського), Пересопниця та Володимир (В. Шеломенцев-Терський).

Єдині в Україні берестяні грамоти з написами знайдені у Звенигороді під Львовом експедицією під керівництвом І. Сवेशнікова у 1980-х роках.

Перші в Україні розкопки місця битви козаків з поляками під Берестечком проведені І. Сवेशніковим у 1980-х роках, про що опублікована монографія.

І, нарешті, наш відділ започаткував широке систематичне вивчення історії археологічних досліджень західноукраїнських земель. Цьому питанню присвячені розробки багатьох науковців відділу (Олександр Ситник,

Наталя Булик, Микола Бандрівський, Володимир Петегирич, Дмитро Павлів та ін.).

Проблеми археологічних досліджень

Обов'язковим елементом регіонального польового дослідження є чітко сформульована наукова проблема, яка в наших умовах стосується таких аспектів:

Перше. Територіальний аспект. Регіон дослідження може бути різним за площею – від долини невеличкої річки до широких географічних зон, височин, плато. Усе залежить від чітко сформульованих проблем, які ставить перед собою дослідник. Переважно регіональні дослідження розпочинаються з невеликої території, яка збільшується із зростанням джерел.

Друге. Хронологічний аспект. Також визначається актуальністю вивчення тих чи інших періодів археології. Це дуже важливе питання, оскільки в наш час відбувається кардинальний перегляд усієї періодизації археологічних епох і культур, які ґрунтуються на хронологічних рубежах і окреслених територіях.

Третє. Культурно-історичний аспект. У цьому плані археологи мають дуже широкий спектр дій – співставлень, аналогій, порівнянь у вигляді статистики, типологічних рядів, пошуків окремих аналогів для визначення провідних культурних рис. Регіональні деталізовані дослідження дають можливість висвітлити спочатку локальний варіант тієї чи іншої культури, який пізніше часто набуває статусу окремої археологічної культури. Багато провідних спеціалістів критично ставляться до виділення все нових і нових культур, але регіональні дослідження покликані виявити специфіку нових матеріалів, знайти їм місце як у хронологічній шкалі, так і в культурному плані.

Усі проблеми досліджень нашого відділу можна умовно поділити на суб'єктивні, об'єктивні і комплексні (включають як суб'єктивні, так і об'єктивні фактори).

Суб'єктивні проблеми: у загальному – це проблема кадрів. Якщо підготовка молодого спеціаліста поверхова, то дослідження набирає характеру простого збиральництва археологічних артефактів (без системи і наукової проблематики). Якщо підготовка посередня, але дослідник не ставить конкретних регіонально-історичних проблем – то це краєзнавство. Під добрим керівництвом краєзнавці роблять велику і потрібну роботу, але вони потребують підтримки і організаційного спрямування.

І тільки у третьому випадку, коли дослідник чітко усвідомлює наукову проблему, яку він хоче розв'язати, має спеціальну фахову підготовку, вищу освіту і добру практику археологічних досліджень, регіональне вивчення набуває наукового сенсу. Проблема археологічних кадрів нашого відділу – це ще і питання підготовки спеціалістів з усіх головних археологічних періодів, без прогалин і лакун. Наприклад, доба палеоліту, мезоліту, неоліту, енеоліту, бронзовий вік в західноукраїнському регіоні досліджується дуже мало.

Необхідна координація дій провідних спеціалістів усіх західноукраїнських вищих навчальних закладів, щоб запрошувати в університети для читання спецкурсів археологів різних галузей, зацікавлювати студентів усією археологією у рівномірних пропорціях. У цьому плані необхідно організувати спеціальний міжвузівський семінар.

Об'єктивні проблеми: фінансові (грошей для досліджень завжди не вистачає і не вистачатиме), транспорт, обладнання, комп'ютерна техніка. Усі ці проблеми ми вирішуємо самотужки і, переважно, не дуже успішно.

Важливою проблемою є видавнича сфера. Проте навіть те, що десь виходить друком в обласних і районних центрах, – не завжди потрапляє до бібліотек Львова, Києва чи інших великих міст. Знову ж таки, необхідно виробити систему обміну науковою літературою, необхідно робити широкі презентації та виставки нашої наукової продукції.

В академічному плані Львів завжди був центром археології на заході України. Це Наукове товариство імені Шевченка, пізніше – Інститут суспільних наук, сьогодні – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Серед наукових проблем відзначимо тільки найголовніші.

Проблема концептуальності досліджень. Найперше, це вироблення кожним дослідником (чи групою дослідників) окремих стійких логічних структур у вигляді першочергових завдань, схем діяльності, шляхів розвитку, напрямків дослідження, словом – наукових концепцій, які у майбутньому можуть зайняти місце наукових теорій або ж послужити основою для вироблення нових наукових концепцій. Ці схеми можуть виступати і як самостійна форма знання, і як система узагальнень емпіричних досліджень. Без нових концепцій неможливо розвивати нові напрямки досліджень. Це одна із форм наукового пізнання. У цьому аспекті також потрібна координація ідей на рівні хоч би західноукраїнського регіону.

Проблема комплексності та інтердисциплінарності досліджень. Тепер уже практично для вивчення кожної археологічної пам'ятки, кожного археологічного періоду необхідно організовувати комплексні інтердисциплінарні наукові експедиції з проведенням різних лабораторних аналітичних досліджень. Необхідні фахові визначення геоморфологів, ґрунтознавців, антропологів, палеозоологів, палінологів, літологів та ін. Але комплексність не обмежується залученням природничиків, велике значення має також співпраця з етнологами, лінгвістами, філософами, істориками, економістами та ін.

Археологічні дослідження обов'язково повинні бути повними і комплексними. Сьогодні таким прикладом є українсько-польські експедиції: Палеолітична (керівник з польської сторони – проф. Кшиштоф Цирек, з української – д. і. н. Олександр Ситник) і Неолітична (з польської сторони – проф. Ян Махнік, з української – Володимир Петегірч і Дмитро Павлів), які досліджують пам'ятки із залученням багатьох науковців природничих наук, публікують монографічні зведення цих робіт.

Це стосується і рятувальних археологічних розкопок, і досліджень з договірних тематик. У кошторис таких досліджень необхідно включати кош-

ти на дендрохронологію та радіовуглецеве датування, на хімічні та палінологічні аналізи і головне – на публікацію результатів польових досліджень.

Проблема інформативності досліджень. У більшості випадків ми дізнаємося про те, хто і де копав, хто і де відкрив нові пам'ятки з усних чи інших сторонніх джерел. Інколи це має досить неприємні наслідки. Ось і трапляється таке, що археологи «відкривають» уже давно відкриті, але не опубліковані, не введені в наукову базу даних, пам'ятки. Необхідно знайти можливість щорічно публікувати коротку інформацію про нові польові роботи, про відкриття і знахідки.

Проблема синтетичності дослідження (синтетичний аспект). Усі археологічні дослідження обов'язково повинні знайти відображення у монографічних узагальнюючих виданнях, які, переважно, так і називаються «палеоліт», «мезоліт», «єнеоліт», «доба бронзи» і т. п. того чи іншого археологічного періоду. Потрібно шукати кошти на такі видання, стимулювати авторів.

До наукових проблем необхідно віднести співпрацю археологів з різними виробничими, комунальними та іншими структурами, тому що лише у взаємопідтримці, взаємоповазі і співпраці можна досягти успіхів і поваги від тих же замовників. Дослідження пам'ятки має здійснювати спеціаліст, який зацікавлений не тільки у розкопках об'єкту, але й опублікуванні результатів досліджень.

Окрім зазначених є багато інших важливих проблем. Наприклад, питання широких теоретичних узагальнень, проблеми методики польових досліджень і камеральної обробки матеріалів, підвищення професійного рівня археологів, проблеми збереження пам'яток, музеєфікації важливих археологічних об'єктів, консервації та реставрації артефактів, популяризації та пропаганди археологічних пам'яток, поглибленого вивчення історії археологічних досліджень і багато інших.

Короткі висновки

На сучасному рівні розвитку археологічної науки дослідження давньоминутих епох, культур і пам'яток вимагає застосування нової методології, залучення спеціалістів суміжних дисциплін, використання новітнього арсеналу техніки, електроніки, Інтернету і міжнародних зв'язків.

Актуальність археологічних тем, що розробляються науковцями відділу, визначається, насамперед, їх глобальним значенням для розв'язання загальноєвропейських проблем первісної доісторії та історії – особливо для періодів, коли були відсутні сучасні політичні кордони, ще не сформовані етноси і народності. Орієнтація на провідні археологічні центри, які знаходяться в Києві, Петербурзі, Москві, Варшаві і Кракові, дає можливість краще зрозуміти основні проблеми загальноєвропейського значення.

Хронологія археологічних досліджень науковців відділу охоплює час від раннього палеоліту до пізнього середньовіччя, а територія – це фактично усі землі заходу України (Поділля, Волинь, Буковина, Прикарпаття, Закарпаття).

В основі усіх польових, камеральних та науково-публікаційних досліджень – питання культурно-історичних контактів, етнічних, господарських, торгових взаємин поміж спільнотами стародавніх віків аж до новітнього часу. Зокрема, науковці розглядають питання планувальної структури поселень, житлобудівництва, господарства, включаючи первісні технології, духовної культури тощо. Таким чином поступово заповнюються «білі плями» стародавньої історії, відтворюється картина культурно-історичних відносин у стародавності в межах сучасної України.

Проведені дослідження дали підґрунтя для нового переосмислення культурно-хронологічних аспектів існування давніх суспільств на наших землях упродовж усієї стародавньої доби. У його основі – залучення пам'яток України до культурного кола європейського, близькосхідного та азійського просторів та водночас аналіз особливостей, притаманних виключно українським землям. Попри безсумнівну наявність контактів між цими географічно близькими територіями спостерігається, однак, відчутна різниця у їх матеріальній культурі.

Серед наукової діяльності археологів інституту помітне місце займає участь у різних конференціях як в Україні, так і за кордоном. Найважливішим аспектом цієї діяльності є те, що уже багато років (починаючи від 2004 р.) працівники відділу організовують і проводять Міжнародну наукову конференцію «Археологія заходу України», що проходить у Львові в Інституті українознавства. Уже проведено вісім конференцій, на яких представлено тематику первісних та середньовічних культурно-історичних процесів, що проходили на теренах Західної України, Південно-Східної Польщі, Північної Словаччини, Південної Білорусі і Росії.

Одним із позитивних явищ діяльності відділу є підготовка, макетування і організація видання власного наукового збірника «Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині», який виходить регулярно – кожного року, починаючи від 2005 р. Загалом уже видано 14 таких випусків.

Майже усі науковці відділу досить плідно співпрацюють зі своїми колегами з-за кордону, найбільше з Польщі, Росії, Німеччини. Підписано 4 міжнародні угоди про наукову співпрацю поміж нашим інститутом та науково-освітніми закладами Польщі і Росії. Ці угоди успішно реалізуються. Дослідження відділу ведуться з метою впровадження їх результатів у національний, європейський і світовий банк даних для використання у різних сферах – для написання найдавнішої історії європейського континенту, для вивчення первісних міграцій, переселень народів і племен в історичний час, а також для різних етнокультурних та соціологічно-статистичних досліджень становлення і розвитку українського народу та нації. Результати досліджень можна застосувати при розробці національних і регіональних програм розвитку науки і культури, в університетських та інших вузівських програмах, при написанні історії України з найдавніших часів, у сферах загальноосвітнього навчання і виховання, в організації та проведенні пам'яткоохоронної роботи, в музеєфікації об'єктів, у роботі національних заповідників та ін.

Нахлік Є. К.[©]

Сучасний стан франкознавчих досліджень і проблема створення Інституту Івана Франка НАН України

*(доповідь на засіданні виконкому Ради Західного наукового центру
НАН України і МОНМС України 4 березня 2011 р.)*

За роки незалежної України франкознавство розвивається найдинамічніше і найплідніше порівняно з дослідженням життя і творчості інших письменників. Цьому сприяють насамперед літературний і науковий феномен Івана Франка, його багатогранна спадщина в царині художньої літератури та практично всіх гуманітарних наук, рідномовне середовище на локальній батьківщині письменника, Галичині, яке породжує численних шанувальників і дослідників, хоча сугестивний вплив Франка настільки потужний, що притягує до нього й вихідців із Наддніпрянщини та східних теренів України. Велику роль у розвитку франкознавства відіграють різні, передусім спеціальні, наукові осередки – академічні, університетські, музейні та громадські.

Академічне франкознавство зосереджено в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (Микола Жулинський, Тамара Гундорова, Дмитро Наливайко, Микола Бондар, Лукаш Скупейко, Наталя Шумило, Елеонора Соловей, Галина Бурлака, Лариса Чернишенко, Лариса Каневська) та його Львівському відділенні. Франкознавчі дослідження провадяться також в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, насамперед у відділі української літератури (Ярослава Мельник), Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника (бібліографістика, Марія Вальо).

Університетське франкознавство розвивається, як і належить, насамперед у Львівському національному університеті імені Івана Франка головним чином на кафедрах факультетів філологічного, історичного, іноземних мов, філософського та культури і мистецтв (усіх імен годі перелічити, назву бодай тих, що захистили докторські та кандидатські дисертації з франкознавства: Олександра Сербенська, Михайло Гнатюк, Валерій Корнійчук, Богдан Якимович, Ярослав Гарасим, Володимир Микитюк, Тарас Пастух, Ростислав Чопик, Богдан Тихолоз, Іван Ціхоцький, Святослав Пилипчук, до яких варто додати Миколу Ільницького, Андрія Скоця, Роксолану Зорівчак, Ларису Бондар, Тараса Салигу, Марію Зубрицьку, Любомира Сеника, Володимира Працьовитого, Зеновія Терлака, Андрія Пашука та ін.). Спеціально створено Інститут франкознавства, який раніше очолювали Іван

[©] Нахлік Євген Казимирович – доктор філологічних наук, ст. наук. співр., в. о. директора Інституту Івана Франка НАН України.

Денисюк, Лариса Бондар і яким тепер успішно керує Святослав Пилипчук (визначальним напрямком роботи цього закладу, крім, звісно, готування до друку різних франкознавчих книжок, є проведення щорічних франкознавчих конференцій та щомісячних франкознавчих семінарів). Згадаймо також Інститут історичних досліджень, що його очолює Ярослав Грицак, головною заслугою якого є, крім наукових монографій про Франка в культурно-історичному та політичному контексті епохи, також розміщення на сайті університету цифрових копій листів до Франка (хоча поки що не всіх).

У Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаника плідно працюють франкознавці Роман Піхманець, Роман Голод, Степан Хороб, Володимир Матвійшин, Світлана Луцак, у Дрогобицькому державному педагогічному університеті ім. І. Франка – Михайло Шалата, Галина Сабат, Микола Зимомря, Іван Зимомря та інші викладачі, Євген Пшеничний, директор нещодавно створеного ще одного Інституту франкознавства, у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка – Микола Ткачук, Роман Гром'як, Ігор Папуша, у Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича – Борис Бунчук, Богдан Мельничук, Володимир Антофійчук, Оксана Бунчук. Сама назва Житомирського державного університету імені Івана Франка зобов'язує викладачів і студентів займатися франкознавством (публікації у «Віснику Житомирського педагогічного університету»). Дисертації з франкознавства захищають у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, там-таки проводяться франкознавчі конференції та видаються збірники їх матеріалів. Кандидатську дисертацію з франкознавства захистила Анна Біла (Давидова-Біла) з Донецького національного університету.

За незалежної України набуло розвитку *музейне франкознавство*, насамперед у Літературно-меморіальному музеї Івана Франка у Львові (завдяки подвижницьким зусиллям Романа Горака, принагідно згадаю співавтора Ярослава Гнатова, а також науковців музею Катерину Зозуляк, Валентину Кухар та ін.).

Крім державних установ, розвиток франкознавства підтримують *громадські наукові інституції*. Наукове товариство імені Шевченка присвятило 150-річчю письменника об'ємний том «Записок Наукового товариства імені Шевченка» (2005. – Т. 250: Праці Філол. секції; редактор тому – Олег Купчинський). Помітно оживило розвиток франкознавства створення у Львові 29 березня 2007 р. Міжнародної асоціації франкознавців (голова – Михайло Гнатюк). Проведено ряд виїзних конференцій у різних містах України, систематично проходять засідання Міждисциплінарного науково-методологічного семінару «Іван Франко у ХХІ сторіччі». Однак асоціації так і не вдалося об'єднати франкознавців не те що України та світу, а навіть Львова, та й самого Львівського національного університету імені Івана Франка, де працює більшість її ініціаторів.

За роки незалежності буйно розквітло *краєзнавче франкознавство* на Івано-Франківщині, Тернопільщині, Львівщині, хоча його рівень не завжди

високий і зводиться часто до плиткої популяризації відомих речей. Не кажучи вже про поверхові інтерпретаційні підходи, трапляються прикрі помилки фактографічного характеру, хоча, треба визнати, бувають не раз і цікаві знахідки, уточнення тощо. Фактографічною вірогідністю, критичним підходом до перевірки фактів, опорою на документи вигідно вирізняються біографічні публікації Івана Білинкевича (як ось «Іван Франко на Станіславщині: Біографічно-краєзнавчі нариси», Коломия, 2006), меншою мірою Петра Арсенича («Прикарпаття в житті Каменяра», Івано-Франківськ, 1996). Вартісними є краєзнавчі книжки Ганни Гром «Нагуєвичі – батьківщина Івана Франка» (1992), «Нагуєвичі» (2002).

Якщо систематизувати й узагальнити франкознавчі напрацювання різних інституцій, крім Львівського відділення Інституту літератури, а також доробок франкознавців з інших установ, то побачимо, що франкознавство розвивається за такими напрямками:

джерелознавство – описи архівних та бібліотечних фондів, зокрема: Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури. – К.: Спадщина, 1999; Бібліотека Івана Франка: Науковий опис: У 4 т. – К.: Критика, 2010. – Т. 1;

принагідне укладання часткових франкознавчих покажчиків (як ось «матеріали до біобібліографії» «Іван Франко у франкомовних перекладах і критиці» Яреми Кравця; «бібліографічний покажчик» «Іван Франко в Одесі», упорядники Г. Д. Зленко, О. І. Кравченко, Одеса, 2001) та укладання рекомендованих методичних покажчиків (наприклад, «Іван Франко і Прикарпаття: Рекомендаційний бібліографічний покажчик» – на сайті Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. Франка);

видання окремих творів, листів та фольклорних записів Франка, з передмовами та коментарями (серед книжкових вирізняються передруки збірки «Зів'яле листя», репринтні відтворення п'ятитомного видання «Апокрифів і легенд з українських рукописів», «Галицько-руських народних приповідок», збірки «З вершин і низин»);

видання спогадів про Івана Франка («Спогади про Івана Франка», 1997; окремі публікації різних спогадів у періодиці та продовжуваних збірниках);

створення численних індивідуальних монографій літературознавчого, фольклористичного, мовознавчого, історичного, філософського, економічного, книгознавчого, бібліографічного характеру;

захист кандидатських і докторських дисертацій (упродовж 1988–2009 рр. захищено 119 дисертацій, у яких повністю чи частково розглядається творчість І. Франка);

проведення франкознавчих конференцій та видавання на їхній основі збірників;

видавання тематичних франкознавчих збірників;

перевидання праць попередніх франкознавців, як ось «Франкіана Василя Сімовича» (2005), «Літературознавчі та фольклорознавчі праці. Т. 2:

Франкознавчі дослідження» Івана Денисюка (2005), збірники «Іван Франко. «Зів'яле листя»: Тексти, матеріали, дослідження» (2007), «Іван Франко у критиці: західноукраїнська рецепція 20–30-х років XX ст.» (2010); нарешті, незліченні публікації статей.

Виходять періодичні та продовжувані збірники – «Українське літературознавство. Іван Франко: Статті і матеріали» (видає Львівський національний університет імені Івана Франка), «Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові» (Львів, 2000–2011. – Випуски 1–10), «Франкознавчі студії» (видає Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка).

У цьому ряді франкознавчих інституцій та огроми франкознавчих набутків Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зайняло особну нішу, ба навіть унікальне місце. З одного боку, наші науковці виконують ті самі види робіт, що й інші франкознавці:

захищають дисертації та видають індивідуальні монографії: «Категорія «літературний розвиток» у науковому трактуванні Івана Франка» Олени Луцишин (1998), «Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка» Миколи Легкого (1999) – обидві відзначені премією для молодих вчених НАН України; «Ессе Ното: Добра звістка від Івана Франка» Ростислава Чопика, «Роман Івана Франка «Для домашнього огнища»: простір і час» Наталії Тодчук (обидві – 2002), «Злочин і катарсис: Кримінальний сюжет і проблеми художнього психологізму в прозі Івана Франка» Алли Швець (2003), «Казкотворчість Івана Франка (генологічні аспекти)» Наталі Тихолоз, «Психодрама Івана Франка в дзеркалі рефлексійної поезії» Богдана Тихолоза (обидві – 2005) – усі три також відзначені премією для молодих вчених НАН України; «Номеносфера поезії Івана Франка (поетика заголовків, присвят, епіграфів)» Мар'яни Челецької (Барабаш), «Мов органи в величному храмі...»: Контексти й інтертексти Івана Франка (порівняльні студії)» Валерія Корнійчука (2007); «Філософська лірика Івана Франка: Діалектика поетичної рефлексії» Богдана Тихолоза (2009) – відзначена премією ім. С. Єфремова; «Іван Франко і Василь Стефаник: Взаємини на тлі доби» Романа Піхманця (2009) – загальноукраїнська премія «ЛітАкценту» за найкращу літературознавчу книжку року та Івано-Франківська обласна премія ім. Василя Стефаника; про Франка йдеться в окремих розділах книжки Євгена Нахліка «Творчість Юліуша Словацького й Україна. Проблеми українсько-польської літературної компаративістики» (2010);

готують посібники («Іван Франко» Миколи Легкого, 2001);

перевидують франкознавчі праці попередників, як ось «Франкознавчі студії» Якіма Яреми (2007);

перевидують окремі твори Івана Франка, наприклад збірку «Баляди і розкази» (2007), працю «Українська література в 1904 році» в українському перекладі з німецької (2005), роман «Для домашнього огнища» (колективний збірник «Іван Франко – майстер кримінального читва», 2006), «Оповідання для дітей» (2006) та ін.;

видають неопубліковані спогади про письменника: книжка Наталі Тихолоз «Semper magister et semper tiro: Іван Франко та Осип Маковей» (2007), публікація Алли Швець «Із секретів «сімейного огнища» Івана Франка: мемуарні одкровення (неопубліковані спогади Марії Грінченко)» (Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія. – К., 2010. – Т. 5) та ін.;

публікують статті, рецензії тощо (упродовж лише 2006–2010 рр. оприлюднено 136 дрібножанрових праць, а загалом за ці роки зроблено 173 франкознавчі публікації).

Практично всі перелічені наші монографії стали помітними явищами в українському літературознавстві, вони являють собою новий крок, а то й етап у поступі франкознавства і складають основу його дальшого розвитку. При цьому вони мають і вагоме теоретико-літературне значення для студій наратологічних, психоаналітичних, часопросторових, жанрологічних, поезієзнавчих, інтертекстуальних, компаративістичних та ін.

Водночас науковці Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України відповідно до робочих планів виконують такі проекти, за які, крім них, не беруться жодні інші інституції чи окремі вчені. Саме цим визначається унікальне місце нашої науково-дослідної установи у сучасному франкознавчому процесі. Перш за все це системне, коментоване довидання 50-томника. В академічному видавництві «Наукова думка» вийшли «Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах»:

Т. 51: Прозові переклади, 1876–1912 (К., 2008);

Т. 52: Оригінальні та перекладні поетичні твори (К., 2008);

Т. 53: Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці, 1876–1895 (К., 2008);

Т. 54: Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці. 1896–1916 (К., 2010).

Крім того, видано «Покажчик купюр: (до Зібрання творів Івана Франка у п'ятдесяти томах)» (К., 2009). Голова редколегії – Микола Жулинський; науковий редактор 51, 53 і 54-го томів, а також «Покажчика купюр» – Євген Нахлік, 52-го тому – Микола Бондар. Тепер готуються наступні два додаткові томи (цього разу – наукових перекладів, що їх здійснив Іван Франко).

По-друге, в нас укладаються систематичні бібліографічні покажчики із франкознавства – це продовження традиції, що її приніс у наше відділення Мирослав Мороз і продовжила Олена Луцишин. За упорядкування Мирослава Мороза видано покажчик «Зарубіжне франкознавство» (1997), за його ж та Олени Луцишин упорядкування – покажчик «Заборонене франкознавство. 1885–1988: Матеріали до бібліографії критичної літератури про Івана Франка (публікації, вилучені з обігу в Радянській Україні 1930–1980-х років)» (2006). Нарешті завершено і схвалено на вченій раді Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України покажчик видань творів Івана Франка та критичної літератури про нього «Сучасне франкознавство

(1988–2005)», що його почав укладати Мирослав Мороз, а закінчила Олена Луцишин. На черзі – укладання бібліографії франкознавства 2006–2010 рр., поточної бібліографії.

По-третє, науковці Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України розпочали роботу над фундаментальним проектом «Іван Франко: Літературна енциклопедія», яка готується у п'яти томах:

I – «Іван Франко й українська література: попередники та сучасники» (статті, присвячені окремим персоналіям);

II – «Іван Франко й зарубіжні літератури» (статті, присвячені окремим персоналіям);

III – «Іван Франко: поетичні твори» (статті про більшість поетичних творів, циклів, збірок);

IV – «Іван Франко: художньо-прозові і драматичні твори, літературознавчі праці» (статті про більшість прозових і драматичних творів, основні літературознавчі праці);

V – «Іван Франко: теоретико-літературні аспекти творчості. Міфологічні, фольклорні та літературно-традиційні персонажі» (статті про естетичні погляди письменника та поетику його творчості – жанрів, стилю, віршування тощо, а також про міфеми, запозичені з різних міфологій, про фольклорних та літературно-традиційних персонажів).

Голова редколегії – Микола Жулинський, керівник проекту – Євген Нахлік.

У рамках роботи над першим томом видано згадану монографію Романа Піхманця «Іван Франко і Василь Стефаник: Взаємини на тлі доби», над першим і другим томами – окремі розділи книжки Євгена Нахліка «Творчість Юліуша Словацького й Україна. Проблеми українсько-польської літературної компаративістики». Готуються до друку: монографія Оксани Мельник «Іван Франко і Михайло Яцків: грані взаємин»; за науковою редакцією Євгена Нахліка – колективні монографії «Іван Франко і визначні літератори Чернігівщини (Михайло Коцюбинський, родина Бориса, Марії та Насті Грінченків, Володимир Самійленко)» (автори – Микола Легкий, Алла Швець, Микола Бондар), «Іван Франко й українські літератори Галичини та Буковини» (автори – Євген Нахлік, Оксана Нахлік, Алла Швець).

На матеріалі статей до третього тому «Іван Франко: поетичні твори» створено й видано колективні монографії «Міфопоетичні образи в художньому світі Івана Франка: (Ейдологічні нариси)» (2007; автори – Катерина Дронь, Богдан Тихолоз, Наталя Тихолоз, Алла Швець), «Стереометрія тексту: Студії над поетичними творами Івана Франка» (2010; автори – Мар'яна Барабаш, Віктор Неборак, Богдан Тихолоз, Наталя Тихолоз; обидві за науковою редакцією Богдана Тихолоза).

Як бачимо, зазначені проекти справді фундаментальні, гідні академічної науки. Легше виконувати вибіркові проекти, значно важче працювати системно й вичерпно.

До переліченого варто додати, що наш науковець Олена Луцишин разом із дрогобицькими франкознавцями Євгеном Пшеничним і Михайлом Шалатою готує до друку «Літопис життя і творчості Івана Франка» у трьох томах, що його уклав Мирослав Мороз.

Робочі та перспективні наукові плани Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України затверджені, й саме вони мають не просто лягти в основу робочих та перспективних планів Інституту Івана Франка НАН України, а й виконуватися далі, в тому числі й у царині франкознавства. Немає сенсу починати нові проекти, поки не виконані попередні. Йдеться насамперед про фундаментальний проект «Іван Франко: Літературна енциклопедія», а також про упорядкування наступних додаткових томів до Зібрання творів у 50 томах та укладання бібліографічних покажчиків із франкознавства.

Як і загалом у нашому фактографічному літературознавстві, яке розвивалося в умовах заборони на повне і правдиве відтворення фактажу, у франкознавстві накопичилося чимало фактографічних неточностей, помилок, перекручень. Дається взнаки й схильність аматорів-франкознавців до покvapливого, неточного цитування текстів, черпання відомостей не з первинних, а з опосередкованих джерел, загалом некритичний підхід до джерел, повторення неперевіреної інформації. З усім цим ми зіткнулися під час написання статей до тематичного блоку «Іван Франко й українська література: попередники та сучасники». Доводиться критично перевіряти всю наявну інформацію, звіряти цитати, будувати статті на першоджерелах, так що енциклопедичні статті виходять, по суті, сконденсованими дослідженнями з усіма потрібними покликами.

Про складнощі з виконанням проекту свідчить хоча б такий порівняльний кількісний показник. Уся однотомна Міцкевичівська енциклопедія містить понад 400 статей. А в нас реєстр лише тематичного блоку «Іван Франко і нова українська література: попередники та сучасники (XIX – початок XX ст.)» налічує на сьогодні 537 прізвищ, разом із фольклористами (також попередниками та сучасниками), яких 100, – це 637 гасел, що вже може бути окремим томом.

Науковці, які будуть обрані за конкурсом на надані вакантні посади, повинні усвідомлювати, що вони мають долучитися до вже виконуваних проектів – Франківської енциклопедії, упорядкування текстів, які не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах (йдеться насамперед про історичні, історико-публіцистичні та політико-публіцистичні праці). Нові науково-дослідні теми доцільно відкривати лише після завершення щойно згаданих.

Звичайно, у перспективі слід підготувати *наукову біографію* Івана Франка, добре коментоване, з текстами, ретельно звіреними з першоджерелами, *повне академічне зібрання спогадів* про письменника.

Зупинюся докладніше на проблемі Повного зібрання творів Івана Франка, позаяк ця проблема активно обговорюється в суспільстві й навіть

була зафіксована в указі 2006 року Президента України як «сто томів». На жаль, того указу ніхто не погоджував ні з Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ні з нашим відділенням, тож поставлені в ньому глобальні завдання (крім «ста томів», також щодо повної бібліографії франкознавства) виявилися нереальними, а тому невиконаними. Інколи складається враження, що до чергового ювілею в урядовців виникає бажання ледь чи не вичерпати всі франкознавчі проблеми: укласти й видати все, що можна, завершити всі проекти, які тільки можна придумати, так що наступникам залишиться хіба що читати надруковане. Тим часом завдання полягає в тому, щоб поступово, з року в рік, забезпечити сталий розвиток франкознавства, нарощувати здобутки для фундаментальних проектів і планомерно їх розвивати.

Стосовно Повного зібрання, то, враховуючи, що до такого зібрання мали б увійти листи письменника, то його коректніше назвати Повним зібранням творів і листів, а ще краще – *Повним зібранням текстів Івана Франка*, розуміючи під словом «текст» не лише власне твори й листи, а геть усе, що опублікував, написав і надиктував Іван Франко, аж до дарчих написів і найдрібніших нотаток, поміток тощо. І тут текстологи, упорядники Франкових текстів стикаються з унікальною проблемою, якої немає у випадку відомих нам повних зібрань творів – Шевченка, Гоголя, Лева Толстого та інших літераторів: оскільки Франко був не лише письменником і вченим-інтерпретатором, а й видавцем різнорідних писемних пам'яток, то в його науковій спадщині є чимало невеличких передмов-приміток, посторінкових чи прикінцевих, більших або менших, а також приміток до чужих текстів, не кажучи вже про те, що в рукописній спадщині зберігається величезна кількість усіляких Франкових поміток. Зрозуміло, що коли мова йде про Повне зібрання текстів, то й такі «дрібнички» мали би ввійти до нього. А їх же ще треба розшукати (бо не все зафіксовано в наявних бібліографічних покажчиках), відчитати (якщо це рукописи) і систематизувати. А є ще Франкові нотатки на книжках, що зберігаються у його бібліотеці, й ці нотатки також мали би ввійти до Повного видання. Абсолютно повне зібрання текстів Івана Франка навряд чи буде колись досяжним (у сенсі всеохопної повноти збережених текстів), але домагатися цього потрібно.

Муситимемо знайти оптимальне вирішення проблеми того, як подавати Франкові коментарі та примітки до публікованих ним текстів, нерідко досить розлогих, адже, з одного боку, без коментованих уривків не буде зрозумілий коментар, а з другого – недоцільно нагромаджувати у виданні Франкових текстів чужі твори. Аналогів такій едиційній практиці, наскільки відомо, немає, тож доведеться в кожному конкретному випадку шукати вдалої розв'язки.

Текстологічна підготовка писемної спадщини Франка вимагатиме перегляду текстологічних засад, на яких здійснювалося видання 50 томів

(і не лише правописних, а й таких, що пов'язані з вибором основного тексту, подачею варіантів та редакцій), потребуватиме врахування сучасного едичійного досвіду, теоретичних напрацювань у текстології, де відбулася відмова од звичного донедавна терміна канонічний текст і з'явилися спроби замінити його іншими термінами (основний авторський текст, дефінітивний текст, критично встановлений текст). Слід буде подавати всі редакції й варіанти, в тому числі й до наукових текстів, а також закреслення, зокрема в листах, а це потребуватиме чимало копіткої праці в архівах, з рукописами чи принаймні електронними копіями. Заново треба осмислити питання поліваріантності Франкових творів. Повному зібранню текстів мають передувати ґрунтовні праці з текстології франкознавства (статті, дисертації, монографії). Текстологів в українському літературознавстві взагалі мало, а у франкознавстві й поготів.

А починати готувати повне видання слід з укладання вичерпної бібліографії Франкових текстів, надрукованих і рукописних. Давній покажчик Мирослава Мороза «Іван Франко: бібліографія творів. 1874–1964» (К., 1966) дуже добре прислужився для розвитку франкознавства упродовж 45 років, але нині він потребує критичної перевірки, бо в ньому трапляються неточності, він не є повним, та й немає у ньому переліку надрукованих текстів Франка. Саме укладання нового покажчика забере щонайменше кілька років, адже кожна з уже зафіксованих у наявному покажчику позицій слід перевірити *de visu* й коректно описати відповідно до сучасних бібліографічних вимог, а крім того, доведеться зібрати й систематизувати нові позиції. Щойно на основі заново укладеного покажчика можна буде скласти робочий проспект Повного зібрання текстів Івана Франка, на що піде не один рік.

А тим часом варто робити окремі академічні видання найбільш вартісних і знакових творів та збірок Івана Франка, з ґрунтовними передмовами, новим текстологічним опрацюванням та коментарями. Йдеться передусім про твори, що вивчаються у середній та вищій школі й конче потрібні для масового навчального вжитку. Зрештою, у такому академічному форматі можна видати всі поетичні збірки, романи й повісті та драматичні твори Івана Франка – це було б доречною апробацією і добрим набутком на шляху до Повного зібрання текстів.

Великою підмогою до упорядкування текстів і складання коментарів до Повного зібрання стало б видання Франківської енциклопедії. Слід далі опрацьовувати й видавати різнорідну неопубліковану досі рукописну спадщину Івана Франка, що зберігається у його фонді в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Коли ж дійде справа до безпосереднього виконання проекту Повного зібрання текстів Івана Франка, то редколегії слід буде визначитися з самим текстологічним форматом майбутнього видання, особливо щодо вибору основного тексту, повноти подачі редакцій та варіантів, висвітлення історії

тексту, застосування правописних норм, а також щодо обсягів, докладності, скрупульозності текстологічних та реальних коментарів. Зрозуміло, що за типом це видання буде критичним, але яким: академічним, науковим чи науково-масовим, як Зібрання творів у 50-ти томах і томах додаткових? На якого читача розраховане? Опрацьовані орієнтовні засади варто буде видати окремою книжкою, разом із проспектом. Від того, який буде обрано текстологічний формат, залежатимуть строки виконання проекту: підготовка й видання лише основних текстів з основними редакціями й варіантами та мінімальними коментарями потребуватиме порівняно коротших термінів і менших фінансових витрат, тоді як підготовка й видання геть усіх текстів з усіма змінами та розлогими коментарями забере чимало часу й коштів (сьогодні навіть неможливо спрогнозувати скільки).

Варто розставити акценти і щодо *інтерпретаційних досліджень (статей і монографій)*. Наукові праці цих жанрів особливо стимулювати не доводиться: їх залюбки пишуть і писатимуть франкознавці з різних наукових та освітніх установ України самостійно, з власної ініціативи, надто ж з огляду на те, що статті конче потрібні для захисту кандидатських, а статті й монографії – для захисту докторських дисертацій. Та й кандидатські дисертації часто виходять після захисту окремими монографіями. Слід, однак, наголосити на бажаному методологічному інструментарії цих робіт, адекватному нашому часові. Нині, коли вітчизняний медіа-простір дедалі більше заповнюють поверхова популяризація постатей, подій і явищ з минулого, та чи та їх ідеалізація, конче потрібно зберегти засадничу зорієнтованість академічної науки на *осмислення і переосмислення* національної історії, культури, літератури й мистецтва, у тому числі й нашої класики. *Завдання академічної гуманітаристики – насамперед правдиво пізнавати і глибоко та всебічно осмислювати суспільні феномени із сучасного погляду й на основі цього – виявляти і поширювати найвагоміші надбання вітчизняної та світової культурної спадщини.* Дослідження літературної класики без урахування тенденцій і набутків подальшого розвитку естетики і красного письменства, без застосування новітніх теорій і методологій таїть у собі небезпеку консервації застарілих уявлень та підходів і, внаслідок цього, перетворення такого дослідження на ретроградне літературознавство. Щоб уникнути цього, інтерпретаційні дослідження у царині франкознавства треба розбудовувати, творчо використовуючи теорію і практику *перспективних методологічних стратегій – психоаналізу, теорії архетипів, міфологізму, постструктуралізму, постмодернізму, мультикультуралізму, інтертекстуальності, деконструкції, постколоніальної критики, гендерного підходу* тощо. Відкритість до освоєння їх дасть змогу залучити до франкознавства допитливу молодь, спраглу чогось нового й цікавого. Інструментарій *рецептивної естетики* (тобто естетики сприйняття, а не творення) допоможе простежити, чим Франкові твори цікаві для нинішніх читачів, зокрема молоді, як і завдяки чому ці твори актуалізуються у сучасній свідомості.

Треба вміти не лише бачити зовнішні, суспільні вияви літературного, культурного і загалом історичного процесу, письменницької біографії та описувати їх, а й проникати «внутрішнім зором» у приховані механізми й закономірності розвитку людства й окремих особистостей, зокрема письменницьких, осягати закодовані вияви символічної автобіографії, децентрації у творах. Образно кажучи, треба не лише описувати видиму річ, наприклад, як Сонце рухається по небосхилу (а чимало літературознавчих робіт будуються саме за таким принципом), а розумом Коперніка збагнути, що Земля обертається навколо Сонця та своєї осі, й уже на основі цих логічних знань відтворювати реальну картину літературного розвитку, для звичайного ока непомітну й незвичну. Цьому сприяють уже давно вироблені й постійно вдосконалювані ефективні засоби й підходи *психоаналізу, теорії архетипів та міфологізму*.

Загалом даліше освоєння перспективних методологій західного літературознавства, оволодіння їхньою термінологією дасть змогу єдиною науковою мовою говорити про українську літературу, зокрема про Франка, а це полегшуватиме сприйняття його письменницької та наукової спадщини у світі.

Якщо говорити про перспективи і пріоритети *міждисциплінарних франкознавчих досліджень* – на стику літературознавства, мовознавства, фольклористики, етнографії, історії, філософії, психології, соціології, економіки і правознавства, – то першою чергою варто забезпечити серед них розвиток психології з франкознавчим ухилом, щоб крізь призму найновіших здобутків вітчизняної та світової *психологічної науки* заново осмислити весь життєвий і творчий шлях письменника, його літературну спадщину. Фаховий психологічний аналіз та коментар знадобиться і для пояснення творчого процесу Франка, і для трактування образів-персонажів його художнього світу, і для розуміння Франка як особистості, його проблемних стосунків з оточенням – у сім'ї, з колегами, із владою, його ставлення до релігії, зрештою, і для пізнання душевного складу, внутрішнього світу тих, з ким Франко спілкувався.

Щодо координації франкознавчих досліджень. Нині, коли немає єдиної системи управління державними, а то більше недержавними інституціями, наукою, координувати зусилля установ та окремих вчених стало важко, іноді – практично неможливо. Наприклад, Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка та Літературно-меморіальний музей Івана Франка у Львові, обидва – державні заклади, заповзялися видавати листи до Франка: інститут ще тільки готує їх до друку, а музей уже час від часу публікує у своєму «Науковому віснику». По суті, відбувається дублювання того самого процесу. Зрозуміло, що це недоцільно. Як скоординувати їхню діяльність, щоб одна з інституцій відмовилася од розпочатого проекту або щоб обидві інституції об'єднали свої зусилля? Яка установа може стати над ними й домогтися усунення нераціо-

нального дублювання, якщо вони належать до різних відомств? Ніхто не в змозі цього зробити. Сьогодні жодна установа не наділена такими повноваженнями, щоб заборонити іншій займатися якимись гуманітарними дослідженнями та видавничими проектами, надто ж, якщо вони виконуються на основі недержавних грантів. Скоординувати зусилля можна тільки на добровільній основі, шляхом взаємного порозуміння. Ще важче координувати наукову діяльність окремих дослідників, надто ж тих, які з власної ініціативи, на громадських засадах беруться осмислювати порізно ті самі проблеми. Певний лад тут навести можуть лише установи, яким надано право координувати виконання дисертаційних досліджень і планових тем, – це так звані координаційні ради при Президії НАН України, які затверджують теми дисертацій (хоча не раз захисти відбуваються, коли теми затверджені лише вченими радами інститутів та університетів), а також профільні відділення НАН України, які затверджують науково-дослідні проекти і в академічних установах, і в університетах. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України такими прерогативами не володіло, ні володітиме й Інститут Івана Франка. Тож за таких умов координація зусиль франкознавців можлива шляхом не адміністрування, а хіба що суто наукового впливу, вчасного інформування, наприклад, публікуванням рецензій, поточної бібліографії, звітів та бюлетенів із зазначенням проектів, що виконуються на той чи той час у різних установах, зусиллями окремих учених. А як вони зреагують на це – то вже питання їхнього наукового сумління, розуміння, відповідальності.

Потрібно пояснити ще таку особливість новостворюваної структури. Заснований Інститут Івана Франка НАН України – це академічна науково-дослідна установа, а не аналог німецького Гете-Інституту, завданням якого є поширення німецької літератури та культури в світі, чи польського Інституту Адама Міцкевича, який опікується проектами, спрямованими передусім на популяризацію польської культури за кордоном. Інститут Івана Франка НАН України займатиметься дослідницькими проектами. Створення такої установи аж ніяк не перекреслює потреби заснування окремої інституції, першочерговим завданням якої було б поширення української літератури та культури в світі шляхом організації перекладів, наукових конференцій, презентацій, письменницьких зустрічей, книжкових ярмарків тощо. Така установа промоційного характеру мала б бути створена при Кабінеті Міністрів, а точніше навіть – при Міністерстві закордонних справ, і разом із Товариством «Україна – світ» діяти через посольства, консульства, інші урядові та неурядові організації та займатися моніторингом літературних смаків та інтересів, книжкового ринку, відстежувати читацькі потреби й запити по світу з тим, щоб пропонувати для перекладу різними мовами (зокрема шляхом грантів) ті твори з українського класичного та сучасного письменства, які можуть викликати найбільше зацікавлення в закордонних реципієнтів. Таку установу можна б назвати: Інститут поширення україн-

ської літератури та культури в світі. Ця установа була б аналогом Польських Інститутів у світі (наприклад, Польського Інституту в Києві), які є представництвами Міністерства закордонних справ Республіки Польща і в завдання яких входить популяризація польського наукового та культурного життя, презентація за кордоном найцікавіших і найрізноманітніших подій та явищ, що відбуваються у Польщі. Зрештою, можна врахувати той-таки польський досвід і заснувати українську промоційну інституцію при Міністерстві культури і туризму України на зразок Інституту Адама Міцкевича чи Інституту книги, які функціонують у структурі Міністерства культури Польщі та співпрацюють із громадянським суспільством у різних державах світу. Так, Інститут книги досить успішно сприяє перекладанню польської літератури іноземними мовами. Тим часом, наскільки відомо, за межами України презентацією українських культурних та наукових здобутків займається лише одна державна установа – Національний культурний центр України в Москві.

Перетворення Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України на окремий Інститут Івана Франка НАН України не означає, що новостворений інститут займатиметься дослідженням і видаванням лише Франкової творчості. Це буде літературознавча установа широкого профілю, яка представлятиме академічне літературознавство у Львові й у якій, крім пріоритетного напрямку – франкознавства, розвиватимуться інші напрямки: досліджуватиметься також життя і творчість та видаватиметься писемна спадщина різних українських письменників, зокрема еміграційних, провадитимуться теоретико-літературні, компаративістичні, славістичні, насамперед полоністичні, а також германістичні студії. Українська література багата на письменницькі постаті й художні твори, тож було б недоцільним обмежувати академічне літературознавство у Львові, а фактично в західному регіоні, лише франкознавством. Треба забезпечити вивчення інших літературних індивідуальностей, передовсім Галичини, а також вибірково – з усієї України, а ще тих наших письменників, хто творив і творить за кордоном. У цьому напрямку теж слід продовжити традиції, що вже склалися у Львівському відділенні Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, – традиції шевченкознавчих, кулішезнавчих, славістичних і компаративістичних досліджень, вивчення літературного процесу в Галичині від «Руської Трійці» до «Молодої Музи», української еміграційної літератури, інших творчих індивідуальностей, проблем поезієзнавства, далі розвивати літературну критику.

Таке розмаїття досліджуваних явищ, як і сам загальнолітературознавчий профіль новоствореного інституту відповідатиме широті інтересів та творчої і літературознавчої практики самого Івана Франка, який провадив широкий інтертекстуальний діалог зі світовою культурою, писав майже про всіх українських та багатьох іншомовних письменників – своїх попередників та сучасників, активно виступав як літературний критик. Не слід

оголювати Франка – треба вивчати його в контексті усіх його літературних та культурних зв'язків, а для цього потрібно пізнавати і його письменницьке оточення, а також Франкових наступників. Не можна обійти увагою й осмислення сучасного літературного процесу – саме для цього постановою Президії НАН України від 19 березня 2008 р. № 84 передбачалося створення у Львівському відділенні Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України сектора літературної критики, що й було виконано, а ще сектора полоністики, з чим ми пов'язуємо одну з перспектив розвитку (як і з германістикою та компаративістикою). Хочу ще раз підкреслити, і це спільна думка нашого наукового колективу: перетворення Львівського відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України на Інститут Івана Франка НАН України жодним чином не повинно спричинити ліквідацію академічного літературознавства як такого і зведення його лише до франкознавства.

Загалом Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України сьогодні – це букет яскравих наукових і творчих індивідуальностей, самодостатніх вільних інтелектуалів, із цілком власними поглядами й різними естетичними смаками, тож завдання реорганізації – дати молоді можливість розвивати свій талант на уподобаних письменниках і тим самим здійснити органічний внесок у поступ українського літературознавства. Доцільно зберегти в нашій установі усі наукові напрямки, що засвідчили свою перспективність і виправдали себе, і нарощувати нові, пов'язані передусім з літературознавчим та міждисциплінарним франкознавством.

Тихолоз Б. С.[©]

Іван Франко – *doctor universalis* (секрети успіху)

(До 155-ліття з дня народження)

«Свідомо чи несвідомо, з власного пересвідчення чи з чужого голосу, але кожен, почувши ім'я Франка, сказати б, здимає шапку <...>, – занотував із нагоди столітніх роковин письменника у своїй «Книзі спостережень» Євген Маланюк. – Тут діє якийсь «інстинкт величчя», який у так званих масах є значно більш живий, ніж припускають демагоги»².

І справді: велич Франкова, ренесансний титанізм його виняткової творчої особистості – самоочевидний факт для кожного неупередженого погляду. Уже на своїх сучасників письменник справляв враження «великого астрального тіла, що гріє всю Україну, а світить далеко далше»³. Із часової дистанції ця грандіозна постать не меншає, а навпаки, дедалі вивищується – і не далшає, а дедалі ближчає до нашої сучасності. Та чи можемо з певністю сказати, що за 155 років, що минули од часу Франкових уродин, повністю збагнули сутність його творчого феномена, таємницю його, Франкової, величчя?

Мабуть, не помилюся, якщо стверджу: і сьогодні перед нами все ще стоять непрості питання: хто він, Іван Франко? Чим завдячуємо йому ми, сьогоднішні? Яке місце він посідає в національно-культурному просторі сучасної України і яку роль відіграв у її історії? Нарешті, в чому полягає славетна величність Франкова?

Попри понадстолітню історію франкознавства (її початки, як відомо, варто пов'язувати з іменем професора Львівського університету Омеляна Огоновського, який уперше «прописав» Франка в історії літератури, присвятивши доробкові свого колишнього студента чималий монографічний розділ⁴), загадка величності (чи, іншими словами, геніальності) автора «Каменярів» та «Мойсея» і досі залишається нерозгаданою. У повсякденному слововжитку в означення «геніальний» здебільшого вкладають не якісно-конкретний, а суб'єктивно-оцінний зміст. Саме поняття «геній» девальовувалося у нашу «фельетонну добу» (за формулою Германа Гессе),

[©] Тихолоз Богдан Сергійович – кандидат філологічних наук, ст. наук. співр., доцент кафедри теорії і практики журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка.

² Маланюк Є. Франко незнаний // Маланюк Є. Книга спостережень: Проза. – Торонто: Гомін України, 1962. – С. 83–84.

³ Черемшина Марко. Фрагмент моїх споминів про Івана Франка // Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюка. – Львів: Каменярь, 1997. – С. 284.

⁴ Див.: Огоновський О. Іван Франко // Огоновський О. Історія літератури руської. – Львів: Накладом НТШ, 1893. – Часть III. – Відділ 2. – С. 915–1072. Перед тим цей розділ праці друкувався в журналі «Зоря» (1891. – Ч. 18–24; 1892. – Ч. 1–4). Відтак маємо підстави відзначати цьогоріч ще й 120-літній ювілей франкознавства як науки.

коли його стали прикладати до поп-ідолів масової культури та модних кутюр'є. Тож досі існує нагальна потреба транспонувати поняття Франкової величі з рівня інстинкту – на рівень наукової рефлексії.

Що Франко – геній, відчували вже його сучасники, ще далекого 1885 року повеличавши його – тоді ще навіть не 30-річного рудовусого парубка! – українським *Мойсеєм*, покликаним вивести своїх земляків із «духоти», «як Мойсей Ізраїля із дому роботи»⁵. І це за 20 років до написання славетної філософської поеми «Мойсей» – другого «Заповіту» українського народу, за влучним визначенням Юрія Шереха (Шевельова)! І хоча, через свою скромність, Франко не раз відрікався од цього високого, але обтяжливого титулу (пригадаймо знамените звернення до не надто гречного молодшого колеги: «Я не геній, синку милий...»), його геніальність не підлягає жодному сумніву.

Іван Франко – не просто талановитий літератор, розважливий критик та гострий публіцист. Це рідкісний у світовому контексті й унікальний – в українській історії приклад *універсального генія* – всебічно обдарованої й гармонійно розвинутої творчої особистості, що реалізувала власний потенціал не в одній, а одразу в багатьох галузях культури.

Ідеал творчого універсалізму був закладений ще в часи греко-римської античності з притаманними їй принципами калокагатії та гармонії душі і тіла, остаточно сформувався в епоху Відродження (у формі ренесансного титанізму) і набув яскравих проявів за Нового часу, особливо в добу Просвітництва та романтизму (відповідно втілюючись у парадигматичних постатях ученого-енциклопедиста та романтичного генія, що поєднав у собі іпостасі поета, філософа й пророка).

Універсалізм творчої особистості далеко не зводиться до самої лише багатогранної обдарованості як системи психофізіологічних задатків і творчих здібностей; це, так би мовити, універсалізм *in potentia*, що розкривається та реалізується тільки *in actu* – у творчій діяльності.

На думку авторитетного дослідника проблем психології наукової та художньої творчості М. Гончаренка, «універсалізм генія має два головних виміри, щонайтісніше пов'язаних між собою. Перший – це глибина проникнення в різні сфери діяльності та здібність до різних видів творчості, доповнені широчінню його світобачення та обсягу знань. <...> Другий вимір універсалізму – така якість світогляду й творчості, яка характеризується здатністю вловити ритм, гармонію і дихання світобудови, досягнути часто прихований закономірний зв'язок причин і наслідків, визначити домінуючий напрям у розвитку науки, мистецтва, духовного життя взагалі і відповісти на все це своєю творчістю»⁶.

⁵ Див.: Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні: Франко і його спільнота (1856–1886). – К.: Критика, 2006. – С. 406.

⁶ Гончаренко Н. В. Геній в искусстве и науке. – М.: Искусство, 1991. – С. 52, 55–56.

Універсализм – найвища міра обдарованості, яка відрізняє генія від таланту. «Адже талант є специфічною, а геній – усезагальною здібністю»⁷, – слушно стверджував Георг Вільгельм Фрідріх Гегель. З огляду на це Франко – геній у найбуквальнішому і найточнішому сенсі цього слова. Усебічна обдарованість, широчінь зацікавлень, енциклопедичність знань, космічна масштабність світобачення, багатогранність діяльності, тісний діалектичний взаємозв'язок різних її видів і форм, глибина проникнення в сутність речей, ненастанний пошук відповідей на «вічні питання» само- і світопізнання, філософське узагальнення духу своєї епохи, здатність до інтелектуального та естетичного синтезу, унікальний «пророчий дар» – уміння передбачати майбутнє – усі ці прикмети універсального генія притаманні Франкові.

Це була людина-«перехрестя», навстіж відкрита до світу, яка з чутливістю інтелектуального сейсмографа жадібно ловила найтонші коливання духовної атмосфери часу, і водночас людина-«поступ», котра силою своєї індивідуальності немовби репродукувала «в онтогенезі» культурно-історичний «філогенез» своєї епохи. Урешті – людина-«універсум», неповторний мікрокосмос, рівновеликий макрокосмосу у своїй загадковості й нескінченності. І саме завдяки своїй межовій відкритості, еволюційній змінності, дивовижному універсализму, а відтак – складності, навіть амбівалентності феномен Франка – власне як унікальний людський феномен – посідає небуденне місце не тільки в історії нашої культури, але й у досвіді становлення новоєвропейської («фаустівської», за Освальдом Шпенглером) людини загалом.

Утім, Франків універсализм має й інший – суто національний – вимір. За спостереженням Сергія Єфремова, в українській культурі ХІХ ст. сформувався особливий тип письменника-універсаліста, котрий водночас був художником слова, ученим, критиком, публіцистом і громадським діячем: «Одні й ті самі люди працюють разом по всяких ділянках духовної діяльності і, що найголовніше, скрізь почувають себе вільно, скрізь дають твори неабиякої вартости»⁸. Відзначаючи «надзвичайне багатство талантів, різnorodність хисту в багатьох із діячів нашого письменства», Сергій Єфремов до цього типу зараховував, зокрема, Пантелеймона Куліша, Олександра Кониського, Михайла Драгоманова, Бориса Грінченка, Агатангела Кримського і, звісно, передусім Франка. Проте Франків універсализм в українському контексті має й гостро драматичне, ба навіть трагічне звучання. Адже різнобічність діяльності письменника-універсаліста (як і інших репрезентантів цього типу в нашій культурній історії) була зумовлена не тільки особливостями обдарування, а й насущними історичними потребами нації в добу «ночі бездержавности» (Євген Маланюк), коли митець, за про-

⁷ Гегель Г. В. Ф. Лекции по эстетике. – СПб: Наука, 1998. – Т. I. – С. 102.

⁸ Єфремов С. Іван Франко: Критично-біографічний нарис. – Вид. 2-е, з додатками. – К.: Слово, 1926. – С. 7.

никливими й пронизливими словами Лесі Українки, змушений був відігравати в суспільстві роль «Mädchen für alles» (нім. служниці на все, чи радше дівчини для всіх), виконуючи найрізноманітнішу (і далеко не завжди творчу!) роботу не за покликанням, а з обов'язку перед громадою – страшною ціною «скручених голів» ненаписаних творів, незреалізованих задумів⁹. Про цей – трагічний – аспект Франкового універсализму також не маємо права забувати.

У кожному разі, універсализмом свого генія Франко насамперед завдячував не якимось зовнішнім чинникам, а внутрішньоособистісному гарячому бажанню «обняти цілий круг людських інтересів», аби «не лишитися чужим у жаднім такому питанні, що складається на зміст людського життя», а отже, «бути чоловіком» – «не поетом, не вченим, не публіцистом, а поперед усього чоловіком» [т. 31, с. 309]¹⁰. Як «цілий чоловік», він був одержимий невситимою «фаустівською» жагою світоосягання, продиктованою внутрішньою спонукою творчого духу розпросторитися якнайширше, «Все проникну[ти], все прогляну[ти], / Все скушту[вати]» [т. 3, с. 182].

Прагнення до всеохопності як визначальна інтенція універсальної особистості детермінує, з одного боку, диверсифікацію її свідомості та діяльності, а з іншого, феноменальну концентрацію усіх творчих сил, здатність до духовного синтезу. Недарма естетична та інтелектуальна форми самовираження, раціонально-пізнавальний та емоційно-оцінювальний компоненти духовного освоєння світу нероздільно зрощені у психологічній структурі письменника. Будучи щедро наділеним високим інтелектом та потужною уявою, він мав неабиякі здібності водночас до поняттєво-логічного та образного мислення і рівною мірою зреалізував їх як у художній, так і в науковій творчості.

Вочевидь, психофізіологічною основою відносної паритетності цих первнів слугувала гармонійна розвинутість, функціональна взаємодія та динамічна рівновага обох півкуль головного мозку – лівої (відповідальної за раціонально-логічне мислення) та правої (осередку чуттєво-образного сприйняття, уяви та інтуїції). Імовірно, це було наслідком не лише генетично зумовлених задатків і схильностей, а й інтенсивної творчої діяльності.

⁹ Пор. промовистий уривок із відомого листа Лесі Українки до Франка з Сан-Ремо від 13–14 січня 1903 р.: «Одного разу я цілий вечір просперечалася з Трушем і Ганкевичем за Вас. Вони говорили про Вашу «універсальність» і раділи, що у нас є такий талан – белетристичний, науковий, поетичний, публіцистичний, практичний і т. д., все в одній особі. Я ж нарікала, що наше життя вимагає від одної особи стількох цнот заразом і рівняла долю всякого писателя (живого, звісно, а не «мирного») з долею Mädchen für alles, причому «могущий вмести́ти да вмести́т», і скільки б не містив, ніхто йому не скаже: «Годі, відпочинь, я тебе перейму!» (Українка Леся. Лист № 5. До І. Я. Франка // Українка Леся. Зібрання творів: У 12 томах. – К.: Наук. думка, 1979. – Т. 12. Листи (1903–1913). – С. 14).

¹⁰ Франко І. Я. Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1976–1986. – Т. 31. – С. 309. Тут і далі, покликаючись на це видання, зазначаємо в квадратних дужках після цитат відповідний том і сторінку.

Адже творчість, за свідченнями учених-психофізіологів, вимагає особливо тісної взаємодії між двома половинами головного мозку, себто активно стимулює міжпівкульну інтеграцію. Так, за спостереженнями Джеррі Леві, у високообдарованих творчих особистостей яскравіше виражена білатеральність мозку (причому кожна з півкуль розвиває власні структури, необхідні для творчої діяльності), тим часом як пересічним індивідам притаманна суворіша латералізація функцій. Відтак мозок творця функціонально набагато симетричніший (читай гармонійніший), ніж звичайної людини¹¹.

«Величезна рідкість у людині – поєднання в одній особі великого художника і великого мислителя, – писав Іван Павлов, видатний російський психофізіолог, творець науки про вищу нервову діяльність. – У переважній більшості вони представлені індивідуумами»¹². Багатогранний письменник, учений і громадсько-політичний діяч, Франко щасливо поєднав у своєму психотипі допитливий інтелект мислителя з проникливою інтуїцією митця, фантазію поета зі спостережливістю журналіста, селянську працьовитість із глибокими рефлексіями інтелігента.

Жоден із діячів нашої культури (і мало хто – світової) не може зрівнятися з ним за всебічністю інтересів, енциклопедичністю знань та продуктивністю праці. У нашій культурній та інтелектуальній історії Франко став не просто «другим після Шевченка» (чи то пак «галицьким Шевченком»), а українським Аристотелем та Леонардо Да Вінчі, Вольтером і Гете, ставши в один ряд із найбільшими геніями людства й тим самим закарбувавши своє ім'я не тільки до літопису національного поступу, а й до золоті книги надбань людської цивілізації загалом.

Важко віддати перевагу Франкові-письменникові чи Франкові-вченому: адже це нероздільні іпостасі цілісної творчої особистості. Саме тому Франко завжди залишався *поетом у науці* (вносячи свій гарячий темперамент та багату фантазію у власні наукові дослідження) та *вченим у поезії* (ретельно студіюючи джерела свого поетичного натхнення, ґрунтовно вивчаючи секрети «творчого ремесла»), а між різними ділянками його творчості існує тісний, нерозривний взаємозв'язок.

Про естетичні достоїнства та ідейну наснаженість літературної спадщини Франка-письменника – багатотомної, новаторської, поліжанрової й різностильової – написано багато. Тим часом і досі маловідомим (не лише серед широкого загалу, а й навіть у фаховому колі інтелектуалів) залиша-

¹¹ Див.: Леві Д. Церебральная асимметрия и эстетическое переживание // Красота и мозг: Биологические аспекты эстетики / Пер. с англ.; под ред. И. Ренчлера, Б. Херцбергер, Д. Эпштейна. – М.: Мир, 1995. – С. 227–250. Пор.: «Люди мистецтва <...> відрізняються від інших підвищеною білатеральністю представництва естетичних здібностей, і це забезпечує більш розвинуту міжпівкульну інтеграцію. Творчий досвід, який вони накопичують, посилює структурно-функціональну подібність та взаємодію двох півкуль» (Там само. – С. 241).

¹² Павлов И. П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных / Ред., послесл. и прим. члена-корр. АН СРСР Э. А. Асратяна. – М.: Наука, 1973. – С. 411.

ється Франко-вчений – автор численних наукових праць з історії та теорії літератури, літературної критики, методології та компаративістики, бібліографії, книгознавства, бібліотекознавства, мовознавства, перекладознавства, журналістикознавства, фольклористики, етнології, етнографії, культурології, мистецтвознавства (зокрема музикознавства й театрознавства), релігієзнавства, історії, економіки, соціології, статистики, правознавства, політології, педагогіки, психології, філософії, ба навіть описового природознавства. Сам тільки перелік тих наукових сфер, де вільно ширяла його думка, вражає!

Без перебільшення, Іван Франко – це справді український *Doctor universalis* (лат. універсальний доктор; як відомо, цей почесний титул у середньовічній схоластиці отримав Альберт Великий, але його не з меншими, а то й із більшими підставами можна прикласти й до нашого генія). Недаремно ще за життя його називали «академією наук» та «університетом» в одній особі.

Видатний філолог, насамперед літературознавець і фольклорист, Франко здобув визнання в міжнародній науковій спільноті свого часу насамперед як упорядник і науковий редактор фундаментальних корпусів «Апокрифи і легенди з українських рукописів» (у 5 т., 1896–1910) та «Галицько-руські народні приповідки» (у 3 т., 6 кн., 1901–1910), автор циклу фольклористичних моноінтерпретацій «Студії над українськими народними піснями» (1907–1912, окреме вид. 1913), численних ґрунтовних досліджень з історії української літератури («3 остатніх десятиліть ХІХ віку», 1901; «Южнорусская литература», 1904; «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.», 1910, та багато ін.), у т. ч. літературної медієвістики («Іван Вишенський і його твори», 1895; «Карпаторуське письменство ХVІІ–ХVІІІ вв.», 1900; «Святий Климент у Корсуні», 1902–1905, окреме вид. 1906; «До історії українського вертепу ХVІІІ в.», 1906, тощо) та шевченкознавства («Темне царство», 1881–1882, окреме вид. 1914; «Тополя» Т. Шевченка», 1890; «Наймичка» Т. Шевченка», 1895; «Шевченкова «Марія», 1913, та багато ін.), низки мовознавчих праць («Етимологія і фонетика в южноруській літературі», 1894; «Двоязичність і дволичність», 1905; «Причинки до української ономастики», 1906; «Літературна мова і діалекти», 1907, й ін.). Класикою українського перекладознавства стала праця «Камењарі. Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання» (1912, окреме вид. 1913).

Франко – автор ґрунтовних мистецтвознавчих студій із теорії та історії українського і світового театру («Руський театр у Галичині», 1885; «Руський театр», 1893; «Русько-український театр (Історичні обриси)», 1894, та ін.), рецензій і відгуків на театральні вистави, низки статей на музикознавчі теми. Важливе культурологічне значення мають його релігієзнавчі дослідження («Потопа світа», 1883, «Поема про сотворення світу», 1904, окреме вид. 1905, «Сучасні досліди над Святим Письмом», 1908, тощо). Ученому належать і кількадесят економічних, соціологічних, політологічних, правознавчих та історичних праць, зокрема, перший зразок жанру іс-

торичної біографії в українській історіографії – «Життя Івана Федоровича та його часи» (1883).

Загалом, за сумарними даними бібліографічних показників, із-під Франкового невтомного пера вийшло *близько 3 тисяч* (sic!) наукових студій, серед яких – власне науково-дослідницькі, науково-популярні, науково-філософські, науково-публіцистичні та літературно-критичні праці. Персональна бібліографія вченого впродовж його 40-річної праці щороку збагачувалася в середньому 75 новими позиціями (поміж тим – не лише статті, рецензії та повідомлення, а й фундаментальні монографії!), а в «найурожайніші» роки ця цифра сягала 200–300 праць (і це без сталого місця наукової праці, кваліфікованих помічників-лаборантів та сучасних технічних можливостей!). Мало хто й сьогодні може похвалитися такою науковою продуктивністю!

Про винятковий творчий успіх Франка-вченого свідчить не тільки колосальний обсяг його доробку, а й широке визнання в науковому світі (ступінь доктора філософії, здобутий у Віденському університеті, звання доктора *honoris causa* Харківського університету, членство в багатьох слов'янських наукових товариствах, численні публікації у найпрестижніших європейських наукових часописах...). Та насамперед – велика кількість та висока продуктивність його наукових ідей, інновацій та відкриттів.

Як оригінальний мислитель із проникливою історіософською інтуїцією, Франко одним із перших в українській інтелектуальній історії діагностував антигуманну сутність марксизму та передбачив згубні політичні наслідки соціал-демократизму (див. гострокритичні статті «Соціалізм і соціал-демократизм», 1897; «А. Фаресов. Народники и марксисты. С.-Петербург, 1899», 1899; «До історії соціалістичного руху», 1904; передмову до збірки «Мій Ізмагд», 1898, та ін.) та, що важливіше, чітко сформулював ідеал національної самостійності (зокрема, в працях «Поза межами можливого», 1900; «Одвертий лист до гал[ицької] української молодіж», 1905).

Крім того, філософ розробив власний варіант позитивістської концепції соціального прогресу та класифікації наук, був піонером у популяризації новочасних природничо-наукових знань, відкриттів у галузі астрономії, фізики, хімії, біології, зокрема еволюційної теорії (див. філософські праці «Наука і її взаємини з працюючими класами», 1878; «Мислі о еволюції в історії людськості», 1881; «Що таке поступ?», 1903). Плідними й досі видаються Франкові філософські ідеї про єдність матеріального й духовного світу, людини і природи, мікро- і макрокосму. Настанови на «відкриття душі», «Америк духу» задають людиномірний, філософсько-антропологічний та психологічний вектор світо- і самопізнання, який цілком відповідає зміні парадигм сучасного наукового знання – від техноцентризму до антропоцентризму.

У новаторському на свій час і досі актуальному естетико-психологічному трактаті «Із секретів поетичної творчості» (1898) Франко переконливо обґрунтував вагому роль підсвідомості («нижньої свідомості») у людському житті та художній творчості (паралельно і майже синхронно з

творцем психоаналізу Зигмундом Фройдом). Науково продуктивними й досі залишаються його проникливі спостереження над етапами та психологічними механізмами творчого процесу, зокрема, аналогія між сонною та художньою фантазією, евристичні міркування про специфіку поетичної, наукової та критичної сугестії, принципи асоціації ідей та образів, еруптивну силу «нижньої свідомості» тощо.

Франкові належить чимало інноваційних ідей у сфері методології гуманітарних наук (літературознавства, лінгвістики, фольклористики, історії, етнології). Йдеться не лише про трансплантацію на національний ґрунт новітніх (на той час) принципів і підходів європейських наукових шкіл – культурно-історичної, порівняльно-історичної, психологічної. У науковій спадщині вченого дослідники сьогодні віднаходять ідейні ембріони рецептивної естетики та психопоетики, етно-, соціо- та психолінгвістики, когнітивістики – галузей, які вповні сформувалися лише в ХХ столітті.

Фахівці визнають концептуальне новаторство Франка як співтворця сучасного перекладознавства, театрознавства та термінознавства. І досі неперевершеними не лише в українській, а й у світовій науці залишаються згадані вище фундаментальні праці Франка з літературної медієвістики, апокрифології, пареміології та пареміографії.

Франкові належить цілісна й переконлива історико-культурологічна концепція органічної цілісності та історичної тяглості української культури в хронологічних та етнографічних межах її поширення – від княжих часів до сьогодення, від Сяну до Дону. Водночас мислитель заклад наукові засади теорії й практики міжкультурної комунікації, ненастанного й багатовимірного діалогу між українцями й представниками інших народів та цивілізаційних типів.

Неоціненним є внесок Франка-вченого у формування та кодифікацію багатьох галузей національної термінології і, ширше, – в процеси інтелектуалізації та функціонально-стильової розбудови української літературної мови. Без перебільшення, саме Франка маємо право називати одним із головних творців української наукової мови.

Є у Франковому доробку й, на перший погляд, цілком несподівані наукові міркування, ідеї та винаходи – ось як «мікробіологічний» екскурс про життя бактерій та вірусів у казці для дітей «Як звірі правувалися з людьми» чи проекти закону про рибальство в Галичині (вочевидь, далася взнаки давня пристрасть письменника до полювання на безмовних мешканців підгірських і карпатських річок та озерця!) та «стрілецької шнайдици» – спеціального пристрою для розсікання колючих дротів (за цей винахід письменник отримав подяку від проводу Легіону УСС, у складі якого на фронтах Першої світової війни змагався за волю України і його син Петро).

Таким чином, Франко обійняв своїми науковими зацікавленнями надширокий спектр фактів і явищ природи та культури, реального та ідеального світу, сформулював та осмислив безліч актуальних проблем різних галузей людського знання і багато в чому випередив свій час.

Завдяки (чи всупереч) чому? У чому ж таємниця Франкової унікальної особистості та феноменального культуро- й націотворчого чину, який Євген Маланюк свого часу означив як «духовно-інтелектуальний подвиг»? Іншими словами, чому Франко став генієм?

Не претендуючи на вичерпність та ясно усвідомлюючи злиденність раціональної логіки перед ірраціональною таїною генія, все ж запропоную власну стислу відповідь на ці сакраментальні питання: десять своєрідних ключів до «коду Франка» (до слова, не менш загадкового, ніж спрофанований постмодерним маскультом містичний «код Да Вінчі») – *десять секретів творчого успіху «універсального доктора»*.

1. **Природна допитливість та відкритість до всього нового** (пристрасне бажання «все проникнути, все проглянути...»).

2. **Феноменальна пам'ять та евристичність мислення** (зокрема шанобливе, але й вибірково-критичне ставлення до авторитетів, полемічний хист та самостійність висновків).

3. **Фундаментальна академічна освіта та систематична самоосвіта** (майже 30-літній шлях від учня початкової школи до доктора філософії і нескінченна мандрівка «морськими глибинами» книг).

4. **Фанатична працьовитість та наполегливість у досягненні поставлених цілей** (усежиттєва вірність імперативу «працювати, працювати, працювати, і в праці сконати», наслідком чого стала колосальна, понадстотомна спадщина – усього близько 6 тисяч творів!).

5. **Розвинута інтуїція та дар синтезу і прогнозу** (пророчі передбачення власної долі, історичних перспектив свого народу та майбутнього всього людства).

6. **Інтердисциплінарність** (розуміння єдності науки як «нероздільного і нерозривного ланцюга», де кожна ланка пов'язана з іншою, а найважливіші проблеми виникають на перехресті дисциплін та вимагають синтезу різних підходів).

7. **Мультилінгвізм і поліглосія** (вільне володіння чотирнадцятьма чужими мовами, яке не пригнічувало, а навпаки, зміцнювало прагнення розвивати та збагачувати свою, рідну).

8. **Органічна інтегрованість у європейський та, ширше, світовий культурний контекст, відкритість до інтеркультурного діалогу** (намагання збудувати «золотий міст розуміння і спочування між нами і далекими людьми, давніми поколіннями», зокрема, засобами перекладу; загалом Франко переклав українською твори близько 200 авторів із 14 мов та 37 національних літератур).

9. **Національна свідомість та обов'язок перед власним народом** («Нам пора для України жити!» як життєве, творче і політичне кредо).

10. **Свобода думки і сміливість мріяти** (як найяскравіший приклад – неситна віра в «силу духа» та «день воскресний» українського народу, його національну самостійність та політичну незалежність).

На мою думку, саме завдяки цим чинникам ковальський син із підгірського села Нагуєвич став універсальним доктором та українським Мойсе-

ем, діяльним центром європеїзації та інтелектуалізації України, продукування та поширення наукових знань, міжкультурного діалогу та національного самоусвідомлення.

Отже, Франко – справжній *український self-made man*, людина, яка зробила себе сама. Тому Франкова історія – не стільки історія життєвої трагедії, скільки героїчна історія творчого успіху, перемоги інтелекту над обставинами, духу над матерією. «В цій героїчній напруженні, в цій перемозі над скорбним і маловірним духом, над життєвими обставинами і добою – і полягає та величність Франка, в якій тепер не сумнівається, здається, ніхто і яка не дозволить, хоч би як змінились умови нашого життя, забути його як поета», – стверджував ще 1925 р. Микола Зеров¹³.

Переконалий: настав час українську історію й культуру розглядати не в парадигмі поразки, а в *парадигмі успіху (перемоги)*. Попри песимістичні настрої, навіяні бездумними, а часом і злочинними іграми духовних пігмев і геростратів, треба нарешті змінити оптику і, поглянувши в дзеркало свого минулого, побачити там не жалісливу жертву хронічного програшу, а певну себе, вповні сформовану й зреалізовану творчу особистість, якій є чим пишатися і яка знає, що робити далі. Тільки так можна відкрити перед собою вікно майбутнього, а не навіки причинити віко історичної домовини.

ПЕРЕФРАЗОВУЮЧИ Володимира Винниченка, стверджу: прийшов час читати історію без брому. І насамперед – читати Франка.

Пізнавати Франка для нас, українців, означає пізнавати себе, своє минуле і своє майбутнє. Адже Франко – за його власною поетичною формулою – «пролог, не епілог». Це не лише славна минувшина України, а її жива сучасність та шлях у гідну будучність. Його колосальна спадщина – не архів і не музей, а відкритий простір інтелектуального пошуку та національного самоствердження «у народів вольних колі».

Іван Франко – це прообраз нової, духовно, інтелектуально й політично незалежної України.

України, яка має ґрунтовну європейську освіту, а проте не забуває свого коріння.

України, яка вільно розмовляє багатьма чужими мовами, а проте найбільше любить і шанує свою, рідну.

Україну, яка не декларує себе «найпрацьовитішою нацією у світі» та не висуває претензії на власну винятковість, а наполегливою, розумною й доцільною працею утверджує свою самобутність та самостійність, щоденно зміцнює свій добробут та захищає свою гідність і свободу.

Будьмо відверті: таку Україну нам ще тільки належить створити.

Якщо ми її створимо, – це буде найкращим пам'ятником Франкові.

¹³ Зеров М. Франко-поет // Зеров М. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2: Історико-літературні та літературознавчі праці. – С. 491.

Кравців В. С., Жук П. В. ©

Адміністративно-територіальний устрій та місцеве самоврядування в Україні: питання реформування

Проблематика адміністративно-територіального устрою (АТУ) в Україні та його реформування уже тривалий час є об'єктом, котрий привертає увагу як вітчизняних науковців, так і органів влади. Водночас, у країні дотепер фактично діє успадкована від часів Радянського Союзу система АТУ, територіальна організація якої та механізми функціонування відповідали вимогам тодішньої політичної й економічної системи – недемократичної, зацентралізованої, з повним домінуванням центральних органів державної влади над регіонами й обмеженістю місцевого самоврядування.

Зі зміною політичної системи усі європейські країни так званого соціалістичного табору провели адміністративно-територіальні реформи, в основу яких закладалися деконцентрація та децентралізація державного управління, розширення прав і повноважень місцевого самоврядування, зміна філософії функціонування публічної влади, організація якої має націлюватися насамперед на надання послуг громадянам, а не регламентування їх життєдіяльності.

Аналіз зарубіжної практики дає підстави для висновків, що, по-перше, закономірною є періодичність перегляду підходів до змін в системах публічного адміністрування й адміністративно-територіального устрою, по-друге, кожна країна по своєму вирішує дані питання. Водночас, простежуються і загальні закономірності адміністративно-територіального реформування. Зокрема – тенденція до укрупнення територіальних громад, *децентралізації* публічної влади і розширення функцій місцевого самоврядування.

У європейських країнах відсутні уніфіковані стандарти щодо чисельності адміністративно-територіальних одиниць базового рівня. Їх кількість коливається від 35 тис. комун у Франції з середньою кількістю населення 1560 осіб до 56 одиниць зі самоврядним статусом у Литві (12 міст та 44 сільські райони) з середньою кількістю жителів 58 тис. чол. [1]. При цьому в процесі реформ адміністративно-територіального устрою кількість громад була зменшена у Німеччині в 3 рази, в Данії у 3,6 рази, у Нідерландах в 1,6 рази, у Швеції у 8,6 рази тощо. Найчастіше середня кількість мешканців у самоврядній громаді у країнах Європи становить 5 – 10 тис.

Іншою важливою тенденцією є децентралізація та реформування функціональних повноважень у системі адміністративно-територіального уст-

© Кравців Василь Степанович – доктор економічних наук, професор, директор Інституту регіональних досліджень НАН України.

Жук Петро Володимирович – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Інституту регіональних досліджень НАН України.

рою. Цим шляхом пішли більшість країн Європи. Хоча деякі країни (Великобританія) продовжують дотримуватися принципу переважно централізованого управління і надають місцевим органам влади істотно обмежені повноваження та функції. У Великобританії було проведено фактично адміністративну *деконцентрацію* і створено органи державної влади на місцевому рівні. У Франції, наприклад, децентралізація відбувається зі зміщенням основної частки повноважень центральних органів влади на рівень регіонів (департаментів), залишаючи функції базового рівня без змін [2].

Важливі закономірності можна помітити в побудові системи публічного адміністрування в країнах Європи. Їх суть полягає у відході органів управління від ролі суто владної інстанції та переході на партнерські відносини з об'єктами управління, широкому доступі громадян та громадських об'єднань до участі в прийнятті адміністративних рішень, орієнтуванні не стільки на завдання та відповідні видатки, скільки на ефективність з широким використанням відповідних цільових фондів, агенцій.

Показовим є досвід адміністративно-територіальної реформи, здійсненої у Республіці Польща протягом 1989 – 1998 років. Її основними засадами стали принципи *субсидіарності* (делегування ініціативи нижчим підрозділам виконавчої влади; кожен вищий адміністративний щабель виконує лише ті завдання, котрі перевищують можливості одиниці нижчого рівня) та *децентралізації* влади (передача завдань, компетенції та коштів з центрального рівня органам місцевого самоврядування). При цьому було забезпечено створення більших регіонів, які могли б конкурувати з європейськими регіонами, маючи у своєму розпорядженні значні фінансові й інші ресурси.

Результатами реформи стали істотні позитивні зміни в багатьох сферах громадського життя. Крім того, було досягнуто рівня публічної адміністрації, характерного для розвинутих західних країн, проведено кадрову революцію у сфері муніципальної адміністрації, що дозволило вирішувати складні питання періоду економічної і соціальної трансформації, налагоджувати партнерську взаємодію з європейськими структурами.

Досвід проведення та результати реформ АТУ в європейських країнах заслуговують на увагу й можуть бути ефективно використані в Україні. Зокрема, у науковій літературі звертається особлива увага на доцільність використання досвіду адміністративно-територіальної реформи, проведеної у Республіці Польща [3].

В Україні на рівні вищих органів державної влади було кілька спроб здійснити адміністративно-територіальну реформу. Розроблялися відповідні концепції, серед них, на наш погляд, були такі, котрі відповідали сучасній європейській ідеології організації АТУ і могли служити основою адміністративно-територіальної реформи в Україні. Зокрема, розроблені у 2008-2009 роках Міністерством регіонального розвитку та будівництва України проекти концепцій реформи АТУ України [4].

Після змін у політичній владі в Україні, що відбулися після виборів президента, Мінрегіонбуд України у 2010 р. підготував пакет законодавчих

актів щодо АТУ: проекти законів України «Про основи державної регіональної політики», «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації», «Про державну підтримку об'єднання сільських територіальних громад», «Про адміністративно-територіальний устрій України». Вони отримали схвалення колегії Мінрегіонбуду, однак Кабінет Міністрів України їх все ж не підтримав.

На нашу думку, котра висловлювалася на колегії Мінрегіонбуду при обговоренні проектів згаданих вище законів, їх положення спрямовані на врегулювання окремих питань функціонування чинної системи АТУ в Україні, однак не носять реформаторського характеру: надалі має місце підміна поняття адміністративно-територіальних одиниць одиницями системи поселень або інститутами організації влади (ради); не міститься механізмів реального реформування територіального поділу (принцип добровільного об'єднання громад буде блокуватися, його, на нашу думку, належить замінити при проведенні реформи принципом врахування думки громад при збереженні за органами державної влади права прийняти остаточне рішення); не забезпечуються умови для ефективного виконання функцій місцевого самоврядування на рівні одиниць АТУ нижчого рівня (особливо стосовно сільської, селищної територіальної громади); не розкриваються можливості зміцнення фінансово-економічного базису місцевого самоврядування; не чітко розмежовуються повноваження різних рівнів місцевого самоврядування; зберігається підміна виконавчих органів районних та обласних рад місцевими державними адміністраціями; простежується намагання модифікувати систему АТУ у межах чинної Конституції України, хоча реальне реформування неможливе без внесення окремих змін до неї.

Очевидно, що реформування АТУ слід здійснювати на іншій концептуальній основі. Зрозуміло, що з приводу концепції реформи адміністративно-територіального устрою існують різні думки і погляди, інколи – діаметрально протилежні. При цьому важливо визначити основні цілі такої реформи. Ми вважаємо, що реформування адміністративно-територіального устрою слід розглядати з позицій створення необхідних передумов для вдосконалення системи публічної влади, ефективного територіального розвитку, використання потенціалу самоорганізації та ініціативи територіальних громад та, найголовніше – підвищення рівня життя громадян. У даному контексті реформування адміністративно-територіального устрою, поряд з адміністративною реформою, є обов'язковим компонентом загальної адміністративно-територіальної реформи, необхідність якої в Україні практично ніхто не заперечує, однак вона й досі не розпочата.

Цілком зрозуміло, що підготовка та проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні гальмується через об'єктивні причини – низькі показники економічного розвитку країни, низьку спроможність бюджету, занедбаність соціальної, комунальної інфраструктури, занепад сільських територій тощо. Але чи не основну роль при цьому відіграє фактор суб'єктивний. Небажання носіїв центральної влади поділитися нею та від-

повідними ресурсами, насамперед фінансовими, з територіями, органами місцевого самоврядування. Однак це раніше чи пізніше доведеться зробити.

Отже, питання актуальності підготовки адміністративно-територіальної реформи не знято. У цьому контексті висловимо свої погляди на її основні положення.

Діючі в Україні адміністративно-територіальний устрій та система територіального управління мають чимало структурних вад та невідповідностей європейським принципам. Не будемо зупинятися на цьому питанні, котре достатньо висвітлене в опублікованих працях [5].

Подолання цих вад та вирішення відповідних проблем потребує не лише реформи адміністративно-територіального устрою, а й реформи публічної влади в Україні, модернізації регуляторної політики, бюджетних відносин, податкової системи, політики регіонального розвитку. Виходячи з цього, спробуємо розкрити наше бачення важливих питань реформи адміністративно-територіального устрою як бази для ефективнішої територіальної організації влади у державі, зокрема:

- визначення структури адміністративно-територіальних одиниць (АТО) та системи адміністративно-територіального устрою;
- обґрунтування критеріїв формування адміністративно-територіальних одиниць;
- визначення правового статусу АТО та особливостей побудови системи публічної влади відповідно до складових системи адміністративно-територіального устрою;
- визначення умов проведення реформи АТУ.

Мета і завдання

адміністративно-територіальної реформи в Україні

Мета адміністративно-територіальної реформи в Україні – створення через більш ефективну адміністративно-територіальну організацію держави умов для якомога повнішої реалізації усіх можливостей та ресурсів громадян, територіальних громад, регіонів та інститутів держави у суспільному розвитку для забезпечення соціально-економічних потреб населення й зміцнення могутності країни. Досягнення цієї мети вбачається через відхід від канонів жорсткого централізованого територіального управління державою, децентралізацію влади, розмежування повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування, а також між органами місцевого самоврядування різних рівнів. При цьому за органами державної влади закріплюються основні функції з контролю за дотриманням положень Конституції України та норм законодавства. Відповідно до розмежування повноважень слід реорганізувати систему їх ресурсного забезпечення і передбачити формування у високій мірі демографічно, соціально, економічно самодостатніх адміністративно-територіальних одиниць.

Сутність адміністративно-територіальної реформи, на наш погляд, полягає у вирішенні таких основних завдань.

1. Упорядкування системи АТУ через:

а) перехід до чітко визначеної структури одиниць адміністративно-територіального устрою, котра включає три рівні: перший – область, місто зі спеціальним статусом (Київ); другий – район, велике місто (обласного значення); третій (базовий) – сільська, селищна, міська територіальні громади;

б) відхід від ускладненої діючої системи АТУ, при якій в межах адміністративно-територіальних одиниць існують інші адміністративно-територіальні одиниці того ж рівня чи території інших адміністративно-територіальних одиниць;

в) забезпечення територіальної цілісності адміністративно-територіальних одиниць, при якій зникають так звані міжпоселенські території, кожна адміністративно-територіальна одиниця є нерозривною, анклавів одних АТО на території інших не допускаються;

г) прагнення до управлінської, фінансово-економічної, соціальної, демографічної самодостатності одиниць адміністративно-територіального устрою; укрупнення з урахуванням регіональних особливостей та доцільності адміністративно-територіальних одиниць базового рівня.

2. Уникнення розриву між владою та громадянами, ширше включення мешканців територіальних громад у вирішення питань місцевого значення через створення умов для вищої соціально-економічної активності населення, стимулювання самоорганізації громадян.

3. Побудову ефективнішої управлінської структури в системі АТУ з досягненням принципу субсидіарності та чітким розподілом функцій і повноважень публічної влади між рівнями АТУ, що можна досягнути шляхом:

а) розмежування функцій та повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування із законодавчим визначенням переліку питань місцевого значення та віднесенням їх до виключної компетенції органів місцевого самоврядування;

б) розподілу функцій та повноважень органів публічної влади за рівнями АТУ, виходячи з принципів наближення адміністративних, соціально-культурних, господарсько-комунальних та інших послуг до населення, ефективнішого і якіснішого надання таких послуг, включення членів територіальних громад безпосередньо, через органи управління адміністративно-територіальними одиницями та самоорганізацію громадян, у вирішення питань місцевого значення;

в) усунення підміни повноважень органів місцевого самоврядування органами державної влади, формування виконавчих органів місцевого самоврядування на базовому, районному, обласному рівнях.

г) визначення контрольних функцій органів державної влади стосовно органів місцевого самоврядування.

4. Зміцнення економічної бази та забезпечення фінансової і управлінської самостійності адміністративно-територіальних одиниць шляхом:

а) розробки та реалізації державної політики стимулювання економічного розвитку сільських територій та малих міст, створення умов для вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів;

б) наділення адміністративно-територіальних одиниць майном та ресурсами, необхідними для виконання завдань місцевого значення та делегованих функцій органів державної влади;

в) зміни міжбюджетних відносин, кардинального збільшення частки доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті держави, формування державного фонду підтримки місцевих бюджетів та гарантування мінімального рівня бюджетного забезпечення усіх територіальних громад, запровадження ефективної системи бюджетного вирівнювання;

г) встановлення принципу незалежності та непідпорядкованості між бюджетами базового, районного, обласного рівнів.

В основі завдань адміністративно-територіальної реформи України слід розглядати децентралізацію системи публічної влади та підвищення ролі місцевого самоврядування.

Зазначені вище питання мають знайти своє відображення у концепції реформи адміністративно-територіального устрою України, підготовка та затвердження котрої центральними органами державної влади буде важливим першим етапом реформування АТУ.

Модель адміністративно-територіального устрою

Основою місцевого самоврядування (базовою ланкою) в Україні у даний час є АТО – міські (456), районні у містах (80), селищні (784), сільські (10278) ради. Згідно з Конституцією України місцеве самоврядування може здійснюватися як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи. Тобто ради розглядаються як управлінські органи і їх не варто ототожнювати з одиницями адміністративно-територіального устрою, як це є нині. Виходячи з цього, саме *територіальні громади* можуть розглядатися як базова низова ланка АТУ і у територіальному, і в управлінському аспектах, оскільки надання статусу адміністративно-територіальної одиниці усім поселенням (в Україні їх 27 тис.) призведе до ще більшої подрібненості одиниць АТУ.

Адміністративно-територіальними одиницями в системі адміністративно-територіального устрою України було б доречно розглядати *територіальні громади*, в тому числі об'єднані: *сільські, селищні, міські* (з можливим виділенням територіальних громад районів у великих містах з чисельністю населення понад 300 тис.); *райони; області і Автономну Республіку Крим*. Це дозволяло б уникнути змішування понять та одиниць системи розселення і системи адміністративно-територіального устрою. Водночас, враховуючи виникнення проблем ідентифікації при зміні назв адміністративно-територіальних одиниць, додаткових витрат на заміну печаток, бланків, вивісок тощо, можливий варіант збереження існуючих назв адміністративно-територіальних одиниць, навіть при їх об'єднанні (за попередньою назвою АТО, навколо якої пройшло об'єднання).

Чинний поділ на області в Україні (24 області) закріплено в Конституції України і вагомих підстав для відмови від нього немає. В цілому він також відповідає критеріям регіонів рівня 2 за номенклатурою терито-

ріальних одиниць для статистики (NUTS), які є основними у втіленні регіональної політики Європейського Союзу.

Рівень NUTS 3 приблизно відповідає адміністративним районам України чи їх групам. Цей рівень також є важливим у контексті реалізації програм міжрегіонального співробітництва. У процесі реформування адміністративно-територіального устрою було б доцільно укрупнити адміністративні одиниці даного рівня до передбаченого стандартами ЄС мінімального рівня чисельності населення для регіонів рівня NUTS 3 у 150 тис. мешканців. Водночас, у Республіці Польща, наприклад, розглядаються питання відмови від АТО середнього рівня – повіту. У цьому контексті важливо визначитися щодо потреби у середній ланці адміністративно-територіального поділу. Схиляємося до думки, що на даному етапі доцільно їх зберегти. Необхідність використання середньої ланки адміністративно-територіального поділу – районів – пов'язується з потребою в організаційній допомозі органам місцевого самоврядування базового рівня на етапі їх адаптації до розширення повноважень та самостійності, ефективнішою концентрацією на рівні районів окремих функцій місцевого самоврядування, які сільські, селищні територіальні громади належно виконувати не зможуть.

Очевидно, реформування АТУ варто розділити. **Насамперед вирішити питання реформування базового рівня АТУ**, їх системи і функції, після чого підійти до реформування АТУ на рівні районів.

Враховуючи низький ресурсний потенціал дрібних самоврядних громад в Україні, у процесі адміністративно-територіальної реформи варто провести укрупнення АТО нижчого рівня. При цьому можна погодитися з аргументаціями, що мінімальна чисельність територіальних громад має бути близькою до 5 тис. мешканців (менше у малонаселених регіонах з невисокою щільністю поселень) і включати кілька поселень. Для згладжування факторів виникнення додаткової периферійності при об'єднанні громад, забезпечення представництва в органі місцевого самоврядування усіх поселень, що входять до об'єднаної громади, слід внести зміни до чинного порядку обрання депутатів до представницьких органів місцевого самоврядування об'єднаних громад (обирати і від поселень, і пропорційно кількості населення).

Модель системи адміністративно-територіальних одиниць матиме такий вигляд. Нижчому рівню самоврядування відповідатимуть адміністративно територіальні одиниці – територіальні громади: *сільські* (при входженні тільки сільських поселень), *селищні* (при входженні селищних, або селищних і сільських поселень), *міські* (при входженні міських, або міських, селищних і сільських поселень) *територіальні громади*. У міських громадах з чисельністю мешканців понад 300 тис. за рішенням органів місцевого самоврядування можуть виділятися територіальні громади районів і наділятися частиною повноважень міської громади. Для вирішення питань щодо компетенцій громад, міжбюджетних відносин та трансфертів доцільно встановити градацію громад залежно від чисельності, структури населення, їх інфраструктурного забезпечення та економічної бази.

Серед найважливіших принципів створення територіальних громад вбачаємо: соціальний – створення громад за ознакою наявності соціальної інфраструктури; економічний – створення громад навколо центрів економічної активності; адміністративно-історичний – створення громад навколо поселень, що виконують (виконували) функції адміністративних центрів; транспортно-географічний – створення громад з урахуванням транспортної доступності, територіальної цілісності, географічної нерозривності (великі ріки, гірські хребти та інші фактори, що ускладнюють комунікації).

Середній рівень адміністративно-територіального поділу становитимуть райони, територія яких складатиметься з територіальних громад, розташованих у їх межах. Чисельність населення АТО такого рівня розглядається близькою до 150 тис. Міські територіальні громади з чисельністю мешканців понад 150 тис. при цьому можуть поєднувати компетенції АТО рівня району і міської територіальної громади.

Вищий рівень адміністративно-територіального поділу відповідатиме областям, Автономній Республіці Крим та місту зі спеціальним статусом Києву.

При цьому устрій самоврядування не повинен мати ієрархії. Складові системи адміністративно-територіального устрою в самоврядному аспекті мають діяти за принципом субсидіарності, доповнювати одна одну, а не накладатися (побудова вертикалі державної влади може здійснюватися через систему АТУ і за іншими підходами).

Варіант реорганізації системи АТУ на прикладі Львівської області відображено на рис. 1

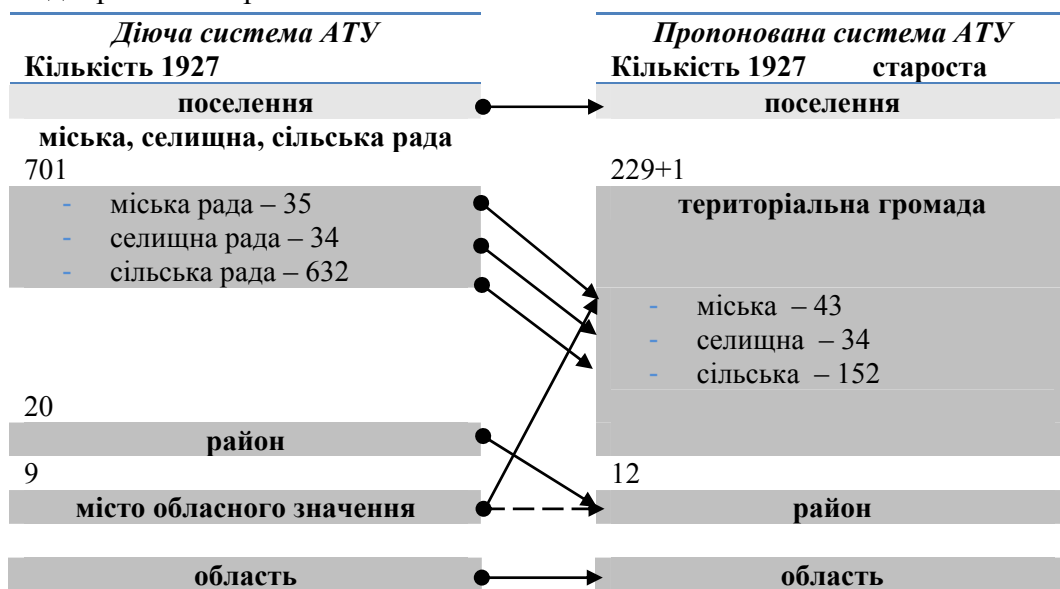

Рис. 1. Реорганізація адміністративно-територіального устрою Львівської області

Структура органів влади за рівнями адміністративно-територіального устрою.

Місцеве самоврядування.

Ефективність місцевого самоврядування забезпечується безпосередньою участю населення у вирішенні питань місцевого значення, чого можна досягнути через законодавче визначення системи форм такої участі:

- місцеві вибори;
- місцевий референдум;
- загальні збори (схід) мешканців;
- голосування з відкликання депутатів та членів виборних органів місцевого самоврядування;
- громадські слухання;
- громадське самоуправління частини мешканців територіальної громади (населений пункт, мікрорайон, багатоквартирний будинок, під'їзд);
- громадські організації тощо.

Структура органів місцевого самоврядування на *базовому рівні* адміністративно-територіального устрою вбачається такою:

- представницький орган (рада);
- голова територіальної громади;
- виконавчий орган (виконавчий комітет);
- органи самоорганізації громадян.

Голова територіальної громади при цьому обирається на основі загального рівного і прямого виборчого права, є вищою посадовою особою територіальної громади, очолює представницький орган територіальної громади. За його поданням представницький орган територіальної громади обирає голову виконавчого органу. У територіальних громадах з чисельністю населення до 5000 чоловік голова територіальної громади очолює і представницький, і виконавчий органи місцевого самоврядування.

Вибори до представницького органу місцевого самоврядування (вибори депутатів місцевих рад) на базовому рівні (міські, селищні, сільські) проводяться на мажоритарній основі; на районному та обласному рівнях – на змішаній мажоритарній та пропорційній основі.

До числа депутатів міських, селищних, сільських рад входять старости поселень, розташованих у межах територіальної громади. Старости поселень обираються на основі загального рівного і прямого виборчого права, або на проведених у встановленому законом порядку загальних зборах (сході) поселення.

Структура органів місцевого самоврядування на *рівні району, області* вбачається такою:

- представницькі органи (ради);
- голови районних, обласних рад;
- виконавчі органи районних, обласних рад.

Органи державної влади.

Державне управління в адміністративно-територіальних одиницях здійснюється:

безпосередньо через центральні органи державної влади та їх місцеві органи: обласні державні адміністрації з функціями контролю дотримання

вимог Конституції та законодавчих актів України, реалізації в областях державної стратегії та програм розвитку; територіальні управління, відділи, представництва центральних органів державної влади; державні агентства тощо;

через делегування повноважень виконавчим органам місцевого самоврядування з відповідним матеріально-технічним та фінансовим забезпеченням виконання делегованих повноважень;

засобами контролю дотримання вимог чинного законодавства й забезпечення державних інтересів у діяльності місцевого самоврядування через систему інститутів державної влади.

Потреба у районних державних адміністраціях у зв'язку з передачею більшості функцій органам місцевого самоврядування в районах не вбачається.

Органи державної влади наділяються правом ініціювати припинення на підставі судового рішення повноважень органів місцевого самоврядування у випадку порушення ними Конституції України, законів України, а також при неналежному виконанні вказаними органами та їх посадовими особами делегованих державних повноважень.

Функції та повноваження органів влади у системі адміністративно-територіального устрою

Важливе значення у реформуванні АТУ має надаватися зміні принципів відносин між владою і громадянами, переходу від управління суспільством з боку влади до служіння влади громадянам та надання їм якісних і доступних послуг у всіх ланках системи АТУ. Нижче наведено пропозиції з розподілу функцій між базовим, районним та обласним рівнями адміністративно-територіального устрою. Водночас питання надання адміністративних послуг, котрі пов'язані з владними функціями щодо забезпечення юридичного оформлення реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів фізичними та юридичними особами за їх заявою (дозволи, ліцензії, посвідчення, акти, погодження, довідки, висновки, свідоцтва, реєстрація тощо) потребують додаткового розгляду, зокрема у контексті реалізації загальнодержавної політики дерегуляції.

Повноваження органів місцевого самоврядування, реалізація котрих потребує фінансування з місцевих бюджетів, можна диференціювати на принципах субсидіарності, повноти надання гарантованих послуг та наближення їх до безпосередніх споживачів відповідно до групування бюджетних видатків, передбаченого ст. 86 Бюджетного кодексу України [6]:

– перша група – на функціонування бюджетних установ та реалізацію заходів, які забезпечують необхідне першочергове надання гарантованих послуг і які розташовані найближче до споживача (повноваження сільських, селищних, міських територіальних громад);

– друга група – на функціонування бюджетних установ та реалізацію заходів, що забезпечують надання основних гарантованих послуг для всіх

громадян України (повноваження органів влади районів та міських територіальних громад із значною чисельністю населення);

– третя група – на функціонування бюджетних установ та реалізацію заходів, які забезпечують гарантовані послуги для окремих категорій громадян, або реалізацію програм, потреба в яких існує у всіх регіонах України (повноваження областей).

Необхідною є розробка переліку функцій органів місцевого самоврядування різних рівнів та стандартизованого набору підпорядкованих ним установ, котрі забезпечуватимуть повноту надання гарантованих послуг, що полегшуватиме визначення необхідного рівня їх бюджетного фінансування.

Концептуально розподіл функцій та установ може мати такий вигляд.

1. Низовий рівень АТО (сільська, селищна, міська територіальна громада) наділяється функціями:

- будівництво та утримання місцевих доріг, вулиць і площ;
- освіта та культура: дошкільна освіта, школи 1 – 3 ступенів (школа 1-го ступеня у всіх поселеннях), позашкільна освіта, бібліотеки, будинки культури, турбота про пам'ятники);
- охорона навколишнього середовища та управління місцевими водними ресурсами;
- будівництво і технічне обслуговування систем водопостачання, каналізації та водоочищення;
- благоустрій, підтримання чистоти, прибирання, вивезення, складування та утилізація відходів;
- функціонування ринків та організація торгівлі;
- будівництво муніципального житла;
- організація роботи місцевого транспорту;
- організація місць поховання та догляд за ними;
- охорона здоров'я на базовому рівні (ФАП у кожному поселенні, амбулаторія для АТО) і соціальна допомога (центри соціального забезпечення);
- спорт і туризм (спортивні споруди, клуби, центри дозвілля);
- громадський порядок і безпека громадян, протипожежний та протипаводковий захист (спільно з відповідними державними органами);
- утримання установ, підпорядкованих територіальній громаді;
- організація електро- та теплопостачання, постачання твердого палива та газу.

2. Середній рівень (район) реалізує завдання в галузі:

- освіти на рівні старшої школи (3 ступеня), навчальних закладів для дітей, які потребують спеціальної допомоги і реабілітації, культури (музичні, мистецькі школи);
- охорони здоров'я (стаціонарні лікарні, районні поліклініки);

- соціального захисту, сімейної політики та підтримки інвалідів й осіб похилого віку;
- транспорту в районі (організація та співфінансування місцевих автобусних маршрутів між територіальними громадами району);
- догляду та утримання доріг районного значення;
- культури (мистецькі колективи, фестивалі, конкурси) та охорони культурних об'єктів;
- архітектури та будівництва;
- управління охороною навколишнього середовища;
- управління сільським і лісовим господарством, рибальством;
- управління громадським порядком і безпекою громадян (спільно з відповідними державними органами);
- організації захисту від повеней, пожеж та інших надзвичайних загроз життю і здоров'ю людини та навколишньому середовищу;
- подолання безробіття і активізація місцевого ринку праці;
- захисту прав споживачів.

3. *Вищий рівень (область)* виконує завдання з вироблення і реалізації політики розвитку області та розв'язання міжрайонних питань і питань загальнообласного значення:

- створює умови для економічного розвитку, збалансування ринку праці, реалізації проектів на підтримку малих та середніх підприємств, здійснює заходи з рекламування інвестиційної привабливості області, ініціює створення необхідних організаційних форм для залучення інвестицій та міжнародної фінансової допомоги (агенцій, фондів регіонального розвитку);
- організовує міжрегіональну співпрацю, розробку та реалізацію стратегії та програм регіонального розвитку, ініціює укладення угод щодо регіонального розвитку з центральними органами влади;
- утримує та розбудовує регіональну громадську і технічну інфраструктуру (управління дорогами міжрайонного та обласного значення, транспортом міжрайонного сполучення);
- підтримує розвиток науки і освіти, культури (театри, філармонії, музеї);
- забезпечує раціональне використання природних ресурсів та збереження навколишнього природного середовища (дозвільні функції, екологічний контроль);
- утримує заклади спеціалізованої медичної допомоги і діагностики обласного значення;
- утримує школи-інтернати спеціалізованого профілю, заклади професійно-технічної освіти.

Ефективне функціонування децентралізованої системи адміністративно-територіального устрою потребує належної економічної основи: майна,

відповідних майнових прав, природних та інших ресурсів, коштів місцевих бюджетів. Майно, фінансові та інші ресурси територіальних громад мають бути достатніми для забезпечення вирішення питань місцевого значення, віднесених до їх компетенції.

Місцеві бюджети слід формувати, виходячи із принципу субсидіарності системи місцевого самоврядування. Вони не мають входити до складу бюджетів адміністративно-територіальних одиниць вищого рівня та державного бюджету, чим гарантується фінансова самостійність одиниць адміністративно-територіального устрою.

Держава має гарантувати бюджетне забезпечення мешканців усіх адміністративно-територіальних одиниць не нижче визначеного законодавством гарантованого рівня.

**Законодавче, нормативне, наукове,
інформаційне забезпечення адміністративно-територіальної реформи**

Реформування АТУ потребує наукового обґрунтування за цілою низкою напрямів, серед них:

- дослідження сучасних тенденцій та виявлення перспектив розвитку систем розселення в Україні;
- обґрунтування критеріїв та демографічних, просторових, фінансово-економічних, соціальних показників формування мережі адміністративно-територіальних одиниць різних рівнів;
- обґрунтування механізмів формування економічної бази адміністративно-територіальних одиниць базового рівня – сільських, селищних, міських (малих міст) територіальних громад;
- проведення районування території України на мікро- та мезорівнях як передоснови формування мережі адміністративно-територіальних одиниць;
- вибір оптимальних механізмів та інструментів бюджетного вирівнювання та стимулювання територіального розвитку в системі адміністративно-територіального устрою;
- моделювання нової системи адміністративно-територіального устрою та її експериментальна апробація на окремих територіях тощо.

В цілому проведення реформи потребує послідовності дій та етапів, серед яких:

1) розробка та погодження Кабінетом Міністрів України проекту концепції реформи адміністративно-територіального устрою, проведення її всенародного обговорення. Затвердження за результатами всенародного обговорення остаточної редакції концепції реформи адміністративно-територіального устрою (АТУ) в Україні та програми її проведення;

2) підготовка пропозицій і внесення необхідних змін до Конституції України, виходячи з концепції та програми АТУ; створення центрального та регіональних органів проведення адміністративно-територіальної реформи; підготовка та прийняття Закону України «Про загальні принципи ад-

міністративно-територіального устрою, організації місцевого самоврядування та державного управління в Україні» (Адміністративно-територіального кодексу України);

3) внесення необхідних змін до виборчого, податкового, бюджетного законодавства, законодавства про освіту, медичне забезпечення, комунальне господарство тощо відповідно до положень Конституції України, концепції та програми реформи;

4) розробка та прийняття законодавчих актів, стратегій та програм територіального розвитку, спрямованих на розширення економічної бази територіальних громад та підвищення їх фінансової самодостатності;

5) моделювання (визначення складу) територіальних громад базового рівня, рівня районів та областей, виходячи з принципів та критеріїв, визначених законодавством та концепцією АТР; моделювання нової функціональної структури державного управління й місцевого самоврядування відповідно до змін адміністративно-територіального устрою та принципів функціонування публічної влади в країні;

6) реєстрація (перереєстрація) територіальних громад та визначення меж адміністративно-територіальних одиниць; проведення виборів органів місцевого самоврядування, формування виконавчих органів місцевого самоврядування та організації державної влади в регіонах;

7) розмежування (перерозподіл) функцій між рівнями місцевого самоврядування, органами місцевого самоврядування та державної влади; передача на безоплатній основі майна, призначеного для здійснення відповідних функцій та повноважень; впровадження нових механізмів функціонування місцевого самоврядування та державного управління, принципів формування місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин;

8) приведення у відповідність до зміненого законодавства нормативних актів органів місцевого самоврядування; затвердження у встановленому законом порядку меж усіх адміністративно-територіальних одиниць та формування їх державного реєстру.

Безсумнівно, підготовка та проведення адміністративно-територіальної реформи потребуватиме значного часу, на наш погляд, щонайменше 5 – 6 років. Українці важливо протягом терміну до завершення реформи розробити й забезпечити практичне втілення державної програми розвитку економічної бази місцевого самоврядування, розвитку сільських територій, оскільки без цього кінцева результативність адміністративно-територіальної реформи буде у значній мірі знівельована.

Враховуючи масштабність завдань, котрі вирішуватимуться при проведенні адміністративно-територіальної реформи, значні зміни чинного законодавства й нормативно-розпорядчих актів у процесі реформи, важливу увагу слід приділити її методичному забезпеченню. Варто при цьому звернути увагу на досвід наших сусідів, зокрема Російської Федерації, з підготовки необхідних методичних посібників [7, 8].

Література

1. Кравців В. С., Жук П. В. Концептуальні засади реформування адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування в Україні // Регіональна економіка. – 2010. – № 4. – С. 7 – 16.
2. Адміністративна реформа в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи: монографія / за заг. ред. Н. Р. Нижник, Н. Т. Гончарук. – Д.: Моноліт, 2009. – 384 с.
3. Адміністративно-територіальна реформа в Україні: політико-правові проблеми: монографія / І. О. Кресіна, А. А. Коваленко, К. М. Вітман та ін. / За ред. І. О. Кресіної. – К.: Логос, 2009. – 480 с.
4. Концепція реформи адміністративно-територіального устрою України. Проект. – Режим доступу: <http://bizvolnet.org.ua>
5. Реформа для людини. Збірник матеріалів про шляхи реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні. – К.: Секретаріат Кабінету Міністрів України, 2005. – 239 с.
6. Бюджетний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями на 25 серпня 2010 року: (Відповідає офіційному текстові) – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 110 с.
7. Методические рекомендации по реализации Федерального закона от 6 октября 2003 года № 131-ФЗ «Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации»: Учебно-методическое пособие. – Новосибирск, 2005. – 448 с.
8. Сборник модельных муниципальных правовых актов / Е. А. Абрамова, Е. Л. Бузмакова, Н. Н. Боборыкина и др. / Под общей ред. Л. Е. Бурда. – Новосибирск, 2006. – 512 с.

Мисак Й. С., Акімов А. А. ©

Енергетика західного регіону України: історія, сьогодення, завдання, перспективи

*«Енергії має бути вдосталь
скрізь і завжди»*

Історія енергетики західного регіону України

Паливно-енергетичний комплекс західного регіону України є унікальним щодо наявних запасів первинних енергоносіїв – нафти, природного газу, вугілля, горючих сланців, торфу. Є також можливості для розвитку альтернативної енергетики, зокрема гідро-, вітро-, геотермальної. Діють та можуть створюватися нові переробні та енергогенеруючі потужності для забезпечення місцевих і регіональних потреб та для експортного постачання.

Історія розвитку енергетики західного регіону України тісно пов'язана з розвитком його паливно-енергетичного комплексу. До 1939 року економіка регіону була вкрай слаборозвиненою. Звичайно, рівень електрифікації теж був надзвичайно низький. Енергетика була представлена в основному дрібними неекономічними локальними паросиловими або локомобільними установками. Найпотужнішими з них були Львівська, Бориславська та Ужгородська електростанції, сумарна потужність яких становила близько 40 МВт. Усі вони працювали ізольовано. Річне споживання на душу населення становило в середньому 18 кВт·год., а річний виробіток електроенергії складав біля 100 млн кВт·год. Розподіл електроенергії здійснювався в основному на генераторній та низькій напрузі, електричні мережі високої напруги (30 кВ) існували лише навколо Львова і частково у Закарпатському регіоні.

За роки війни енергетика регіону була повністю виведена з ладу. Дотла зруйновано Бориславську електростанцію, на більшій частині електростанцій демонтовано і вивезено в Німеччину краще технологічне обладнання, а те, що залишилося, було непрацездатним.

Після завершення війни перед енергетиками постало складне завдання – якнайшвидше ліквідувати наслідки війни і надати народному господарству електроенергію, необхідну для відбудови і нормального функціонування. Але вже з перших післявоєнних днів стало зрозуміло, що відбудова порушеної енергетики до довоєнного рівня – як за потужністю, так і

© Мисак Йосип Степанович – НУ «Львівська політехніка», доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри.

Акімов Анатолій Андрійович – інженер ВАТ «Західенерго».

за технічним рівнем – не забезпечує потреби економіки регіону. Необхідно було значно розширювати енергетичну базу на основі значно досконалішої технічної основи. За першу післявоєнну п'ятирічку відбудовано і значно розширено Львівську та Ужгородську електростанції, заново відбудовані Бориславська і Станіславська. Наприклад, потужність Львівської електростанції доведено до 60 МВт, тобто у 2,5 раза більше довоєнної.

У 1950 році почато і у 1956 році завершено будівництво Теребля-Рікської ГЕС потужністю 27 МВт. У 1952-1956 роках створено нові теплоелектроцентралі при Жидачівському картонно-паперовому та Роздольському гірничо-хімічному комбінатах. У той же період введені в дію перші лінії електропередач напругою 110 кВ, які дозволили включити на паралельну роботу групу електростанцій.

У зв'язку з освоєнням Львівсько-Волинського вугільного басейну у 1951 році почалось будівництво першої потужної електростанції високого тиску – Добротвірської ДРЕС. Це наша перша теплова електростанція, на якій впроваджено прогресивні параметри пари, встановлено потужні агрегати та енергоблоки потужністю 150 МВт. Для видачі потужності від Добротвірської ТЕС і передачі її на відносно великі відстані в 1962 році збудовано першу лінію електропередачі напругою 220 кВ.

У 1963 році почалось будівництво найпотужнішої електростанції регіону – Бурштинської ТЕС, яка і досі є однією з найпотужніших електростанцій країни. У 1969 році Бурштинську ТЕС було доведено до проектною потужності 2400 МВт. З її введенням почався розвиток електричних мереж напругою 330 кВ.

У 1969 році завершено будівництво ще однієї великої електростанції – Калуської ТЕЦ, призначеної для електро- і тепlopостачання потужного хіміко-металургійного комбінату. У 1976 році завершено будівництво останньої ділянки електромагістралі Донбас – Західна Україна надвисокої напруги 750 кВ. Поряд з нарощуванням генеруючих потужностей в широких масштабах здійснювалось будівництво магістральних та розподільчих електричних мереж всіх класів напруги для видачі, передачі і розподілу електроенергії.

З введенням в дію високовольтних ліній напругою 220, 400, 750 кВ Львівську енергосистему включено на паралельну роботу з енергосистемами сусідніх західних держав, чим було покладено початок експорту електроенергії з України. Як підсумок – у регіоні створено потужну енергетичну галузь з численними науковими установами, проектними, монтажними, будівельними, налагоджувальними, ремонтними та експлуатаційними підприємствами.

Сьогодення теплової енергетики України

Однак створена попередніми поколіннями енергетика країни, у тому числі і її західного регіону, через недостатню увагу до її розвитку перебуває у критичному стані. Серед причин – такі:

1. Пиловугільні технології спалювання вугілля, які використовуються на котельних агрегатах наших електростанцій, відстали від сучасних технологій на 30-40 років.

Передові країни вже давно використовують котельні агрегати з циркулюючим киплячим шаром (ЦКШ). Енергоблоки з такими котлами на цей час досягли потужності 200-460 МВт, у тому числі з котлами надкритичних параметрів, забезпечуючи високу економічність, надійність, екологічну чистоту та маневровість. У світі широко розвиваються і використовуються інші технології: внутрішньоциклова газифікація вугілля у поєднанні з парогазовими установками, які дозволяють значно підвищити ККД використання палива, широко впроваджуються технології спалювання водовугільного палива, відбувається процес впровадження паливних елементів і теплових насосів тощо.

Спроби впровадження нових технологій спалювання вугілля на Старобешевській ТЕС (котел з ЦКШ) і Зміївській ТЕС (котел з плечовою топкою) були, на жаль, невдалими – вони тільки дискредитували нові технології. Інші технології спалювання вугілля у нас не впроваджуються уже впродовж багатьох років.

2. Старіння технологічного обладнання теплових електростанцій країни досягло критичного рівня.

Майже 80% енергоблоків, які є в Україні, уже вичерпали свій парковий ресурс, інші наближаються до цього. Є технологічне обладнання, яке відпрацювало понад 300 тисяч годин при нормативі 100 тисяч. За останні 40 років на теплових електростанціях України не введено жодного нового енергоблоку.

Без теплових електростанцій не може існувати жодна країна, особливо та, у якій більш ніж половина електроенергії виробляється на атомних електростанціях. Звичайно, необхідно розвивати атомну і гідроенергетику, що у нас і робиться. Але повинні розвивати і теплову – з тим, щоб регулювати частоту і потужність в енергосистемі.

3. В Україні за роки незалежності не спромоглися побудувати свій котлобудівельний завод.

На наших електростанціях в експлуатації перебуває 102 енергоблоки, і майже всі вимагають заміни. А на що міняти? І це при наявності в Україні розвинутої металургійної промисловості, яка може надати метал для виробництва енергетичного технологічного обладнання. Відомо, що для створення одного енергоблоку необхідно кілька тисяч тонн металу. Якщо не розвинемо свого котлобудування, будемо змушені закуповувати імпортне обладнання. Наприклад, такі відомі компанії, як Foster Wheeler (Польща), SES TImace (Словаччина), Babkok Wilkoks (США) та інші, готові постачати свої котельні агрегати з циркулюючим киплячим шаром. До речі, компанія Foster Wheeler свого часу пропонувала створити спільне з Україною виробництво котельних агрегатів. Такий завод компанія побудувала у Польщі (м. Сосновець). Він може бути зразком розвитку взаємовигідної співпраці країн.

4. Відсутній державний підхід до використання видобутого вугілля.

Через недосконалість існуючих пиловугільних технологій спалювання палива на наших ТЕС видобуте вугілля вимагає збагачення, при якому втрачається до 50% його маси. У кожному кілограмі відходів збагачення залишається 1500-1800 ккал пальної маси, яка назавжди втрачається. Таким чином, наприклад, на Червоноградській збагачувальній фабриці у Львівській області накопичено понад 70 мільйонів тонн відходів, що створює значну екологічну загрозу для населення. Сотні мільйонів тонн відходів збагачення накопичено на шахтах і збагачувальних фабриках Донецького вугільного басейну. Якщо по-державному підходити до використання видобутого вугілля, то необхідно впроваджувати новітні технології для його спалювання без збагачення, повністю використовуючи всю його пальну масу. Необхідно впроваджувати нові технології, які дозволять спалювати рядове вугілля й накопичені до цього часу відходи вуглезбагачення.

5. Недосконала політика ціноутворення на вітчизняну вугільну продукцію.

Можна тільки вітати діяльність нашого уряду, який щороку надає вугільній галузі значну матеріальну допомогу. Але перманентне підняття тарифів на вугілля, яке супроводжує формування цієї допомоги, може призвести до фінансової кризи теплової енергетики, адже у собівартості виробництва електричної енергії 80% становить паливна складова. Порівняльний аналіз тарифів на вітчизняне і закордонне вугілля з урахуванням його калорійності свідчить про те, що наше вугілля вже давно набагато дорожче від закордонного. Мабуть, неможливо благополуччя однієї галузі будувати на біді інших, особливо за рахунок теплової енергетики.

Загальний висновок стосовно стану електроенергетики України такий: енергетична галузь, яка завжди була в авангарді розвитку економіки країни, володіла власними галузевими науковими і проектно-технологічними інститутами, заводами з випуску енерго- і електротехнічного обладнання, висококваліфікованим експлуатаційним і ремонтним персоналом, спеціалістами, здатними вирішувати завдання будь-якого рівня складності з проектування, монтажу, будівництва, налагодження енергетичних об'єктів, перебуває у критичному стані і майже втратила свої потенційні можливості подальшого розвитку.

Сьогодення енергетики західного регіону України

В регіоні є потужні теплові електростанції та чималі запаси первинних енергоносіїв – усіх видів органічного палива (вугілля, горючих сланців, нафти, природного газу). Інтенсивний і планомірний розвиток паливно-енергетичного комплексу області розпочався у 50-х роках ХХ століття із розробки Львівсько-Волинського вугільного басейну і будівництва першої черги Добротвірської ТЕС. Максимального рівня річного видобутку вугілля в басейні досягли у 1980 році – 15,5 млн тонн, з яких 4,5 млн тонн (29,0%) використано як паливо для електростанцій.

Необхідно зазначити, що якість кам'яного вугілля, яке видобувається у басейні і використовується як паливо для електростанцій, з кожним десятиліттям знижувалася. Від 1967-го до 1990 року нижча теплота згоряння вугілля, що надходить на електростанції, зменшилася з 5550 до 3750 ккал/кг, тобто на 32,4% від базового значення. Отже, можна констатувати, що в паливно-енергетичному комплексі уже в середині 80-х років минулого століття виникла невідповідність між факельною технологією спалювання палива на ТЕС і його фактичною якістю.

Нині сумарний річний видобуток вугілля у басейні становить лише близько 3,5 млн тонн, і цього обсягу недостатньо для покриття потреб електростанцій регіону в паливі (приблизно 8 млн тонн). Кращою має бути і якість палива. Через низьку якість видобутого рядового вугілля основну його масу збагачують. Коефіцієнт корисної дії (ККД) процесу збагачення не перевищує 63%. А це призводить до значних втрат паливної маси з відходами, що спрямовуються на зберігання в терикони збагачувальної фабрики. Тільки у 2009 році в Західному регіоні через це втрачено паливну масу, достатню для виробництва майже одного млрд кВт·год електроенергії. Використання зазначеного резерву палива можливе тільки шляхом заміни технології його спалювання у котлах електростанцій регіону.

Через відсутність комплексного планування розвитку ПЕК видобуток вугілля істотно відстає від потреб у паливі, незважаючи на його чималі промислові запаси. Нині через недостатній видобуток вугілля у Львівсько-Волинському басейні на електростанції регіону щорічно надходить лише до 25% від його потреби (біля 2 млн тонн), а 75% вугілля поставляють шахти Донецького і Придніпровського вугільних басейнів. Переведення схеми поставок вугілля на електростанції регіону від цих шахт на шахти Львівсько-Волинського басейну тільки за рахунок скорочення шляху перевезення палива може забезпечити щорічну економію до 400 млн грн.

Усе це свідчить про те, що у ПЕК регіону давно порушено головні передумови забезпечення його стабільної і комерційно привабливої роботи: за високої вартості органічного палива основна його маса постачається з інших регіонів, факельна технологія спалювання вугілля неефективна і призводить до загострення екологічних проблем у місцях видобутку вугілля та виробництва електроенергії.

Порівняння якості і ціни на вугілля на внутрішньому ринку України показує, що вартість тонни умовного палива вітчизняного збагаченого вугілля на 35% перевищує вартість тонни умовного палива якіснішого вугілля, яке пропонують на світовому ринку країни-експортери. При нормальних ринкових відносинах і таких методах ціноутворення вугільна галузь України залишиться без споживачів продукції. А у вітчизняних реаліях це призведе до поглиблення кризового стану теплової енергетики, оскільки населення і промисловий сектор не зможуть покривати неминуче істотне зростання тарифів на теплову й електричну енергію. Отже, без комплекс-

ного і коректного підходу до ціноутворення на продукцію взаємозалежних секторів єдиного ПЕК, вуглевидобувного й енергетичного, фінансова стабільність їхньої виробничої діяльності неможлива.

Західний регіон має ще один вид паливних ресурсів – горючі менілітові сланці. Поклади цих корисних копалин залягають вздовж усієї української частини Карпат. Загальні геологічні запаси менілітових сланців оцінюються у 900 млрд тонн. На території чотирьох областей Західного регіону виявлено таку кількість родовищ, придатних для розробки відкритим способом: Львівська область – п'ять, Івано-Франківська – шість, Закарпатська – два, Чернівецька область – одне родовище.

Сучасні технології спалювання палива і перетворення енергії дозволяють використовувати горючі менілітові сланці Карпат як паливо для невеликих (від 10 до 100 МВт) теплових електростанцій. У разі використання котлів із топками киплячого шару для спалювання сланців разом із паросиловими установками з бінарним циклом перетворення енергії можна забезпечити ефективність роботи таких міні-ТЕС із ККД перетворення енергії до 50-55%. Теплова схема міні-ТЕС, які використовують паросилові енергетичні установки з бінарним циклом перетворення енергії, дозволяє таким енергетичним установкам працювати в маневровому режимі, покриваючи нерівномірність графіка електричних навантажень регіону. Ці установки, здатні працювати на місцевому твердому паливі, є альтернативою маневровим енергетичним установкам, що працюють на природному газі. Освоєння величезних запасів горючих сланців істотно полегшить вирішення багатьох питань, що їх поставили перед паливно-енергетичним комплексом країни нові ринкові умови роботи.

Тенденції розвитку світової енергетики

Напрямки розвитку енергетики залежать від перспектив розвитку країни чи її регіонів та наявності або можливості постачання паливно-енергетичних ресурсів для вироблення необхідної кількості електричної енергії. Головними принципами енергетичної політики є розвиток і функціонування енергетики на основі конкуренції, охорони навколишнього середовища, забезпечення стабільності і збереження гарантій поставок енергоносіїв із-за кордону.

В основу реалізації світової енергетичної політики в частині генерації електричної енергії, як і раніше, покладено використання теплових електричних станцій, розширене будівництво атомних електростанцій, інтенсифікація використання гідроресурсів. Особлива увага приділяється використанню нетрадиційних відновлювальних джерел енергії і захисту навколишнього середовища.

Теплові електричні станції, починаючи з першої побудованої Едісоном, постійно удосконалюються з метою створення надійнішого, економічнішого, маневрового, екологічно чистого технологічного обладнання. Потужність енергоблоків поступово збільшується від 10 МВт до 200, 300, 500,

800, 1000, 1200 МВт. Технологічні схеми енергоблоків ускладнюються через підвищення первинних параметрів водяної пари для підвищення їх економічності. Коефіцієнт корисної дії енергоблоків постійно зростає для досягнення рівня, близького до теоретично можливого термодинамічного циклу Карно. Вже зараз є енергоблоки з ККД на рівні 45-48%. Для зменшення викидів шкідливих речовин, які утворилися при згорянні органічного палива в топках котлів, енергоблоки оснащуються потужними електрофільтрами, сірко- та азотоочищувачами. Проте досі в енергетиці ще не впроваджено промислових засобів уловлювання вуглекислого газу, кількість якого постійно зростатиме через все більше спалювання органічного палива і особливо вугілля. Але без електричної енергії сучасна цивілізація не зможе розвиватися, тому подальший процес удосконалення електростанцій не припиниться: з'являться нові технології згорання палива, а також засоби захисту навколишнього середовища. Електростанції будуть надійними, високоекономічними і екологічно чистими.

На електростанціях майбутнього проводитимуться пошук і впровадження нових технологій спалювання органічного палива з трьох напрямків: пиловугільні ТЕС із факельним спалюванням і з очисткою димових газів, парогазові ТЕС із внутрішньоцикловою газифікацією вугілля і ТЕС з котельними агрегатами з топками циркулюючого киплячого шару, в тому числі – парогазовими з киплячим шаром під тиском.

Крім удосконалення спалювання традиційних видів органічного палива вже зараз відпрацьовуються конструкції енергетичних котлів для спалювання водню, що забезпечить абсолютно екологічно чистий процес виробітку електричної енергії. У подальшому розвиватимуть також гібридні установки з паливними елементами.

Особливу увагу на електростанціях майбутнього приділятимуть кардинальному зменшенню викидів шкідливих речовин, які утворюються при спалюванні органічного палива в топках котельних агрегатів. Потужні високоефективні електрофільтри забезпечать майже повне вловлювання золи. Сірко- та азотоочисні установки (при пиловугільному варіанті котла) забезпечать прийняті суспільством норми викидів, які з часом будуть ще жорсткішими. Необхідно зауважити, що використання котельних агрегатів з топками циркулюючого киплячого шару уможливить дотримання цих норм без додаткових очисних пристроїв.

Велика увага буде прикута до забезпечення безвідходності технологічних процесів електростанцій. Відходи спалювання вугілля (золу і шлак) використовуватимуть для виробництва будівельних матеріалів: шлакоблоків, цегли, коміркового бетону, гіпсу, зольного та шлакового гравію, цементу, виробів з мікросферами, матеріалів для покриття доріг тощо.

Низькопотенційне скидне тепло електростанцій ефективно використовуватиметься в теплових насосах для виробітку додаткової кількості теплової енергії, а також у сільському господарстві.

Будуть удосконалені і впроваджені засоби уловлювання вуглекислого газу, який утворюється при спалюванні органічного палива. Вже зараз функціонують промислові установки, в яких за допомогою добре відпрацьованої технології виробництва «сухого льоду» налагоджено процес абсорбції вуглецю зв'язуванням його з монометиламином.

Таким чином, електростанція майбутнього буде екологічно чистою і безвідходною: майже все тепло, отримане від згоряння органічного палива в топках котлів, використовуватиметься для отримання електричної і теплової енергії; відходи від згоряння палива будуть використані для виготовлення будівельних матеріалів; вуглекислий газ в складі димових газів теж буде нейтралізований.

Можливо, з'являться інші, ще прогресивніші методи отримання теплової енергії для виробництва електричної енергії: людство повинне забезпечити себе електричною енергією в необхідній кількості та захиститися від наслідків її виробництва.

Головною проблемою, яку необхідно вирішувати при спалюванні вугілля на теплових електричних станціях, є впровадження технологій ефективного виробництва електричної і теплової енергії з мінімальними економічними витратами і високими екологічними показниками.

Одним із шляхів подальшого підвищення економічності традиційних парових енергоблоків з пиловугільним (факельним) спалюванням вугілля є підвищення параметрів пари. При підвищенні тиску пари з 14 до 25 МПа і температури перегріву з 540 до 580-620°С витрати палива знижуються на 4-5%.

Останніми роками за кордоном починають широко впроваджувати вугільні енергоблоки потужністю 400-1000 МВт з підвищеними параметрами пари. Розробка нових видів сталі дозволяє вже сьогодні будувати і вводити в експлуатацію енергоблоки з надкритичними параметрами пари 30 МПа і 600°С з ККД 47-48%. Європейські країни в рамках програми THERME планують розробити до 2015 року вугільний енергоблок потужністю 1000 МВт з температурою пари 700°С, тиском пари 37,5 МПа і ККД понад 55%.

Відповідно до орієнтовних розрахунків, граничні параметри пари, на які можуть бути розраховані енергетичні паросилові установки з врахуванням сучасного стану металургії і технології виготовлення роторів турбіни, становлять 56 МПа з потрібним перегрівом пари до 760°С і ККД до 58%. Звичайно, вартість таких енергоблоків буде чималою.

Наукові організації Росії за участю енергомашинобудівних заводів підготували принципові технічні рішення для розробки котлоагрегатів на надкритичні параметри пари на основі факельного спалювання вугілля. При цьому в конструкції обладнання і проектах електростанцій, а також при розробці технології їх ремонтів і обслуговування передбачається використання сучасних методів і систем моніторингу, контролю стану металу при його ревізії та лічильників ресурсу. Розрахунковий термін служби металу нових енергоблоків – не менше 200 тис. годин. Незважаючи на високу

економічність таких енергоблоків, вони мають істотні недоліки, а саме: високі питомі капітальні витрати на один кВт встановленої потужності при будівництві та необхідність впровадження складного і дорогого газоочисного обладнання. Впровадження таких енергоблоків можуть собі дозволити лише багаті країни.

Тривають роботи з удосконалення і впровадження інших методів спалювання вугілля, які водночас дозволяють досягти високої економічності його спалювання та вирішення проблеми газоочистки. Передусім це стосується котельних агрегатів, оснащених топками з циркулюючим киплячим шаром, а також комбінації цих котлів при спалюванні вугілля під тиском з парогазовими установками. Інтенсивні роботи проводяться в напрямку розробки і впровадження парогазових установок з внутрішньоцикловою газифікацією вугілля. На стадії наукового обґрунтування і будівництва – дослідні гібридні установки з паливними елементами.

Теплові електричні станції малої потужності

Тривалий час основною тенденцією розвитку теплової енергетики було будівництво все потужніших енергоблоків, що дозволяло підвищувати їх економічність і надійність в експлуатації. Інша тенденція – будівництво потужних електростанцій, кількість енергоблоків на яких доходила до 10-12, що значно ускладнювало експлуатацію і проведення ремонтів технологічного обладнання.

Сучасна тенденція – проектування і будівництво теплоелектроцентралей (ТЕЦ) малої потужності, які прив'язуються до окремого населеного пункту або виробничого комплексу. Особливістю таких ТЕЦ є те, що вони будуються, як правило, поруч з джерелом місцевого дешевого палива (буре вугілля, сланці, торф, відходи вуглезбагачення тощо). Іноді джерело палива і ТЕЦ утворюють єдине підприємство, що дозволяє працювати на кінцевий продукт – електричну і теплову енергію, а, отже – значно зменшити собівартість їх виробництва.

Постійне зростання тарифів на паливно-енергетичні ресурси та їх транспортування, старіння технологічного обладнання електростанцій та значне погіршення техніко-економічних показників призводять до зростання собівартості виробництва електричної і теплової енергії. Для забезпечення позитивної рентабельності виробництва енергетичні підприємства змушені підвищувати тарифи на електричну і теплову енергію, що в свою чергу призводить до зростання собівартості продукції споживачів. Тому для України в умовах ринкової економіки будівництво малих електростанцій є справою надзвичайно важливою. Малі ТЕЦ можуть забезпечити електричною і тепловою енергією невелике місто або виробничий комплекс. Використання дешевого місцевого палива може сприяти значному зниженню собівартості отриманої на ТЕЦ енергії, що значно зменшить собівартість продукції для цього виробничого комплексу і відповідно збільшить його прибуток. Слід зазначити, що великі ТЕЦ не витримують кон-

курентції з малими, особливо з тими, які спалюють дешеве місцеве низькосортне паливо.

За кордоном електростанції малої потужності набувають все більшого поширення. За своєю структурою вони можуть бути двох видів. Перший – це когенераційна установка у складі дизельного двигуна або газотурбінної установки, скидне тепло яких використовується для підігрівання мережної води. Другий вид – це класичні ТЕЦ у складі котельних агрегатів і теплофікаційних турбін невеликої потужності. Такі ТЕЦ працюють або автономно, або у загальній електричній мережі. Вони можуть бути привабливими для підприємств вугільної, хімічної, металургійної, нафтопереробної промисловості. Завдяки таким ТЕЦ значно знизиться собівартість виробленої продукції цих підприємств через зменшення складової витрат електричної енергії. Наближення малих ТЕЦ до населених пунктів вимагає обов'язкового дотримання високих вимог щодо охорони навколишнього середовища.

Будівництво малих ТЕЦ привабливе для вкладення приватного капіталу через невелику вартість їх будівництва та низьку собівартість електричної і теплової енергії. Вкладені кошти швидко окуповуються. Ера великих електростанцій минула. Увесь світ свідомо іде до ТЕЦ та локальних станцій малої потужності.

Для подальшого будівництва малих ТЕЦ в Україні необхідно створювати відповідні законодавчі умови і пільги. Це велика державна справа, яка дозволить зменшити навантаження на енергетичний баланс країни за рахунок використання низькосортного палива і можливого зниження собівартості продукції споживачів електричної і теплової енергії від цих електростанцій.

Роль науки у розвитку енергетики

Без якісного науково-технічного супроводу розвиток енергетики неможливий. Для підтримання безперервного технічного прогресу необхідне як проведення фундаментальних досліджень, які виконуються академічними закладами, так і роботи прикладного характеру, що виконуються галузевою наукою. Основні функції при цьому такі:

- розробка принципово нових технологій і технологічного обладнання для подальшого впровадження на об'єктах енергетики;
- випереджаюча розробка нових технічних рішень з удосконалення технологічних процесів, обладнання, режимів експлуатації та систем технічного обслуговування;
- виконання ролі ланки, що зв'язує розробника та виготовлювача обладнання, а також між розробниками нових технологічних напрямів експлуатації обладнання та персоналом, що його експлуатує;
- накопичення інформації про результати і умови експлуатації обладнання, умов його безпечної роботи, узагальнення накопиченого досвіду і доведення його до персоналу шляхом створення нормативних документів для забезпечення безпечної експлуатації обладнання;

– накопичення та аналіз технічних пропозицій, спрямованих на удосконалення технологій, пов'язаних з виробництвом електричної і теплової енергії, підвищенням маневровості енергетичного обладнання, покращенням ефективності його роботи, захистом навколишнього середовища, обґрунтуванням можливості та шляхів їх реалізації.

У колишньому СРСР ці функції виконували загальнодержавні академічні та галузеві інститути (ВТІ, ЦКТІ, ЕНІН та ін.) і потужні наладжувальні організації, наприклад, такі як ОРГРЕС. Інформація, яку отримували при випробуваннях енергетичного обладнання, що вперше вводилось в експлуатацію, а також того, яке перебувало у тривалій експлуатації, широко обговорювалася, відкрито публікувалася у пресі. Вона розглядалася також на щорічних нарадах, семінарах, конференціях і симпозіумах різного рівня, тобто була надбанням широкої громадськості.

Після отримання Україною незалежності існуюча єдина система функціонування енергетичної науки зруйнована через об'єктивні фактори, що склалися. Фінансова підтримка наукових підрозділів майже припинилася. Вони перейшли в режим самозабезпечення та самовиживання. Значне зменшення загального промислового виробництва, у тому числі – енергетичного, зміни в управлінні енергетичною галуззю, акціонування підприємств, перехід енергетичних підприємств з державної до приватної власності також не сприяло виживанню енергетичної науки. Це призвело до втрати великої кількості висококваліфікованих спеціалістів. Як результат – майже повне припинення проведення дослідних і проектно-конструкторських робіт в енергетичній галузі.

У ситуації, що склалася, інститути Національної академії наук України недостатньо зорієнтовані на вирішення фундаментальних проблем і перспектив розвитку енергетики. Особливо це стосується розробки і впровадження новітніх методів та засобів спалювання палива на електростанціях. У наукових колах ще не зрозуміли того, що технологія спалювання вугілля, яка використовується на електростанціях України (факельна технологія), вважається застарілою щодо сучасних технологій на 40-50 років. При виборі нових технологій необхідно пам'ятати, що впровадження тих технологій, які вже розроблені і використовуються, означає не наздоганяти, а збільшувати відставання. Потрібна розробка і впровадження ще більш новітніх технологій спалювання вугілля і вихід на передові позиції у цьому напрямку.

Енергетична наука західного регіону України повинна забезпечити розвиток енергетики за такими напрямками:

- впровадження засобів виробництва електричної і теплової енергії на основі використання власних первинних енергоносіїв;
- залучення у паливно-енергетичний комплекс регіону як первинних енергоносіїв низькосортного твердого палива (вугілля, відходів вуглезбагачення, горючих менілітових сланців).

Лише комплексний підхід з урахуванням вище зазначених заходів дозволить прийняти правильні технічні рішення та закласти основи стабільного і стійкого функціонування енергетики регіону на довгострокову перспективу.

Академічна наука може внести значний вклад у розробку і впровадження ефективних заходів з енергозбереження як при виробництві, так і при споживанні електричної та теплової енергії. Особливі резерви для цього зосереджені у тих напрямках, які знаходяться на стижах різних наук. Енергозбереження включає у себе широкий комплекс заходів, спрямованих на зменшення витрат енергії на одиницю виробленої продукції у всіх галузях промислового виробництва, підвищення використання первинних енергоносіїв в процесі їх перетворення в електричну і теплову енергію, вдосконалення обліку всіх видів виробленої та спожитої енергії. Енергозбереження може здійснюватися у таких напрямках:

- розробка і впровадження у промисловості менш енергомістких технологій виробництва продукції;
- впровадження засобів утилізації тепла низькопотенційних теплових потоків технологічних установок з організацією виробництва на цій основі електричної та теплової енергії;
- підвищення ефективності використання палива на численних потужних промислових і опалювальних котельних установках за рахунок організації на їх основі комбінованого виробництва теплової та електричної енергії;
- забезпечення всіх споживачів і виробників енергії сучасними засобами контролю та обліку виробленої та спожитої енергії;
- розробка і впровадження заходів з використання відновлювальних джерел енергії.

Академічна і галузева енергетична наука мають можливість внести свій вагомий вклад у розвиток енергетики регіону. Важливим кроком при цьому може бути розробка регіональної програми розвитку паливно-енергетичного комплексу західного регіону України, заснованої на використанні передових сучасних (передусім – вітчизняних і доступних закордонних) технологій, які дозволять повною мірою використати регіональні первинні енергоносії. Програма повинна розроблятися за участю спеціалістів академічної та галузевої науки і передбачати випереджаючу розробку технічних рішень, які б враховували перспективні тенденції розвитку енергетичного обладнання.

Безумовно, в нових умовах організації роботи і фінансування наукових закладів, що склалися, необхідно не копіювати, а шукати нові форми організації наукових робіт. Зважаючи на наявність великої кількості спеціалістів з енергетики у наукових, навчальних, проектних, монтажних, будівельних, налагоджувальних та експлуатаційних організаціях, необхідно розглянути можливість створення енергетичного технопарку західного регіону України. Прогресивною формою організації фінансування робіт з розвитку енергетики може бути виділення грантів окремим творчим колективам або окремим вченим на розробку пропонованої ними теми або теми,

пропонованої для розробки на конкурсній основі. Гранти повинні виділятися на виконання цілісних етапів робіт, кінцева мета яких полягає у розробці бізнес-плану проекту в обсязі достатнього для розгляду потенційним інвестором і прийняття рішення. Таким чином формуватимуться колективи спеціалістів, які спроможні реалізувати достатньо великі проекти, необхідні для подальшого технічного розвитку галузі. Така форма організації науки дозволить уникнути створення громіздких і витратних колективів на кшталт традиційних науково-дослідних інститутів і оперативно залучати до вирішення конкретних технічних проблем спеціалістів високого класу навіть з інших галузей промисловості.

Втілення в життя викладеного вище підходу до вирішення проблем енергетики західного регіону України неможливе без ефективної підтримки з боку державних органів. Лише за їх участі можливо сформувавши єдину для регіону програму виходу з кризи і подальшого розвитку. Для формування такої програми необхідно залучити вітчизняні та закордонні фірми, що мають достатній досвід інжинірингу і здатні на підставі визначених економічних та технічних критеріїв оцінити ситуацію і напрацювати конкретні заходи.

Міліянчук Х. Ю. ©

Урочисте засідання з нагоди Дня науки: тези виступу

*20 травня 2011 року, Національна філармонія України
(м. Київ, Володимирський узвіз, 2)*

Міліянчук Х. Ю. – делегована від імені молодих учених західного регіону України – виступила на Урочистому засіданні з нагоди Дня науки під головуванням Прем'єр-міністра України М. Я. Азарова за участю Державного Комітету України з питань науки, інноваційного розвитку та інформатизації, членів Кабінету Міністрів, керівництва Національної академії наук України. Зупинилась на таких питаннях:

1. Привітання присутніх з Днем науки.

2. Шлях до знакових досягнень у науці і техніці починається з найпростішого – пошуку нових матеріалів. Так само шлях кожного знаного фахівця починався зі студентських лав. У 2010 році українськими хіміками-неорганіками, згідно зі статистичними даними, було опубліковано понад 500 праць у вітчизняних і міжнародних виданнях. З них – практично кожна п'ята за співавторством науковців Львівського національного університету імені Івана Франка, серед яких близько 15% за участю студентів. Проведення сучасних досліджень вимагає активної співпраці між різними установами. Зокрема, науковими партнерами Львівського національного університету імені Івана Франка в Україні є 20 навчальних закладів та інститутів Національної академії наук України, і, крім того, налагоджено співпрацю з понад 30 науковими установами за кордоном.

Науковці Університету у 2010 році проводили дослідження за 60 науковими темами, з яких 6 – проводили хіміки-неорганіки по дослідженню сучасних енергоощадних матеріалів та матеріалів для хімічних джерел струму. За результатами досліджень хіміки-неорганіки за останній рік одержали 10 патентів України.

Університет активно працює в напрямку підготовки наукової молоді для вітчизняної економіки. У середньому за рік в Університеті відбувається захист 100 кандидатських дисертацій. У свою чергу, кожен шостий випускник-неорганік захищає кандидатську дисертацію, що в середньому – 3-4 за рік, а згодом кожен шостий кандидат наук стає доктором наук.

3. Сьогодні Україна переживає нелегке економічне становище, на фоні якого проблеми розвитку вітчизняної науки нібито не є такими критичними.

Разом з тим у довгостроковій перспективі важко переоцінити проблему відтоку перспективних наукових кадрів з України ще на етапі завершення ними навчання у вищому навчальному закладі. Для подолання цього в Україні

© Христина Юріївна Міліянчук – PhD, к. х. н., завідувач редакції міжнародного журналу «Chemistry of Metals and Alloys – Хімія металів і сплавів», молодший науковий співробітник кафедри неорганічної хімії Львівського національного університету імені Івана Франка.

слід створювати нові робочі місця для молодих вчених, переглянути величину заробітної плати для вчених-початківців, реалізовувати програми для забезпечення їх житлом. Необхідно мотивувати молодих вчених прозорою грантовою системою з залученням міжнародних фахівців для рецензування.

Слід також звернути увагу на створення умов для повернення успішних молодих вчених з-за кордону. Для цього важливим моментом є перегляд процедури нострифікації дипломів, виданих іноземними державами, а також нагляд за дотриманням угод про спрощений візовий режим для певних категорій громадян (включно з науковцями) для подальшого підтримання міжнародних зв'язків.

В сучасних умовах все ще гострою залишається проблема фінансування науки. Наш Університет веде активну роботу щодо залучення позабюджетних коштів для проведення наукових досліджень.

Крім згаданого підвищення заробітної плати, треба іти в ногу з новітніми технологіями. Використання сучасного обладнання дозволяє отримувати достовірні результати, які будуть конкурентоздатними на міжнародному рівні. У 2008 році у Львівському університеті введено в дію Міжфакультетську лабораторію рентгеноструктурного аналізу з сучасним дифрактометром STOE STADI, а на кафедрі неорганічної хімії введено в експлуатацію монокристальний дифрактометр CAD.

4. У майбутньому слід робити ставки на реалізацію наукового потенціалу молодих вчених. Для цього необхідно активно підтримувати їхню участь у вітчизняних і міжнародних конференціях, школах, семінарах, симпозіумах; залучати до роботи з сучасним обладнанням; забезпечити доступ до інформаційних ресурсів та сучасних комп'ютерних технологій. У 2008 році Львівський національний університет імені Івана Франка розпочав випуск міжнародного журналу «Хімія металів і сплавів», до складу редколегії якого входять провідні фахівці з 8 країн світу. Завдяки плідній міжнародній співпраці ми стараємося робити журнал зручним для авторів та корисним для читачів. Вже 11 разів зусиллями співробітників Університету відбулася Міжнародна конференція з кристалохімії інтерметалічних сполук, яку в 2010 році відвідали 200 науковців з 16 країн світу. Львівський національний університет залучає до співпраці міжнародні організації для забезпечення молодих вчених індивідуальними грантами для участі в роботі конференції. Кожні два роки у Львові проводять Всеукраїнську конференцію «Львівські хімічні читання». А у травні 2011 року вперше було проведено школу молодих науковців «Дифракційні методи визначення будови речовини» для молодих вчених з Києва, Ужгорода, Чернівців, Луцька, Івано-Франківська, Харкова, Донецька, Львова. Ми сподіваємося, що отримані знання стануть вагомим кроком до досягнення професійних вершин, а особисті знайомства стануть початком плідної тривалої співпраці.

Очевидно, що запорукою професійного успіху в Україні та на міжнародній арені є в першу чергу інтелектуальний потенціал, отже наше завдання – розвивати науковий потенціал України та максимально ефективно його використовувати на благо нашої країни.

Банах О. С. ©

З історії організації наукових досліджень у ЗНЦ: робота комісії з цеолітів

У 2011 році минуло 30 років від часу створення при Західному науковому центрі (ЗНЦ) Академії наук УРСР робочої комісії з цеолітів і, одночасно, 40 років від часу заснування самого ЗНЦ [1].

Будинок ЗНЦ, м. Львів, вул. Матейка, 4

Тривалий час цеоліти були певною науковою загадкою. Загалом, про камені, які при нагріванні виділяють воду з піною, було відомо здавна. Їх назвали «цеолітами», що по-грецьки означає «киплячі камені». Всередині їх містяться порожнини, які у звичайних умовах заповнені водою. За хемічним складом цеоліти належать до мінералів-алюмосилікатів, як і глина, проте відрізняються від неї тим, що мають порожнисту кристалічну структуру. Поверхню цеоліту пронизують пори. Розміри пор завжди однакові і співмірні з діаметром невеликих молекул, наприклад, води. Завдяки цьому цеоліти дають змогу відсіювати речовини з малими молекулами, котрі проникають всередину цеолітного кристала, від решти речовин з більшими молекулами і, таким чином, здатні розділяти суміші.

Спочатку цеоліти використовували у хемічній і нафтохемічній промисловості. Згодом виявилося, що вони є корисними у сільському господарстві – завдяки домішкам різноманітних мікроелементів цеоліти підвищують родючість ґрунтів і продуктивність сільськогосподарських тварин.

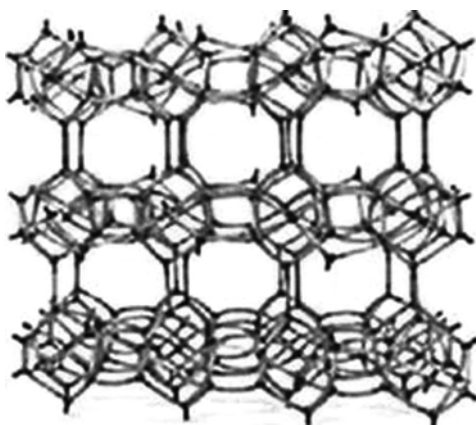
У 1960–1970-их роках у Радянському Союзі лідером з цеолітних досліджень стала грузинська цеолітна школа, котра сформувалася в Інсти-

© Банах Онуфрій Степанович – професор, член НТШ від 1992 р.

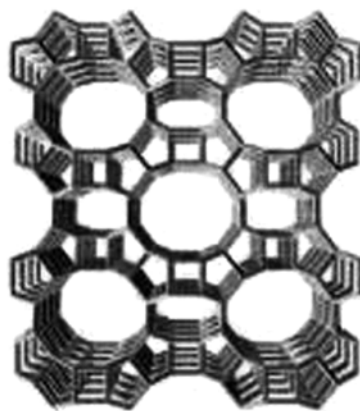
туті фізичної й органічної хемії (ІФОХ) Академії наук Грузії під керівництвом академіка Георгія Цицишвілі. Саме від грузинської школи бере початок Львівська цеолітно-хроматографічна група [2], котра працювала на базі Львівського медичного інституту (тепер – Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького). Тут, на кафедрі загальної гігієни, яку очолювала професор Ірина Даценко (1925-2006), розроблялися методики кількісного визначення забрудників довкілля. Ми запропонували для цієї мети використовувати цеоліти, модифіковані катіонами срібла.

На початку 1970-их років розвідано багатющі запаси природних цеолітів на Закарпатті. Це стало поштовхом до активного зацікавлення ними у науково-дослідних установах України. У зв'язку з цим голова Ради Міністрів УРСР Олександр Ляшко (1915-2002) своїм розпорядженням від 11 жовтня 1979 року доручив Академії наук і Міністерству сільського господарства упродовж 1980-1983 років провести планові дослідження ефективності використання цеолітної сировини для потреб сільськогосподарського виробництва та інших галузей народного господарства.

У 1980 році Львівський медінститут уклав угоду про наукову співпрацю з ІФОХ. Розвиваючи ідею використання природних цеолітів при аналізі забруднень довкілля, Ірина Даценко запропонувала звернутися до професора Євгена Козака (1922-1999) з НДІ землеробства і тваринництва західних районів УРСР, який вивчав вплив закарпатських цеолітів на врожайність сільськогосподарських культур. Він, зі свого боку, скерував нас до геолога Ярослава Маслякевича із Закарпатської геолого-розвідувальної експедиції, яка виявила поклади клиноптилоліту і морденіту на території Хустського і Тячівського районів.

Клиноптилоліт

Морденіт

Моделі структур цеолітів: клиноптилоліту і морденіту

Ірина Даценко спробувала залучити наукову громадськість до цеолітної проблематики і звернулася з офіційним листом до Ярослава Підстригача (1928-1990), тодішнього голови Західного наукового центру. Академік Я. С. Підстригач позитивно поставився до цієї ідеї і доручив своєму заступ-

никові Олегу Караванському сформувати ініціативну групу для створення робочої комісії при ЗНЦ. Така група запрацювала 3 лютого 1981 року, а 19 червня 1981 року було скликано засідання бюро Західного наукового центру. Я мав виступити з доповіддю «Комплексне дослідження природних цеолітів з метою їх раціонального використання».

На засіданні бюро ЗНЦ були присутніми академіки Ярослав Підстригач та Роман Кучер (1925-1991), професори Євген Козак і Сергій Міскіджян (1910-1985), доцент Євген Мокрий (1934-2000) та інші. Я коротко проінформував їх про внутрішню структуру цеолітів та їхні властивості, зокрема, як неперевершених адсорбційних фільтрів для вилучення з повітря чадного газу та інших шкідливих речовин. На той час цеолітна тематика була ще мало відомою, тож доповідь сприйняли з неабияким зацікавленням. Надійшло чимало запитань. В обговоренні виступив представник Закарпатської дослідної сільськогосподарської станції, який наголосив на економічній ефективності використання закарпатських цеолітів у землеробстві і тваринництві. Ярослав Підстригач підкреслив важливість цеолітних досліджень, зіславшись на спеціальну ухвалу Ради Міністрів і Президії Академії наук УРСР. Як підсумок – бюро ЗНЦ звернулося до керівників науково-дослідних закладів (Інституту фізіології та біохемії сільськогосподарських тварин АН УРСР – професор П. З. Лагодюк, Інституту землеробства і тваринництва західних районів УРСР – член-кореспондент ВАСГНІЛ Ф. Ю. Палфій, Інституту геології та геохімії горючих копалин АН УРСР – академік Г. Н. Доленко, Закарпатської державної сільськогосподарської станції – доктор економічних наук В. В. Шепа, Львівського медичного інституту – професор М. П. Павловський, Львівського політехнічного інституту – професор М. О. Гаврилук) із проханням посприяти комплексному дослідженню і використанню природних цеолітів.

Того ж дня, на пропозицію академіка Я. С. Підстригача, одразу ж після засідання бюро було затверджено склад робочої комісії з цеолітів. До неї увійшло 9 осіб: професор Ірина Даченко (голова комісії), Онуфрій Банах (заступник голови), професори Леонід Квітковський та Євген Козак, доктор біологічних наук Григорій Калачнюк, кандидати біологічних наук Іван Розгоній та Ігор Грабовенський, Аріадна Стрельківська та Леонід Коваленко. Робоча комісія мала скласти координаційний план наукових досліджень та ефективного використання природних цеолітів у західному регіоні України. Крім того, необхідно було зібрати інформацію про стан цих досліджень упродовж 1975-1981 років і подати її на розгляд Президії АН УРСР.

На базі Львівського медичного інституту працювала Львівська цеолітно-хроматографічна група. Ми розробляли нові адсорбційні фільтри для вилучення газів-забрудників із повітря. Дослідження проводили методом газової хроматографії. Ми вивчили синтетичні цеоліти типу Y, а також природний закарпатський морденіт. Морденіт, модифікований катіонами срібла, виявився високоселективним фільтром, здатним вилучати з повітря мі-

зерні кількості чадного газу. Цей результат відзначено авторським свідоцтвом на винахід [3].

У Львівському політехнічному інституті професор Леонід Квітковський вивчав умови розділення нафтових сумішей. З нафти, зокрема долиньської, за допомогою цеолітів вилучали ароматичні вуглеводні та нормальні парафіни, отримуючи високоякісне дизельне паливо. Також за допомогою цеолітів розроблено методику визначення вмісту нормальних парафінів у рідких сумішах.

У НДІ фізіології та біохемії сільськогосподарських тварин під керівництвом Григорія Калачнюка вивчали вплив цеолітів з різних родовищ Закарпаття на продуктивність тварин. Було доведено недоцільність застосування цеоліту зі села Ганичі Тячівського району на Закарпатті при відгодовуванні телят і великої рогатої худоби. Натомість досягнуто позитивного ефекту від клиноптилоліту зі села Сокирницького району: при додаванні до корму 5% цеолітного борошна приріст живої ваги тварин зростав на 10 – 20%, порівняно з контрольною групою тварин.

У НДІ землеробства і тваринництва західних районів УРСР під керівництвом Євгена Козака вивчали вплив цеолітів Сокирницького родовища на врожайність картоплі та кукурудзи. Було встановлено, що внесення 10 т цеоліту на кожен гектар ріллі дає істотне збільшення врожаю цих культур, оскільки мінерал містить значну кількість катіонів кальцію, калію, магнію і натрію, а також цілу низку корисних мікроелементів.

В Інституті геології та геохімії горючих копалин під керівництвом старшого наукового співробітника Аріадни Стрельківської вивчали походження і поширення цеолітів у зонах активного вулканізму та геотермальної активності. Також велися пошуково-лабораторні дослідження цеолітів з метою використання їх як сорбентів для очистки піролізних газів після термічної обробки сланців.

У хемічній лабораторії «Львівенерго» досліджували процес висушування енергетичної оливи за допомогою цеолітів. У результаті досягнуто істотного підвищення пробивної напруги для трансформаторних оливи.

У Львівському спеціалізованому конструкторському бюро «Ювелірпрому» використовували закарпатські цеоліти для очистки природного газу перед паянням ювелірних виробів.

У Львівському філіалі НДІ «Будматпроект» випробовували закарпатські цеоліти при виробництві керамічної плитки. Внаслідок цього отримали керамзит за простою технологією без додавання солярової олії.

В Івано-Франківському інституті нафти і газу вивчали цеоліти з метою висушування і очищення природного газу.

Дослідження і використання природних цеолітів координувалося також на всесоюзному рівні. Цим відала секція цеолітів при комітеті Ради Міністрів СРСР з науки і техніки під керівництвом академіка Георгія Цицишвілі. У травні 1982 року він запропонував нам висловити свої заува-

ження і пропозиції до Всесоюзного координаційного плану дослідження і використання цеолітів на період до 1990 року. Ми, серед іншого, запропонували:

- виділити додаткові кошти для експлуатації розвіданих і пошуку нових цеолітних родовищ на території Закарпатської та Львівської областей;
- запланувати будівництво підприємств для добування і переробки цеолітів біля родовищ у Сокирниці та поблизу міста Сколе Львівської області;
- організувати на базі кафедри загальної гігієни Львівського медінституту спеціалізовану проблемну лабораторію з вивчення і застосування цеолітів для охорони довкілля;
- організувати на базі лабораторії обміну речовин у НДІ фізіології та біохемії сільськогосподарських тварин АН УРСР спеціалізовану лабораторію для вивчення впливу цеолітів на продуктивність великої рогатої худоби.

Наступне засідання бюро Західного наукового центру відбулося 20 січня 1983 року. Я доповідав про результати роботи нашої комісії за 1981-1982 роки, а також подав координаційний план роботи у нашому регіоні на період до 1990 року і далі. Іван Розгоній, старший науковий співробітник НДІ фізіології та біохемії сільськогосподарських тварин, розповів про використання сокирницького клиноптилоліту як домішки до корму великої рогатої худоби. Подальші плани їхнього інституту стосувалися вивчення цеолітів, модифікованих азотними сполуками, дослідження впливу їх на вміст білків у крові тварин, молочну продуктивність корів, ріст, розвиток і здоров'я телят у зимово-весняну пору, а також – спільно із Закарпатською сільськогосподарською дослідною станцією – вплив цеолітів на продуктивність птахівництва.

На засіданні бюро ЗНЦ ухвалено підготувати матеріал про комплексне дослідження цеолітів для доповіді на Президії Академії наук у Києві. Також академік Я. С. Підстригач пообіцяв посприяти в організації спеціалізованої проблемної лабораторії в медінституті.

Проте ці плани, на жаль, так і не були реалізовані. Минуло майже 4 місяці, а від Президії АН УРСР не надійшло жодного сигналу. Ректорат Львівського медінституту також недвозначно натякнув, що вважає своїм основним завданням підготовку лікувальних кадрів, а не заняття цеолітами.

Ініціативу щодо координації досліджень і використання закарпатських цеолітів спробували перехопити партійні функціонери. Наприкінці червня 1984 року Львівський, Івано-Франківський та Закарпатський обласні комітети КПУ оголосили про початок комплексного еколого-економічного експерименту в Карпатському регіоні. Головними напрямками було визначено охорону повітряного басейну і використання цеолітів як кормових домішок для підвищення продуктивності у тваринництві.

За той час у складі робочої комісії з цеолітів відбулися певні зміни. Так, НДІ землеробства і тваринництва західних областей України, виконавши запланований обсяг робіт, передав продовження цієї тематики Закар-

патській сільськогосподарській станції та Львівському сільськогосподарському інституті. Замість Аріадни Стрельківської до складу комісії введено завідувача відділу геохімії глибинних флюїдів у НДІ геології та геохімії горючих копалин АН УРСР професора Володимира Калюжного (1922-2009).

Проте все очевиднішими ставали явища стагнації в радянській економіці, а як наслідок – обмеження фінансування наукових експериментів. 29 січня 1986 року бюро ЗНЦ зібралося на чергове засідання. Головував академік Ігор Юхновський. Перед початком ми розмовляли з ним, і Ігор Рафаїлович зауважив:

– Як ви гадаєте, а чи не краще було би взагалі не чіпати цеолітів? Нехай собі лежать у землі, не будемо псувати карпатських краєвидів.

Професор Калюжний, як геолог, запропонував ознайомитися зі станом цеолітних справ безпосередньо на місці їх залягання. Він доручив своєму співробітникові Богданові Жовтулі разом зі мною відвідати Сокирицьке родовище і цеолітний завод.

Наприкінці квітня 1986 року ми обидва прибули до Берегова. На той час геолого-розвідувальні об'єкти мали статус секретних, і нам необхідно було заручитися підтримкою Закарпатського обкому КПУ. Потім, зустрівшись із Ярославом Маслякевичем, ми поїхали до села Сокириці, яке віддалене на 83 км на південний схід від Берегова. Врешті побачили кар'єр, а біля нього недавно збудований цеолітно-дробильний завод. Поряд здійснюється гора, покрита тонким шаром ґрунту з травою і рідким чагарником. Клиноптилоліт залягає кам'яними пластами товщиною до 30 м. Як твердили геологи, прогнозна кількість цеоліту сягає понад 1 млрд. тонн. Технологія видобування і переробки цеоліту виявилася досить простою. Після зняття верхнього ґрунтового покриву екскаватор видобує кам'яні цеолітні брили. Їх розбивають молотами вручну і шматки подають на шоківу дробарку, після чого подрібнюють на вальцях. Після просіювання крізь систему механічних сит отримують цеолітну муку, гранули і щебінь – відповідно до замовлення. Ярослав Маслякевич подарував нам схематичну геологічну мапу Солотвинської западини, виготовлену власноруч, де були позначені клиноптилолітні родовища у Сокириці, Беретях і Глибокому Потоці, родовище морденіту в Липчі і морденіто-клиноптилолітове родовище у Водниці. Також він підготував таблицю, де були наведені якісні показники верхнього клиноптилолітового покладу Сокирицько-західної дільниці, і три зведені таблиці, видані Міністерством геології УРСР, із результатами випробування цеолітів у промисловості, тваринництві і рослинництві.

У той час ми готувалися до Всесоюзної наради зі сорбентів для хроматографії [4], яка проходила під патронатом Наукової ради з хроматографії при Академії наук СРСР. Нарада відбулася у жовтні 1986 року в місті Косові Івано-Франківської області. Її ініціаторами були учасники Львівської цеолітно-хроматографічної групи. У роботі наради брали участь члени

робочої комісії з цеолітів при Західному науковому центрі, а також науковці з вищих навчальних закладів та науково-дослідних інститутів України, Росії, Грузії, Прибалтики, Білорусії, Азербайджану, Узбекистану та Молдавії. Цей форум став значним досягненням Львівської цеолітно-хроматографічної групи на фоні складної ситуації в науці.

Уже в незалежній Україні, в 1995 році, ми створили Львівське хроматографічне товариство. До його складу увійшли представники львівських вищих навчальних закладів та науково-дослідних інститутів, котрі раніше були представлені у робочій комісії з цеолітів. Важливим результатом роботи Львівського хроматографічного товариства стало проведення трьох Західноукраїнських симпозіумів з адсорбції та хроматографії, які змогли охопити діяльність науковців не тільки з України, а й із Грузії, Польщі, Росії та Узбекистану.

Література

1. Романюк Р. Р. Західний науковий центр // ЕСУ. – К., 2010. – Т. 10. – С. 396.
2. Банах О. С. Львівська цеолітно-хроматографічна група // Журнал хроматографічного т-ва. – 2008. – Т. 8, № 3–4. – С. 39 – 49.
3. А. с. 1031475 СССР МКИ⁴ В 01 D 53/02. Способ концентрирования окиси углерода / О. С. Банах, И. И. Даценко. – Опубл. 30.07.80, Бюл. № 28.
4. Всесоюзное совещание по сорбентам для хроматографии, г. Косов. 21-24 октября 1986 г. (тезисы докладов). – М., 1986. – 154 с.

ЮВІЛЕЇ

До 80-річчя академіка НАН України Михайла Андрійовича Голубця

Михайло Андрійович Голубець – відомий український вчений, організатор науки, академік Національної академії наук України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, заслужений діяч науки і техніки України. Роботи М. А. Голубця в галузях геоботаніки, екології та охорони довкілля широко відомі як в Україні, так і за її межами. Він – засновник Львівського відділення Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного АН України, на базі якого 1991 року створено Інститут екології Карпат НАН України.

Народився М. А. Голубець у с. Великий Любінь Городецького району Львівської області. 1948 року в цьому ж селі закінчив середню школу. А 1953 року, здобувши кваліфікацію інженера лісового господарства у Львівському сільськогосподарському інституті, був прийнятий до аспірантури при кафедрі лісівництва цього інституту. 1954 року учений розпочав педагогічну діяльність у Львівському сільськогосподарському й лісотехнічному інститутах. Після закінчення аспірантури 5 років працював науковим співробітником у відділі меліорації й боротьби з ерозією ґрунтів Науково-дослідного інституту землеробства і тваринництва західних районів України. Від 1960 року М. А. Голубець – кандидат сільськогосподарських наук.

1962 року М. А. Голубець розпочав свою працю в наукових установах Академії наук УРСР – спочатку старшим науковим співробітником Науково-природознавчого музею, старшим науковим співробітником відділу експериментальної екології й біоценології Інституту ботаніки АН УРСР, завідувачем відділу й директором Державного природознавчого музею. Від 1974 року – заступник директора з наукової роботи Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного АН УРСР і керівник Львівського відділення цього ж інституту, а від 1991 до червня 2007 року – директор Інституту екології Карпат НАН України. Нині – почесний директор Інституту.

У 1969 році здобув ступінь доктора біологічних наук, 1978-го – одержав звання професора і був обраний членом-кореспондентом АН України, а в 1990-му став академіком НАН України. 1992 року отримав звання

Заслужений діяч науки і техніки України, 2005-го – став Лауреатом державної премії в галузі науки і техніки України. Нагороджений Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР (1980) та орденом «За заслуги» III ступеня (1998).

Роботи М. А. Голубця шістдесятих років є вагомим внеском у розвиток вітчизняної ботаніки. Уперше для території Українських Карпат були складені карти теперішнього й корінного (первинного) рослинного покриву. Це дало можливість визначити глибину й напрями його антропогенних змін, провести причинно-наслідковий аналіз поясності клімату, рослинності та ґрунтів у горах, опрацювати наукові підходи до аналізу висотно-зональної диференціації природно-територіальних комплексів і запровадити в геоботаніку поряд з поняттям про верхню й нижню, поняття про зовнішню й внутрішню межі гірських рослинних поясів. На підставі використання основних положень вітчизняних лісівничо-екологічної, фітоценологічної і франко-швейцарської флористичної класифікацій рослинних угруповань, а також аналізу особливостей історичного розвитку, територіального поширення й антропогенних сукцесій лісового покриву разом з проф. К. А. Малиновським розробив принципи і здійснив еколого-фітоценологічну класифікацію рослинності та геоботанічне районування Українських Карпат.

Значне місце серед робіт цього періоду займають дослідження історії виникнення ялини європейської, її поширення в післяльодовиковий період, систематичного положення в межах роду й внутрішньовидової структури, екологічних, морфологічних і лісівничих особливостей її різновидностей та форм. Наслідки цих досліджень заклали наукові основи селекції й насінництва цього деревного виду.

Велике практичне значення мають також розроблені наприкінці шістдесятих років лісорослинне та лісогосподарське районування Українських Карпат, рекомендації щодо поліпшення структури, підвищення стійкості й продуктивності ялинових лісостанів. Результати цього циклу робіт узагальнені в докторській дисертації М. А. Голубця й опубліковані в монографії «Ялиники Українських Карпат» (1978).

Від сімдесятих років минулого століття свою наукову діяльність Михайло Андрійович пов'язує з особливо актуальною галуззю біології – екологією угруповань і біогеоценологією. Він стає ініціатором й організатором комплексних досліджень структурно-функціональної організації наземних екосистем у західних областях України, запровадження методів системного аналізу, математичного моделювання й кібернетики в екологію. Публікує низку праць з питань структури, продуктивності й антропогенної динаміки рослинних угруповань, а також теоретичних статей про структурно-функціональні особливості екосистем, основні рівні організації живого (організмовий, популяційний, екосистемний), механізми саморегуляції в живих системах, еволюцію екосистем. Ці праці стають науковою основою для

опрацювання проблем керування екологічними процесами, методів раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища.

Наступні десятиріччя – це період розвитку вчення В. І. Вернадського про біосферу та ноосферу. Значної уваги було надано висвітленню змісту й подальшому розвитку наукових основ біогеоценології і вчення про екосистеми. Ці питання синтезовані у фундаментальній монографії «Актуальні питання екології» (1982). У цей період М. А. Голубець і колектив, яким він керує, переходять від комплексних досліджень окремих біогеоценозів до вивчення біогеоценотичного покриву великих територій, оцінки екологічних наслідків його антропогенної (зокрема урбаногенної) трансформації. Науковець розвиває теоретичні основи вчення про біогеоценотичний покрив, аналізує структурно-функціональну суть промислових комплексів і міських систем як просторових компонентів біогеоценотичного покриву, обґрунтовує потребу двох рівнів їх пізнання: місто як антропогенна екосистема – об’єкт екологічних досліджень і місто як складна геосоціальна система – об’єкт комплексних геосоціосистемологічних досліджень. Одночасно публікує ряд праць з проблем комплексного глобального моніторингу стану довкілля, оцінки та охорони фітогенофонду і рослинного покриву. До цього блоку праць належать «Біосфера та охорона навколишнього середовища» (1982), колективна монографія «Біогеоценотичний покрив Бескидів і його динамічні тенденції» (1983).

Незважаючи на значний обсяг роботи у Верховній Раді України, до котрої у 1990 році був обраний народним депутатом, академік М. А. Голубець не залишає посади директора Інституту екології Карпат НАН України і разом зі своїми учнями веде плідну науково-дослідну роботу. Її наслідком стала оригінальна колективна монографія «Антропогенні зміни біогеоценотичного покриву в Карпатському регіоні» (1994), в котрій зроблено підсумок екосистемологічних досліджень біогеоценотичного покриву й узагальнення щодо його структурно-функціональної суті на планеті, питань його раціональної експлуатації, відтворення та охорони. Після виходу в світ згаданої монографії виникли передумови для нових фундаментальних узагальнень про історію та еволюцію біосфери, «роль людського розуму і керованої ним праці» (за Вернадським) у перетворенні її в ноосферу.

Аналіз екологічних, соціально-економічних, демографічних, технологічних і політичних змін на планеті, вихід виробничої діяльності людства за межі біосфери та її негативний вплив на середовище існування останньої дали підставу вченому зробити надзвичайного значення наукові узагальнення про виникнення на нашій планеті якісно нової глобальної надсистеми – соціосфери як сфери виробничої діяльності людства. На планеті сформувався новий центральний організатор цієї надсистеми – людське суспільство з його потужними технічними засобами і грандіозними можливостями планетарних перетворень. Роль пам’яті й регулятора у цій надсис-

темі виконує людський інтелект. Цій проблематиці присвячена монографія «Від біосфери до соціосфери» (1997). У ній також висвітлене гносеологічне значення соціосферної концепції та умови успішного керування геосоціосистемними процесами з метою подолання глобальних криз і переходу на засади сталого розвитку.

Окрім того, М. А. Голубець зробив унікальні наукові висновки щодо плівки життя (за Вернадським), її функціональної ролі в біосфері й соціосфері, темпів її деградації під впливом господарського використання, нагальної потреби її охорони, розумного керування екологічними, економічними, демографічними, соціальними та іншими процесами як у соціосфері загалом, так і в окремих регіональних геосоціосистемах.

Наслідки наукових досліджень, викладені у згаданих працях, стали основою для обґрунтування поряд з аутоекологією, демекологією та синекологією, четвертого розділу екології – екосистемології, наукова і прикладна сутності якої викладені в монографії «Екосистемологія» (2000). У ній ґрунтовно проаналізовано принципи й концепції цієї галузі знань, об'єкт і методи пізнання, основні її закони, місце в системі наук. Подано детальну характеристику основних ступенів організації екосистем: консорційних, парцелярних, біогеоценозних, ландшафтних, провінційних, біомних, субстратних і біосфери; описані морфологічна й функціональна структури, функції, природна динаміка та еволюція екосистем. Уперше запропоновано класифікацію екосистем, обговорено одне з особливо актуальних питань екосистемології – про первинний і вторинний екологічні потенціали екосистем і втрати первинного екологічного потенціалу під впливом господарської діяльності.

Окреслення структурно-функціональної суті екосистемного рівня організації живого, концептуальних положень і завдань екосистемології та остаточне визначення соціального чинника стосовно живих систем як зовнішнього збурювального впливу (творчого, охоронного чи руйнівного) виявилось науковим фундаментом для обґрунтування потреби формування якісно нової галузі науки – геосоціосистемології – вчення про геосоціальні системи, їхній генезис, закономірності розвитку, будови й роботи, структурні й функціональні взаємозв'язки між їхніми внутрішніми компонентами та з іншими геосоціосистемами, про особливості їх саморегуляції, еволюції й антропогенної динаміки, принципи управління геосоціосистемними процесами з метою забезпечення оптимальних умов життя людей, збереження для теперішніх і майбутніх поколінь сприятливого довкілля та досягнення умов сталого розвитку. М. А. Голубець зробив висновок, що геосоціосистемологію потрібно трактувати як теоретичну основу сталого розвитку – процесами на всіх рівнях складності геосоціосистем від сільських до соціосферної (монографія «Вступ до геосоціосистемології», 2005).

2001 року очолюваний академіком М. А. Голубцем відділ екосистемології завершив комплексне екосистемологічне дослідження в Карпатському регіоні та опублікував монографію «Екологічна ситуація на північно-схід-

ному макросхилі Українських Карпат» (2001). У ній відображено практичне втілення наукових ідей, опрацьованих у попередніх наукових працях: історії освоєння біогеоценотичного покриву, глибини та наслідків антропогенних змін у його територіальному розподілі, морфологічній будові, функціональних показниках; на прикладі дослідження конкретних екосистем визначено наслідки техногенних і рекреаційних навантажень та лісогосподарської діяльності на їхню структурно-функціональну організацію. На підставі цих даних, а також карт сучасного і корінного біогеопокриву здійснено еколого-економічне районування території, обґрунтовано систему заходів, спрямованих на оптимізацію довкілля в кожному з виділених районів, опрацьовано рекомендації щодо мережі та структури комплексного моніторингу й використання його даних для обґрунтованого керування екологічними процесами.

У 2007 році науковий колектив згаданого відділу видає монографію «Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону», в якій проаналізовано суть сталого розвитку, рівень його адаптованості в Україні, природно-історичні, соціально-економічні, етнокультурні та екологічні особливості й перспективи його реалізації в Бескидській частині Українських Карпат. Матеріали монографії використані для підготовки державних документів з питань комплексного моніторингу, сталого розвитку, охорони довкілля, захисту Українських Карпат від природних стихійних явищ, обґрунтування нових напрямів наукових досліджень, оптимізації ведення лісового й полонинського господарств, природокористування та природоохоронної діяльності.

За час наукової діяльності академік М. А. Голубець опублікував понад 400 праць з питань ґрунтознавства, ботаніки, фітоценології, лісознавства, біогеоценології, екосистемології та геосоціосистемології. Нині довершує підготовку монографії з питань середовищезнавства (інвайронментології) – похідної від геосоціосистемології прикладної галузі науки про навколишнє середовище (довкілля), в якому живе людина й відбуваються всі соціально-економічні та інші процеси, пов'язані з розумовою й виробничою діяльністю, про розумне, збалансоване використання природних, соціальних та економічних ресурсів, охорону довкілля, керування геосоціосистемними процесами для реалізації основної мети сталого розвитку – «високої якості навколишнього середовища і здорової економіки для всіх народів світу».

Серед найважливіших віх громадсько-політичної роботи вченого слід відзначити такі: 1989-1990 рр. – член Народного Руху України за перебудову, член президії і співголова Львівської крайової організації НРУ, 1990-1994 рр. – народний депутат України, голова підкомісії з питань екології та охорони навколишнього природного середовища; 1995-1996 рр. – член Львівського облвиконкому, 1996-2002 рр. – член Львівського міськвиконкому, заступник голови Львівської Крайової організації Конгресу

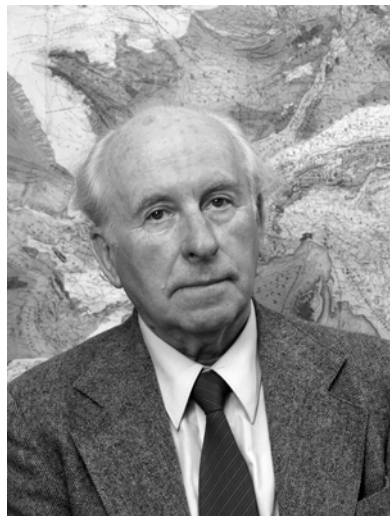
української інтелігенції. У грудні 1991 року брав участь у Біловезькій зустрічі глав держав України, Росії та Білорусії.

Академік М. А. Голубець здійснює значну редакторську роботу: він – редактор майже 30 колективних праць і монографій, щорічного бібліографічного покажчика «Українські Карпати», що виходить від 1977 року, член редколегій «Українського ботанічного журналу», журналів «Ойкумена», «Екологія та ноосфера», «Зелені Карпати» та ін. Під його керівництвом захищено 3 докторські і 17 кандидатських дисертацій. За ініціативою М. А. Голубця проведено низку міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференцій, семінарів і нарад. Він – куратор проекту МАБ-6 Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» в Україні, голова секції «Фундаментальні та прикладні проблеми екології» Наукової ради з проблем навколишнього середовища і сталого розвитку НАН України, член наукових рад з ботаніки, лісознавства, екології та охорони природи, дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка, голова Львівського відділення Українського ботанічного товариства, віце-президент Лісівничої академії наук України, член Бюро відділення загальної біології НАН України, член виконкому і голова відділення «хімічні, біологічні, медичні та аграрні науки» і секції «екологія, загальна біологія та охорона природи» Західного наукового центру НАН України та МОНМС України, член спеціалізованих учених рад тощо.

М. Козловський, О. Марискевич

**До 80-річчя
члена-кореспондента НАН України
Юрія Миколайовича Сеньковського**

Відомий вчений у галузі палеоокеанографії, седиментології, генетичної літології та мінералогії осадових порід, член-кореспондент НАН України Ю. М. Сеньковський народився 20 квітня 1931 р. у Львові. Після закінчення у 1955 р. геологорозвідувального факультету Львівського політехнічного інституту залишився працювати на кафедрі петрографії та мінералогії, якою керував відомий петрограф – академік АН України Л. Г. Ткачук. Від 1959 р. наукова діяльність Юрія Миколайовича пов'язана з Інститутом геології і геохімії горючих копалин НАН України, де він нині очолює відділ седиментології провінцій горючих копалин. У 1997 р. його обрано членом-кореспондентом Національної академії наук України.

Фундаментальні роботи Ю. М. Сеньковського заклали теоретичні підвалини створення і розвитку в Україні нового наукового напрямку – «Геологічна і геохімічна палеоокеанографія давніх континентальних окраїн Світового океану та їхні корисні копалини», який є одним з основних наукових напрямків Інституту геології і геохімії горючих копалин НАН України. Останніми роками вчений обґрунтував доцільність виділення нової теоретичної дисципліни – апвелінгової геології (генеза давніх апвелінгових формацій Світового океану), описав океанічні «безкисневі» події та їхню роль у формуванні вуглецевмісних і фосфоритонесних товщ.

Ю. М. Сеньковський – автор і співавтор понад 300 друкованих праць, зокрема 18 монографій, 37 друкованих літолого-палеоокеанографічних карт Європи «South-West Border of the East European Platform. Lithologic-paleogeographical map», «Атлас литолого-палеогеографических карт СССР».

Дослідження вченого стали істотним внеском у концепцію біогенного походження силіцидів, яка домінує в сучасній геологічній літературі. У контексті з'ясування генези кременистих утворень Юрій Миколайович досяг вагомих здобутків: на основі результатів власних геологічних і літологічних спостережень та експериментального вивчення речовинного складу і мікроструктури кременистих порід південного заходу Східноєвропейської платформи, а також – найновіших даних геолого-океанологічних досліджень, він зробив важливі теоретичні узагальнення, створив седиментологічну і літологічну моделі походження силіцитів, що включають біоген-

ну седиментацію кремнезему і його постседиментаційну трансформацію в земній корі. Ювіляр розробив літолого-генетичну класифікацію кременистих порід, де вперше у вітчизняній літологічній науці запроваджено терміни «явнобіогенні» і «криптобіогенні» силіцити.

Логічним узагальненням комплексу мінералого-петрографічних, літогенетичних та палеоокеанографічних досліджень Ю. М. Сеньковського є окремі монографії «Литогенез кремнистих толщ юго-запада СССР», «Волино-Поділля в крейдовому періоді», «Геологічна палеоокеанографія океану Тетис». У 1994 р. за монографію «Фосфориты Запада Украины» його удостоєно премії ім. В. І. Вернадського НАН України.

Оригінальні піонерні ідеї Ю. М. Сеньковського в галузі геологічної палеоокеанографії лягли в основу нової концепції геологічного розвитку регіону у фанерозої, яка принципово змінила уявлення про умови утворення платформних і флішових відкладів, їхній взаємозв'язок у просторі і часі, можливості формування і знаходження в них покладів вуглеводнів та інших корисних копалин.

В останні роки під керівництвом ученого науковці Інституту геології і геохімії горючих копалин НАН України розробляють проблему «Безкисневі океанічні події як один з визначальних факторів формування нафтогазових формацій», що висвітлено в монографії «Безкисневі події океану Тетис. Карпато-Чорноморський сегмент» (у друці).

Численні наукові здобутки Ю. М. Сеньковського відзначено почесним званням «Заслужений діяч науки і техніки України» (2009), його удостоєно відзнаки Національної академії наук України «За наукові досягнення» (2011).

Наукова громадськість, колеги, друзі щиро вітають Юрія Миколайовича з ювілеєм, зичать здоров'я, енергійності і нових творчих досягнень на благо геологічної науки.

А. В. Побережський

**До 70-річчя
академіка НАН України
Юрія Юрійовича Туниці**

Туниця Юрій Юрійович – ректор Національного лісотехнічного університету України, академік Національної академії наук України, професор, доктор економічних наук, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Лісівничої академії наук України, Віцепрезидент Спілки ректорів України.

Народився Ю. Ю. Туниця 19 травня 1941 року в селі Онок Виноградівського району Закарпатської області. У 1964 р. закінчив Львівський лісотехнічний інститут. У 1969-му захистив кандидатську, а у 1977 р. – докторську дисертацію. Від 1968 р. працював старшим викладачем, доцентом, професором, завідувачем кафедри, проректором Львівського лісотехнічного інституту. У 1988–1993 рр. очолював кафедру раціонального використання природних ресурсів та охорони природи Львівського національного університету імені Івана Франка. Від 1993 р. – ректор Українського державного лісотехнічного університету (нині – Національний лісотехнічний університет України).

Відомий вчений в Україні і за її межами в галузі раціонального природокористування і охорони навколишнього середовища, засновник нового наукового напрямку – «екологічна економіка». Відкрив та обґрунтував економічний закон неминучого зростання екологічних витрат у структурі витрат суспільного виробництва (1975), обґрунтував нові категорії в економічній науці – «екологічні витрати і втрати» (1977), «еколого-економічна ефективність природокористування» (1980) та визначив шляхи подолання еколого-економічної кризи в Україні.

Академік Ю. Ю. Туниця організував нові для України Інститут та кафедру екологічної економіки. Через ці структури розроблено і впроваджено першу в континентальній Європі магістерську програму «Економіка довкілля і природних ресурсів» у рамках міжнародного європейського проекту ENARECO освітньої європейської програми TEMPUS-TACIS та у співпраці з провідними університетами Німеччини (Фрайбург), Італії (Падуя) та Бельгії (Гент). Уперше в Україні почато випуск економістів-екологів.

Підготував 29 кандидатів і п'ять докторів наук, сформував наукову школу з еколого-економічних проблем природокористування та охорони довкілля. Опублікував понад 160 наукових праць, у тому числі – 12 монографій і два підручники.

Автор ідеї створення Екологічної Конституції Землі - міжнародного правового акта екологічної безпеки планети, яка проголошена президентами України у 2007, 2008 та 2009 роках на сесіях Генеральної Асамблеї ООН.

Член офіційних делегацій України на 19-тій Спеціальній (1997) та 63-ій (2008) сесіях Генеральної Асамблеї ООН (Нью-Йорк). Учасник XXI Світового Конгресу Міжнародної спілки лісівницьких дослідних організацій (IUFRO). Керівник робочої групи IUFRO з еколого-економічних проблем лісового господарства.

Учасник міжнародних наукових конференцій: Цахкадзор, Вірменія (1977); Любляна, Югославія (1986); Сочі, Росія (1988); Вашингтон, США (1989); Москва, Росія (1990); Амстердам, Нідерланди (1993); Олборг, Данія (1994); Куала-Лумпур, Малайзія (2000); Делі, Індія (2006); Познань, Польща (2008); Міжнародного освітнього ярмарку «Perspektywy-2008», Варшава (2008); IV-го Невського міжнародного екологічного конгресу (Санкт-Петербург, 2011).

Академік Ю. Ю. Туниця очолює міжнародне неурядове наукове об'єднання «Міжнародний інститут-асоціація регіональних екологічних проблем» (МІАРЕП). Голова спеціалізованої Вченої ради з присудження наукового ступеня доктора (кандидата) економічних наук в Національному лісотехнічному університеті України та член такої ж ради у Львівському національному університеті імені Івана Франка, член редколегій кількох наукових журналів.

Нагороджений почесними відзнаками Президента України – орденом «За заслуги» III ступеня (1994) та орденом «За заслуги» II ступеня (2009).

*Проректор з наукової роботи
Національного лісотехнічного університету України
професор*

Г. Т. Криницький

**До 70-річчя
члена-кореспондента НАН України
Володимира Володимировича Грицика**

Грицик Володимир Володимирович народився 10 серпня 1941 р. у м. Сокалі Львівської області. 1962 р. закінчив механіко-математичний факультет Львівського державного університету імені Івана Франка за спеціальністю «математика» та отримав кваліфікацію математика-обчислювальника. Працював у Фізико-механічному інституті ім. Г. В. Карпенка АН України: від 1962 до 1978 рр. – на посадах інженера, старшого інженера, молодшого наукового співробітника, старшого наукового співробітника; від 1978 до 1984 рр. – керівник відділу; від 1984 до 1996 рр. – завідувач відділення інформаційних технологій і систем, заступник директора з науково-дослідної роботи.

Від 1996 до 2008 рр. – директор Державного науково-дослідного інституту інформаційної інфраструктури Національної академії наук України та Державного комітету зв'язку та інформатизації України.

Кандидат фізико-математичних наук (1971), затверджений у вченому званні старшого наукового співробітника за спеціальністю «технічна кібернетика і теорія інформації» у 1975 р., доктор технічних наук за спеціальністю «технічна кібернетика і теорія інформації» – 1985 р. Професор за спеціальностями «математичне моделювання та обчислювальні методи» і «штучний інтелект» від 1988 р. Член-кореспондент Національної академії наук України за спеціальністю «наукове приладобудування» – від 1990 р. Заслужений діяч науки і техніки України (2002).

Член-кореспондент НАН України Грицик В. В. – засновник наукової школи з розпаралелювання обробки інформації. У рамках цього наукового напрямку досліджень Грицик В. В. та його учні розробили теоретичні основи синтезу високопродуктивних проблемно-орієнтованих і спеціалізованих систем обробки інформації, які відображають принципи ієрархічності, рекурсивності, глибокого розпаралелювання алгоритмів на заданому рівні з метою обробки інформації в темпі її надходження. Досліджено основи теорії алгоритмів і систем обробки швидкоплинної інформації, які мають паралельну структуру, запропоновано конструктивні підходи для побудови алгоритмів і систем з врахуванням їх фізичної і обчислювальної реалізації. Реалізовано нові інформаційні технології моделювання та створення спеціалізованих обчислювальних мереж і середовищ високої живучості для цифрової обробки та аналізу сигналів.

Ця наукова школа виховала низку фахівців, які під науковим керівництвом Грицика В. В. успішно захистили кандидатські та докторські дисертаційні роботи, опублікували десятки статей. Одержані результати відображено в узагальнюючих монографіях, серед яких – п'ятитомна монографія «Параллельная обработка информации» (1985-1990), статтях у міжнародних журналах. Цим роботам присвячено тематичний спецвипуск журналу «Pattern Recognition and Image Analysis» (США, 1994, № 4), тематичні випуски журналів «Проблемы управления и информатики» (НАН України, 1998), «Космічна наука і технологія» (НАН України, 1998).

Грицик В. В. розробив теоретичні і методичні основи синтезу систем обробки даних, теоретичні основи алгоритмів відбору, перетворення та оцінки інформації, створив принципово нові інформаційно-обчислювальні системи систолічного типу, орієнтовані на реалізацію в системних обчислювальних середовищах, а також інформаційні технології, які забезпечують ефективне застосування розробок в народному господарстві та соціальній сфері. У рамках цього наукового напрямку фундаментальних та прикладних досліджень слід відзначити такі результати:

- Створено теоретичні основи синтезу високопродуктивних інформаційних проблемно-орієнтованих і спеціалізованих систем обробки інформації, які відображають принципи ієрархічності, рекурсивності, глибокого розпаралелювання алгоритмів на заданому рівні з метою обробки інформації в темпі її надходження. Отримано найбільш загальні термальні представлення моделей і алгоритмів, що відображають ієрархічність складних задач на різних рівнях. Ці представлення властиві для алгоритмів, за допомогою яких легко можна описати «ланцюгові» та «гіллясті» фізичні процеси, що характеризують стан складних технічних систем, об'єктів, довкілля тощо.
- Розроблено основи теорії алгоритмів та інформаційних систем обробки швидкоплинної інформації, які мають паралельну структуру, а також одержано конструктивні підходи для побудови таких систем з урахуванням їх фізичної і обчислювальної реалізації. Запропоновано методи і алгоритми розпаралелювання обробки швидкоплинної інформації для реалізації за допомогою високопродуктивних спецпроцесорів та проблемно-орієнтованих систем на базі системних обчислювальних середовищ і структур. Визначено класи алгоритмів, які допускають автоматичну реалізацію в інформаційних системах реального часу.
- Розроблено концепцію, а також створено нові інформаційні системи і ефективні методи моделювання та експериментального дослідження спеціалізованих обчислювальних мереж і середовищ високої живучості для цифрової обробки та аналізу сигналів, цифрової фільтрації, сегментації, розпізнавання, структурного аналізу, стиску даних. Створено високопродуктивні спеціалізовані та проблем-

но-орієнтовані системи на базі системних середовищ, які застосовувались для постановки обчислювальних експериментів для оцінки складних процесів в реальному часі, а також розв'язку важливих народногосподарських задач і екологічних досліджень.

- Створено експертну систему для автоматизації налаштування і дослідження обчислювальної структури з метою обробки і аналізу зображень на базі інформаційних системних середовищ. Розроблено математичні моделі, алгоритми і експертну систему функціонального проектування та аналізу систолічних і хвильових процесорних матриць. Уперше синтезовано і виготовлено високоефективні систолічні системи для дослідження і цифрової обробки зображень в системах реального часу, які є базовими та істотно поліпшують основні показники систем обробки зображень.
- Розроблено інформаційно-аналітичні системи, що дають можливість здійснювати аналіз, оцінку та прогнозування процесів різної природи в реальному часі; прогнозувати виникнення можливих надзвичайних ситуацій; опрацьовувати оптимальні стратегії прийняття рішень; надавати рекомендації щодо конкретних дій у заданій ситуації; здійснювати поточне відстежування процесів та вносити корективи у дії для оптимізації процесу.

На основі розроблених принципів під керівництвом Грицика В. В. створено принципово нові високопродуктивні інформаційні системи для відбору, структурного розпізнавання і класифікації інформації про стан складних космічних систем, які на декілька порядків покращують ефективність обробки потоків даних. Ці системи використовувались на космічній станції «Мир», при запуску великогабаритної космічної системи «Енергія-Буран».

Грицик В. В. був науковим керівником Державної науково-технічної Програми 6.02.02. «Перспективні інформаційні технології і системи» Держкомітету з питань науки і технології при Кабінеті Міністрів України, яка об'єднувала понад 40 науково-технічних проектів. У результаті виконання цієї Програми отримано важливі наукові результати, які нині стали основою для реалізації принципово нових надвисокопродуктивних інформаційних систем.

Під науковим керівництвом Грицика В. В. виконано низку фундаментальних та прикладних досліджень у рамках ДНТП України, на замовлення МОН України, НАН України, Українського науково-технологічного центру. Колектив ДНДПІ під керівництвом Грицика В. В. взяв участь у створенні та роботі інформаційно-аналітичного центру міжнародних військових комп'ютерних навчань «Щит миру 98», інформаційного центру Шостої зустрічі президентів країн Центральної і Східної Європи, м. Львів (1999). Під його керівництвом організовано та проведено ряд наукових конференцій, серед яких можна відзначити такі: міжнародна конференція з автоматичного управління «Автоматика-2000», Львів, 2000 р., перша міжнарод-

на конференція з індуктивного моделювання «МКІМ-2002», Львів, 2002 р., міжнародні конгреси «Проблеми інформатизації рекреаційної та туристичної діяльності України: перспективи культурного та економічного розвитку», Трускавець, 2000 та 2003 рр. Наукові та прикладні результати, одержані Грициком В. В., опубліковані в Україні і за кордоном більш ніж у 340 наукових працях, у тому числі – 17 монографіях, 65 авторських свідоцтвах. Грицик В. В. проводить велику науково-організаційну та педагогічну роботу. Під його керівництвом підготовлено та захищено 35 кандидатських та 11 докторських дисертацій в галузі інформатики.

Член-кореспондент НАН України Грицик В. В. упродовж 1999 – 2009 рр. очолював Секцію інформатики і був членом Бюро Західного наукового центру НАН України. Він – член програмних комітетів українських та зарубіжних наукових конференцій, головний редактор науково-технічного журналу «Інформаційні технології і системи», який почав видаватися від 1998 р. За ці роки у журналі опубліковано наукові праці з теоретичних та прикладних проблем інформатики, кібернетики, обчислювальної техніки, математичного моделювання та штучного інтелекту. Журнал має свідоцтво про державну реєстрацію, є також у переліку фахових видань.

Грицика Володимира Володимировича нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора (1990), медаллю ім. Корольова (1990), премією Національної академії наук України ім. Лебедєва (2000).

Ю. В. Опотяк

До 60-річчя професора Валентина Юхимовича Максимчука

В. Ю. Максимчук народився 26 грудня 1950 року в с. Білівці Хотинського району Чернівецької області. Після закінчення у 1968 р. Білівецької середньої школи вступив на геологорозвідувальний факультет Івано-Франківського інституту нафти і газу. Серед професорів і викладачів факультету були відомі вчені-геологи і геофізики: проф. Булмасов О. П., проф. Снарський О. М., проф. Білоус Н. Х., зав. каф. геофізичних методів, доц. Лізанець В. Г., доц. Панасенко В. М., доц. Меньшиков В., доц. Васильєв Ю. А., доцент, згодом професор Степанюк В. П., доц. Мончак Л. С., доц. Філатов В. М. та багато інших.

Після закінчення у 1973 році інституту за спеціальністю «Геофізичні методи пошуку та розвідки корисних копалин» В. Ю. Максимчук отримав кваліфікацію гірничого інженера-геофізика та розпочав трудову діяльність на посаді інженера Львівського філіалу математичної фізики Інституту математики АН УРСР (ЛФМФІМ), який очолював академік Я. С. Підстригач. Оскільки ЛФМФІМ був створений 1972 року на базі Львівського філіалу інституту геофізики АН УРСР, у ньому працював великий колектив геофізиків, які проводили наукові дослідження з сейсмології, геомагнетизму геоакустики, електророзвідки. Серед них відомі в той час вчені-геофізики: Я. С. Сапужак, Г. І. Петкевич, М. І. Мельничук, А. П. Бондаренко, О. Г. Юркевич, Т. З. Вербицький, А. І. Білінський, В. Г. Кузнецова та інші. У 1978 р. ЛФМФІМ реорганізовано в Інститут прикладних проблем механіки і математики АН України (нині – імені Я. С. Підстригача). У 1991 році на базі геофізичних підрозділів ІППММ створено Карпатське відділення Інституту геофізики ім. С. І. Суботіна НАН України, яке очолив д. г.-м. н. Я. С. Сапужак.

У стінах цих установ В. Ю. Максимчук пройшов шлях від інженера до доктора фізико-математичних наук, професора, директора КВ ІГФ. Перші кроки у науці В. Ю. Максимчук здійснив під безпосереднім керівництвом к. т. н. В. Г. Кузнецової. У 1978–1982 рр. без відриву від виробництва навчався в аспірантурі Інституту земного магнетизму, іоносфери та поширення радіохвиль АН СРСР (ІЗМІРАН, м. Москва) під керівництвом відомого магнітолога д. ф.-м. н. О. М. Пушкова, а після його смерті – під керівництвом д. ф.-м. н. Е. Б. Файнберга. У 1974 році в ІЗМІРАНі захистив кандидатську дисертацію «Особливості вікового ходу геомагнітного поля Карпато-Балканського регіону» та здобув науковий ступінь кандидата фі-

зико-математичних наук. У своїй роботі В. Ю. Максимчук ґрунтовно дослідив регіональні і локальні аномалії вікового ходу геомагнітного поля і показав їх зв'язок з глибинною будовою та сучасною геодинамікою літосфери.

Основну увагу в цей період В. Ю. Максимчук приділяє геомагнітним дослідженням у Карпатах, де зусиллями українських геофізиків за ініціативою В. Г. Кузнєцової та Т. З. Вербицького активно розвивався Карпатський геодинамічний, а згодом – сейсмопрогностичний полігон, була створена мережа режимних геофізичних станцій. За безпосередньої участі В. Ю. Максимчука виконувались роботи з налагодження цілодобової реєстрації геомагнітного поля та вивчення провісників землетрусів, виконувались значні обсяги польових робіт з вивчення тектономагнітних аномалій.

Важливим етапом у науковій роботі В. Ю. Максимчука були дослідження можливостей магнітометрії для пошуків родовищ нафти і газу. У співавторстві з В. Г. Кузнєцовою, В. А. Сідоровим, З. Воцалевським розроблено новий геофізичний метод динамічної магніторозвідки. Від 1986 до 1996 року В. Ю. Максимчук провів значні обсяги польових робіт на Північному Кавказі, в Чечено-Інгушетії та Дагестані, які підтвердили основну ідею розвідувальної геофізики, що розглядає родовища нафти і газу як активні неоднорідності, а також високу інформативність динамічної магніторозвідки при пошуках активних розломів та родовищ нафти і газу. Результати цих досліджень опубліковано разом з колективом авторів (Ю. П. Сковородкін, В. Г. Кузнєцова та ін.) у монографії «Современная геодинамика и нефтегазоносность».

1997 року В. Ю. Максимчук захистив докторську дисертацію «Динаміка аномального магнітного поля та її застосування для вирішення прикладних задач геофізики» за спеціальністю «Геофізика» та здобув науковий ступінь доктора фізико-математичних наук. Матеріали дисертації лягли в основу монографії «Динаміка аномального магнітного поля Землі», 2001 р., написаної у співавторстві з Ю. М. Городиським, В. Г. Кузнєцовою, за яку у 2004 р. присуджено премію імені С. І. Субботіна НАН України.

Особливої уваги заслуговують дослідження В. Ю. Максимчука аномального магнітного поля у зонах нафтогазоносності. За його ініціативою та безпосереднім керівництвом проведено широкомасштабні експериментальні польові роботи на багатьох нафтогазових родовищах та перспективних структурах Дніпровсько-Донецької западини, Передкарпаття, Волино-Поділля. За результатами цих досліджень переконливо показано, що над родовищами вуглеводню спостерігаються локальні магнітні аномалії, які є результатом взаємодії вуглеводнів з гірськими породами і можуть служити пошуковою ознакою при нафтопошукових роботах, що привернуло увагу виробників до магніторозвідки як методу нафтогазової геофізики.

Упродовж останніх років В. Ю. Максимчук активно працює над проблемами просторово-часової структури магнітного поля для території України. За його ініціативою у 2005-2006 рр. у співпраці з Інститутом геофізики

ім. С. І. Суботіна НАН України (д. г. н. М. І. Орлюк) та УкрДГРІ (зав. від. В. І. Трегубенко) створено мережу пунктів вікового ходу геомагнітного поля України, що в майбутньому дозволить здійснювати моніторинг геомагнітного поля, будувати карти нормального магнітного поля та забезпечити геологічну галузь надійною основою для здійснення геомагнітних зйомок для розв'язання різноманітних задач. За результатами вже проведених робіт у 2010 р. вперше побудована «Карта магнітного схилення України».

Особливим етапом у науковій діяльності В. Ю. Максимчука була його робота з організації досліджень в Антарктиці. За його ініціативи та безпосередньої участі протягом 1998-2010 рр. створено тектономагнітний полігон в районі розташування української антарктичної станції «Академік Вернадський». За результатами проведених досліджень вперше отримано дані про динаміку локального магнітного поля західного схилу Антарктичного півострова та оцінено інтенсивність напрямку варіацій тектонічних напружень у земній корі регіону.

В. Ю. Максимчук – автор понад 200 наукових праць, у тому числі – 5 монографій (у співавторстві) та 1 навчального посібника. Під його керівництвом захищено 2 кандидатські дисертації та ще 3 підготовлено до захисту. В. Ю. Максимчук – професор кафедри польової нафтогазової геофізики Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (ІФНТУНГ), член спецради із захисту докторських дисертацій при ІГФ НАН України та кандидатських дисертацій – при ІФНТУНГ за спеціальністю «Геофізика», дійсний член Української нафтогазової академії. Тісна творча співпраця єднає В. Ю. Максимчука з ученими Польщі, Румунії, Росії, Німеччини, Італії, Австрії, Болгарії та інших країн.

За особистий внесок у розвиток геологорозвідувальних робіт з нагромадження мінерально-сировинної бази України у 2002 р. В. Ю. Максимчуку присвоєно звання «Почесний розвідник надр», а 2008 року – нагороджено орденом «За заслуги» III ступеня.

*Учений секретар
КВ ІГФ НАН України*

О. Я. Сапужак

До 60-річчя професора Тамари Степанівни Смовженко

Т. С. Смовженко – доктор економічних наук, професор, сильна й впевнена в собі натура, дієва й конструктивна, виважена й наполеглива жінка все життя присвятила банківській справі. Її діяльність спрямована на реалізацію стратегії розвитку банківської системи України та її гармонізацію у міжнародному фінансовому просторі, розвиток банківської науки, зокрема історії ощадного руху в Україні, соціально-економічної природи грошей, методології аналізу діяльності фінансових установ, україномовних видань, формування професійних банкірів тощо.

Т. С. Смовженко народилася 7 серпня 1951 року у с. Якимів Кам'янка-Бузького району на Львівщині в сім'ї службовців. У шкільні роки була відмінницею, захоплювалася хімією, тож вибрала для здобуття вищої освіти спеціальність «Технологія органічних речовин» у Львівській політехніці.

1974 рік... Випускниця Львівської політехніки з дипломом хіміка-технолога шукає роботу. Звичайно, за фахом. Доля приводить цю молоду, енергійну жінку до Львівського обліково-кредитного технікуму (ЛОКТ) Державного банку СРСР, де Т. С. Смовженко розпочне свою трудову діяльність: працює комсоргом, викладачем, класним керівником, завідувачем облікового відділення. Досвідчені колеги ЛОКТу допомогли Тамарі Смовженко знайти своє покликання, сформували її як спеціаліста, спонукали до здобування знань. Тож у 1980 році вона здобуває економічну освіту у Львівській комерційній академії і вже у 1989 році стає директором Львівського обліково-кредитного технікуму. У подальшому Тамара Смовженко продемонструє приклад ефективного освітнього менеджменту – і колишній радянський технікум трансформується в Університет банківської справи (УБС) НБУ, який завдяки прогресивним ідеям ректора увійде до сотні кращих вищих навчальних закладів України, успішно пройде міжнародну сертифікацію системи управління якістю за стандартом ISO 9001, стане членом Великої Хартії університетів, Міжнародної асоціації університетів під егідою ЮНЕСКО; Мережі університетів Чорноморського регіону; Глобального Договору ООН, отримає особисте благословення Папи Римського Бенедикта XVI.

Домінантою управління Тамари Смовженко є постійне формування унікальної системи освіти, яка б увібрала найновіший досвід, глибинні

українські традиції та враховувала б сучасні реалії життя. Як неперевершений генератор освітніх ідей, Тамара Степанівна започаткувала роботу освітніх комплексів «Західбанкосвіта» та «Економосвіта», філософського дискусійного клубу УБС НБУ, благочинного «Аукціону надій», зініціювала свято Ощадності як професійне свято банкірів, появу першого україномовного «Фінансового словника», запровадила навчальну дисципліну «Корпоративна соціальна відповідальність» та ряд інших інновацій. Зокрема, організований з її ініціативи і при постійній підтримці Західного наукового центру НАН України та МОНМС України науково-навчальний комплекс «Економосвіта», що об'єднав вищі навчальні заклади та установи Національної академії наук України, упродовж 2003–2011 років відіграє помітну роль у західному регіоні в підготовці спеціалістів економічного профілю, проведенні та апробації наукових досліджень, реалізації методичної та видавничої діяльності, розвитку міжнародного співробітництва. Усі її напруження спрямовані на підняття престижу української банківської освіти, підвищення фаховості працюючих фінансистів, запозичення кращого світового досвіду, виховання висококваліфікованих майбутніх банкірів у кращих українських традиціях меценатства та соціальної відповідальності.

Завдяки зусиллям Тамари Смовженко тенденція безперервної та мобільної освіти стає провідною в УБС НБУ. Сама Т. С. Смовженко зростає не тільки як управлінець, педагог, а й як науковець. 1994 року захищає кандидатську дисертацію на тему «Економічні і організаційні методи регулювання ринку акціонерної власності (на прикладі промислових АТ)», у 2002-му – докторську дисертацію «Організаційно-економічна політика сприяння розвитку підприємництва та механізми її реалізації». У 2004 році їй присвоюють вчене звання професора. Тамара Степанівна спрямовує свої наукові інтереси на проблеми формування фінансово-кредитних механізмів забезпечення сприятливих умов функціонування малого і середнього бізнесу, використання нових технологій у сфері підготовки спеціалістів підприємницького сектору економіки. За результатами досліджень побачили світ понад 150 праць, опублікованих у вітчизняних та зарубіжних наукових виданнях. Навчатися упродовж всього життя її надихають вчителі – відомі вчені: академік НАН України, доктор економічних наук, професор Мар'ян Іванович Долішній та доктор економічних наук, професор Марія Андріївна Козоріз. Не один раз Тамара Смовженко згадає їх і схилить голову на знак вдячності.

З ім'ям Т. С. Смовженко пов'язаний успіх і членів колективу цього навчального закладу, оскільки вона щедро передає свій досвід колегам. Виховуючи нову генерацію науковців, Тамара Смовженко підготувала 15 кандидатів економічних наук. Серед них – визнані фахівці банківської сфери України Віра Ричаківська, Валерій Огієнко, Марія Могильницька, Світлана Сгоричева.

Професор Т. С. Смовженко плідно працює у різноманітних наукових інституціях, бере участь у багатьох науково-освітніх проектах. Вона є членом Президії науково-методичної комісії Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України з освітнього напрямку «Економіка і підприємництво», ради ректорів вищих навчальних закладів Львівщини, членом редакційних колегій журналів «Вісник Національного банку України», «Вісник Університету банківської справи Національного банку України» та «Регіональна економіка» (Інститут регіональних досліджень НАН України), членом спеціалізованих вчених рад Інституту регіональних досліджень НАН України та Національного університету «Львівська політехніка».

Діяльність Т. С. Смовженко відзначена орденом княгині Ольги III та II ступенів, бронзовим пам'ятним знаком НБУ, золотою відзнакою Ощадного банку України, медаллю «Народна шана працівникам банківської системи», відзнакою «Патріот України – 2008». Тамара Степанівна – лауреат міжнародного ордена ім. Луки Пачолі, почесний професор Міжнародного Віденського університету, лауреат міжнародної нагороди Об'єднаної Європи «THE UNITED EUROPE», член Міжнародного клубу ректорів в Оксфорді, лауреат премії імені Івана Огієнка в галузі освіти.

«Якщо хочеш – зможеш!», – говорить Т. С. Смовженко і йде далі. Щасливої подальшої дороги сьогодні бажають унікальній ювілярці учні, колеги, наукова громадськість.

*Заступник директора з наукової роботи
к. е. н., доцент*

О. О. Другов

Науковий співробітник наукової лабораторії

М. М. Квасній

НАУКА У ЛЬВІВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ імені ІВАНА ФРАНКА: МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, ПЕРСПЕКТИВИ НА МАЙБУТНЄ (до 350-річчя Університету)

Львівський національний університет імені Івана Франка – один із найдавніших вищих навчальних закладів Європи – уже четверте століття творить свою історію. Змінювалися епохи і політичний статус Галичини, а Університет завжди залишався дієвим осередком науки, культури і духовності. На фронтоні головного корпусу читаємо напис, який є гаслом Університету: «*Patriae decori civibus educandis*» («Для виховання громадян – на славу Батьківщині»).

Історія Львівського університету розпочалася ще в середині XVII ст.: 20 січня 1661 р. польський король Ян Казимир затвердив привілей, який надавав Львівській єзуїтській колегії «гідність академії і титул університету». Привілей засвідчував право колегії викладати всі тогочасні університетські дисципліни та надавати вчені ступені. У новоствореній вищій школі працювали два відділи – філософський і теологічний.

Після входження Галичини до складу Австрійської імперії в 1773 р. орден єзуїтів було розпущено, а Університет закрито. Незабаром низку його підрозділів відновили у складі Університету, який відкрив австрійський імператор Йосиф II у 1784 р. В Університеті цього періоду діяли чотири факультети – філософський, теологічний, правничий і медичний.

Упродовж другої половини XIX ст. Університет утверджувався серед провідних вищих навчальних закладів Австро-Угорщини, не поступаючись за науковим рівнем і кількістю студентів багатьом вищим школам Європи. Серед відомих учених Львівського університету другої половини XIX – початку XX ст., чиї імена знали далеко за його межами, – біолог Б. Дибовський, фізик М. Смолуховський, математики Ю. Пузина, С. Банах, хімік Б. Радзішевський, біохімік Я. Парнас, мінералог Ф. Ціркель, географи А. Реман і Е. Ромер, С. Рудницький, філологи О. Огоновський, М. Возняк, правники П. Стебельський, С. Дністрянский і багато інших.

Від 1894 до 1914 р. в Університеті працював видатний історик, автор десятитомної «Історії України-Руси», сотень праць з історії літератури, історіографії, джерелознавства – майбутній Президент Української Народної Республіки Михайло Грушевський.

У 1923 р. Львівському університетові передано будинок колишнього Галицького сейму, побудований у 1877–1881 рр. за проектом архітектора Ю. Гохберга, в якому розміщений сучасний головний корпус (нині вул. Університетська, 1).

У 1939 р. Львівський університет було реорганізовано. На базі медичного та фармацевтичного факультетів постав новий навчальний заклад – медичний інститут. Припинив свою діяльність теологічний факультет. На той час функціонувало п'ять факультетів: історичний, юридичний, філоло-

гічний, фізико-математичний, природничий. 8 січня 1940 р. Університетові присвоєно ім'я всесвітньо відомого українського письменника, вченого, перекладача, політичного та громадського діяча Івана Франка, який у 70-х рр. XIX ст. навчався на філософському факультеті.

У повоєнний час в Університеті тривали структурні зміни. Відкрились нові факультети, яких вже у 1975–1976 навчальному році було 13. У Львівському університеті навчалися видатні письменники, державні та громадські діячі нашого часу, зокрема Р. Братунь, Є. Сверстюк, Р. Іваничук, Р. Федорів, В. Лучук, Ігор та Ірина Калинці, Д. Павличко, Р. Лубківський. Серед випускників Університету – академіки НАН України М. Бродин, Я. Ісаєвич, Р. Кучер, З. Назарчук, С. Павлюк, В. Панасюк, О. Парасюк, Я. Підстригач, Б. Пшеничний, І. Скрипник, І. Юхновський.

Після проголошення незалежності України розпочався новий етап в історії Університету. Цей період співпав з обранням на посаду ректора професора Івана Вакарчука, який очолював університет від 1990 до 2007 року та очолює його від 2010-го. За цей час засновано факультети міжнародних відносин, культури та мистецтв, відновлено філософський факультет. Фізичний факультет було реорганізовано у два – фізичний та факультет електроніки. Кількість кафедр збільшилась з 89 до 130. Як наслідок – істотно зросла кількість студентів та аспірантів в Університеті, майже подвоївся штат науково-педагогічних працівників. За останні 15 років в Університеті за різними напрямками відкрито понад 20 нових спеціальностей. Уперше в Україні в Університеті у 1991-1992 рр. розроблено і запроваджено тестову систему випробувань для вступників, яка нині стала загальноприйнятою у державі. Від 2005 р. в Університеті проведено значну організаційно-методичну роботу з розроблення і впровадження навчальних планів освітньо-професійних програм бакалавра, спеціаліста і магістра. День 11 жовтня 1999 р. назавжди увійшов до літопису Львівського державного університету імені Івана Франка. Саме того дня Указом Президента України Університетові надано статус *національного*.

Нині Львівський університет – провідний вищий навчальний заклад України, в якому функціонують 17 факультетів, факультет доуніверситетської підготовки, три коледжі та Інститут післядипломної освіти. Студенти Львівського університету здобувають освіту за 79 спеціальностями на факультетах і за 12 спеціальностями – у коледжах. В Університеті навчається понад 32 тисячі студентів, аспірантів та слухачів.

В Університеті працює висококваліфікований колектив викладачів і наукових співробітників: у 2010 р. – 1746 науково-педагогічних працівників, у т.ч. 212 докторів наук, професорів та 963 кандидати наук, доценти. У структуру науково-дослідної частини Університету входять 19 науково-дослідних лабораторій, 7 інститутів: Інститут франкознавства, Інститут славістики, Інститут літературознавчих студій, Інститут європейської інтеграції, Інститут історичних досліджень, Інститут археології, Інститут екології інформації, Астрономічна обсерваторія та Ботанічний сад. Шість наукових об'єктів Університету мають статус національного надбання.

У рамках Державної цільової науково-технічної та соціальної програми «Наука в університетах» на 2008-2012 рр. в Університеті створено

Науково-навчальний центр «Фрактал», до діяльності якого залучено викладачів, науковців, студентів і аспірантів трьох факультетів – фізичного, електроніки, хімічного та Науково-технічного і навчального центру низькотемпературних досліджень. Діяльність Центру «Фрактал» орієнтується на підготовку висококваліфікованих фахівців нового типу, здатних вирішувати задачі на рівні високих технологій в суміжних областях фізики, хімії та матеріалознавства.

Як переможець конкурсу МОНМС України ННЦ «Фрактал» у 2009-2010 рр. виконував НДР «Фізико-хімія наносистем». Сума договору на два роки становила 2,0 млн. грн., причому по 700,0 тис. грн. щорічно витрачено на закупівлю сучасного наукового обладнання. Це дало змогу придбати у 2009 р. атомно-силовий мікроскоп Solver P47-PRO, а у 2010-му – гелієвий рефрижератор із замкнутим циклом (виробництва США).

Університет у 2007 р. започаткував власну програму «Один мільйон на прилад», виділяючи щороку з коштів спеціального фонду 1 млн. гривень на закупівлю унікального наукового обладнання для природничих факультетів. Закупівля сучасного устаткування за рахунок бюджетних коштів та коштів спеціального фонду Університету сприятиме поступовому оновленню матеріально-технічної бази Університету, виконанню НДР на сучасному світовому рівні.

Важливим духовним і культурним центром всеукраїнського значення є Наукова бібліотека – одна з найстаріших книгозбірень України, якій 2008 р. виповнилося 400 років. Її фонд налічує понад 3,3 млн. одиниць зберігання 150 мовами і діалектами світу.

Наукові дослідження в Університеті відповідають пріоритетним напрямкам розвитку науки і техніки України.

До основних результатів фундаментальних досліджень Університету за останні роки у галузі природничих, суспільних і гуманітарних наук можна, зокрема, віднести такі:

Побудовано нові математичні моделі, що описують процеси в неоднорідних середовищах і при їх взаємодії, зроблено постановку відповідних варіаційних задач і обґрунтування їх коректності. Розроблено математичні моделі, що описуються системами рівнянь, які містять диференціальні оператори різної вимірності за просторовими змінними.

Досліджено властивості одночастинкових квантових систем у просторі з деформованою алгеброю Гайзенберга: знайдено енергетичний спектр атома водню, розглянуто задачу розсіяння, ефект Штарка, ефект Казимира. Розвинуто метод WKВ для квантових систем з деформованою алгеброю Гайзенберга. Розглянуто також рівняння Дірака для кулонівського потенціалу у деформованому просторі.

Запропоновано механізми релаксаційних процесів і ряд моделей центрів, відповідальних за люмінесценцію нанорозмірних систем та відповідні рекомендації щодо можливих варіантів практичного використання нанокристалів, вкраплених у кристалічні матриці.

Разом з польськими ученими (Центр Астрономії імені Миколи Коперника, м. Торунь) розроблено новий метод перевірки достовірності фото-

йонізаційних моделей світіння (ФМС) з різними сортами пилу планетарних туманностей (ПТ) за результатами інфрачервоної фотометрії цих небулярних об'єктів, здійсненої на космічному телескопі Spitzer. Розраховано сітки ФМС ПТ Галактики та Великої Магелланової Хмари вздовж еволюційних треків ядер ПТ з різними характеристиками розподілу густини.

В галузі кристалохімії інтерметалічних сполук доробок вчених хімічного факультету становить понад 20% світових досягнень: у 2008 р. уперше вивчено взаємодію компонентів у 61 металічній системі; синтезовано 172 нові сполуки, для яких визначено кристалічну структуру; відкрито 26 нових структурних типів; одержано 3 патенти України. Синтезовані інтерметаліди є перспективними для створення сучасних, передусім енергоощадних, матеріалів; окремі з них запропоновано для застосування.

Уперше створено «гібридні» регуляторні гени та вивчено їхній вплив на біосинтез ангуциклінових антибіотиків. Встановлено генетичний механізм координації між біосинтезом ангуциклінових антибіотиків, стійкістю до них, а також їхнім експортуванням з клітин.

Уперше на основі термобарогеохімічної оцінки ступеня термостаткування палеогідротермальних систем, величина якого залежить від глибини процесів рудоутворення, здійснено рудноформаційну типізацію родовищ золота в Україні. Це сприяє вирішенню завдань прогнозно-металогенічної оцінки територій і родовищ золота та низки геолого-економічних проблем Держгеослужби України.

Уточнено мінералого-генетичну модель метасоматичного формування проявів самородної міді Волині. Ґрунтуючись на результатах електронно-мікроскопічних досліджень доведено присутність двох генерацій міді та розроблені мінералогічні критерії їх розділення.

На основі об'єктно-зорієнтованого підходу та гетерогенної методики розроблено програмне забезпечення для числового аналізу процесів перенесення забруднень у середовищах з тонкими фільтрами.

Розроблено економіко-математичну модель прийняття інвестиційних рішень за допомогою технічного аналізу із застосуванням теорії нечіткої логіки; проведено аналіз динаміки акцій на фінансовому ринку України та доведено її невідповідність класичній лінійній парадигмі; доведено асиметричність розподілу логарифмічних віддач фінансових активів.

Розкрито сутність та завдання державного менеджменту в умовах глобалізації; розроблено методику визначення та оцінювання стратегічних пріоритетів державного менеджменту в умовах глобалізації; представлено пропозиції щодо удосконалення державного регулювання в системі глобальних економічних відносин.

Вдосконалено методику викладання іноземних мов професійного спілкування у вищій школі відповідно до головних положень кредитно-модульної системи навчання. Розроблено комплексну систему навчання інтенсивного читання, зокрема комунікативного, фахової літератури, котра забезпечує оптимізацію аудиторної, індивідуальної та самостійної діяльності студентів.

На відзначення 150-річчя від дня народження Івана Франка перевидано фундаментальне п'ятитомне видання І. Франка «Апокрифи і легенди з

українських рукописів» та інші праці видатного письменника і вченого, а також опубліковано 4 монографії, 4 збірники наукових праць, понад 70 статей, у яких досліджено поетичну, прозову, драматургічну і наукову спадщину Каменяра у світлі найновіших здобутків сучасної літературознавчої думки.

Завершено перевидання фундаментальної Франкової праці в галузі пареміології – «Галицько-руські народні приповідки: У 3 томах, 6 книгах» (Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006–2008).

На кафедрі української фольклористики імені Філарета Колесси створено електронний архів записів української усної словесності. Виконано архівування, каталогізацію, депонування фольклорних записів (близько 5 000 одиниць збереження), здійснених студентами та викладачами кафедр української літератури та української фольклористики у різних регіонах України впродовж 1990-2010 років.

Основні результати прикладних науково-технічних досліджень

Розроблено спосіб отримання наноструктур оксиду цинку (нанониток, наностержнів, тетраподів, наногребінців, нанопоясів, нанотрубок) з парової фази в атмосфері повітря. Отримувані наноструктури можуть використовуватися у мікроелектроніці при виготовленні напівпровідникових пристроїв (сенсорів, п'єзоелектричних наногенераторів і резонаторів, світлодіодів тощо). Розроблений метод виготовлення наноструктур є значно дешевшим порівняно з наявними світовими аналогами, оскільки у ньому не використовуються коштовне обладнання і надзвичайно чисті вихідні матеріали.

Розроблені методом випаровування–конденсації–дифузії технології росту варізонних епітаксійних шарів HgCdTe використовуються для визначення механізмів дифузії домішок в іонно-легованих матеріалах з метою створення високоефективних приймачів ІЧ випромінювання.

Результати дослідження закономірностей люмінісценції та трансферу енергії збудження у фосфорах на основі оксидів та бромідів використано при розробці високоінформативних проекційних електронно-променевих трубок з високою роздільною здатністю з екраном на основі монокристалічних плівок.

Показано можливість застосування просторово неоднорідних напівпровідникових матеріалів на основі поруватого кремнію як сенсорів чи трансдьюсерів для контролю газової атмосфери, використовуючи ефекти зміни імпедансу та спектрів фотолюмінесценції, запропоновано використання наноструктурованих електродів для визначення біологічно-активних речовин, розроблено спосіб одержання гібридних наноструктур полімер-напівпровідник.

Підготовлено структурну блок-схему та алгоритм роботи пристрою, призначеного для швидкої реєстрації клітин мікроорганізмів за даними вимірів інтенсивності розсіяного ними світла. Розроблено конструкцію та виготовлено оптичну кювету пристрою.

Постійно проводяться лазерно-локаційні спостереження низькоорбітальних штучних супутників Землі (ШСЗ). Отримані нормальні точки оперативно передаються у відповідні міжнародні центри мережі ILRS та в Український центр визначення параметрів обертання Землі. На основі дослідження та юстування оптико-механічних систем телескопу ТПЛ-1М створено нову

карту механічних похибок телескопа, що дозволило провести «сліпі» спостереження штучних супутників Землі. Модернізовано гід-шукач на базі об'єктива «Уран-9» та сучасної чутливої ПЗЗ-камери, проведено його дослідження.

Побудовано емпіричну модель короткотермінового стійкого прогнозу геомагнітних збурень як відгуку на прояви активності Сонця. Розроблену методику можна використовувати для прогнозу середньодобового геомагнітного та планетарного індексів як у періоди помірної, так і надвисокої активності Сонця із завчасністю одна доба. Модель дає стійкий прогноз геомагнітних збурень у періоди помірної та високої активності Сонця.

Проведено оцінку біологічного різноманіття у межах нових кордонів біосферних резерватів «Західне Полісся» та «Розточчя». Удосконалено систему фауністичного моніторингу за станом популяцій, впливом антропогенного навантаження та трансформації екосистем, динамікою ландшафтів та ландшафтних структур на території Шацького та Яворівського природних національних парків. Створено екологічну базу даних для природоощадливих технологій та геоінформаційних систем (ГІС), оцінки перспектив розвитку рекреації у Шацькому національному парку та на Розточчі.

Розроблений метод очищення нафтозабруднених ґрунтів базується на створенні штучних насаджень *осоки шорсткої* (*Carex hirta*) у поєднанні з *люцерною хмелевидною* (*Medicago lupulina* L.), *конюшиною лучною* (*Trifolium pratense* L.), *соєю щетинистою* (*Glicine hispida* Maxim) та *бобом* (*Vicia faba* L.), що забезпечує покращення фізико-хімічних властивостей забрудненого ґрунту (кислотності, повітряно-водного балансу), сприяє відновленню чисельності аборигенної ґрунтової мікрофлори (сапрофітів, мікроскопічних грибів, пропіоново-кислих, целюлозоруйнуючих бактерій та ін.) та супроводжується деструкцією нафти у ґрунті.

Виявлено ген (ген репресора LanK) актиноміцентів, що контролюють синтез агліконової частини ангуциклінових антибіотиків (ландоміцинів). Ландоміцини – велика група природних метаболітів полікетидної природи, що виявляють цитотоксичні та протипухлинні властивості. Виявлення продуцентів нових ландоміцинів з довгими глікозидними ланцюгами та змінами у структурі аглікону дасть змогу отримати нові антибіотики з покращеними біологічними та фармакологічними властивостями.

Запропоновано удосконалений спосіб лікування діабету та викликаних ним ускладнень шляхом нового підходу до етіології захворювання і використання відомих сполук, що дозволить розширити групу препаратів з антиоксидантними властивостями, які використовуються для лікування. Цей спосіб базується на застосуванні карнозину як природного антиоксиданта і стабілізатора мембран. Зауважено, що при вживанні цього препарату відбувається погашення перекисного окислення, а, отже, і стабілізація мембран.

Розроблено сенсори для візуального експрес-контролю харчових продуктів за виявленням газів, зокрема, аміаку, що утворюються при зберіганні харчових продуктів. Індикатор свіжості харчових продуктів виконується у вигляді оптично-прозорої пластинки з полімерним покриттям на основі кислотно-легованого поліаміноарену, який дозволяє візуально визначити момент порушення свіжості харчових продуктів при зберіганні шляхом

застосування нових індикаторних речовин, що забезпечує підвищення чутливості, спрощення конструкції та багаторазове використання індикатора за рахунок відновлення його властивостей.

В університеті працюють відомі в Україні та світі наукові школи: Фізика твердого тіла; Теоретична фізика; Кристалохімія; Фізико-хімія полімерів; Біохімія і молекулярна біологія; Біоенергетика і електрофізіологія секреторних клітин; Мінералогічна школа академіка Є. Лазаренка; Термобарогеохімічна школа професора М. Єрмакова; Львівська наукова школа геології та металогенії докембрію; Інженерна, екологічна та регіональна геоморфологія; Територіальна організація суспільства; Генетичне ґрунтознавство; Комплексний аналіз; Функціональний аналіз; Механіка деформівного твердого тіла; Чисельне моделювання і оптимізація фізико-механічних полів; Дослідження розвитку агропромислового комплексу України, державного регулювання транскордонного підприємництва в умовах глобалізації; Економіко-математичне моделювання в управлінні економіко-виробничими системами; Франкознавство; Слов'янознавство; Історія соціально-політичних процесів в Україні; Загальна теорія прав людини; Захист прав і законних інтересів потерпілого та інших суб'єктів кримінального процесу.

Перспективними напрямками наукових досліджень, які й надалі планується розвивати в Університеті, є: Квантові системи з сильними кореляціями; Фізика низькорозмірних систем; Діелектричні матеріали для сенсорики; Матеріалознавство інтерметалічних сполук; Нові структуровані наноматеріали; Нові енергоощадні матеріали; Біотехнології для отримання нових протипухлинних препаратів; Біомембрани і макромолекулярні системи клітини в біотехнологіях; Моделі та методи комп'ютерного моделювання; Нові математичні методи в економіці; Еколого-фізіологічні основи біотичної детоксикації забруднених ґрунтів; Нові методи і форми навчання та ін.

Десять учених університету – працівників трьох факультетів: фізичного, хімічного та прикладної математики і інформатики – відзначено Державними преміями України в галузі науки і техніки: 2000 р. – проф. І. Вакарчук; 2001 р. – проф. Й. Стахіра; 2007 р. – проф. М. Миськів; 2008 р. – професори Б. Котур, Я. Каличак, Р. Гладисhevський, В. Павлюк, пров. наук. співр. Ю. Стадник, доц. В. Заремба; 2009 р. – доц. Ю. Щербина.

Університет є ініціатором і організатором (співорганізатором) проведення щороку понад 60 міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференцій.

Університет здійснює підготовку кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру та докторантуру. В аспірантурі Університету – одній з найбільших в Україні – навчається майже 900 осіб за 89 спеціальностями. За роки незалежності України кількість аспірантів в університеті зросла у 3,45 раза – від 256 у 1991 р. до 884 у 2010 р.

За 2006–2010 рр. співробітники Університету захистили 61 докторську та 486 кандидатських дисертацій. В Університеті працюють 20 спеціалізованих учених рад (у т. ч. 10 рад із захисту докторських дисертацій) за 44 спеціальностями. Провідні вчені Університету є членами експертних рад ВАК України.

На високому рівні в Університеті є організація науково-дослідної роботи студентів, діє студентське наукове товариство. У 2010 р. 20 студентів Університету стали переможцями і призерами всеукраїнських студентських олімпіад з навчальних дисциплін та спеціальностей. Призерами II туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з природничих, технічних і гуманітарних наук став 21 студент.

У 2008 р. уперше в історії України команда Львівського національного університету імені Івана Франка у складі аспіранта і студентів факультету прикладної математики та інформатики стала переможцем (золота медаль) чемпіонату світу зі спортивного програмування у м. Банфф (Канада). У 2011 р. студент хімічного факультету Андрій Нещадін та студент механіко-математичного факультету Остап Червак вибороли золоту та срібну медалі на міжнародних студентських олімпіадах з хімії та математики.

Понад дві тисячі студентів беруть активну участь у 107 наукових гуртках та працюють у 15 науково-дослідних лабораторіях, у низці проблемних груп, у літературній студії. В Університеті діє громадська організація «Центр Молода дипломатія» та студентська громадська організація «Лабораторія ідей». Студенти залучаються до виконання наукових госпдоговірних робіт, держбюджетних робіт та ін. проектів.

Щороку зростає кількість студентських аспірантських наукових конференцій, які відбуваються в Університеті. У 2010 р. їх було 29, у роботі 13 з них приймали участь студенти і молоді учені зарубіжних країн. Понад 200 учасників зібрали: міжнародна наукова студентсько-аспірантська конференція «Світова економічна криза: причини, наслідки та перспективи подолання», VI міжнародна конференція студентів та аспірантів «Молодь і поступ в біології», IX міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи», «Фізичні методи в екології, біології та медицині» та ін. Щороку на наукових конференціях понад 1500 студентів виголошують доповіді. У їхньому науковому здобутку майже 400 опублікованих наукових статей та понад півтисячі тез доповідей.

Кілька років поспіль Університет є активним учасником Львівського фестивалю освіти і науки. Багато учнів середніх навчальних закладів мали змогу ознайомитись з цікавими науковими об'єктами, дослідями, досягненнями науковців університету і пересвідчитись, що наука – це цікаво.

Факультети та кафедри Університету активно співпрацюють з понад 35 інститутами НАН України у містах Львові, Києві, Харкові, Донецьку, Умані, галузевими академіями наук України, Головною астрономічною обсерваторією, ботанічними садами загальнодержавного значення, з підприємствами, установами тощо.

Для впровадження результатів науково-технічних розробок у виробництво в Університеті проводиться аналіз результатів науково-технічної та науково-дослідної діяльності щодо можливості їх використання, експонування, передачі третім особам та в інформаційні центри, включення до баз даних та інших форм інформації, доступних значному колу осіб. Це – організація презентації наукових досягнень співробітників Університету у Днях науки і техніки, виставках та інвестиційних ярмарках різних рівнів

(зокрема, у Міжнародному ярмарку інвестицій та нерухомості «Україна – ЄС»), що відбуваються щорічно у Львові та поза його межами. Налагоджено співпрацю з питань комерціалізації наукових розробок із Західним науковим центром НАН країни та МОНМС України, Технологічним парком «Яворів», Львівським Державним Центром Науки, Інновацій та Інформатизації (ЛьВЦНІ). З метою пошуку потенційних інвесторів і комерційних партнерів та подальшого впровадження десятки науково-технічних розробок вчених Університету, що мають практичне застосування, передано в технопарки «Яворів» та «Сеанс» (м. Львів).

У Львівському національному університеті імені Івана Франка видається 19 серій вісників університету, 12 збірників наукових праць, 7 наукових журналів. 10 видань засновано після 2000 р.: Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство (2001); Просценіум (2001 р.); Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології (2005 р.); Вісник Львівського університету. Серія соціологічна (2007 р.); Вісник Інституту археології (2006 р.); Біологічні студії (2006 р.); Теорія і практика викладання української мови як іноземної (2006 р.); Хімія металів і сплавів (2008 р.); Міфологія і фольклор (2008 р.); Мова і суспільство (2010 р.). Усі видання є фаховими, 34 з них включені у новий (2010 року) перелік видань ВАК України. «Вісник Львівського університету. Серія біологічна» – один з небагатьох наукових журналів України, який включено до переліку видань ISI (США, Філадельфія).

Кількісні показники видавничої діяльності Університету подано у таблиці:

Публікації	2006	2007	2008	2009	2010
Підручники	15	37	26	18	21
Монографії	50	58	84	81	57
Навчальні посібники	92	94	131	108	118
Статті (у т. ч. у міжнародних журналах)	3137 (427)	3491 (539)	3501 (670)	3306 (476)	3682 (663)

Більшість підручників і навчальних посібників учених Університету має гриф Міністерства освіти і науки України (нині – Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України) та використовується при викладанні навчальних курсів у вищих навчальних закладах України.

Університет підписав договори про співпрацю з 84 університетами та науковими установами із 28 країн світу. Найтісніші наукові контакти Університету є з Республікою Польща: укладено угоди з вищими навчальними закладами – Варшавським, Вроцлавським, Ягеллонським, Шльонським, Опольським, Люблінським, Жешувським університетами, Краківською педагогічною академією, Вищою педагогічною школою м. Кельци, Академією Яна Длугоша (м. Ченстохова), Вищою школою управління та адміністрації м. Перемишля та Інститутом фізики ПАН.

Щороку в рамках міжнародних угод Університет відвідують майже 1000 іноземних фахівців і студентів і приблизно така ж кількість наших

студентів, аспірантів і співробітників їде за кордон на навчання, для участі у конференціях, читання лекцій, проведення наукових досліджень і стажування. Для студентів Університету читають лекції викладачі з Великобританії, Канади, Швеції, Німеччини, Кореї, Австрії, Франції, Хорватії, Білорусі, Японії, Іспанії, Польщі, Китаю, Лівії, Сирії, Словаччини, Туреччини, Пакистану. Студенти мають змогу вивчати в Університеті 31 іноземну мову, у т. ч. усі слов'янські, естонську, японську, перську, арабську, китайську мови.

В Університеті функціонує 6 міжнародних центрів: Центр Британської Ради, Центр германістики, Центр італійської мови і культури, Французький методично-інформаційний центр, Центр країн Північної Європи, Центр сучасної грецької мови і культури, Австрійський центр, які допомагають вченим університету та західного регіону України підвищувати свій освітньо-кваліфікаційний рівень.

Почесне звання «Doctor honoris causa» Львівського національного університету імені Івана Франка отримали іноземні громадяни: професор Педагогічної академії в Кракові Ф. Кірик (Польща), професори Вроцлавського університету А. Ян, Т. Глов'як (Польща), професор Варшавського університету Є. Аксер (Польща), Голова Австрійської кооперації в науці і культурі професор Б. Штільфрід (Австрія), професор Українського вільного університету Л. Рудницький (Німеччина), голова Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Америці Л. Онишкевич (США), професор О.-М. Біланюк (США), професор Г. Колодко (Польща), професор В. Мантль (Австрія), М. Боярські (Польща), а також відомі українські вчені, письменники, громадські діячі: І. Драч, В. Куйбіда, Д. Павличко, М. Бродин, В. Семиноженко, І. Дзюба, Б. Тарасюк, І. Скрипник, І. Юхновський, Є. Сверстюк, Л. Костенко, В. Шевчук, Ігор Калинець.

Університет і надалі буде розвивати фундаментальні і прикладні дослідження в галузі природничих, суспільних та гуманітарних наук, зосередивши науковий потенціал вчених на виконанні тематики з пріоритетних наукових напрямків, що розвиваються в Україні, забезпечувати всебічний розвиток наукових шкіл. Передбачається залучення потенційних інвесторів до широкого впровадження прикладних наукових розробок.

Університет у співпраці з інститутами НАН України, науково-виробничими організаціями, закордонними партнерами буде формувати спільні наукові проекти для участі в конкурсах за цільовими програмами МОНмолодьспорту України та НАН України, державними науково-технічними програмами, 7-ї рамкової програми ЄС, іншими міжнародними угодами. До виконання проектів будуть і надалі широко залучатися студенти і аспіранти.

Пріоритетний розвиток науки у Львівському національному університеті імені Івана Франка буде забезпечуватися і в майбутньому, адже ми всі розуміємо, що тільки таким шляхом – гармонійним і нерозривним поєднанням освіти і науки – можна досягти гідного місця для нашої держави у світовому співтоваристві третього тисячоліття.

*Проректор з наукової роботи
професор*

Б. Я. Котур

ФІЗИКО-МЕХАНІЧНИЙ ІНСТИТУТ ім. Г. В. КАРПЕНКА НАН УКРАЇНИ: ЙОГО РОЗВИТОК І ДОСЯГНЕННЯ ЗА 60 РОКІВ

Фізико-механічний інститут НАН України заснований у Львові у 1951 році на базі тоді існуючих тут установ АН Української РСР і АН СРСР. Початкова назва – Інститут машинознавства та автоматики АН УРСР, а у 1964 році Інститут змінив назву на «Фізико-механічний інститут» (ФМІ).

Створення Інституту було зумовлено необхідністю формування та розвитку науково-технічного потенціалу в галузі машино- та приладобудування у західних областях Української РСР, а також необхідністю наукового супроводу розбудови сфери промислового виробництва у цьому регіоні. З урахуванням сказаного, наукова діяльність Інституту була спрямована на вирішення фундаментальних і прикладних проблем в галузі матеріалознавства конструкційних матеріалів, механіки матеріалів і міцності конструкцій, а також створення методів і засобів автоматизації виробничих процесів, зокрема на підготовку наукових і технічних спеціалістів у цій сфері розвитку промисловості, науки і культури.

Першим директором Інституту був професор М. М. Шумиловський (1951-1952 рр.). У той час в Інституті працювали відомі науковці: Г. М. Савін, М. Я. Леонов, В. М. Михайловський. Від 1952 до 1971 року директором Інституту був Г. В. Карпенко, а у 1971 році директором ФМІ став В. В. Панасюк.

Саме під керівництвом Г. В. Карпенка і як директора, і як керівника одного із профільюючих наукових відділів розпочався бурхливий розвиток Інституту. Г. В. Карпенко всебічно розвивав і утверджував новий науковий напрям в науці про міцність і довговічність елементів конструкцій машин, а саме: фізико-хімічну механіку матеріалів, яка охоплювала дослідження міцності матеріалів у різних робочих середовищах, зокрема в корозійних. Він готував наукових дослідників у цій галузі науки, створював необхідні лабораторії для проведення фундаментальних та прикладних досліджень (у спеціальній книзі «Фізико-хімічна механіка матеріалів» [1], яка підготовлена Інститутом до 100-річчя від дня народження Г. В. Карпенка, наведені приклади розвитку цього наукового напрямку).

У травні 1952 року професор Львівської політехніки К. Б. Карандєєв очолив один із відділів Інституту, який в середині 50-х років минулого століття мав назву «Відділ автоматизації контролю та вимірювальної техніки». Цей відділ розгорнув наукову роботу з проблем наукового приладобудування, зокрема вітчизняної апаратури для електророзвідки корисних копалин. К. Б. Карандєєв разом із В. М. Михайловським започаткували новий науковий напрям в галузі наукового приладобудування – фізикометрію.

Дослідження Г. М. Савіна, М. Я. Леонова та інших працівників Інституту з проблем концентрації напружень біля гострих концентраторів – надрізів і тріщин [2] вже у перше десятиріччя діяльності Інституту започаткували новий напрям в науці про міцність деформівних тіл (деталей машин) з дефектами типу тріщин. Цей розділ науки про міцність інженерних кон-

струкцій інтенсивно розробляли у другій половині ХХ століття науковці та інженери світової наукової спільноти, а також науковці ФМІ.

Ці наукові напрями стали основою формування наукової проблематики Інституту. І вже у 70-80-ті роки минулого століття в Інституті утвердились такі профілюючі напрямки наукових досліджень:

1. Фізико-хімічна механіка руйнування та міцності матеріалів, зокрема вплив на їх властивості експлуатаційних середовищ.

2. Теорія та технології захисту металоконструкцій від корозії та корозійно-механічного руйнування.

3. Теорія та методи неруйнівного контролю стану неоднорідних середовищ і створення інформаційно-вимірjuвальних систем.

У цих ділянках науки Інститут посідає провідні позиції в Україні та світовому науковому співтоваристві.

Зазначені пріоритетні наукові напрямки зберігають свою актуальність і донині [3-5]. Їх представляють наукові школи, що започаткували зазначені вище науковці, та які функціонують тепер в Інституті з таких проблем:

- механіка руйнування та міцності матеріалів (академік НАНУ В. В. Панасюк, член-кореспондент НАНУ І. М. Дмитрах).
- корозія та захист металів від корозії (член-кореспондент НАНУ В. І. Похмурський, д. т. н. Г. М. Никифорчин).
- фізичні поля в неоднорідних середовищах та неруйнівний контроль матеріалів і середовищ (акад. НАНУ З. Т. Назарчук, д. ф.-м. н. Д. Б. Куриляк).
- структурна механіка та міцність конструкційних матеріалів (член-кореспондент НАНУ В. М. Федірко, д. т. н. О. П. Остап).

Від 1965 року Інститут видає науково-технічний журнал «Фізико-хімічна механіка матеріалів», який став провідним у висвітленні проблем фізико-хімічної механіки руйнування та міцності матеріалів, впливу середовища на міцність матеріалів, зокрема корозійних та воденьвмісних, впливу дефектності структури матеріалів на їх міцність, теорії, методів і технологій захисту металів від корозії тощо. Журнал перевидается англійською мовою видавництвом «Springer» під назвою «Materials Science» (translated from Ukrainian). З цього ж 1965 р. регулярно виходить міжвідомчий збірник «Відбір та обробка інформації», а також тематичні збірники наукових праць. Вагомим досягненням Інституту є публікація упродовж 1988–2009 рр. серії фундаментальних праць «Механіка руйнування та міцність матеріалів» (12 томів).

За минулі 60 років співробітники Інституту захистили 84 докторські та 587 кандидатських дисертацій, у тому числі, відповідно, 17 і 60 – за останні десять років. Науковці ФМІ опублікували 274 монографії, отримали понад 1600 авторських свідоцтв на винаходи. Науковців Інституту за вагомі наукові та прикладні розробки відзначено двома Державними преміями СРСР, вісьмома Державними преміями України, сімнадцятьма преміями Академії наук України [3].

У 1980 році на вшанування заслуг академіка Г. В. Карпенка перед наукою та Інститутом і з нагоди 90-річчя від дня його народження ФМІ присвоєно його ім'я.

Деякі важливіші досягнення ФМІ

1. З проблеми фізико-хімічної механіки руйнування та міцності матеріалів. Г. В. Карпенко утвердив новий напрям досліджень впливу робочих середовищ на міцність матеріалів, який дістав назву «фізико-хімічна механіка матеріалів». Впродовж 50-70-х років в Інституті досягнуто вагомих результатів у цій галузі науки [1, 3], зокрема у вивченні корозійної втоми та корозійного розтріскування металів (Г. В. Карпенко, І. І. Василенко, В. І. Похмурський, В. Т. Степуренко, А. І. Яцюк та ін.), високотемпературної роботоздатності конструкційних матеріалів (Г. Г. Максимович, М. Й. Чаєвський та ін.), водневого окрихчення металів та сплавів (Г. В. Карпенко, Р. І. Крип'якевич та ін.). Ці дослідження стали основою нових технологій зміцнення матеріалів – термомеханічного та поверхневого зміцнення (Ю. І. Бабей, О. М. Романів та інші).

У цей період в Інституті були розпочаті перші дослідження з теорії граничної рівноваги твердих тіл з тріщинами [6] (М. Я. Леонов, В. В. Панасюк, П. М. Витвицький), а також з концентрації напружень біля отворів і з термопружності (Г. М. Савін, Я. С. Підстригач, С. Я. Ярема). У 1968 році була опублікована монографія [6] «Гранична рівновага крихких тіл з тріщинами», яка у 1971 році була перевидана в США англійською мовою, що підняло авторитет Інституту у світовій науковій спільноті у цій галузі науки.

Зазначені вище дослідження стали основою для стандартизації характеристик тріщиностійкості матеріалів, тобто нової характеристики опірності матеріалу його руйнуванню – поширенню тріщин. Тут розроблено основи методів оцінювання статичної тріщиностійкості на циліндричних зразках із круговою тріщиною (О. Є. Андрейків, Л. Т. Бережницький, С. Є. Ковчик, М. С. Когут, В. В. Панасюк, С. Я. Ярема).

У 60-80-ті роки минулого століття в Інституті здійснили широко-масштабні дослідження з проблем швидкості росту втомних тріщин у сталях, алюмінієвих, магнієвих та титанових сплавах і конструкційній кераміці в газових середовищах, вакуумі за нормальних та низьких температур (О. М. Романів, С. Я. Ярема, О. П. Осташ). На цій основі створено нормативні документи на методи випробувань конструкційних матеріалів на циклічну тріщиностійкість, які були затверджені Держстандартом СРСР (Комісію Держстандарту СРСР з цієї проблеми очолив О. М. Романів).

Впродовж 1980–1990 рр. отримано фундаментальні результати про вплив агресивних середовищ на тріщиностійкість металів та сплавів (І. М. Дмитрах, В. В. Панасюк, Л. В. Ратич, Г. М. Никифорчин). Запропоновано нову концепцію механіки втомного руйнування конструкційних матеріалів з тріщинами в корозійних середовищах [7, 8], розвинуто методологію оцінки коефіцієнтів інтенсивності напружень біля корозійних тріщин з урахуванням закриття тріщини із-за наявності пластичних деформацій біля її вершини [3] (Г. М. Никифорчин). На цих результатах ґрунтуються сучасні методи побудови основних діаграм втомної тріщиностійкості для прогнозування довговічності конструкційних елементів у корозійних середовищах.

Перша половина 90-х років закінчилася для ФМІ визначною подією. У 1995 р. групу науковців ФМІ (В. В. Панасюк, О. Є. Андрейків, О. М. Рома-

нів, М. П. Саврук, З. Т. Назарчук, С. Є. Ковчик, Г. М. Никифорчин, О. П. Дацишин) відзначено Державною премією України в галузі науки і техніки за цикл праць (12 монографій) під назвою «Фізико-хімічна механіка руйнування матеріалів і цілісність конструкцій».

З 2001 р. в Інституті досягнуто важливих результатів з визначення періоду зародження біля заданого концентратора напружень мінімальної довжини втомної макротріщини під час циклічного деформування тіла (О. П. Осташ та інші) [9]. Досліджено вплив водню та корозійних середовищ залежно від типу системи «метал – середовище» на корозійне розтріскування металів (Р. К. Мелехов). Розроблено нові низьколеговані сталі з підвищеною тривкістю до розтріскування у сірководні (І. І. Василенко), а також встановлено умови робото-здатності високоміцних металів у рідкометалевих теплоносіях АЕС (Г. Г. Максимович, М. Й. Чаєвський, Є. М. Лютий, В. В. Попович). Досягнуто важливих результатів щодо водневої деградації сталей у воденьвмісних середовищах (Г. М. Никифорчин, О. З. Студент) [3], зокрема розроблено нормативні документи для оцінювання роботоздатності сталей парогонів ТЕС із урахуванням пусків–зупинок блоків ТЕС, які базуються на виявленому різному характері впливу наводнювання сталей на їх тріщиностійкість. Це стало основою підготовленого нормативного документа, затвердженого Мінпаливенерго [3], який визначає порядок оцінювання технічного стану металу паропроводів ТЕС.

Упродовж 2000–2010 років розроблено нові технології зміцнення поверхневих шарів деталей машин і виробів для підвищення довговічності елементів авіаконструкцій. Сформульовано теоретичні й технологічні принципи реалізації інженерії поверхні титанових сплавів, зокрема запропоновано нові технології термообробки і поверхневого насичення титанових та алюмінієвих сплавів у контрольованих киснево-нітридних середовищах (В. М. Федірко, І. М. Погрелюк та ін.). Ці результати впроваджені на авіапідприємствах України, зокрема на ДП ім. Антонова [3, 10, 11].

В Інституті розроблені нові підходи для розв’язування динамічних задач механіки руйнування твердих тіл з дефектами типу тріщин (М. П. Саврук) [12, 13], розв’язано впродовж 2000–2010 років нові задачі такого класу. На основі розв’язків деяких динамічних задач для призматичних балок з тріщинами розроблені нормативні документи (стандарти України) для визначення такої технічної характеристики конструкційних матеріалів як їх динамічна тріщиностійкість (Я. Л. Іваницький та інші) [14].

Важливим розділом фізико-хімічної механіки руйнування та довговічності елементів конструкцій є проблема контактної взаємодії твердих тіл за умов кочення або проковзування одного тіла по поверхні іншого (партертя) і викришування поверхні, утворення пітингів (ямок на поверхні кочення) тощо. У розв’язанні цієї проблеми науковці Інституту досягли значних успіхів, зокрема отримано (О. П. Дацишин та інші) [15, 16] фундаментальні результати щодо створення розразункових моделей для оцінювання довговічності контактуючих тіл (трибоспряжень).

2. Проблема водневого окрихчення металів. Ця проблема фізико-хімічної механіки металевих матеріалів у ХХІ столітті набуває особливої актуальності. Зацікавлення цією проблемою науковців і виробників у

першу чергу продиктоване сучасними тенденціями розвитку водневої енергетики та водневих технологій.

Науковці ФМІ працюють над розв'язанням різних аспектів цієї проблеми, дослідження якої започаткував Г. В. Карпенко [1].

Починаючи із 2000 року в роботах О. Є. Андрейківа, І. І. Булика, І. М. Дмитраха, І. Ю. Завалія, Г. М. Никифорчина, В. І. Похмурського, Я. Л. Іваницького, О. З. Студент, В. В. Федорова та інших одержано ряд нових наукових та прикладних результатів з цієї проблеми [3, 17–20].

3. Ін'єкційні технології для відновлення роботоздатності пошкоджених будівельних споруд тривалої експлуатації. Групою науковців та інженерів ФМІ і Державного інженерного центру «Техноресурс» при ФМІ (керівники робіт: В. І. Маруха і В. П. Силованюк) розроблено нові підходи для оцінювання міцності конструкцій із заповненими пошкодженнями, а також для оптимізації технологій відновлення роботоздатності пошкоджених об'єктів. Використовуючи ці технології та створений мобільний комплекс устаткування для їх реалізації, можна здійснювати необхідні ремонтні роботи в комунальних господарствах міст країни. І це роблять наші спеціалісти з ДІЦ «Техноресурс» [21].

4. Захист металевих конструкцій від корозії. Це один із пріоритетних напрямків діяльності ФМІ. Дослідження з цієї проблеми у ФМІ були започатковані Г. В. Карпенком і розвиваються його учнями і послідовниками, зокрема великою групою науковців під керівництвом В. І. Похмурського.

Проведені в Інституті, починаючи з 80-х років, теоретико-експериментальні дослідження з цієї проблеми мають важливе теоретичне і практичне значення і, як складова частина комплексної роботи «Наукові основи та технічні засоби електрохімічних методів систем контролю екологічної безпеки і корозійної активності техногенних середовищ», відзначені Державною премією України в галузі науки і техніки за 2002 рік (учасником цієї роботи від ФМІ є В. І. Похмурський)

Науковці ФМІ (В. І. Похмурський, Г. М. Никифорчин, І. М. Зінь, М. С. Хома та інші) працюють тепер над розробкою методів оцінювання роботоздатності конструкцій в корозійних середовищах, використовуючи нові фізико-хімічні підходи, а також нові покриття, інгібітори та інші засоби захисту металів від корозії [3, 22].

У цьому плані вперше в Україні розроблено ефективні методи нанесення захисних покриттів на поверхню виробів, використовуючи електродні порошкові дроти [22].

ФМІ є базовою організацією Республіканської міжвідомчої науково-технічної ради з проблем корозії та протикорозійного захисту металів, яка здійснює координацію фундаментальних і прикладних досліджень з цієї проблеми, проводить відповідні науково-технічні конференції кожних два роки, починаючи з 1992 року, здійснює аналіз розвитку досліджень у галузі протикорозійного захисту металофонду України.

5. Проблеми діагностики фізичних властивостей матеріалів і середовищ. Цей профільюючий науковий напрям діяльності Інституту охоплює теоретичні та прикладні дослідження щодо використання різних фізичних

полів для діагностики стану інженерних об'єктів і середовищ, створення методів і засобів неруйнівного контролю стану об'єктів, матеріалів і середовищ. Перші дослідження в Інституті з цієї проблеми розпочали у 50-ті роки М. М. Шумиловський, В. М. Михайловський, К. Б. Карандєєв та ін. У 70-ті роки минулого століття Інститут визнано однією із головних організацій з науково-технічної проблеми «Космічне приладобудування».

Для дослідження космічного простору розроблено швидкодійні бортові процесори, а також вимірювальні прилади для космічних експериментів (Б. І. Блажкевич, В. В. Грицик, М. А. Раков). Використовуючи їх, вчені Інституту взяли участь у реалізації відомого експерименту XX століття «ВЕГА», в якому забезпечили вимірювання електричного поля в космічній плазмі (П. М. Сопрунюк, В. С. Цибульський та ін.), розробили та впровадили у практику ряд геофізичних приладів для пошуку та оцінювання об'ємів корисних копалин у надрах Землі (Л. Я. Мізюк, В. І. Гордієнко, Р. Ф. Федорів та ін.), створили унікальну експериментальну базу для космічних досліджень у декаметровому діапазоні радіохвиль (В. В. Кошовий, О. М. Свенсон та ін.). У першому десятиріччі XXI століття розробили теорію вимірювання та відповідні математичні моделі електромагнетного й акустичного полів у неоднорідному середовищі і створили апаратуру для пошуку та оцінювання стану різних підземних комунікацій (Р. М. Джала, З. Т. Назарчук, І. М. Яворський, П. П. Драбич) [3].

Особливого розвитку набули акустичні та вихрострумові методи неруйнівного контролю. Розроблено оригінальні вихрострумові дефектоскопи та аналізатори для виявлення приповерхневих тріщин та інших дефектів у металевих виробах, які впроваджені в інженерну практику, зокрема на підприємствах авіаційної техніки (А. Я. Тетерко, В. М. Учанін). Створено спеціальні системи сенсорів і необхідне програмне забезпечення для розпізнавання образів та аналізу зображень зондувального об'єкта (В. В. Кошовий, Б. О. Попов, О. М. Свенсон, Р. А. Воробель). Для ефективної обробки інформації розроблено гібридні (електронно-оптичний та цифровий) методи обробки (Р. С. Бачевський, Л. І. Муравський). На цій основі створені ефективні технології та спецпроцесори для розпізнавання і аналізу складноструктурованих зображень (Б. П. Русин).

Синтез зазначених вище досліджень і розробок здійснено групою науковців Інституту (В. В. Кошовий, Д. Б. Куриляк, О. І. Овсянніков, В. М. Учанін, Р. М. Джала, О. Б. Лящук, Л. І. Муравський, І. М. Романишин, І. Б. Івасів, І. М. Яворський, М. В. Лисак, О. М. Сергієнко, В. Р. Скальський, П. П. Драбич, Р. А. Воробель, Б. О. Попов, Б. П. Русин) під керівництвом З. Т. Назарчука, які підготували та опублікували синтезуючу монографію «Неруйнівний контроль і технічна діагностика» [23].

6. Міжнародна співпраця та інтеграція у світову наукову спільноту. Упродовж 60–70-х років було налагоджено співпрацю з ученими Центральної та Східної Європи: Польщі, Угорщини, Німецької Демократичної Республіки, Чехословаччини, Болгарії. Деякі відомі вчені з західних країн відвідували Інститут. У 1980 р. Інститут став одним із спів-організаторів у Львові радянсько-англійського семінару з проблем корозійної втоми металів (від Радянського Союзу керівником семінару був акаде-

мік А. А. Колотиркін, а його заступником – директор ФМІ). На ньому обговорювали актуальні питання з цієї проблеми з закордонними спеціалістами. Інститут став активним партнером для міжнародної співпраці у цій галузі науки.

Починаючи з другої половини 80-х років, міжнародні наукові контакти Інституту інтенсивно розвиваються. Завдяки зусиллям учених Інституту засноване Українське товариство з механіки руйнування матеріалів (1992 р.), що сприяло інтеграції Інституту в європейську міжнародну наукову спільноту. У цьому ж році (завдяки науковцям ФМІ) Україна стала членом Європейського товариства з цілісності конструкцій (ESIS), а з 1993 р. – членом Міжнародного конгресу з руйнування (ICF).

Інститут отримав міжнародне визнання і став організатором 8-ої Міжнародної (світової) конференції з механіки руйнування (ICF-8, Київ, 1993) – найвищого форуму науковців у галузі механіки руйнування та міцності матеріалів. Це розкрило великі можливості для встановлення двосторонніх контактів з відповідними дослідницькими науковими центрами й університетами за кордоном [24].

Сьогодні Інститут активно співпрацює з ученими Австрії, Великобританії, Греції, Італії, Німеччини, Нідерландів, Норвегії, Польщі, Росії, США, Угорщини, Франції, Швейцарії, Японії.

За останні десять років Інститут організував більше 20 конференцій, симпозіумів і зустрічей, включаючи міжнародні. Як найбільш представницькі тут, зокрема, необхідно згадати Шосту міжнародну конференцію з математичних методів в електромагнетній теорії, Другу, Третю та Четверту міжнародні конференції з механіки руйнування і міцності конструкцій у Львові [25]. Починаючи з 1992 р., кожні два роки Інститут разом з Українською асоціацією корозіоністів проводить міжнародні виставки-конференції «Проблеми корозії і захист матеріалів від корозії».

Науковці Інституту (В. В. Панасюк, О. Є. Андрейків, Г. М. Никифорчин) разом із польськими вченими В. Каспшаком, М. Шатою, І. Калетою (Технічний університет у Вроцлаві) проводять Міжнародні літні школи з механіки руйнування матеріалів (починаючи з 1995 року – кожних 2 роки), беруть активну участь у європейських конференціях з механіки руйнування та міцності конструкцій.

Все це у сукупності сформувало високий міжнародний імідж ФМІ як авторитетної наукової установи в галузі фізико-хімічної механіки руйнування і міцності матеріалів [3].

Відомо, що важливою ланкою науково-дослідних колективів є підготовка та публікація не тільки фундаментальних монографій, а й науково-технічних посібників та підручників для навчання інженерів з урахуванням нових досягнень науки, а також для їх практичної діяльності під час роботи у сфері матеріального виробництва. Науковці ФМІ разом із науковцями Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного університету «Львівська політехніка», Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України, Івано-Франківського національного університету нафти і газу та іншими організаціями впродовж 2001-2010 років підготува-

ли та опублікували 8 (вісім із 12) науково-технічних посібників «Механіка руйнування та міцність матеріалів» (відповідальними редакторами цих томів, починаючи з п'ятого, відповідно є З. Т. Назарчук, Й. Й. Лучко, І. М. Дмитрах, О. І. Балицький, О. П. Остап і В. М. Федірко, В. І. Похмурський і Є. І. Крижанівський, Г. М. Никифорчин, В. В. Панасюк).

Наукові досягнення Інституту за минулі 60 років і стабільна діяльність у теперішній час є основою його подальшого успішного наукового розвитку та вирішення важливих для Української держави науково-технічних завдань економіки.

Література

1. Фізико-хімічна механіка матеріалів // 36. наукових праць, присвячених 100-річчю від дня народження Г. В. Карпенка. – Львів: Фізико-механічний інститут. – 2010. – 448 с.
2. Панасюк В. В. Савін Г. М. і формування львівської наукової школи з механіки матеріалів // Фіз.-хім. механіка матеріалів. – 2007. – № 1. – С. 7–31.
3. Фізико-механічний інститут (1951-2011). – Львів: Сполом. – 2011. – 322 с.
4. Panasyuk V.V. Some stages of the development of fracture mechanics in Ukraine // Fracture Research Retrospect: in An Anniversary in Honor of George R. Irwin 90th Birthday / Ed. H. P. Rossmanith – A. A. Balkema/Rotterdam/Brook-Field. – 1977. – P. 351-367.
5. Panasyuk V. V. Strength and Fracture of Solids with Cracks. – Lviv: Karpenko Physico-Mechanical Institute. – 2002. – 465 p.
6. Панасюк В. В. Предельное равновесие хрупких тел с трещинами. – Киев: Наук. думка. – 1968. – 246 с.
7. Panasyuk V. V., Ratych L. V., Dmytrakh I. M. Fatigue crack growth in corrosive environment // Fatigue Eng. Mater. and Struct. – 1984. – № 1. – P. 1-11.
8. Дмитрах І. М., Панасюк В. В. Вплив корозійних середовищ на локальне руйнування металів біля концентраторів напружень. – Львів: Фізико-механічний інститут. – 1999. – 341 с.
9. Остап О. П., Федірко В. М. Міцність і довговічність авіаційних матеріалів та елементів конструкцій // Механіка матеріалів та міцність конструкцій. Т. 10 / Під заг. ред. В. В. Панасюка. – Львів: Сполом. – 2007. – 1066 с.
10. Федірко В. М., Погрелюк І. М., Яськів О. І. Термодифузійне багатоконпонентне насичення титанових сплавів. – Київ: Наук. думка. – 2009. – 165 с.
11. Pohreliuk I., Yaskiv O., Fedirko V. Formation of carbonitride coatings on titanium through thermochemical treatment from carbon-nitrogen-oxygen-containing media // JOM Journal of Minerals, Metals and Materials. – 2007. – 59, V. 6. – P. 32-37.
12. Саврук М. П. Новий метод розв'язування динамічних задач теорії пружності та механіки руйнування // Фіз.-хім. механіка матеріалів. – 2003. – № 4. – С. 7-11.

13. Кравець В. С. Метод сингулярних інтерго-диференційних рівнянь у плоских динамічних задачах механіки руйнування // Там же. – 2010. – № 2. – С. 95–110.
14. ДСТУ 4675:2006. Розрахунки і випробування на міцність. Методика визначення характеристик динамічної тріщиностійкості металів за нормального відриву за температур від мінус 196 до плюс 400. – К.: Держспоживстандарт. – 2007. – 28 с. ; ДСТУ 7068:2009. Розрахунки і випробування на міцність. Методика визначення характеристик динамічної тріщиностійкості металів за поздовжнього зсуву за температур від мінус 196 до плюс 400. – К.: Держспоживстандарт. – 2009. – 17 с.
15. Дацишин О. П. Довговічність і руйнування твердих тіл під час їх контактної взаємодії // Фіз.-хім. механіка матеріалів. – 2005. – № 6. – С. 5–25.
16. Datsyshyn O. P., Panasyuk V. V. Pitting of the rolling bodies contact surface // Wear. – 2001. – 251, № 1-12. – P. 1347-1355.
17. Influence of hydrogen containing environments on cyclic crack growth resistance of metals / Panasyuk V. V., Andrejkiv O. Ye., Darchuk O. I., Kuznyak N. V. Handbook of Fatigue Crack Propagation in Metallic Structures /Ed. A. Carpinteri. – Amsterdam: Elsevier. – 1994. – P. 1205–1242.
18. Похмурський В. І. Розвиток експериментальних досліджень впливу водню на структуру та властивості металів у Фізико-механічному інституті ім. Г. В. Карпенка НАН України // Фіз.-хім. механіка матеріалів. – 1997. – № 4. – С. 25-38.
19. Андрейків О. Є., Гембара О. В. Механіка руйнування та довговічність металевих матеріалів у воденьвмісних середовищах. – Київ: Наук. думка. – 2008. – 344 с.
20. Федоров В. В., Булик І. І., Панасюк В. В. Використання водню як технологічного середовища для виготовлення сталих магнітів на основі сплавів РЗМ / Зб. «Механіка руйнування матеріалів і міцність конструкцій». – Львів: Фізико-механічний інститут. – 2009. – С. 603–608.
21. Маруха В. І., Панасюк В. В. Силованюк В. П. Ін'єкційні технології відновлення роботоздатності пошкоджених споруд тривалої експлуатації. – Львів: Сполом. – 2009. – 259 с.
22. Похмурський В. І., Хома С. М. Корозійна втома металів і сплавів. – Львів: Сполом. – 2008. – 304 с.
23. Неруйнівний контроль і технічна діагностика: довідник, т.5 / Під ред. З. Т. Назарчука. – Львів: ФМІ НАН України. – 2001. – 1138 с.
24. Механіка руйнування: успіхи та проблеми: Книга-огляд МКР-8 / Під ред. В. В. Панасюка, О. Є. Андрейківа, Л. М. Лобанова, Д. М. Р. Тепліна, Н. В. Кузняк. – Львів: ФМІ НАН України. – 1994. – 176 с.
25. Українське товариство з механіки руйнування матеріалів / В. В. Панасюк, І. М. Дмитрах, І. З. Студент, Р. Р. Кокот. – Львів: Сполом. – 2008. – 773 с.

*Директор Інституту
ак. НАН України*

В. В. Панасюк

ІНСТИТУТУ ГЕОЛОГІЇ І ГЕОХІМІЇ ГОРЮЧИХ КОПАЛИН НАН УКРАЇНИ – 60 РОКІВ

У 2011 році наукова громадськість відзначила 60-річчя одного з провідних інститутів України – Інституту геології і геохімії горючих копалин НАН України, який посідає одне із чільних місць у відділенні наук про Землю Президії НАН України.

Інститут засновано 1951 року на підставі Постанови Ради Міністрів СРСР від 21.02.1951 р. за № 457 та Ради Міністрів УРСР від 24.03.1951 р. за № 561 і ухвали Президії Академії наук УРСР від 23.03.1951 р. Сучасну назву Інститут має від 1963 р. За цей час колектив Інституту очолювали В. Б. Порфір'єв (1951-1963 рр.), Г. Н. Доленко (1963-1982 рр.), Р. В. Кучер (1982-1986 рр.), В. Ю. Забігайло (1986-1996 рр.), І. М. Наумко (1996-1997 рр.), С. О. Лизун (1997-2000 рр.). З 2000 р. директором Інституту є М. І. Павлюк.

Спочатку діяльність Інституту була спрямована на вивчення геології і корисних копалин західних областей України. З ініціативи В. Б. Порфір'єва у Львові було проведено першу відкриту наукову дискусію з проблеми походження і міграції нафти, на якій Львівська школа геологів-нафтовиків аргументувала глибинне неорганічне походження нафти і газу. Цю наукову гіпотезу поклали в основу фундаментальних досліджень Інституту в наступні роки. Також особливу увагу приділяли вивченню стратиграфії, тектоніки, вулканізму Українських Карпат, Передкарпатського і Закарпатського прогинів, Волинсько-Подільської плити, Причорномор'я. Із середини 50-х років в Інституті започатковано новий науковий напрям – геохімічне дослідження мінералотворних флюїдів.

Інтенсивний розвиток у 60-ті роки нафтової геології та гірничо-видобувної промисловості зумовив необхідність реорганізації – 1963 р. Інститут геології корисних копалин реформується в Інститут геології і геохімії горючих копалин, основними завданнями якого були розробки наукових основ пошуків і розвідки родовищ нафти, газу, озокериту, вугілля, горючих сланців та сірки на всій території України. Розроблялися теоретичні та прикладні питання нафтогазової геології і геохімії – походження нафти і газу, їхня міграція, закономірності утворення й розміщення промислових родовищ нафти і газу, механізм утворення солянокупольних структур у нафтогазоносних провінціях, природа та закономірності поширення порідколекторів нафти і газу, гідрогеологія нафтових та газових родовищ. Проводилося також вивчення геології вугільних родовищ і вуглеутворення, природи та закономірностей поширення газів вугільних шахт, тектоніки

вугільних басейнів і її впливу на поширення вугілля різних марок; опрацьовувалися питання комплексного використання карпатських менілітових сланців у народному господарстві; значну увагу приділялося вивченню геології та геохімії сірчаних і калійних родовищ.

Інститут має значні досягнення в галузі стратиграфії, літології, тектоніки, нафтогазоносності Карпатського регіону, Дніпровсько-Донецької западини, Донецького і Львівсько-Волинського кам'яновугільних басейнів, Чорноморсько-Азовського регіону. Наукові сили зосереджуються, передусім, на вирішенні актуальних проблем нафтогазової геології, геохімії і геотехнології. Вивчається геологія метано-вугільних родовищ з метою використання супутнього газу-метану. Досліджуються менілітові сланці, сірка та калійні солі, геохімія осадових товщ нафтогазоносних та вугленосних провінцій, розробляються питання тектоніки, стратиграфії, палеоокеанографії та седиментології корисних копалин.

З Інститутом пов'язані імена багатьох видатних учених – засновників наукових напрямів, академіків: В. С. Соболева, В. А. Сельського, О. С. Вялова, В. Б. Порфір'єва, С. І. Субботіна, Є. К. Лазаренка, Р. В. Кучера, Л. Г. Ткачука, Г. Н. Доленка, В. Ю. Забігайла; членів-кореспондентів: Я. Л. Середи, М. Р. Ладигенського, В. І. Кітика, Ю. М. Сеньковського, М. І. Павлюка; професорів: Е. Б. Чекалюка, Й. В. Грінберга, В. А. Калюжного, В. П. Лінецького, С. І. Пастернака, О. Й. Петриченка, В. В. Колодія, М. І. Галабуди та інших, які зробили вагомий внесок у геологічну науку.

Дослідження вчених Інституту відзначено Державними преміями України – Г. Н. Доленко, В. Б. Порфір'єв (1971); В. А. Калюжний (1983); О. С. Вялов (1986); В. Ю. Забігайло (1991); М. І. Павлюк (2009); премією НАН України ім. В. І. Вернадського – Г. Н. Доленко (1977); О. С. Вялов (1979); Ю. М. Сеньковський (1994). Два працівники мають звання Заслуженого діяча науки і техніки України: М. І. Павлюк (2008) та Ю. М. Сеньковський (2009).

У складі Інституту – вісім наукових відділів, дві структурні лабораторії, у яких працює 90 наукових співробітників, серед них – два члени-кореспонденти НАН України (М. І. Павлюк, Ю. М. Сеньковський), сім докторів та 37 кандидатів наук.

Згідно з Постановою Президії НАН України № 117 від 30.03.2011р., основними напрямками наукової діяльності Інституту є:

- теорія нафтогазоутворення та формування покладів і родовищ нафти, газу, метану у вугільних пластах і сланцевого газу;
- геологічна і геохімічна палеоокеанографія давніх континентальних окраїн;
- геоекологія та розробка наукових засад енергоефективних геотехнологій;
- геохімія, термобарометрія флюїдів мінералотворного середовища.

Від 1965 р. Інститут видає журнал «Геологія і геохімія горючих копалин». Діє спеціалізована вчена рада із захисту докторських та кандидат-

ських дисертацій. Співробітники Інституту захистили 31 докторську і 156 кандидатських дисертацій, опублікували 29 мап України та Європи, 335 монографій. Інститут є учасником і виконавцем міжнародних програм IGCP UNESCO.

Діє Наукова рада НАН України з проблеми «Геологія і геотехнологія горючих копалин» при Відділенні наук про Землю НАН України, для якої Інститут є базовим. Основними завданнями наукової ради є експертна оцінка стану і перспектив розвитку досліджень з проблеми геології та геотехнології нафти, газу, а також – твердих горючих копалин. Наукова робота проводиться у двох секціях: «Геологія, геохімія і геотехнологія нафти і газу» та «Геологія і геотехнологія твердих горючих копалин».

Важливе значення для представників геологічних організацій західного регіону мають наукові семінари, робота яких відновлена в Інституті від 2007 р.

Інститут є координатором науково-дослідних робіт, що виконуються по Карпатському регіону України у рамках Карпато-Балканської геологічної асоціації, головою Українського комітету якої є член-кореспондент НАН України, професор М. І. Павлюк.

Інститут активно розвиває міжнародні наукові контакти. Підписано низку угод про наукове співробітництво з інститутами Польщі, Словаччини, Росії, Білорусі, Азербайджану, Китаю. Вагомий вклад Інститут вносить в розробку екологічних проблем прикордонних територій з Польщею, Словаччиною.

2011 р. у рамках ради створено Міжвідомчу тематичну секцію Наукової Ради з проблеми «Сланцевого газу».

В Інституті створено та успішно працюють наукові школи:

- геодинаміка нафтогазоносних провінцій;
- геологічна і геохімічна палеоокеанографія давніх континентальних окраїн та їх корисні копалини;
- геохімія і термобарометрія флюїдів мінералотворного середовища та розробка методів дослідження індивідуальних включень у мінералах.

Нинішній склад науковців Інституту здатний не лише продовжувати справу його фундаторів і корифеїв, але й ставити і вирішувати в руслі сучасних світових тенденцій нові фундаментальні й прикладні проблеми геології і геохімії паливних копалин, що сприятиме розширенню мінерально-сировинної бази України.

*Директор Інституту
член-кореспондент НАН України*

М. І. Павлюк

НАШІ ВТРАТИ

Пам'яті члена-кореспондента НАН України Бурака Ярослава Йосиповича

(15.03.1931 – 15.06.2011)

15 червня 2011 року відійшов у вічність Я. Й. Бурак – видатний вчений у галузі механіки, наукова діяльність якого в основному пов'язана з побудовою та дослідженням математичних моделей нерівноважних процесів у конденсованих системах, розробкою теоретичних основ і методів оптимізації їх термонапруженого стану. Доктор фізико-математичних наук (1970), професор (1976), член-кореспондент НАН України (1985), науковий керівник Центру математичного моделювання Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України (1992), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (1975) та наукової премії ім. М. М. Крилова НАН України (1999), Заслужений діяч науки України (1982), відзначений Почесними грамотами Президії НАН України (1981, 1991 і 1998 рр.) та Почесною грамотою Верховної Ради України (2006). Був головним редактором наукового збірника «Фізико-математичне моделювання та інформаційні технології», членом редколегій журналів «Математичні методи і фізико-механічні поля», «Машинознавство», «Вісник Львівського університету», «Волинський математичний вісник».

Ярослав Йосипович Бурак народився 15 березня 1931 року в селі Підгороднє Золочівського району Львівської області. У 1948 р. вступає до Львівського державного університету імені Івана Франка на фізико-математичний факультет, який закінчує з відзнакою у 1953 р. за спеціальністю «механіка». Упродовж 1953 - 1955 рр. працює інженером у лабораторії фотопружності Інституту машинознавства і автоматики Академії наук України (від 1964 р. – Фізико-механічний інститут Г. В. Карпенка НАН України). У 1955-1958 роках навчається в аспірантурі при Львівському політехнічному інституті за спеціальністю «опір матеріалів», після закінчення якої працював на різних посадах у системі Національної академії наук України.

Наукова діяльність Я. Й. Бурака багатогранна та різноманітна. Після закінчення аспірантури його увагу привертає проблема побудови особливих розв'язків динамічних задач теорії термopружності за дії на тіла зосереджених силових навантажень. Отримані результати використано для

дослідження релаксації напружень в околі крайової дислокації Пайерлса у зв'язку з утворенням атмосфери Котрелла.

У другій половині 60-х років Я. Й. Бурак спільно з Я. С. Підстригачем активно працював над побудовою фізико-математичних моделей діелектричних та електропровідних неферомагнітних пружних тіл із урахуванням тензорного характеру локального розподілу електричних зарядів. Разом з учнями розвинув термодинамічну теорію електропровідних неферомагнітних пружних середовищ, у рамках якої кількісно описано механічні, теплові й електромагнітні процеси. На цій основі проведено вивчення міцнісних властивостей тіл і кінетики протікання корозійних процесів.

Тоді ж Я. Й. Бурак у співпраці з Я. С. Підстригачем та Е. І. Григолюком розробляють теоретичні засади і методи оптимізації термопружного стану деформівних тіл. При цьому були сформульовано та розв'язано нові неklasичні екстремальні задачі термомеханіки оболонок і пластин за заданих областей допустимої зміни функції керування й обмежень на параметри фізико-механічних процесів.

На основі цих фундаментальних досліджень Я. Й. Бурака створено та впроваджено у промислове виробництво методи оптимізації зміцнювальної термообробки зварних елементів конструкцій точного машино- та приладобудування і технології відновлення діючих магістральних нафтопроводів під тиском.

Проблеми практики стимулювали розвиток теорії та методів термомеханіки електропровідних тіл, які перебувають під дією зовнішніх усталених і квазіусталених електромагнітних полів. У рамках запропонованого підходу Я. Й. Бурак розробив ефективні методи та розрахункові схеми визначення й оптимізації напружено-деформованого стану елементів конструкцій і приладів стосовно конкретних умов індукційної термообробки.

Під керівництвом Я. Й. Бурака набули розвитку методи дослідження магнітотермопружних процесів у неферомагнітних неполяризованих електропровідних тілах за дії періодичних у часі навантажень. Разом із учнями він вивчав процес деформування багатокомпонентних твердих тіл із урахуванням алотропічних перетворень, теплопровідності та дифузії. Не залишилися поза його увагою напівпровідникові системи, для дослідження яких ефективно застосовано багатоконтинуумний підхід.

Я. Й. Бурак також започаткував новий напрямок у розвитку нелокальних теорій сучасної механіки. Вчений увів у розгляд вектор потоку маси неконвективної та недифузійної природи і пов'язав цей потік із процесом, який назвав локальним зміщенням маси. Я. Й. Бурак врахував градієнтність поля хімічного потенціалу та взаємозв'язок деформаційної і поступальної форми руху, що дало можливість повніше описати приповерхневі явища, розмірні ефекти й ефекти поляризації в бінарних системах. Останніми роками він займався розробкою методів побудови й аналізу точних розв'язків крайових задач тривимірної теорії пружності для тіл канонічної форми. Запро-

поновані Я. Й. Бураком методи досліджень знайшли широке застосування в інженерній практиці локальної термообробки, оптимізації теплових режимів зварювання діючих трубопроводів, а також – у технологіях виготовлення електронно-променевих приладів.

Упродовж 35 років навчав студентів Львівського національного університету імені Івана Франка та до останніх днів життя був професором кафедри прикладної математики Національного університету «Львівська політехніка».

Загальний науковий доробок Я. Й. Бурака – 15 монографій та понад 450 наукових публікацій, у т. ч. – 5 авторських свідоцтв про винаходи. Серед учнів його наукової школи – 8 докторів і 38 кандидатів наук.

Чимало сил та енергії Я. Й. Бурак віддавав організації наукових досліджень і пропаганді досягнень сучасної науки в Україні. Він був членом Наукового товариства ім. Шевченка та Президії Національного комітету України з теоретичної та прикладної механіки, а також – Комітету з Державних премій України у галузі науки і техніки, Ради Фонду фундаментальних досліджень Міносвіти і науки України, Європейського товариства механіків.

*Керівник Центру математичного моделювання
Інституту прикладних проблем механіки і математики
ім. Я. С. Підстригача НАН України, професор*

Є. Я. Чапля

**Пам'яті ученого
Сороки Сильвестра Олексійовича
(7.08.1946 – 16.03.2011)**

16 березня 2011 року на 65-му році життя помер Сорока Сильвестр Олексійович – відомий учений, багатолітній керівник Львівського Центру Інституту космічних досліджень НАН та НКА України.

С. О. Сорока народився 7 серпня 1946 року у с. Куликів Жовківського р-ну Львівської обл. 1969 року закінчив Львівський державний університет за спеціальністю «радіофізика та електроніка». Трудову діяльність розпочав у цьому ж році на посадах від молодшого наукового співробітника до директора Спеціального конструкторсько-технологічного бюро Фізико-механічного інституту АН України, де працював до 1996 року. Відтоді – директор Львівського центру Інституту космічних досліджень НАН та НКА України. Одночасно виконував обов'язки керівника відділу акустичного приладобудування.

Львівський Центр Інституту космічних досліджень НАН та НКА України створено угодою між Національною академією наук України та Національним космічним агентством України від 14 лютого 1996 р. та їх спільним наказом від 08.04.1996 р. за № 55/63 на базі Спеціального конструкторсько-технологічного бюро (СКТБ) Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України.

Від початку трудової діяльності робота С. О. Сороки була пов'язана з дослідженнями в галузі акустики та створення приладів з використанням акустичних полів. Перші роботи торкалися проблеми розробки систем візуалізації акустичних зображень. У результаті створено діючі в реальних умовах експериментальні системи звукобачення.

Сильвестр Олексійович також працював над створенням системи випробування авіаційно-ракетної техніки на акустичну міцність, брав участь у розробленні та створенні акустичних випромінювачів великої потужності.

Від 1996 року під його керівництвом проводилися дослідження акустичного каналу літосферно-іоносферних зв'язків і була доведена можливість збудження іоносфери наземним акустичним випромінювачем. В експериментах були задіяні унікальні радарні та радіофізичні засоби, що перебувають на території України. Уперше виявлено вплив акустичних збурень на метеорологічні процеси, що дозволяє здійснювати локальну корекцію погодних умов за допомогою акустичних випромінювачів. У його роботах показаний також зв'язок сонячної активності з атмосферним інфразвуком, що підтверджує вплив акустичного каналу космічної погоди на біосферні та інші земні процеси.

За результатами досліджень опублікував понад 50 праць.

С. О. Сорока назавжди залишиться в нашій пам'яті як талановитий учений, прекрасна й чуйна людина і видатний організатор української науки.

*Учений секретар Львівського Центру Інституту
космічних досліджень НАН та НКА України, к. т. н.*

А. В. Матренко

НЕЗАБУТНІ НАУКОВІ ПОСТАТІ

Професор Володимир Кубійович: внесок у національну географічну науку

Володимира Кубійовича, як правило, називають другим після Степана Рудницького українським географом і картографом, який має неоціненні заслуги у процесі становлення української національної географії. Спробуємо оцінити внесок В. Кубійовича в українську географію, зокрема суспільну, або, як при житті ученого називали, – *антропогеографію*. Розглянемо цю проблему через деякі аспекти: а) віхи і етапи наукової діяльності ученого; б) місце Володимира Кубійовича у становленні національної суспільної географії; в) форми наукової діяльності; г) внесок в окремі сфери і галузі суспільної географії.

Володимир Кубійович прожив довге життя: народився у 1900-му, а помер – у 1985 р. З усіх 85 літ життя на роки інтенсивної наукової діяльності припадає приблизно шість з половиною десятиріч. Якщо вважати, що наукова праця ученого почалася у 1920 р., коли він був студентом-першокурсником філософського відділу Ягеллонського університету, то наступні 65 років характеризувалися більшою чи меншою інтенсивністю географічної наукової діяльності. Центральними і найбільш плідними були для Володимира Кубійовича тридцять років ХХ століття.

Визначний історик України О. Оглоблин так «математично» охарактеризував життя Володимира Кубійовича:

ГУ + УЦК + ЕУ,

де *ГУ* – географія України, *УЦК* – Український центральний комітет, *ЕУ* – Енциклопедія Українознавства.

Зрозуміло, чому тут на першому місці стоїть *ГУ* – географія України (я б додав – ще й окремих українських земель). Але думати, що цим обмежився Володимир Кубійович хронологічно десь до 1940 р., коли він став на чолі *УЦК* – суспільно-харитативної організації, яка діяла у 1940–1944 рр. на західноукраїнських етнічних землях (Галичина, Надсяння, Лемківщина, Холмщина та Підляшшя), було б помилкою. В усі воєнні і повоєнні роки Володимир Кубійович так чи інакше, навіть будучи повністю зайнятим працею відповідно в *УЦК* та в *ЕУ*, значну частину часу й уваги приділяв географії й картографії.

Так, у 1920–1929 рр. з-під його пера вийшло 19 наукових праць, у 1930–1939 рр. – 50, у 1940–1949 рр. – 8, у 1950–1979 рр. (три десятиліття) – 9 праць. Якщо сюди додати видання карт та атласів, а також статті в енциклопедіях, то картина дещо зміниться. Усі статті в енциклопедіях, за винятком однієї в УЗЕ, видані у 1950–1979–1985 рр. (і навіть після смерті ученого). Їх – приблизно 360 позицій (теж власних чи у співавторстві).

Отже: 1) наукові географічні публікації – це переважно статті разом з монографіями, збірниками, картами і атласами, що припадали переважно на 30-і рр. XX ст.; 2) географічні статті в енциклопедіях – на 50–80-і рр. цього ж століття.

Працями В. Кубійовича і його однодумцями (О. Степанів, І. Тесля, Ю. Полянський, В. Огоновський та ін.) було завершено короткотривалий період становлення модерної національної географії загалом під кінець 30-х – на початку 40-х років XX ст. А розпочався цей етап наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. у працях проф. Григорія Величка (1877–1932) і акад. Степана Рудницького (1887–1937). При її зародженні стояв *Григорій Величко*, який першим серед українців захистив у Львові докторат (1889) на тему «Пластика польсько-руських земель з особливим поглядом на Карпати», а у 1896 р. видав карту «Народописна карта українсько-руського народу». Він почав, але не закінчив підготовку і видання «Географії України» (1902).

До 1905 р. відбувалось нагромадження знань та підготовка кадрів географів-фахівців у Львівському університеті, де ще 1882 р. засновано першу в Україні кафедру географії, яку очолив польський географ Антоні Реман (1840–1919). У 1901 р. Степан Рудницький захистив докторат на тему «Плями сонячні», тобто більше з астрофізики, ніж з географії, хоч вже на початку нульових років XX ст. він опублікував низку географічних статей. Період становлення української національної географії надзвичайно короткий: від 1905 р. (тоді С. Рудницький опублікував свою фундаментальну працю «Нинішня географія») до середини 40-х рр. цього ж століття, тобто майже сорок років. Кульмінацією у становленні новітньої національної географії були публікації у 1937 р. за редакцією Володимира Кубійовича «Атласу України й сумежних країв» і в 1938 р. – «Географії українських й сумежних земель». Під кінець 30-х і на початку 40-х років вийшли праці Івана Теслі з географії України, Олени Степанів – з геоурбаністики («Сучасний Львів», 1943) та у 1943 р. перевидано книгу «Географія України й сумежних країв». *Саме працями Володимира Кубійовича, включаючи його науково-організаторську діяльність, завершився перший етап у розвитку національної географії – етап її становлення.*

Які риси цього етапу і яке місце Володимира Кубійовича у його перебігу? Зокрема, цей етап характеризувався:

а) формуванням теоретичних основ національної географії (С. Рудницький, П. Тутковський, В. Геринович, М. Дольницький, А. Синявський, К. Дубняк, Ф. Матвієнко-Гарнага та ін.). Центрами цього процесу були Львів, Київ, Харків, Краків. Спочатку це була Галичина із Науковим товариством імені Шевченка (С. Рудницький, В. Геринович, М. Дольницький), далі – Київ (П. Тутковський, А. Синявський), у 20-х рр. – Харків, куди переїхав С. Рудницький (1926) і створив Український науково-дослідний Інститут географії і картографії (К. Дубняк, Ф. Матвієнко-Гарнага та ін.);

б) після розгрому Інституту географії і картографії (1933), смерті П. Тутковського (1930), арешту С. Рудницького (1933), К. Дубняка, В. Гериновича, втечі з України у Росію А. Синявського *центр географічної думки зміщується у Галичину*. Тут Володимир Кубійович, будучи активним членом НТШ, з 1930 р. об'єднує наукові сили на створення атласу України;

в) у міжвоєнний період *географія України* була головною темою географічних досліджень і відігравала важливу роль у спрямуванні наукової та видавничої діяльності учених. У цей час особливо виділяється видання навчальних підручників та посібників: у 1918–1920 рр. – К. Воблий, І. Фещенко-Чопівський, С. Рудницький, В. Садовський та ін.; у кінці 20-х – на початку 30-х рр. – Ф. Матвієнко-Гарнага, В. Садовський та ін.; 1933–1943 рр. – В. Кубійович, І. Тесля, О. Степанів (рукописи);

г) тоді починає формуватися новітня економічна географія як міжовий напрямок – на грані географічної й економічної наук (В. Садовський). Водночас праці цього вченого *поклали початок регіонально-комплексного напрямку*. В. Садовський у 1933 р. зробив по суті сучасну дефініцію економічного району. «Під економічним районом, – писав В. Садовський, – слід розуміти відмежовану територію, на якій господарське життя в цілому чи певна група господарських явищ зв'язана певною закономірністю» [2]. Це означення не втратило свого значення до нашого часу;

г) саме тоді, і це треба особливо відзначити, почала формуватися українська геоурбаністика (праці В. Кубійовича, Г. Величка, О. Степанів);

д) новим поштовхом у формуванні національного краєзнавства (праці К. Дубняка та Ф. Матвієнка-Гарнаги);

е) нарешті, розвитком національної географічної термінології і називництва (С. Рудницький, П. Тутковський, К. Дубняк).

У всіх цих напрямках помітне місце зайняли усі названі географи. Але найбільша роль належить на початковому етапі С. Рудницькому, а на завершальній стадії – В. Кубійовичу.

Вагомий внесок В. Кубійович зробив у суспільну географію – антропогеографію. А в ній – у демогеографію. Зокрема, в етногеографію і геоурбаністику.

Внесок у демогеографію. Ця галузь була цікавою для української географії як у кількісному, так і в якісному аспектах. Кількісна сторона – демографічна ситуація на українських етнічних землях та її історична динаміка. Вона, передовсім, цікавила вчених у контексті площі і конфігурації української національної території, кількості і щільності людності на ній.

На базі всебічного аналізу історичних і статистичних джерел (зокрема, матеріалів переписів) В. Кубійович встановив площу території, заселену українцями: суцільно (728,5 тис. км²) і змішано з іншими націями (203,6 тис. км²), що разом становить 932,1 тис. км². Водночас, він обчислив, що на 1.01.1939 р. кількість українського населення у Європі сягає 54,2 млн осіб, в т. ч. на суцільно заселених землях – 49,5 млн осіб (отже, майже 50 млн осіб). Густота населення – 58 осіб/км² (при найбільшій у Галичині – 97 осіб/км², на Буковині – 87 осіб/км², у тодішній УРСР – 70 осіб/км²). Таким чином, доведено, що Україна є найбільшою національною територією Європи, має величезний людський потенціал і поділена між чотирма країнами, а її народ не має своєї національної держави. *Логічний висновок, що мав політичний зміст: Україна повинна постати як самостійна соборна національна потуга.*

В. Кубійович визначив найбільш загальні риси розміщення населення на території України (рідша заселеність, ніж у Європі, зональна нерівномір-

ність заселення, новітнє зростання у розселенні питомої ваги Півдня і Південного Сходу України, головні чинники розселення населення, відносно перенаселення тощо).

Внесок у етногеографію. Етногеографія уже на ранніх стадіях формування української антропогеографії сформувалася в окрему галузь суспільної географії, хоч загалом вона входила у структуру демогеографії. Зрозумілі причини великої уваги до етногеографії таких попередників В. Кубійовича, як С. Рудницький, М. Кордуба чи В. Садовський, які заклали методологічні та теоретичні основи етногеографії.

Роль В. Кубійовича у 30-х роках ХХ ст. полягала ось у чому:

а) головну увагу він приділив географії корінної державотворчої нації – українців – на їх етнічних землях (особливо – західних) і в Україні загалом;

б) розкрив історичні процеси освоєння українцями своєї національної території;

в) вивчав міграції українського етносу як у межах національної території, так і у світовому масштабі. Дав описи територій масового вселення українців поза межами їх національної території;

г) дослідив окремі історико-географічні українські землі (Галичину, Волинь, Донщину та ін.) з позицій формування і структури їх етнічного складу та ролі у формуванні української нації;

г) уклав і видав етнічні карти України, в т. ч. т. зв. карти «надвишок» і «недоборів» українців.

Внесок у геоурбаністику. Володимир Кубійович є класиком української геоурбаністики. Його праця «До антропогеографії Нового Санча» (1927) заслуговує бути настільною книгою кожного географа-суспільствознавця.

Місто Новий Санч лежить на найдальшому заході українських етнічних земель у Карпатах. Це – мала батьківщина Володимира Кубійовича. За своє життя він ще написав до десятка наукових праць з геоурбаністики, особливо України. Можемо вважати його *фундатором геоурбаністичного напрямку національної антропогеографії*.

Головні риси дослідження теорії міських поселень В. Кубійовичем:

а) він не пов'язує просторову делімітацію міста з існуючими адміністративними межами;

б) поняття міста трактує як багатоаспектне: «ландшафтне», геопросторове, демографічне, соціальне і економічно-господарське;

в) категорію міста пов'язує із характером заселення території (виділення у передмісті т. зв. міського і місцевого населення);

г) виділення на пограниччі міста і неміста т. зв. перехідної групи осель;

г) операционування процесу дослідження міських поселень.

Значний внесок Володимира Кубійовича у розвиток *історичної геоурбаністики* (див. нашу працю «Володимир Кубійович: енциклопедія життя і творення») [3, с. 420–424].

В. Кубійович – організатор національної географії. Науково-організаційна діяльність Володимира Кубійовича була публічною. Учений не був схильним до прихованої, таємної чи навіть підпільної організованої діяльності. Він створював постійні чи ситуативні творчі колективи, ставив перед

ними чітко визначену мету, розробляв програми для її досягнення, виявляв людські кадрові і фінансові засоби, визначав періоди у досягненні мети і домагався її осягнути. Останнє, щоправда, не завжди вдавалося реалізувати вчасно – переважно через об’єктивні причини.

Головні групи і колективи, створені В. Кубійовичем для виконання творчих проектів такі: а) для підготовки і видання «Атласу України...»; б) для підготовки і видання підручника-монографії «Географія українських й сумежних земель»; в) для підготовки і видання «Енциклопедії Українознавства».

У науково-організаційній діяльності Володимир Кубійович користувався десятима принципами. Це – як десять заповідей Божих, десять принципів Івана Огієнка стосовно вивчення і використання рідної української мови, як декалог українського націоналіста. Це такі принципи:

опори на організаційні структури, найкраще створені ним особисто (приклади подані у попередньому розгляді);

чітко поставленої мети діяльності, в т. ч. науково-географічної;

волі для досягнення поставленої мети (В. Кубійович був на диво волевою людиною);

визначальної ролі не особистих, а громадсько-суспільних інтересів;

об’єктивності (в тодішніх умовах було легко збитися на суб’єктивні позиції, але В. Кубійович дотримувався об’єктивного бачення справи);

фаховості. Він ніколи не дозволяв собі як редактор ЕУ чи колективних праць (монографій, збірників, атласів, карт) доручати підготовку статей нефахівцям з відповідної галузі знань чи практики;

раціоналізму. В. Кубійович не був ні сентиментальним, ні ірраціональним у науковій діяльності, хоч деякі дії зовні виглядали ірраціональними;

консерватизму. Учений сприймав нові віяння у науковому і суспільному житті виважено. Цей принцип давав йому можливість відображати найважливіші особливості і відношення явищ і процесів;

активного впливу на обставини. В. Кубійович не був рабом ситуацій, а сам, за можливістю, формував необхідну обстановку, сприятливу для досягнення поставлених цілей;

принцип «Україна понад усе!», який охоплював усі попередні й був визначальним кредо у життєдіяльності Володимира Кубійовича.

Література:

1. Професор Валентин Садовський / [упоряд. О. Шаблій]. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 306 с.

2. Садовський В. Світове господарство (курс лекцій). – Подєбради, 1932–1933. – С. 7.

3. Шаблій О. Володимир Кубійович: енциклопедія життя і творення. – Париж ; Львів: Фенікс, українська академія друкарства, 1996. – 704 с.

4. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії : [підруч.]. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.

*Професор Львівського національного
університету імені Івана Франка*

Олег Шаблій

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ (До 200-річчя від дня народження)

Таке життя не кожному дано. Коротке, але сповнене діяльною любов'ю до народу. За тридцять два роки, а власне, за якесь творче десятиріччя, Маркіян Шашкевич визначився як перший на західноукраїнських землях народний поет, прозаїк, публіцист і перекладач, ініціатор та чільний автор першої тут книжки українською мовою «Русалка Дністровая», перший у всеукраїнському масштабі творець рідномовної «Читанки» для дітей (до нього навіть слова «читанка» в Україні не було).

У творчості М. Шашкевича відбилися віковічні прагнення народу розв'язати «тяжкі туги» і вибратися «разом к світлу». Відгукнувшись на поклик часу, ввібравши у себе волелюбні прагнення слов'янського світу, поет мужньо став супроти несправедливості імперського абсолютизму і проголосив: «Вирвеш ми очі і душу ми вирвеш, а не возьмеш милости і віри не возьмеш... бо руске ми серце, та й віра руска». (Русинами – на ознаку єдності з княжою Руссю-Україною – називали себе галичани, буковинці та закарпатці майже до кінця XIX століття).

*Маркіян Шашкевич.
Портрет роботи І. Труша
(1911)*

Народився Маркіян Шашкевич 6 листопада 1811 року. Дитинство минуло в рідному Підлиссі Золочівського повіту на Львівщині та в сусідньому селі Княжому, де батько, Семен Шашкевич, був священиком. Початкову освіту здобував у дяка, потім навчався в золочівській німецькій школі, у Львівській та Бережанській гімназіях. З 1829 року навчається у Львівській духовній семінарії і водночас числиться слухачем богословського і філософського відділів університету.

У 1830 році був виключений із семінарії за нерозважне компанійство – втім, є підстави гадати, що за «вільнодумство».

Із повторним прийняттям Шашкевича до семінарії, що відбулося після багатьох його клопотань восени 1833 року, в стінах цього закладу зміцнився дух патріотично настроєних семінаристів. У час, коли українську мову було загнано на задвірки, М. Шашкевич організував у семінарії гурток ентузіастів рідного слова. Особливо здружився із семінаристами Іваном Вагилевичем та Яковом Головацьким. Недруги їх прозвали «руською трійцею», сном-духом не відаючи, що колись ця назва звучатиме почесно: «Руська Трійця».

Тоді ж, у 1833 році, гуртківці підготували український збірник «Син Русі». До друку з ним не вдавалися, – здається, Шашкевич просто хотів

перевірити, чи є з ким приступати до справи національного відродження в Галичині. Натомість другий збірник гуртка – «Зоря» (1834) – уже планувалося видати. На жаль, цензура його не пропустила. Матеріали збірника загубилися. Зі спогадів Я. Головацького випливає, що дещо із «Зорі» потрапило згодом до «Русалки Дністрової».

«Русалка...» вийшла в 1837 році у Буді (Буда і Пешт до 1872 року існували окремо). Видання здійснене в обхід цензури. Основну частину тисячного накладу видавець вислав до Львова, де жили автори книги, але тут пакунок перехопила й конфіскувала поліція. Уціліли хіба ті примірники, які потрапили з друкарні поза Львів, – до Відня, Праги, Москви та інших міст, – усього 200 книг. Першопричина заборони – українська мова збірника, адже до того в Галичині, на Буковині та Закарпатті книги й газети друкувалися тільки латинською, німецькою, польською та іншими мовами.

На Наддніпрянщині в 1837 році вже були «Енеїда» І. Котляревського, твори П. Гулака-Артемовського, дві збірки пісень М. Максимовича, повісті Г. Квітки-Основ'яненка, байки Є. Гребінки, а на західноукраїнських землях рідномовному письменству лиш розвиднялося.

Значення «Русалки Дністрової» не обмежується лише Наддністріянщиною. Можна сміло сказати, що перед Шевченковим «Кобзарем» Україна не знала такої справді народної духом і демократичної змістом книги, як «Русалка Дністровая». Не випадково І. Франко назвав «Русалку...» «свого часу явищем наскрізь революційним». Ця книга – подія загальнослов'янського значення.

Після виходу «Русалки Дністрової» М. Шашкевич, І. Вагилевич і Я. Головацький потрапили під слідство, їм було заборонено виїжджати зі Львова без дозволу. У серпні 1837 року їм, за велінням «краєвої президії», митрополита консисторія оголосила суворі догани, – із попередженням, що надалі за подібний вчинок можуть позбутися духовного стану. Гурток «Руська Трійця» фактично розпався.

На початку 1838 року М. Шашкевич одружився з Юлією Крушинською, а 20 травня семінарська комісія, після довгих вагань, дозволила йому священникувати в сільських місцевостях. Влада, проте, подбала, щоб неблагонадійному священникові діставалися найбільш парфії. За неповних п'ять літ він змушений був зі сім'єю тричі переселятися: Гумніська, Нестаничі, Новосілки.

Останні роки М. Шашкевича були особливо безрадісними. Часті градобіи на і так неродючі землі спричинили крайнє зубожіння селян, а також сім'ї о. Маркіяна. Вмирає молодший син поета Святослав. Тяжкі переживання сприяли загостренню туберкульозу Шашкевича, яким він захворів ще в семінарії.

Від 28 січня 1843 року починається напружена боротьба поета з хворобою. Весною того ж року він остаточно втратив зір і слух і 7 червня помер.

Поховали М. Шашкевича спочатку в Новосілках у чужому гробівці, а в 1893 році прах із почестями перевезли на вічний спочинок до Львова, на Личаківське кладовище.

*Могила М. Шашкевича
на Личаківському кладовищі у Львові.*

Для нащадків не зберігся жоден прижиттєвий портрет Маркіяна Шашкевича. Художники відтворили його образ зі спогадів сучасників та на підставі родової подібності сина Володимира, який теж став українським письменником.

Перу Маркіяна Шашкевича належить глибоко патріотична громадянська поезія («Слово до читателей руского языка», «О Наливайку», «Хмельницького обступленіє Львова», «Болеслав Кривоустий під Галичем, 1139», «Споминайте, братя милі...», «Руска мати нас родила...») і ніжна, щоправда, завжди мінорна «лірика душі» («Вірна», «Туга за милою», «До милої», «Підлісся», «Над Бугом»). Найбільшу популярність здобула поетова «Веснівка», що стала народною піснею завдяки талановитій музиці В. Матюка.

У творчості поет полюблив баладу, послання, думу, сонет. Між іншим, до Шашкевичевого твору «До***» (1833) оригінального сонету в українській літературі не було (з перекладними сонетами українського читача,

наскільки відомо, уперше познайомив О. Шпигоцький).

М. Шашкевич – перший інтерпретатор українською мовою знаменитого «Слова о полку Ігоревім». На жаль, зберігся лише уривок цієї ритмічно-прозової інтерпретації – «Плач Ярославнин».

Перекладав М. Шашкевич також із сербської (народні пісні), польської (із Ф. Карпінського, С. Гоцинського), чеської («Короледвірський рукопис»), грецької (анакреонтика) мов.

У романтичному оповіданні (за автором – «казка») «Олена» М. Шашкевич найраніше в українській літературі торкнувся соціально гострої теми народного месництва. Тут змальовано розправу опришків і селян над паном-грабіжником. Характерно, що прізвище одного з головних героїв твору – Бойчук. Саме так називався побратим О. Довбуша.

Зразком ораторської прози можуть служити твори М. Шашкевича «Псалми Русланові», проповідь «Блаженні милосердїї, яко тїї помилувані будут...».

У науковій публіцистиці письменник блискуче зарекомендував себе полемічною брошурою «Азбука і Abecadło» (польською мовою, 1836). Це

був рішучий виступ проти висунутого в 1833 році проекту запровадження польського алфавіту до українського письма в Галичині. «Коли б галичани у 30-х роках прийняли були польське «абцадло», – писав Я. Головацький, – пропала би руська індивідуальна народність, пропав би руський дух...».

Підготовлена в 1836 році згадувана Шашкевичева «Читанка для малих дітей...» побачила світ завдяки Я. Головацькому вже після смерті автора (два видання – в 1850 і 1853 роках).

Усе свідоме життя М. Шашкевич цікавився лінгвістичними матеріалами, збирав їх, писав мовознавчі статті, робив заготовки для української граматики, якої, проте, не встиг написати.

Багато зробив М. Шашкевич як фольклорист, причому не тільки як записувач, але й як організатор збирання і вивчення народної творчості. Пісні у його записах друкувалися в «Русалці Дністровій» та в різних пізніших виданнях, а окремо вийшли у 1973 році.

До Маркіяна Шашкевича ніхто з письменників нової української літератури не розцінював слова як політичної зброї. Кожен, починаючи від І. Котляревського, виходив переважно з ідейно-естетичних потреб доби. А він, коли всякі колонізатори твердили, що нема Галицької Русі, а є тут нібито споконвічна земля габсбурзьких лицарів та польських крулів, що немає жодного Львова, а є Львув, Лемберг чи й Леополь, поставив в обороні свого краю і свого народу рідне слово.

Маркіян Шашкевич, отже, – зачинатель не тільки українського літературного, а й усього духовного національного відродження на Наддністрянщині, тому його ім'я віддавна оповите щирою народною любов'ю.

*Професор Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка*

Михайло Шалата

*Титульна сторінка першої
книжки українською
народною мовою в Галичині
«Русалка Дністровая» (1837).*

ЗМІСТ

У ЗАХІДНОМУ НАУКОВОМУ ЦЕНТРІ	3
Назарчук З. Т. Про створення та становлення Західного наукового центру	4
Хроніка засідань Ради та виконкому Ради Західного наукового центру НАН України і МОНМС України у 2010-2011 рр.....	11
ДО 40-РІЧЧЯ ЗАХІДНОГО НАУКОВОГО ЦЕНТРУ – КОНФЕРЕНЦІЇ, СЕМІНАРИ, КРУГЛІ СТОЛИ	49
Ювілей Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та наукові читання імені академіка Я. Д. Ісаєвича.....	49
Наукова конференція «Регіональна політика: національні пріоритети та глобальні виклики» до 75-річчя академіка М. І. Долішнього	54
Математичний форум	57
II Міжнародна науково-технічна конференція «Теорія та практика раціонального проектування, виготовлення і експлуатації машинобудівних конструкцій»	60
III Міжнародна науково-практична конференція «Теоретичні і експериментальні дослідження в технологіях сучасного матеріалознавства та машинобудування»	62
ПРЕС-ЦЕНТР НАУКОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ ІНФОРМУЄ	65
Володимир Мельник: «Людина, втрачаючи свободу, втрачає себе»	65
Нема пророка в своїй Вітчизні	77
«Література. Діти. Час». П'ять днів майбутнього	81
Маємо навчитися працювати... щоб бути собою	88
Іван Дзюба: точне прочитання.....	93
АНАЛІТИЧНІ ОГЛЯДИ, НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ ТА ДОПОВІДІ	98
Ситник О. С., Литвин М. Р. Проблеми археології західного регіону України.....	98
Нахлік Є. К. Сучасний стан франкознавчих досліджень і проблема створення Інституту Івана Франка НАН України	106
Тихолоз Б. С. Іван Франко – doctor universalis (секрети успіху).....	120
Кравців В. С., Жук П. В. Адміністративно-територіальний устрій та місцеве самоврядування в Україні: питання реформування.....	130

Мисак Й. С., Акімов А. А. Енергетика західного регіону України: історія, сьогодення, завдання, перспективи	145
Міліянчук Х. Ю. Урочисте засідання з нагоди Дня науки: тези виступу ...	158
Банах О. С. З історії організації наукових досліджень у ЗНЦ: робота комісії з цеолітів	160
ЮВІЛЕЇ	167
До 80-річчя академіка НАН України Михайла Андрійовича Голубця.....	167
До 80-річчя члена-кореспондента НАН України Юрія Миколайовича Сеньковського	173
До 70-річчя академіка НАН України Юрія Юрійовича Туниці	175
До 70-річчя члена-кореспондента НАН України Володимира Володимировича Грицика.....	177
До 60-річчя професора Валентина Юхимовича Максимчука	181
До 60-річчя професора Тамари Степанівни Смовженко.....	184
Наука у Львівському національному університеті імені Івана Франка: минуле, сучасне, перспективи на майбутнє (до 350-річчя Університету)	187
Фізико-механічний інститут ім. Г. В. Карпенка НАН України: його розвиток і досягнення за 60 років	197
Інституту геології і геохімії горючих копалин НАН України – 60 років ...	206
НАШІ ВТРАТИ	209
Пам'яті члена-кореспондента НАН України Бурака Ярослава Йосиповича	209
Пам'яті ученого Сороки Сильвестра Олексійовича	212
НЕЗАБУТНІ НАУКОВІ ПОСТАТІ	213
Професор Володимир Кубійович: внесок у національну географічну науку.....	213
Маркіян Шашкевич (до 200-річчя від дня народження).....	218

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

БЮЛЕТЕНЬ

Західного наукового центру

Відповідальний за випуск – *Павло Лозинський*

Коректор – *Володимир Мельник*

Дизайн обкладинки – *Світлана Костенко*

Підписано до друку 25.05.12.

Формат 70x100/16. Папір офсетний. Друк на ризографі.

Гарнітура Таймс. Умовн. друк. арк. 18,1.

Наклад 100 пр.

Видавництво ПАІС

Реєстраційне свідоцтво ДК № 3173 від 23 квітня 2008 року

вул. Гребінки, 5, оф. 1, м. Львів, 79007

тел.: (032) 225-60-14, (032) 272-83-98

e-mail: pais@mail.lviv.ua, www.pais.com.ua